

Правда і Кривда

ПОБУТОВІ КАЗКИ ТА ПРИТЧІ





АБИ ГРОШІ — ГРІХА НЕ БУДЕ

Жив собі піп. Та такий-то вже ласий на гроші був, що й не сказати. Ось одного разу в пана здохла собака. А той пан багатий був і любив собаку, як самого себе.

Подумав пан, поміркував і вирішив: «Похороню я свого любимого пса з попом та ще й коло церкви, на цвинтарі».

Узяв торбу грошей і — до попа. Так і так, мовляв, хочу, щоб ви собаку похоронили коло церкви з молитвами, як християнина.

Піп розгнівався, затував ногами.

— Бог за це вас покарає!

Тоді пан усміхнувся лукаво і показав попові торбу грошей.

Піп аж слину пустив, угледівши стільки грошей.

— І не подобає коло церкви собаку хоронити, — промимрив піп, жадібно поглядаючи на гроші, — та що зробиш, грошей жаль!

Зізвав піп півчу, і похоронили собаку коло церкви, як пророка якого. Минув місяць, а може, й більше, як до попа дійшла чутка: із синоду має приїхати сам владика оглядати його церкву.

Злякався піп. А що, як дізнається влади́ка, що він собаку коло церкви похоронив? Біда буде!

Та й люди поде́йкують, що він святе місце осквернив.

Піп думає, гадає, а далі й пригадав: недалеко від церкви живе такий собі Іван Нещасний. Метикуватий він на голову. От і пішов піп до нього за порадою.

Увійшов у хату, поздоровкався. А Іван Нещасний тоді цапа годував. Розказав він йому свою біду-горе. Іван усміхнувся, а далі й каже:

— Дайте торбу грошей, я поїду до влади́ки, і все в порядку буде.

Попа аж скривило від таких слів. Та що поробиш — влади́ка страху нагнав. Заплакав піп кілька раз і віддав Іванові торбу грошей.

Іван Нещасний налигав цапа за роги і пішов з ним у Київ.

Відшукавши влади́ку, Іван Нещасний прямо з цапом зайшов до преосвященного.

— Що ти хотів, раб Божий? — гнівно запитав влади́ка Івана, вглядівши, що з ним і цап стояв.

— Прийшов, влади́ко, — почав несміливо Іван, — щоб ось оцю тварину в попи посвятили.

Влади́ка аж спалахнув увесь; затупав ногами, закрипів зубами.

— Геть звідси! — крикнув не своїм голосом.

Тоді Іван витяг з-за пазухи торбу грошей і показав влади́ці: дивіться, мовляв. Влади́ка, вглядівши стільки грошей, аж голову в плечі втягнув.

«Аби гроші, гріха не буде...» — подумав, а далі й каже:

— І не подобає цапа в попи висвячувати, та що ж зробиш: грошей треба.

Забрав влади́ка гроші в Івана і висвятив цапа в попи, ще й документ дав.

Привів Іван цапа-попа додому, надів йому хреста на шию і жде парафії.

Через деякий час у село, про яке йде мова, приїхав той самий влади́ка, що цапа в попи висвятив.

Приїхав і того ж дня довідався, що піп коло церкви собаку похоронив. Розсердився, аж побілів увесь.

Ззиває він тоді із сусідніх сіл попів, щоб суд вчинити над цим попом.

З'їхались попи.

Владика й рота розкрив, щоб винести страшний вирок над попом-безбожником, коли почув, як поблизу десь цап замакав.

Глянув і ледве не впав.

А то Іван Нещасний, почувши, що владика скликає всіх попів, і свого цапа-попа налигав за роги, документ у руки і до церкви.

І коли вже Іван недалеко від церкви, владика і вглядів його.

— Собаку теж Бог сотворив, — заспішив владика глухим голосом, — а тому гріха ніякого не буде, як її коло церкви похоронено!

Після цих слів розпустив попів, сів на фаєтон і був такий!

БАБА І ГЛАДУЩИК МОЛОКА

Випросила собі баба гладущикок молока. Поставила молоко в запічку, а сама сіла коло нього, загнула ноги та й задумалась. «Коли б мені, Господоньку, тее молочко устоялося, то нароблю собі і сиру, і масла. Сир і масло продам та й куплю собі курку; курка яєць нанесе; підсиплю, курчата вигодою, продам та й куплю кабанця. Кабанець виросте, возьму за нього багацько грошей та й куплю конячку; конячку продам, куплю биченята. Запряжу я тії биченята до возика та й буду їхати на ярмарок; а як хто буде мене просити: «Бабко-серце, підвезіть!», то я ногою т-тур».

Баба спересоння сунула ногою в гладущик; гладущик полетів з запічка на землю і розбився в куски, а молочко покотилося білою річкою по чорній землі.

БАТЬКО Й ТРИ СИНИ

Жив собі чоловік, а в його було три сини; найменший був дурний. От як умирав батько, та й сказав своїм синам, щоб вони кожні Різдвяні свята носили йому вечерю. Прийшла черга старшому братові нести вечерю; він узяв цеглину, води та й пішов. Приходить на могилу та й каже:

— Тату, вставай, їж вечерю!

Батько встав, погриз цеглини, напивсь води, спитавсь, од якого сина вечеря, та й поліз знову у могилу. Прийшла черга середульшому нести; він боїться та й став просить найменшого брата, щоб той за його поніс вечерю. Середульший брат дав найменшому цеглину й води, той і поніс. Прийшов на могилу та й каже:

— Уставай, тату, вечерять!

Батько встав, погриз цеглини, напився води, спитав, од якого сина вечеря, та й поліз знов у могилу. Надійшли треті Різдвяні свята; найменший брат узяв борщу, хліба та й поніс вечеряти батькові. Прийшов на могилу, покликав батька.

Батько наївся та й спитав:

— Од якого сина вечеря?

— Од найменшого.

Батько тоді як свиснув! Коли це прибігає до його три коні, — такі гарні! Батько вирвав з їх по волосинці, дав синові та й каже:

— Якщо тобі треба буде якого коня, то ти запали з його волосинку, він так і буде.

Син узяв волосинки, поклонився та й пішов додому.

Коли це пішла чутка по всьому царству: хто доскоче конем до царівни (а царівна сиділа у високому теремі), зніме з неї перстень, то той візьме її за себе. Брати повибирали собі коней та й збираються в дорогу. Найменший син попросив і собі кобилу.

— Та куди тобі! — казали брати, а проте дали поганеньку кобилу. Він виїхав з села, узяв ту кобилу вбив, обідрав шкуру та й кричить:

— Сороки, ворони, свіже м'ясо!

Тоді сам вийшов у поле, запалив волосинку, коли прибігає до його сивий кінь. Він і каже йому:

— Неси мене до царя!

— Пане мій милий, пане мій любий! Лізь у ліве вухо, а в праве вилізь та бери мені убрання хороше, а собі ще й лучче.

Найменший брат поліз у ліве вухо, а в праве вилізь та зробився таким козаком, що й не придумать! Кінь і питається його:

— Як же тебе, пане, нести: чи поверх дерев, чи в половину дерев?

— Неси в половину дерев.

Кінь як поніс його! Ото нагнали вони братів; найменший брат і кричить:

— Гей, ви! Простиайте сіряки, щоб кінь копитів не помазав.

Брати йому й послали сіряки. От розігнався кінь, як стрибоне! Підскочив до половини терема та й назад. Люди аж роти пороззявляли.

А брат найменший приїхав додому, поліз коневі в праве вухо, а в ліве вилізь таким дурнем, як і був, прийшов додому та й сидить за грубою. Приїхали й брати та й хваляться:

— От так плигнув, — до половини терема!

Дурень виткнув голову з-за груби та й каже:

— Може, то я?

Брати аж за животи беруться та сміються. Дурень і поліз знов за грубу.

Стали збираться брати вдруге.

— Дайте й мені кобилу, і я поїду! — просить дурень.

— А та ж де? — спитали брати.

— Здохла!

Брати засміялись та й дали йому другу кобилу. Дурень убив і ту, обідрав шкуру та й кричить:

— Сороки, ворони, свіже м'ясо!

А сам вийшов у поле, запалив волосинку, — до його й прибіг кінь гнідий. Дурень і сказав йому:

— Неси мене до царя!

— Пане мій милий, пане мій любий! Лізь у ліве вухо, а в праве вилізь та бери мені гарне вбрання, а собі ще й краще!

Дурень поліз у ліве вухо, а в праве виліз таким козаком! Кінь і питає його:

— Як тебе, пане, нести: чи поверх дерев, чи до половини дерев?

— Неси поверх дерев!

Кінь і поніс його поверх дерев. Нагнали вони братів, дурень і кричить:

— Гей, ви! Простиайте сіряки, щоб кінь копитів не помазав.

Брати й прослали сіряки. От розігнався кінь, як стрибнув, — на сажень до царівни не доплигнув, тоді назад і вернувся.

Як приїхав найменший брат додому, вліз коневі в праве вухо, а в ліве виліз таким дурнем, як був і перше; прийшов додому, заліз за грубу та й сидить. Прийшли брати та й хваляться тим, що бачили.

— Може, то я? — сказав дурень з-за груби. Брати тільки засміялись.

От збирались брати і втретє. Дурень і собі попросив кобилу.

— А та ж де? — спитали брати.

— Здохла!

Вони дали й третю кобилу. Дурень обідрав з неї шкуру й кричить:

— Сороки, ворони, свіже м'ясо! — та й кинув.

А сам вийшов у поле та й запалив волосинку, — до його прибіг вороний кінь. Дурень і сказав йому:

— Неси мене до царя!

Кінь каже:

— Пане мій милий, пане мій любий! Лізь у ліве вухо, а в праве вилізь, та бери мені убрання хороше, а собі ще краще!

Дурень поліз у ліве вухо, а в праве виліз таким козаком, що й Господи! Кінь і каже йому:

— Як же тебе, пане, нести: чи поверх дерев, чи до половини дерев?

— Неси поверх дерев!

Кінь як поніс його вище лісу, нижче хмари. От догнали вони братів; дурень і кричить:

— Гей, ви, простиайте сіряки, щоб кінь копитів не помазав!

Брати й попростилали сіряки. От кінь розігнався, як стрибонув, — доскочив до царівни. Найменший брат узяв у неї перстень, поцілував її та й поїхав назад. Як приїхав додому, поліз коню в праве вухо, а в ліве виліз таким дурнем, як був перше, прийшов додому та й заліз за грубу. Приїхали й брати та й балакають:

— От так плига! Він хороший, та й кінь до його!..

Дурень виткнув голову з-за груби та й каже:

— Може, то я?

— Чи не згубив ти останнього розуму? — засміялись брати.

Дурень і поліз назад за грубу.

Тим часом цар знов послав сказати, щоб збирались до його в дворець усі: й старі, й малі, й калішне. Брати й балакають між собою:

— Як нам вести дурня — сором; та треба вести — такий наказ!

От як зібрались усі в дворець, цар став їх гостити і медом, і вином, — усього такого багато! На останнє стала частувати усіх царівна. Частувала вона, частувала, коли прийшла й до дурня; дурень і бере чарку лівою рукою. Вона спитала:

— А правою чого ж ти не береш?

— Та забив палець.

— Ану покажи, чи здорово?

Дурень розв'язав палець, а перстень так і осіяв хату. Царські слуги тоді та того дурня умили, вимили з голови попіл, причесали, він і оженився з царівною, та й живуть собі!

БАТЬКО ТА СИН

Був собі батько, а в нього один син. От як став батько вже старий, так перестав його син поважати і жаліти так, як слід старого батька.

Одного разу почали вони молотити, і син на снідання нарізав беззубому батькові самих шкуринок, а собі брав м'якушку. Встав батько з-за столу голоднісінький, одначе пішов-таки молотити.

Як стало вже сонечко на обід, син і кличе батька обідати.

— Підожди, сину, — одмовив йому батько, — бо ще їсти не хочеться.

Підождав син трохи, а їсти дуже хоче; от він і кличе удруге батька, а батько оп'ять і каже:

— Та щось їсти байдуже.

Вже й сонце з обіду звертає, а вони все ще не йдуть обідати.

Дивується син, що батько й досі не йде обідати, та й питає:

— Чому це ви, тату, й досі не голодні? А в мене аж шкура болить — їсти хочеться.

— А тому, — одмовив йому батько, — що їв шкуринки, а в шкуринці увесь хліб; м'якушка ж все одно що й трава, в їй сили немає...

З тої пори став син собі шкуринку зоставляти, а батькові м'якушку.

А тому того й треба.

БІДА

Жив собі багатий піп, і мав лише одного сина. Той змалку нічого не робив. Коли підріс він, віддав його піп до школи. Прийшов час — оженив сина. А після батькової смерті той залишився на його парафії.

Ось одного разу молодий піп подумав: «Люди говорять, що їм біда. А я зріс, оженився і жодної біди на світі не знаю!»

Наказав він слугі закопати на тракті слуп і на ньому написав з одного боку версту, а з другого прибив таблицю. На таблиці написав, що відколи живе, жодної ще біди не знав.

Їхав тим трактом цар. Дивиться: з одного боку слупа написано версту, а з другого — таблиця прибита. Каже він фурманові:

— Піди-но прочитай!

Скочив той з карети, пішов і читає вголос. Цар послухав, щось записав і поїхав.

Приїхав цар додому і затребував до себе попа. Але те було не так швидко: може, через місяць, може, через два приїжджає піп до царя.

— Здорові були, ваша імператорська величність!

— Здоров! — відповідає цар. — Ну, що скажеш?

— Не знаю, чого ваша величність мене викликали.

Цар тоді каже:

— Ти зріс, оженився і жодної біди ще не знав?

— Так, ваша імператорська величність.

— Як же це?

Піп розповів, що його батько був багатий і при цьому він ніякої біди не знав. Коли ж помер, усе багатство синові залишив і попом зробив, він теж лиха не скуштував.

Розгнівався цар тоді і каже:

— Я царством керую, чому ж я біду знаю?.. Ну, загадаю тобі три загадки. Якщо відгадаєш, то буде тобі прощено, а не відгадаєш — голова злетить з плечей!

І дав йому цар строку три доби, щоб відгадав:

Чи вище до небес, чи в землю глибше?

Скільки на небі зірок?

Що цар думає?

Пішов піп додому. Сидить він і думає, але нічого не може надумати, як на ті загадки відповісти. Прийшов строк іти до царя давати відповіді.

Приходить піп до царського двору, дивиться: стоїть на варті солдат. Питає він його, чи є цар. І такий сумний на вигляд. Той солдат дивиться, що піп сумує, і питає про причину.

— Що тобі казати, — відповідає піп, — адже однаково ти мені нічим не допоможеш!

Та все ж таки розповів солдатові, навіщо його цар викликав і які загадки дав. Тоді солдат каже:

— Скидайте, панотче, свій одяг, вбирайтеся в мій і стійте на моєму місці. А я піду до царя загадки відгадувати.

Обмінялися вони одягом, солдат пішов до царя, а піп став на його місце вартувати.

Приходить солдат до царя, привітався.

— А що, відгадав загадки? — запитує цар.

— Відгадав, — каже солдат.

Цар питає:

— Ну, скажи, чи вище до небес, чи глибше вниз у землю?

— Ні, ваша імператорська величність, вниз глибше.

— Чому ж?

— Бо мої дід і прадід, батько й мати, брат і сестри як пішли туди, то й досі їх нема. А в небесах, коли б'ють у барабани, то все чути.

— Ну, а скажи, скільки зірок на небі?

Переодягнений солдат витягає з торби купу вовни, настриженої з вівці, і каже:

— Ось стільки, прошу глянути, ваша імператорська величність.

Цар питає:

— А ти вірно полічив?

— Прошу перевірити! — відповідає той.

— Ну, а тепер скажи мені, що я думаю!

— Ви думаєте, що я піп, а я — солдат.

— А піп де?

— На моє місце став!

Дав тоді цар солдатові відставку, а піп служив на його місці, поки не відслужив строк.

БІДНИЙ ГУЦУЛ І СТАРИЙ ОПРИШОК

Жив раз гуцул Дьорко. Його називали в селі каліцунном, бо в дідичевім лісі на нього упала підтята смерека і поламала йому ноги. Вкалічів неборака. Якось приповз до пана й каже:

— Адить, паночку, моя біда без дощу росте — ноги як чужі. Дайте мені якусь іншу службу, аби міг навсидячки робити.

Та пан засміявся:

— У мене є кому пір'я дерти. Шукай собі іншого газду.

— Та як мені шукати? Хоч їх дідько усюди насіяв — я не годен до них доповзти.

Дідич його вигнав.

Дьорко зціпив зуби, подався додому. В хаті п'ятеро дітей, а хліба — ні кусня. Жити стало тяжко: голод, як якийсь казав, — псові рідний брат.

Дьорко покликав старшого хлопчину:

— Назбирай, Васильку, яблук і понеси до пана, може, щось нам за них дасть. Злидні встиду не знають.

Хлопчик набрав яблук і — до панської садиби. А дідич саме шпацірував з гостями на подвір'ї. Василько поклонився:

— Адить, ненько послали вам, пане, малий подарунок.

Дідич узяв яблука, почастивав гостей і згорда сказав:

— О, видите, видите, як мене люблять сільські люди?

— А ви їх теж? — запитали гості.

— Го-го, де би ні!.. Як ся має ненько? — обернувся дідич до хлопчини.

— Як розбитий горнець. Лежать на печі... — відповів дідич.

— Спочивають?

— Ні... Не можуть ходити, бо тоді, як ще робили в лісі, то ваша смерека їм ноги поламала. Сидимо голодні, а мама кричить: «Що я вам зварю? Натє, їжте вже мене!..»

Пан почервонів. Він такий скупий, що не дав би іншому й соломи на перевесло, але перед гостями вийняв крейцера і простягнув хлопцеві:

— Йди собі, малий брехуне!

Василько поніс крейцера додому. Мати нараз купила кукурудзяної муки і зварила чиру. Всі повечеряли.

Та невдовзі голод припик знову. Каменя не вгризеш і дітей не виженеш за ворота. Дьорко каже синові:

— Назбирай, Васильку, грушок і понеси до пана. Може, за них щось дасть.

Хлопчик хутко назбирав грушок і — до дідича. А той сидів з гостями на ганку. Василько дав панові грушки.

— Наші ненько сказали, аби я поніс вам оцей подарунок.

Дідич усміхнувся, почастивав грушками гостей і почав хвалитися:

— А видите, про мене пам'ятають! — І тут же спитав хлопця: — Як ся має ненько?

— Пухнуть з голоду, а з ними всі ми.

Дідича від злості аж пересіпнуло. У пса легше випросити кістку, ніж у нього крейцера. Але й цього разу засунув руку до кишені й дав мідного гроша.

— Ну й сміхованець ти, Васильку! Йди вже собі, йди...

Хлопчина побіг. Мати знову купила кукурудзяної муки, наварила чирю. Один раз наїлися.

І далі голодні. Та в пана милосердя, як у лисого волосся. Дьорко сказав синові:

— Піди, Васильку, ще до Пруту і наловиш риби. Може, пан за неї дасть якогось крейцера.

Син наловив повний кошик риби. Пішов із тим до панського двору. Дідич з порога позирав, як працюють слуги.

Василько поклонився:

— Ненько сказали...

Дідич аж посинів:

— Ану, жебраче, біжи звідси, щоб і духу твого тут не було, бо випущу пса.

Як почув Василько про панського пса, то так утік, аж п'яти губив. Відбіг далеко, відхекався і йде додому плачучи.

Коло високої гори, гейби з-під землі, перед ним з'явився старий дід.

— Чого сумний, легіню? — спитав.

— Та як не сумувати, коли я поніс дідичеві риби, а він мене вигнав.

— А ти чий?

— Дьорків, що йому смерека ноги поламала.

— Не дав би ти мені тієї риби?

— Берить, дідусю! Ще одна лишилася, а решту загубив, коли тікав від пана.

Дід зварив рибу, з'їв і похвалив:

— Ще-м не їв такої відколи живу. Рости великий, хлопчику! Тепер дай мені свій кошик.

Дід зайшов до печери, а вийшов звідти з кошиком, повним золота.

— Понеси це ненькові, аби не вмирав з голоду, — сказав.

Той дід був колись побратимом Довбуша. По смерті ватага пантрував печеру, де лежали Довбушеві скарби. Давав потроху золота всім тим, кого нужда припала.

Хлопець прийшов додому.

У хаті було втіхи штири міхи. Мати купила хліба і до хліба. Відтак придбали корівчину, і стало легше дихати. Ненько звівся помалу на ноги, бо за гроші знайшовся і дохтор. Люди дивувалися, що каліцун знову зелену траву топче.

Дідич не повірив і сам прийшов до Дьорка.

— Звідки маєш гроші, чоловіче?

Дьорко розповів, і пан собі подумав: «Ади, за здохлу рибу дав цілий кошик золота. Як я йому повезу кілька чір дарунків, то старий мені віддасть усі Довбушеві скарби!..»

І наклав аж п'ять возів усілякого добра: калачів, меду, яець, шовку. Повіз у гори.

Дід вийшов до нього. Забрав добро у печеру, завів до неї й пана. Печера вся виблискувала в коштовному камінні, золоті та сріблі. Очі засвітилися у пана, як у вовка.

Та дід йому сказав:

— Як бачу, ти багатий, у тебе є все, бракує лише цього, — і припасував до голови пана цапині роги. — І це тобі ще треба... — припасував хвіст.

Роги й хвіст умить приросли так, що ніяка сила їх не відірвала б. Пан щось хотів сказати, але з його рота виходило тільки одне мекання.

Дід витрутив його із печери. І на цьому скінчилася казка.

БІДНИЙ ІВАН І ПОПАДЯ

Давним-давно жив собі бідний наймит Іван. Та так-то вже бідно жив, що й не сказати. Думав Іван, думав та й надумав піти на заробітки.

Ішов день, ішов два, а на третій день під вечір прийшов він у одне село та й пішов до попа на роботу найматись. Попа не було вдома, десь правив

службу Богу в другому повіті. Поговорив Іван з попадею та й залишився на ніч.

Каже йому попадя:

— Є в мене робота, не легка і не важка. Якщо добре зробиш — добрі гроші заплачу.

Іван не від заробітку, то й погодився.

От і каже йому попадя:

— Вмер оце недавно наш батюшка і попросив перед смертю, щоб його поховали в мішку в річці в нічну пору, тоді його душа скоріше в рай попаде.

Здивувався Іван, проте не сказав ні слова: «Чи в річку, то і в річку, чорт з ним. Якщо йому так забандюжилось, відтаскаю». Іван і не знав того, що минулої ночі ночували в попаді три багаті попики, що попадя, побачивши в них багато грошей, підлила отрути в наливочку та й відправила їх грішні душі на той світ, а тепер вона хоче і сліди змити.

Отож повела попадя Івана в темну комору, дала йому мішок з попом та й каже:

— Дивись же, кидай аж насеред річки.

Узяв Іван мішок на плечі, аж присів, і поніс до річки. Приніс, укинув у річку та й каже:

— Ну й важкущий-таки, видно, гріхів багато, заважили; пливи тепер у рай чи в пекло, про мене хоч куди.

Іде Іван до попаді та й думає: «Ну, добре зробив». А попадя зустріла його та й каже:

— А як же ти, сякий-такий, носив, як він ось тут і лежить?

Почухав Іван потилицю: «Оце так штука». А попадя його підгонить:

— Бери мерщій та неси, а то через тебе, ледащо, мій батюшка і в рай запізниться.

Нічого робити, звалив Іван мішок на плечі та й поніс. Укинув попа в річку, став та й дивиться, чи не буде знову вилазить. Ні. Витер Іван мокру чуприну та й пішов до попаді. «Ну, тепер уже, — дума, — відпочину».

Та де там! Не встиг він на поріг ступнути, як попадає уже сичить:

— Ну, вже як таких наймати, то тільки гроші платити! Як же ти, бісів сину, робиш, мішок з попом знову дома. Може, ти його й не носив?

Розсердився Іван та й каже до попа, що в мішку:

— Ну, тепер ти в мене не втечеш!

Скинув мішок на плечі третій раз та й приніс до річки. Приніс, поставив мішок на березі, знайшов камінець, прив'язав та й укинув з найкрутішого берега.

— Ху! — зітхнув Іван і поплентався до попаді, ледве ноги несе.

Ішов він, ішов, коли глядь — з другого кінця іде батюшка з хрестом і прямо до матушки в двір (то ж батюшка повертався вдосвіта із служби Божої додому). Як глянув Іван, аж серце в нього забилося:

— А, так я тебе ношу однією дорогою, а ти тікаєш додому другою? Спіймався! Я тебе набігаю!

Схватив Іван камінь і вбив попа. Убив, закинув на плечі і побіг до річки бігом, бо вже починало світити. Біг, від гніву не почував ні втоми, ні ніг під собою не чув. Коли це сторож з калаталом як закричить:

— Хто йде?

— Чорт попа несе! — відказав Іван та й подався. Приніс до річки, прив'язав два камені до шиї та й укинув з крутого берега.

— Аж тепер, — каже, — ти не вилізеш!

Та й повернувся до попаді. Іде та й думає: «Бач, який святий та божий, ані стида, ні совісті; я його однією дорогою ношу, а він другою тікає. Хотів уморити чоловіка, а ще йому в рай».

Прийшов Іван, а попадає його зустрічає рада та весела.

— На ж, — каже, — Іване, тобі гроші за роботу, аж тепер ти молодець, батюшка не вернувся.

Взяв Іван гроші та й каже:

— Якби знав, що мені з вашим батюшкою така морока буде, то й не брався б. Тільки відніс його втре-

те, вертаюся до вас, аж глядь — з другого боку прямо в двір біжить, та ще й з хрестом. Узяла мене злість, думаю: «Так доки я за ним буду бігати?» Як тарахнув каменюкою, схватив на плечі та в річку його, ще й два камені до шиї прив'язав. Тепер уже чорта вилізе!

— А-а-а! — закричала попадая та й зомліла.

— Вам і сам дідько не вгодить! — сказав Іван та й пішов своєю дорогою роботи шукати.

БРЕХНЯ

Захворів десь якийсь-то цар та й наказує усім панам, усім мужикам, усім міщанам, щоб заходились його розважати та брехні казати, та такої, щоб у ній і словечка правди не було. От пани що не збрешуть, так один одному завидує, та і кажуть, хоч яка там брехня, що то правда. От знайшовся один мужик.

— Я, — каже, — можу.

— Ну, бреши.

— Як жили ми, — каже, — ще з батьком та хазяйнували, так була у нас нива за тридцять верст од нашої оселі, а одного году та така добра пшениця зародила, одразу поспіла і сиплеться. А нас у батька було семеро братів; як пішли ж ми косить, а хліба і забули взяти, та косили безперестань сім день і сім ночей, не ївши й не пивши; а як прийшла неділя, ми додому — вечеряти. Прийшли, а саме мати таких гарячих галушок подали. От посідали ми коло порога, а там та лежав у нас камінь. Я як сів на той камінь, як ухватив галушку, так вона крізь мене і проскочила, та ще і крізь той камінь пройшла, та аж на сім сажнів у землю ввійшла!

Тут пани зараз:

— Це, — кажуть, — може бути: сім день чоловік виживе, не ївши; а що камінь галушка пройняла, то, може, він млиновий; це, — кажуть, — ще не брехня.

От на другий день звуть його знову брехні казати.

— Я, — каже мужик, — як почав сам хазяйнувати, так усе ходив на охоту, та був у мене такий хорт, що я його ніколи не годував. От раз поїхав я з ним на охоту та й зігнав зайця, тюкнув на хорта, хорт за ним; як догнав же, так і ковтнув: тільки задні ніжки трошки видно. Я тоді з коня та за хорта: як устроїв йому руку у рот, так і вивернув, як рукавицю, та після ще сім год з тим хортом полював.

Пани вп'ять:

— Це не брехня; це все може статись.

Звісно, панів завидки беруть, що як же мужик та покрива їх перед царем. Почали царя розбалакувати, почали розбалакувати та й завірили, що це правда.

От і на третій день іде він до царя. Цар сидить, а коло його увесь чин, генерали, сенатори усі. От мужик і каже:

— Як хазяйнували ми з батьком, так оцей пан позичав у нас сто тисяч, а оцей — п'ятдесят, а цей десять, — та так на усіх по йменню зве і гроші вищитує.

Цар і пита.

А панам же сором сказати, що мужик краще за них збрехав, та:

— Правда, правда.

— А коли правда, то й заплатіть.

Треба їм платити. Той забрав гроші, та ще і цар йому щось дав, та й пішов собі.

ВІВЧАР ВАСИЛЬКО І ЗОЛОТІ ГОРИ

Жив бідний парубок Василько. Щоб якось вилізти із злиднів, пішов у світ, куди очі дивилися. Але ніде не міг знайти роботу — мозолів набити, щоб гріш заробити.

Одного дня дізнався, що можна би найнятися в багатого дідича. Але йому сказали:

— Не йди до того шкуродера. Він не дає наймитові їсти.

Василько зник до всякої біди, тому не злякався. Пішов до пана найматися. А той здивувався:

— Ти, легіню, хочеш робити у мене?

— Хочу.

— То роби за їжу. Будеш вівці пасти. Але як десь загубиш хоч одне ягнятко, здеру з тебе шкуру.

Що мав бідний робити? Похилив голову та й каже:

— Добре, пане, так буду робити, аби ви не здерли з мене шкуру.

Та й вигнав парубок на пасовисько тисячу овець. Їх було — як тих зірок на небі. Пас цілий тиждень, потім ще один. А якось перед вечором неподалік від нього сів орел і попросив:

— Дай мені, вівчарику, ягнятко, бо я такий голодний, що не можу літати.

Шкода стало красного орла, і Василько відповів:

— Вибирай собі ягнятко, але знай: як пан здере із мене шкуру, то ти будеш винен!

— Не журися, нічого не буде... — орел схопив ягня і полетів.

А хлопець боявся — довго не гнав овечок додому. Вернувся пізно ввечері, і пан не став овець рахувати.

На другий день знову прилетів орел. Парубок не шкодує дідичевих овець.

— Бери, орлику, та знай: як пан здере із мене дві шкури, то ти будеш винен.

— Не гризися, не буде біди.

Орел схопив ягня і полетів.

Увечері Василько пригнав отару пізно. Знову пан не рахував овець, бо їх було стільки, що одної ночі не вистачило б порахувати всіх.

На третій день орел голодний знову. Парубок дав ще одно ягнятко. Орел схопив ягня і полетів. Потім повернувся і сказав:

— Ти добрий, Васильку. Хочу віддячити тобі. Сідай-но на мене — понесу тебе на золоті гори і шовкові трави.

Парубок сів на орла. Птах піднявся аж під саме небо й летів довго-довго. Нарешті спустився на золоті гори і сказав вівчареві:

— Не бери собі багато золота, бо як зійде сонце, то спалить тебе.

— Добре, орлику!

Василько набрав у пазуху золота, сів на орла і полетів до панських овець. А увечері пригнав отару додому і ліг на току спати. Ніч стояла темна, без місяця і зір, але довкола хлопця було видно, як удень. Пан подумав, ніби на току хтось підпалив снопи. Вибіг із палацу і почав кричати:

— Гвалт, горимо! Уставайте, люди!

Василько схопився і — гайда тікати. Дідич як уздрів, що вогонь тікає, то дуже здивувався:

— Чекай, не тікай, хто ти?

Вівчар зупинився. Пан підійшов до нього і спитав:

— Що таке? Що світиться із твоєї пазухи?

— Золото, пане.

— Звідки маєш?

— Мені орлик дав... — і Василько розповів, як до нього тричі прилітав орел і як потому з великої вдячності поніс його на золоті гори та шовкові трави.

Дідич попросив:

— Любий мій вівчарю, завтра я теж вижену отару...

— Най буде й так, — погодився Василько.

Уранці пан устав дуже рано і пішов із вівцями. Походив по пасовиську, і раптом перед ним сів на траву орел.

— Ти що робиш тут, пане? — питає орел.

— Овець пасу, орлику.

— Дай мені одне ягня, бо я дуже голодний.

— Дам, та понеси мене на золоті гори та шовкові трави.

Орел відповів:

— Мушу спочатку поснідати, аби мав добру силу.

— Бери собі одразу ягня, — утішився дідич.

Орел зловив ягнятко і з'їв.

А потім сказав:

— Сідай, пане, на мене!

Дідич сів. Орел понісся попід саме небо. Незабаром прилетів на золоті гори та шовкові трави. Сів і каже дідичеві:

— Не набирай, пане, дуже багато золота, бо сонце тебе розтопить.

Панисько й чути не хотів, що наказував орел. Як кинувся на золоте каміння, то гейби гриз його. Пхав у кишені, в пазуху, пов'язав spodні — та й туди набрав. Потім скинув із себе сорочку і загорнув до неї купку золота. Наостанок наклав золотих каменів повний капелюх. І аж тоді сів на орла. Але коли орел злетів під небо, сонце так припекло, що дідич розтопився, як той віск, і скапав на землю.

Увечері Василько пригнав вівці, а пані питає:

— А де пан, вівчарю?

Василько відповів:

— Він полетів на золоті гори та шовкові трави і лишився там...

— Ади який! А мене покинув?.. — розсердилася пані. — Завтра і я полечу туди!

Уранці пані встала й пішла з вівчарем. Трохи постояла серед пасовиська, і перед нею сів орел.

— Дайте мені одне ягнятко з'їсти, бо я дуже голодний.

— Дам, орле, але маєш понести мене на золоті гори і шовкові трави.

— Добре, пані. Спочатку наїмся, аби мав добру силу.

Орел наївся, узяв пані й полетів у небо. Сів із нею на золотих горах і шовкових травах та й застерігає:

— Ой, не беріть, пані, багато золота, бо сонце вас розтопить!

А пані як побачила купи золота, то не тямала, що робить. Понабирала золота, куди лише могла. Стала такою грубезною, що як сіла на орла, то він аж присів. Ледве піднявся у повітря. Тут сонце пригріло, і пані стала танути — скоро скапала, як свічка.

Орел прилетів на пасовисько сам.

Тоді Василько попрощався з орликом, вернувся додому. Полагодив свою стару хатку й почав газдувати: купив три овечки, сокиру, обценьки й клевець. І тут нашій казці настає кінець.

ВІВЧАР, ПАН, ЙОГО ВНУК ТА БИЧОК

Був — не був, та кажуть люди, що був, дуже багатий пан-дідич. Мав він плохоумного внука. Нічого той пан не любив, лишень свого внука, і ніяк не міг знайти слуги, який би чогось навчив малого.

Не раз пан привозив слуг, але більше як тиждень ніхто не міг у нього втриматися.

Вже, може, й сотий раз їде пан у далеке село слуги шукати. Бачить: хлопець пасе вівці й співає. Під'їжджає пан ближче, питає:

— Чого, хлопче, співаєш?

— Аби не плакати, пане.

— Чи не пішов би ти до мене на службу?

— Та я на службі — чужі вівці пасу.

— А що тобі платять?

— Та що багач платить? Привезе мамі дров на зиму, а я за це мушу йому ціле літо вівці пасти.

— Я тобі заплачу більше. Сідай зі мною, то хоч щось побачиш. Ти, певне, й міста ще не бачив?

— Не був ще в місті. Але я без маминого дозволу не поїду.

— А де твоя мама?

— В он тій хаті.

Поїхав пан до його матері й каже:

— Газдине, пустіть сина на службу. Він буде в мене пасти вівці, телята, з моїм онуком бавитися, а я добре платитиму. Кажете, він за фіру дров літо пастишить?

— Та так.

— Я вам дров привезу не одну фіру та й ще мій слуга нарубає, а сина давайте мені на службу.

Пан нащобетав — жінка повірила й відпустила хлопця.

Привіз дідич його додому й посилає худобу пасти.

— Пане, — каже новий слуга, — буду вам і вівці, і коні, і велику худобу — все буду пасти, але купіть мені сопілку, бо без сопілки я не можу бути пастухом.

— Го-го-го! Чого захотів! Сопілки? Я на сопілки грошей не маю. Йди собі та й по вербах шукай сопілки.

— Та з верби, пане, погана сопілка.

— А що я тобі зроблю?

Не допросився в пана сопілки. Пішов, знайшов ліщину, мучився-мучився — викрутив з неї сопілку. Зробив ще воронки — ой, як виліз на стрих, як заграв! А той панок-онучок прибігає та й каже:

— Чуєш, Іване, навчи мене грати.

— Скажи панові, най моїй матері дров привезе, та й навчу.

Малий побіг, а дідич каже, що не втечуть дрова, хай почекає.

Просить малий навчити.

— Добре, — погодився Іван. — Клади пальчики на воронки, перебирай ними й дуй у сопілку.

Панич дув, перебирав, а музики нема. Мучиться Іван з малим цілий день, а дідич стоїть унизу та й слуха, як слуга вчить його онука. Набридло Іванові та й каже він:

— Хоч ти й дідичів онук, але такий дурний, як той цап на мості. Я би борше корову танцювати навчив, ніж тебе на сопілці грати.

А пан, коли вчув це, підлазить по драбині на стрих та й питає:

— Що ти, Іване, сказав?

— Та кажу, що я би скоріше корову навчив танцювати, ніж вашого онука на сопілці грати.

— А бичка міг би навчити?

— Міг би й бичка.

— Знаєш що, Іване? — каже пан. — В мене є бичок, який має вже два місяці, навчи його танцювати — тобі добре заплачу.

— Ой, пане, ви обіцяли мені за службу платити — досі ще моїй мамі дров не завезли, а вже зима йде.

— Я тобі гроші дам.

— Ви мені, пане, дайте того бичка додому і гроші дайте.

— Бери, Іване, бичка й гроші. Але коли я буду знати, що мій бичок — танцюрист?

— Я прийду й скажу, коли вам їхати по танцюриста.

— Добре.

Взяв Іван гроші, взяв бичка, пригнав додому, потримав до зими, а взимку відвів на ярмарок і продав. Каже матері:

— Будемо класти хату. Я маю гроші, то треба їх у рух пустити.

Побудував Іван хату, але треба чогось і до хати. Приходить навесні до дідича:

— Добрий день, пане!

— Добрий день, Іване! Що там мій бичок робить?

— Го-го-го, пане. Бичок і танцює, і до школи ходить.

— Та що ти кажеш, Іване?

— Те, що чуєте, пане. Треба грошей.

Пан почувався в голову та й дав калитку грошей.

— А як далі буде, Іване?

— Та так буде, пане, що навчиться він читати-писати, а я прийду і скажу, щоби ви приїхали в нього екзамену приймати.

— Добре, Іване.

Іван купив собі поле за ті гроші та й сміється:

— Тепер, мамо, будемо жити, як пани.

Але минув рік — треба йти до пана. Питає дідич:

— Іване, що там мій бичок робить?

— Го-го, пане! Бичок вчиться на суддю. Треба йому на два роги дві шапки, треба четверо чобіт, треба

великого плаща, треба вбрання нового — зима йде, пане. Йому соромно в будь-якому вбранні ходити.

Каже пан:

— Го-го-го! Як він мені дорого коштує!

— Але ви, пане, будете мати свого суддю.

— Та добре, добре, Йване.

Дав пан нову калитку грошей.

Минуло три роки. За цей час Іван перебрався з села до міста, купив собі каменицю, оженився — вже жінку попід руку водить. А в тім місті був суддя Бик. Приходить Іван до пана, та й пан питає про свого бичка.

— Поздоровляю вас, пане, — каже Іван. — Він уже не бичок, а суддя Бик. А таки зробився, що й не пізнаєте. Запрошує вас приїхати завтра на сніданок, але до нього, пане, тепер треба стукати в двері.

— Добре, Іване.

Розказав Іван, де мешкає суддя, і пішов собі з жінкою на прогулянку. Другого дня дідич приїжджає до судді Бика, постукав — Бик відчиняє двері, а дідич видивився, що з його бика зробився такий пан.

— Ну що ти, бицю мій, тут робиш? Що їсти тобі тут дають? У мене ти би сінце їв, січку.

Суддя Бик як закричить:

— Шандари! Поліція! Арештуйте його! Він якийсь помішаний!

Пан розсердився та й як улупить суддю:

— Йой, бицю!.. Ти мої пальчики ссав, а тепер хочеш мене арештувати!

А потім пан суньголовою давай втікати по сходах, аби не заарештували.

Так Іван з паном розрахувався.

ГОЛИЙ ПАРУБОК

Жив на світі голий парубок. Лише купить собі одяжину, а вночі щось увійде і поїсть, подере її. На другий день — знов голий. Подарує хтось — таке саме.

Приходить він до пана і проситься на службу. Пан подивився на нього і каже:

— Поганий з тебе наймит буде, як ти не можеш навіть на вбрання заробити.

— Буду, пане, вам добре служити.

— То служи за те, що я тебе вберу і буду годувати.

— Най буде.

Дає йому свій поношений одяг, а на ранок виходить наймит надвір голий. Пан розсердився і каже:

— Будеш тепер ходити і їздити так, як є.

Але підійшов до нього якийсь дідусь і питає:

— Чи ти, сину, такий нещасний, що так ходиш?

— Дідусю, я нічого не годен собі придбати, бо щоночі якась біда їсть і рве мою одежу.

— А ти тютюн маєш?

— Тютюн маю, бо ношу в кулаці.

— То дай закурити.

Дає дідусеві тютюну, закурили, і дід радить:

— Йди, хлопче, до пана і проси, аби він дав тобі за службу ту гранітну скалу, що стоїть серед його поля. Підеш цієї ночі туди ночувати. Але не спи, лиш дивися, що буде зі скалою робитися. Що би там не було, не займай. Лише останнє, що залишиться, злови і добре бий. Тоді будеш знати, чому голий ходиш.

Приходить наймит до пана і просить дати за службу скалу, що серед поля. Пан витріщився на нього і розсміявся.

— Я тобі, голяку, задурно даю ту скалу, бо з неї хісна не маю ніякого.

Не ночує наймит в пана, а скоро смерклося — йде спати на свою скалу. Опівночі з усього світа злізлося гаддя, вужі, ящірки, мавпи і почало той камінь гризти. Поки зазоріло, згризли до половини. Перед днем все розлазиться, розбігається, лиш одна мавпа посилено гризе скалу і пищить.

Парубок має добрий ціпок, ловить мавпу і починає добре її молотити. Вона проситься:

— Йой, чоловіче, не бий мене. Скажу тобі все, що хочеш.

Перестав бити і питає:

— Чого я вічно голий ходжу?

— На це я тобі таку раду дам. Йди на край села, там є бідненька хата, а в тій хаті дві дівчини живуть. Старша має двоє щастя: одне своє, а друге — твоє. Оженися на ній. Як будете газдувати, то ніколи не кажи, що щось твоє — лише жінчине.

Голий парубок закрити грішне місце лопухами і прийшов на сватання.

— Чого ти, парубче, загостив до мене? — питає його дівчина.

— Женитися.

— Та чи ти не бачиш, яка я бідна? І ти теж, певне, нічого не маєш, як без штанів та без сорочки прийшов. Де ти працював, що нічого не заробив?

— Тепер не питай, чому я голий. Буду і вбраний, лише віддавайся за мене.

Дівчина подумала і погодилася вийти заміж. Просить парубок землі у пана, але той каже:

— Коло скали, яку я тобі дав, є така ринь, що нічого ростити не хоче, крім каміння. Як хочеш, то візьми собі.

Він подякував панові і говорить:

— Най то буде не моє, а жінчине.

Купує дівчина йому вбрання на весілля. Він одягнув і каже:

— То не моє, то жінчине.

Встає на другий день, а вбрання ціле — ніхто не знищив. Йде він до скали, а на рині нема ані камінчика — чиста земля, хоч зараз ори. Посіяв господар пшеницю і промовив:

— То не моя, то жінчина.

Така пшениця вродилася, що він з рині більше зібрав, як пан з усіх ланів. Через рік-другий став він з жінкою багатшим, як його пан. Дідич якось зустрічає його на полі і питає:

— Скажи мені, чого тобі так гарно хліб родиться?
Таж ти колись голий ходив.

Він відповідає:

— Дивіться, пане, яка цього року моя пшениця буде. Зелена, дорідна, густа.

Нараз пшениця пожовтіла, почала сохнути, падати. Але господар говорить:

— Я забувся, що то не моя пшениця, а жінчина.

Пшениця знову стала весела — зазеленіла, зашуміла.

А господар каже до пана:

— Бачите, пане, що то не мій хліб...

І казка ця не моя. Я почув її від одного діда старого.

ГОСТИНА

Були собі чоловік та жінка. Молоді ще обоє, дітей не мали, жили на хуторі, далеко від села і мало з людьми зналися, то й сумували, що ні вони до людей, ні люди до них не ходять. Обридло їм таке самотнє життя, і вони собі надумали ось що:

— Ти, чоловіче, — каже жінка, — іди собі куди-небудь сьогодні з дому та переночуй, а завтра в обідню пору прийдеш до мене неначебто в гості, а наступного дня я до тебе прийду.

— Добре, — каже чоловік.

Та й пішов. Десь блукав по лісу до вечора, ліг під копицею сіна, переночував, дожидається того завтрашнього дня. А жінка вдосвіта заходилася по хазяйству: спекла піріжків, курку, наварила локшини до молока, спряжила кабакових зернят та ще й наварила варенухи. До сніданку зовсім упоралася, причепурилася гарненько, сіла на лаві та й дожидає свого гостя.

А тут і гість у хату:

— Здоровенькі були! Як ви тут, Бог милував?

— Та ще до якого часу, Богу дякувати! Живемо нічого собі. А ви ж як?

— Та так собі, не дуже-то!

— Ну, то сідайте ж у нашій хаті, дорогим гостем будете!

— Спасибі! Сядемо.

Отут вона йому зараз на стіл і печене, і варене, поштує та припрошує. І отак вони собі любенько їли, пили, гуляли, що ї незчулися, коли ї смеркло.

— Тепер же, чоловіче, я піду, а ти тут зоставайся, та давай усьому порядок. Просо на кашу стовчи, там у горшку сметана, то масла збий, та на курчат поглядай, щоб ворона не похапала, а я піду. Трохи мені тільки неначе боязно, як ти тут даси собі раду!

— Та не бійся, жінко! Невже ж таки я дурніший за бабу! Все справлю — побачиш!

Пішла вона, а за нею побіг в ліс і цуцик Рябко. Чоловік ліг і зараз захропів. Прокинувся наступного дня, аж сонечко вже високо. «Е, нічого, до обіду упораюся! Хіба тут великого розуму треба? Перше всього — затопити піч, а там все вже піде, як по маслу».

Затопив і почав товкти просо в ступі на кашу, та згадав про той горщик із сметаною — дістав з полиці, прив'язав собі ззаду на спині до пояса — думає: «За одним заходом і пшоно стовчу, і масло зіб'ю».

Виліз на ступу — товче, той горщик і собі товчеться по спині та підскакує, аж виляски йдуть, а та сметана хлюпається і на спину, і на землю, а він товче!

Коли чує: кури закричали. Він прожогом надвір, аж капосна ворона несе одне курча.

«Е! Стривай же, я ж тобі штуку встругну!»

Загнав курчат в сіни, половив, пов'язав валом одне до одного і випустив знову надвір. Спіймав гуску, зарізав її і почав скубти. Скуб, скуб та ї пригадав, що ще закришки немає на борщ, і корова в оборі не годована, і недоєна, бо реве, аж обора гуде! Схопив відро і дійницю, та до корови, аж тут здоровенна шу-

ліка як ухопе одне курча, а за ним всі десятеро так і поїхали вгору, і як язиком їх злизало!

— А сто ж чортів його матері з такою роботою!

Та нічого не вдієш. Забув з досади і про корову, і повернувся до хати. Та знов до ступи. Висипав пшоно в горщик, до діжки — аж в ній і води нема.

— А не сто чортів його матері з такою роботою!

Побіг по воду, налив у горщик та до печі, аж там все вигоріло і погасло.

— Чи не сто чортів!

Сюди, туди за сокирою, але, згадавши, що жінка часом ховає дрова під піл, поліз туди... аж нема!

— Чи не сто чортів з такою...

Аж тут двері — рип! І входить жінка, а за нею рябенький песик, що ходив з нею в ліс.

Поздоровкалась до нього — сіла на лаву та й сидить. А кругом таке, що хоч з хати тікай! Хата не метена, пір'я по всій хаті, чоловік її увесь в сметані і в пір'ї — чиста проява! А той песик був голодний, хватить ту гуску та ходу з хати!

— О дивіться, дивіться, — каже жінка, — ваша щюця та вашу гусю вхопила!

Тут уже він не видержав:

— І не сто ж чортів твоєї матері!.. А ти ж чия?! А ти ж чия?!

Та вже довіку заріклися в гості ходити!

ГУЦУЛ, ЧОРНОКНИЖНИК І ЦІСАР

Один гуцул мав трьох синів. Поля у них не було, і кепсько їм жилося. Найстарший син сказав:

— У нас нема, неню, за що рукою зачепитися. Що мені тут робити? Піду я у світ, може, там десь знайду свою долю...

— Іди, сину, — мовив йому батько.

Найстарший поклав хліба у торбину та й пішов, куди очі дивилися. Не минав дорогою ні сіл, ні міст.

І всюди питає, чи нема десь му́ки на руки. Але ніде не міг знайти роботи. Якось на роздоріжжі здибав чоловіка з довгою бородою.

— Куди, легіню, йдеш?— питає той.

— Шукаю му́ки на руки.

Бородатий втішився:

— А ти б не найнявся до мене на службу?

— А чого би ні?

— Та чи вмієш читати й писати?

— Аякже, ще й як! — похвалився парубок, хоч сам не знав ні одної букви.

Бородатий посміхнувся й каже:

— Письменного наймита я не потребую...

Найстарший син вернувся додому.

— Нема добра у світі... — сказав батькові.

А середущий проситься:

— Пустіть тепер мене шукати гараздів.

— Іди, сину, — погодився батько.

Середущий пішов. Довго блукав дорогами, бував у селах і містах, але ніде не знайшов роботи. А на роздоріжжі якось його здибав бородатий чоловік.

— Куди йдеш?— спитав.

— Хочу десь заробити...

— А ти не пішов би до мене служити?

— Піду, чого ж ні?

— А читати і писати вмієш?

— Го-го, дуже добре!— похвалився легінь, хоч ніколи в руках не тримав ні книжки, ні пера.

— Письменного наймита я не потребую. Іди собі далі... — засміявся бородач.

І середущий син вернувся до рідної хати.

— Нема добра на світі, — сказав батькові.

Проситься найменший:

— Пустіть, неню, може, я буду мати щастя...

— Іди, сину, — відповів старий.

Найменший узяв палицю, торбу з хлібом і — гайда в дорогу. Блукав, скільки блукав, аж здибався якось на роздоріжжі з бородатим чоловіком.

— Куди ти йдеш, легінику?

— Шукаю роботу...

— А читати і писати вмієш?

— Не вмію, чоловіче, — схитрував наймолодший, бо читав дуже добре і писав файно.

— Такий наймит мені вже потрібний...

— А яка робота?

— Будеш стирати порохи з книжок.

Хлопець покликав батька. Той згодився, щоб син служив рік. Але коли вертався додому, з одної хати вийшла стара жінка і спитала:

— Ти віддав свого хлопця до бородатого на службу?

— Віддав, а що?

— Аби-сь знав, що то є чарівник. Як будеш забирати сина через рік, то перед тим зайди до мене.

— Дякую тобі, добра жінко.

Хлопець тяжко не робив, лише витирав порошок із книжок. Та коли чорнокнижника не було вдома, читав його книжки і навчався чарів.

А як минув рік, батько пішов за сином. Дорогою зайшов до доброї жінки, й вона йому сказала:

— Коли станеш перед бородатим, він випустить три однакові коні та й скаже, аби-сь з-між них знайшов свого сина. Середній кінь і буде твоїм сином.

Чоловік прийшов до чорнокнижника:

— Хочу забрати свого сина.

Бородатий вивів на подвір'я три коні й сказав:

— Між ними є твій син, мусиш його впізнати...

— Та як упізнати, коли вони подібні, як викапані?

— Якщо не впізнаєш, то він буде в мене ще три роки.

— Бідна моя голова — що маю робити? — забідкався чоловік. Але одразу підійшов до середнього коня: — Ади, це мій син...

Чорнокнижник аж поблід від злості, та не сказав ні слова. Чоловік забрав сина, і прийшли додому. Там була крайня бідність: ні худобини, ні курки коло хати. Стайня геть завалилася, а курник вітер перевер-

нув. Уздрівши вдома таку крайність, найменший син сказав:

— Неню, я умію перекидатися у все, в що захочете... А найліпше в коня. Ходім до великого міста, де є великі дідичі з великими грішми. Мусимо там добре заробити.

— Ходім, сину, — погодився батько.

Вирушили до самої столиці. Син став і сказав:

— Я зараз перекинуся на білого коня. А ви, неньку, сядьте у сідло і проїдьте попри вікон цісаря. Як він схоче купити коня, то правте за мене торбу золотих. Але коли будете мене відпускати, не забудьте здоймити вуздечку. Скажіть, що золота. А як мене продасте, то зачекайте на цім місці.

— Добре, сину, зроблю так, як кажеш.

Син обернувся на коня — білого як сніг. Так виблискував, ніби він був накритий зірками. Чоловік сів на коня і подався вулицями міста. Проїхав попри цісарський палац. Цісар сидів у вікні й дивився на свій люд. Раптом уздрів чарівного коня, що аж виблискував на сонці, й гукнув на свою варту:

— Ану, жовніри, запитайте того чоловіка, куди їде на коні.

Варта зупинила чоловіка:

— Вельможний цісар хочуть знати, куди їдеш на коні.

— Куди? Їду на ярмарок продавати коника.

Жовніри сказали вельможному цісареві. Того гейби стала пропасниця трясти.

— Ведіть сюди гуцула!

Привели верхівця, і цісар спитав:

— Що хочеш за коня?

— Торбу золотих, — відповів чоловік.

Цісар наказав, аби йому дали торбу грошей, а коня вели до стайні. Гуцул зняв вуздечку і запхав у пазуху.

— Нащо береш вуздечку? — спитав цісар.

— Дома росте лошачок, а вуздечка у мене одна, та ще й золота.

Чоловік узяв торбу золотих і пішов на те місце, куди мав вернутися наймолодший син. Довго не чекав, і хлопець прийшов. Вони накупили всіякого добра й рушили додому.

А коли збідніли, то знову пішли обдурювати цісаря. Та й чому б його не обдурювати? На те він і цісар!

ДВА БРАТИ

Були собі два брати: один був дуже багатий, а другий — бідний. Та ще було так: що багатий та на багатій оженився, то ще й дужче став багатий, а бідному прийшлось на бідній женитися, то ще й дужче став бідний. У багатого що день Божий музики грають та веселяться, а в бідного і світла немає в каганці. У багатого ж та тільки одним один син, а в бідного аж четверо, та всіх же то треба нагодувати та напоїть... У багатого і наймити, і наймички — усіх хлібом годує, а бідного брата і молотить до себе не пуска.

Сидить раз бідний брат зі своєю жінкою, радяться, де б його хліба заробить собі. От жінка і каже йому:

— Що ж, чоловіче, у тебе брат багатий; піди до нього та попроси хоч помолотить, бо вже ось доїдаємо останній хліб.

— Ну то що ж, піду.

Приходить до воріт, а брат надворі був; як побачив, що він йде, то зараз до нього і біжить.

— Чого ти, — каже, — йдеш до мене? Хіба хочеш, щоб з мене люди сміялися, як з тебе?

— За що ж вони, брате, будуть сміятись? За те, що я бідний, а ти багатий? Я ж твій брат.

— Та що з того, що ти мені брат? Є у мене, брати, не такі, як ти, а такі, як я.

— Та хоч вони такі багаті, як і ти, а я твій брат бідний, то пусти мене до себе хоч шматочок хліба заробити.

— Ні, — каже брат, — ніяково мені зі старцями знатися.

— Ну, коли тобі соромно, так не називай мене братом, а зови хоч наймитом.

— Ні, — каже, — всі знають, що ти мені брат.

— Ну, так коли не хочеш мене найнять, то дай мені мішечок хліба, бо дома діти голодні сидять.

— Ні, брате, не дам. Я ще для себе не дбав. А ти піди зароби, а до мене не ходи. — А сам ляпнув хвірткою та й пішов. Остався бідний брат біля воріт, подумав: «От, Господи милостивий, де в Бога правда?! Ну, Бог з тобою, брате». Насунув шапку та і пішов додому.

А жінка дожидається.

— Подождіть, — каже, — дітки, пішов батько до дядька, та принесе борошна, та я напечу папки, та будете їсти! (А сама така раденька). Коли це зирк — іде чоловік, а сльози з очей, як горох, так і котяться.

— А що, чоловіче, заробив? Тепер, — каже, — будемо їсти. — А сама так і заголосила...

— Що ж, жінко, не плач. Господь дасть — піду в місто, там і зароблю.

— А що тобі брат сказав?

— Та який він мені брат, коли він мене за брата й не має.

— Та хоч би ти йому за наймита став.

— Та й за наймита не бере, бо, каже, усі знають, що я його брат.

— Ну, нехай же його Бог покарає... Піди в місто, чи не допоможе тобі Бог чого заробить.

Зібрала те, що не доїли вранці, дала дітям по večеряти, а самі посідали, та дивляться на них, та плачуть, бо нічого було їсти. Поклала жінка діток спати, сама помолилась Богу, теж лягла. А він, сердега, не знає, що робить, чи лягати, чи зараз іти, бо вже як прокинуться діти, то сам як хочеш, а їм давай їсти.

— Ну що ж, чоловіче, сидиш, чом не лягаєш?

— Та що з того, що ляжу? Де моя торбина?

— Навіщо тобі?

— Піду. А ти прогодуй діток, як сама вже знаєш, поки я прийду.

Узяв торбину та і пішов.

Прийшов у місто і найнявся до купця жито, чи що, пересипать. Проробив у купця тижнів зо три і заробив карбованців з тридцять грошей.

— Ну, — каже, — слава тобі, Господи, буде на харч.

Пішов на базар, купив солі, купив хліба, купив сала, карбованців з п'ять стратив, «а з цими, — каже, — піду додому, щоб жінка бачила, що не даром робив».

Приходить у своє село. Йде повз братову хату, а в його дворі гомін такий, що аж луна по селу іде. Підійшов до воріт, одчинив хвіртку, аж там музики грають, комедії приставляють.

— Оце так. А у рідного брата і світла нема в хаті. Ну, Бог з ним, нехай собі тішиться.

Приходить до своєї хати та й стукає в двері.

Жінка схопилась та й до дверей:

— Хто такий?

— Твій чоловік.

Одчинила.

— Ну, слава ж тобі, Господи, що тебе Бог приніс.

Ввійшов у хату — діти сплять: яке на лаві, яке на печі, яке в запічку під рядниною загорнулось; як почувли, що батько прийшов, так всі й схопились. Той каже: «Тату, дай хліба», той: «Дай, тату, сала, дай сала». Розв'язав торбину. Як допались діти, як та сарана, прости Боже: той за сало, той за паляницю, той на печі, той на причіпку, той на полу — сидять, їдять.

— Ну, а це ж тобі, жінко, гостинець. — Вийма двадцять п'ять карбованців, дає. Жінка як побачила, то аж затрусилась, бо як вийшла заміж, то в неї стільки не було. Повкладали дітей спать і самі полягали. Вранці встали, жінка й каже:

— Ну, чоловіче, слава тобі, Господи, то в нас тепер грошенята є, піди ж тепер у місто та купи хліба,

купи солі, купи мені чоботи або й собі купи, щоб з нас хоч люди не так сміялись.

— Добре, піду.

Пішов. Приходить у місто. Йде вулицею, коли дивиться — стоїть купа людей і щось гуторять: «А піду лиш подивлюсь, що там таке». Доходить до тієї купи, питається чоловіка:

— Що тут таке, дядьку?

— Та це продають волоцюгу.

— Якого волоцюгу?

— Та чи подушного, чи що, не заплатив та мандрував цілий рік, так його піймали та це продають — хто внесе за нього двадцять п'ять карбованців, то той до себе і візьме його... І він вже тому одробить ті гроші, що за нього заплатять.

— Чому же ви, дядьку, не візьмете?

— А куди я візьму? Хіба можна до себе злодіїв приймати? Піди от подивись, який стоїть!

Просунувсь у купу, стоїть здоровий парубок посеред купи і налигачем руки назад зв'язані, а урядники викрикують:

— Хто дасть двадцять п'ять карбованців за цього парубка, то нехай бере його до себе, він тому одробить його гроші.

Злодій стоїть, понурившись, та і каже:

— Возьміть мене, люди добрі, хто в Бога вірує, я тому одроблю його гроші.

Бідняку жалко стало парубка. «Ану, що Бог дасть — візьму його та викуплю: будем удвох робить, чи не луччий піде заробіток».

Пропхавсь аж до урядників та й питається:

— А на скільки років цей парубок продається?

— На один.

— А там?

— А там як він сам схоче: схоче — служитиме ще, а не схоче — одійде од тебе, тоді він уже вільний буде.

Вийняв гроші, оддав:

— Так нате ж вам за нього двадцять п'ять карбованців.

Узяли урядники гроші, записали, кому злодія здали на поруки, тоді він розв'язав злодію руки:

— Ходім, небоже.

Злодій поклонивсь йому.

— Спасибі тобі, — каже, — дядечку, що тебе Господь надоумив мене викупить.

Пішли. Веде його бідний у своє село, та, дорогою йдучи, зажурився. Злодій і питається:

— Чого ти, дядьку, журишся?

— Ні, — каже, — я не журюсь.

— Ні, дядьку, журишся.

— Чого ж мені журитися?

— А того, що ти мене викупив, та ще й злодюгу.

— Еге, сину, це правда. А ти знаєш, небоже, що в мене тільки і було, що двадцять п'ять карбованців, та за послідні я тебе й викупив.

— Ну, дядьку, не журись.

Ідуть. Прийшли додому. Жінка дивиться у вікно — дума собі: «Кого це він веде з собою?» Ввійшли в хату:

— Ось, — каже, — на тобі, жінко, купив.

— Що купив?

— Та ось, дивись, якого парнюгу.

— Та невже ж?

А сама в сльози.

— Що ти наробив? Самим нічого їсти, діти з голodu пухнуть.

А парубок сів на лаві та й каже:

— Не лайтесь, дядино, не журіться. Спасибі вашому чоловікові, що він мене викупив, а я ваші гроші вам хутко одроблю. Ще таке, що й хліб будете за мною їсти.

Посидів трошки, посидів:

— А що, дядино, чи у вас є що вечеряти, чи й ні?

— Де ж воно візьметься, хіба ж ви не бачите, що в нас і горшків немає, та ми не знаємо, у чім що і варити.

Посидів той парубок та й вийшов з хати. Коли трохи згодом стукає в двері:

— Дядьку, одчини.

Одчинив бідний хату.

— А нате лиш, дядьку, оце дітям вечерю приніс.

Коли туди — аж він повні приполи усякої харчі держить. Як почули діти про вечерю, так не дали йому й на стіл покласти: хто за сало, хто за паляницю, хто на піч, а хто в запічок... Уже й дядина трошки не та стала, одсердилася:

— Спасибі тобі, парубче.

— Ні за що, дядино, дякувать. Сідайте ось — по-вечеряємо вкупі.

Сіли і повечеряли гуртом, Богу помолились, полягали спати.

Вранці встали:

— А що, дядьку, будемо робити? Треба щось видумать, а то без діла б буцімто ніяково.

— Та що ж його робить?

— Як нема хазяйства, то давайте хоч лісу будемо плести коло двору.

— Так хмизу нема.

— Ну, так завтра буде хмиз.

— Так нема ж грошей.

— Та й гроші завтра будуть. А хто це, дядьку, поряд з вами живе?

— Не питай, небоже.

— А що ж таке?

— Це, — каже, — брат мій живе. — А сам аж за-дихнув.

— Такий багатий, та вам при бідності нічого не дає?

— Та він і хвіртку замкнув, не то, щоб що давав.

— Отакі багаті брати? Е, чекай же, дядьку, він колись буде давать.

Побалакали собі та й пішли в хату. (Надворі балакали.) Тепер уже сіли вечеряти не за голий стіл, уже щось було на столі. Полягали спать. Як уже дядьку з дядиною поснули добре, парубок нищечком устав, вийшов з хати, причинив за собою двері, пішов прямо

до пана. Забравсь до нього у комору, розбив скриню з грішми, набрав повні сакви червінців та й пішов. Прийшовши додому, пішов на город, вирив яму, закопав сакви з грішми, а трошки грошей поклав собі в кишеню. Пішов у хату й ліг.

Вранці встали, поснідали. Парубок посидів, посидів, а далі вийма з кишені аж цілих сто карбованців:

— А нате лиш, дядьку, оце вам за те, що ви мене викупили.

А далі виймає ще сто карбованців:

— А це тобі, дядино, щоб ти не лаялася з своїм чоловіком за те, що він мене викупив.

Як побачила вона ті гроші, як гепнеться йому в ноги:

— Спасибі ж тобі, мій голубчику!

Та раз, та вдруге, аж очіпок їй з голови звалився. А дядько так уже не знає, що й робити, тільки плечима сова та підцмакує.

— Ну, дядьку, тепер поїдемо в город та купимо, чого треба в хазяйстві.

Поїхали в город. Купили шапку, купили пару волів, купили корову з телям, купили віз. Приїхали додому. Стали хазяйнувать потроху.

Багатий брат дивується.

— Що це, — каже, — в мого брата де взялись воли, шкапа й корова?

А жінка каже:

— А злодюга навіщо?

— Та то злодюга він був колись, а тепер він уже не злодій, бо я чув, що він викуплений.

— А де ж вони грошей набрали?

— Та про те вже їм знати. Може, в того злодія ще давні гроші є?

А теща каже:

— Ось пошліть хлопця, нехай він піде до його дітей гратися: то що діти балакатимуть, то він підслухає, прийде та нам і розкаже.

— Оце добре.

Узяли і послали хлопця. Бідний брат думає: «Що це за знак? Ніколи багач не пускав свою дитину гратися до моїх дітей, а тепер пустив». Сіли обідати, посадили й хлопця багачевого за стіл. Погравсь хлопець з дітьми і пішов. Приходить додому, а батько й питає:

— А що, сину, що ти там чув?

— Нічого, тату, не чув. Грались. Мене дядько й обідать посадив. Борщ був із м'ясом і каша з молоком.

— Еге... Он що?! Це вже значить — годі полову їсти, що торік у мене брав, та молов з житом і їв... Тепер уже борщ з м'ясом, ще й каша з молоком! Що ж це воно за знак? Як би його довідатися?

А теща сидить на печі та каже:

— Ось як довідатися: ти піди до брата та скажи йому, що прийдуть до мене судді добро моє описувати, так дозволь, брате, нехай моя скриня з грішми у тебе в хаті постоїть, поки я панів одбуду. Та візьми скриню велику, ту, що в коморі, та мене туди замкніть, то я вже почую, що вони балакатимуть.

— Оце добре.

— Тільки якби чого-небудь туди їсти мені поставити.

— Та он вареники ті, що не доїли, так з макітрою і постав.

Винесли з комори скриню, влізла туди теща, поставили їй вареники і замкнули скриню.

— О тепер піду до брата.

Бідний брат щось робив надворі; дивиться, йде до нього брат.

— Що це за знак? — каже. А в самого аж сльози на очах навернулись.

Прийшов, здоровкається:

— Здоров, брате.

— Здоров.

— Боже тобі поможи.

— Спасибі. — Та ще й руку подав.

— А чого я, брате, до тебе прийшов?

— Не знаю.

— Будь ласкавий, брате, чи не можна до тебе мою скриню з грішми перевезти, бо до мене наїдуть судді описувати худобу, то нехай скриня у тебе постоїть, а завтра вранці прийду й візьму.

— Так що ж, нехай постоїть, привези.

— Тільки, брате, в хаті постав скриню, бо в сінях страшно становить.

— Та поставимо в хаті, вези.

Пішов багач. Привезли скриню і поставили в хаті на самому покуті. Парубка тоді дома не було. Приходить увечері, дивиться — скриня стоїть:

— Дядьку, що це у вас за скриня?

— Та це брат привіз, оддав на сохран, бо до нього судді наїхали худобу описувать. Тільки ніч перестоїть, а завтра вранці прийде брат та й візьме.

— Бреше він.

Повечеряли й полягали спати.

Як заснули дядько з дядиною, він устав потихесеньку, узяв макогін, одімкнув скриню, підняв віко, коли баба... Він її як ошелешить макогоном!.. І не кавкнула... Взяв вареник з макітри, встромив їй у рот, буцімто подавилась. Замкнув скриню та й ліг.

Коли це вранці іде багатий брат з наймитами.

— А що, брате, ціла скриня?

— Ціла.

— Ну, спасибі тобі, дай Бог здоров'я. А беріть, хлопці, ставте на віз.

Поставили і повезли. Багач йде ззаду та й питається:

— Мамо, чули, де вони беруть гроші?

Не озивається.

— Мабуть, заснула.

Привезли скриню додому, поставили в хаті, одімкнули, як глянув багач, та аж рота роззявив:

— Умерла?! Дивись, жінка, ще й вареник у роті. Мабуть, удавилась... Подивись, вареник у роті. Го-

лівонько бідна, що його робить. Треба йти до попа — нехай іде ховать. Скажемо, що скоропостижно вмерла.

Прийшов до попа:

— Здорові були, батюшко.

— Здоров, здоров.

— Ідїть ховать — мати вмерла.

— Та невже? Як це так? Я ж її вчора бачив, мов здорова ж була.

— Так вона, батюшко, й сьогодні здорова була, та їла вареники, та за їжею вмерла; іще й вареник у роті оставсь.

— Так, може, вона вдавилась?

— Та, може, ж і вдавилась. Бог же її зна.

— Ну так я прийду і поховаю.

Прийшли і поховали тещу.

Вночі парубок встав, пішов на гробовище, одрив тещу, вийняв з труни, узяв на оберемок, поніс до багатого в двір. Відчинив комору, а в тій коморі в засіках пшениці так що, мабуть, пудів з двісті, така, як золото. Він взяв ту пшеницю, розкрив, розсипав, розкидав по всій коморі; тещу посадив у засік, дав їй лопату в руки, а сам замкнув комору та й пішов. Прийшов додому, ліг спати, буцім нічого не знає. Коли це вранці чує — гвалт по селу. Питається дядька:

— Що там таке?

— Та там чудасія: багачева теща вночі встала, та прийшла до нього в комору, та й досі сидить у засіці.

— А ходім, дядьку, подивимось.

Приходять до багачевого двора, аж у нього повен двір народу, і протовпиться трудно. Багач аж чуб на собі рве — гука до наймита:

— Біжи, Каленику, до батюшки, хай іде, що хоче, те й робить! Оце послав Господь напасть. Бач, що воно значить, як не своєю смертю вмере.

Побіг Каленик до попа:

— Здрастуйте, батюшко.

— Здрастуй, здрастуй... А що скажеш?

— Ідіть до нас, та як можна швидше.

— Що таке? Що таке?

— Та прийшла баба Параска з того світу. Вчора заховали, а вона вночі прийшла, сіла в коморі, аж у засіці, ще й лопату у руки взяла, порозкидала по коморі всю пшеницю.

— Всю пшеницю? Всю пшеницю?.. По коморі? Баба Параска? Давайте швидше патрахиль. Семене, бери требник... Іди поперед мене та читай: «Да воскреснет Бог» та «Помилуй мя, Боже».

Прийшли... Коли якраз у засіці... Багатий аж до ніг припада попові:

— Батюшечко, чи не можна яке закляття положить, щоб осиковим кілком пробить?

— Треба, треба, всенеповинно треба. А беріть же її хто та виносьте з комори.

Люди стоять, роти пороззявляли, ніхто з місця й не ворухнеться. А парубок стоїть коло дверей.

— А давайте, — каже, — я візьму.

Перехрестивсь на схід тричі, обернувся, узяв тещу та вже не поніс у хату, а прямо на гробовище; положили в труну її, загребли; батюшка прочитав проклятіє, забили осиковий кіл на гробі.

— Отепер, — каже, — не встане, бо нечиста сила з неї вийшла.

Прийшли до двору. Багатий питається:

— А що, батюшко, чи не можна мені цю пшеницю на потребу пустить?

— Е, ні-ні, не можна.

— А де ж її діть?

— Де хочеш, туди і дінь, хоч закопай, хоч спали, як ніхто не візьме.

А бідний брат, що тут же стояв, каже:

— Давай, брате, я візьму цю пшеницю, уже що Бог дасть, те і буде. — Його зарання підучив парубок.

— Візьми, зроби милість. Та візьми й комору, будь ласка, бо як її тепер спалить, то й вся оселя згорить. Візьми все, забери пшеницю й комору.

Як почали ту пшеницю носити — дядько, дядина і парубок та цілісінський день носили до вечора, такої насипали пшениці, як золото. А далі вже й комору перенесли. Багач каже:

— Ну, слава Богу! Тепер збувся.

А бідний з парубком поставили комору, позсипали в засіки пшеницю.

— А що, дядьку, буде з тебе?

— Слава Богу, буде.

Дождавшись вечора, пішов парубок знову на гробовище. Виривав тещу, взяв на плечі, поніс до багача. Одімкнув комору, а в тій коморі повно одежі: кожухи, кожушанки, кобеняки, свитки, смушки — карбованців на тисячу буде в тій коморі добра. Він узяв одімкнув комору, поскидав з жердок одягу, познімав з ключок, повивертав з скринь, скрізь порозкидав, які взяв та пороздирав. Взяв найкращу кожушанку, синім сукном криту, та ще й сивим смушком обложена, ту, що багатого жінка вінчалась в ній, убрав в неї тещу, посадив її в куточку, замкнув комору, а сам пішов додому.

На другий день якесь свято було. Жінка багачева вбирається до церкви та й каже на наймичку:

— Біжи в комору та внеси мені ту кожушанку, в якій я вінчалась.

Та взяла ключ та й побігла. Тільки що одімкнула комору, та аж скрикнула:

— Ох, мені лишенько! Що це за гармидер такий!

Коли зирк — аж у куточку сидить теща. В бідної наймички трохи очі з лоба не повискакували. Як чкурне... А надворі сніг великий — погубила в снігу й черевики. Вбігла в хату.

— Що там таке?

— Ох, моя ж матінко! Баба Параска сидить у коморі у вашій кожушанці.

А багатий лежав на лаві. Як почув, так аж очкур у нього лопнув з переляку.

— Та невже в коморі? Біжи, Каленику, до попа.

Побіг Каленик. Прибіга до попа і слова не вимовить:

— Ба-ба-ба-ба-батюшко! Па-па-ппа-параска оп'ять...

— А що? Що, баба Параска прийшла?

— Прийшла.

— Семене, Семене, вставай, зараз мені требник. Требник... Требник... Кадильницю беріть... Херувимського ладану положіть. Іди зараз вперед, читай, щоб усі чули...

Прийшли до багача. Він як побачив попа, та аж чоботи йому цілує.

— Батюшко, чи не послать до архирея? Може, в нього молитва друга, може, в нього прокляття не таке, як у вас?

— Ні, постой, постой, цей раз заховаєм, і вже закопаємо яму не так, і вже два осикових кілки заб'єм: один у головах, а другий у ногах. Посередині хрест зроблю заступом та херувимського ладану туди засиплю, то вже не встане.

— Оце було б і тоді так зробити, то вона б не прийшла... А беріть хто роздягайте її та понесем.

Тільки люди баньки повитріщали та роти пороззявляли... Ніхто не хоче і підступиться — боїться. Що то воно значить, як не своєю смертю умре! Хто ж піде брати гаспидяку? Парубок стоїть коло дверей, каже:

— Давай я роздягну і понесу.

Роздяг і поніс. Приніс до ями, положив у труну, зарив, загорнув землею, забили два осикових кілки — один у головах, другий у ногах, зробили посеред гробу хрест, насипали туди херувимського ладану, піп прочитав молитву.

— Оце, — каже, — тепер не вийде.

— Ну, спасибі вам, батюшко. А де, батюшко, мені одержу дівать? Чи її спалить, чи попродавуть? Уже її тепер не носить, бо на чортові була надіта.

— Так, так, як ніхто не візьме, то спали.

А бідний брат каже:

— Оддай мені, брате, ту одержу.

— Та й візьми, будь ласка.

Пішли бідний брат з жінкою, з парубком у комору, набрали на оберемок одежі, скільки можна було. Пішли і другий раз: набрали й вдруге по стільки ж. Пішли і втретє, набрали і втретє.

— Ну, брат, — каже багач, — узяв одежу, бери й комору, бо як мені її спалить, то й вся оселя згорить.

Забрали й комору, перенесли.

— А що, дядьку, тепер є що надіть тобі і дядині?

— Спасибі тобі, небоже.

— А знаєш що, дядьку, де в твого брата гроші стоять?

— Та цур їм, навіщо вони нам?

— Та то я тільки так питаю.

— У погребі в нього скриня стоїть, залізним цепом до стовпа прикована. Повна червінців, так без ліку гаспидів син і сипле туди!

Парубок намотав на вус.

Встав уночі, пішов на гробовище, оп'ять вирив тещу, взяв її на оберемок, поніс до багача в двір, вніс у погріб, одімкнув скриню з грішми, порозкидав гроші скрізь по погребу, посадив тещу в скриню, понасипав їй червінців у жменю, прикрив трошки її віком; засунув погріб та й пішов. Прийшов додому й ліг.

Коли це багатий устав уранці та й пішов до погребу, щоб грошей взяти, — йому треба було на щось багато грошей. Одпер погріб, дивиться — скрізь гроші валяються; коли до скрині — аж там теща сидить... Аж дух заперся в нього — і не скрикнув... Як вискочив з погребу, як зарепетує:

— Каленику, біжи скоріше до батюшки! Як можна швидше! Скажи, що оп'ять прийшла!

Той, як почув, то аж нестямивсь! Як дремене до попа! Прибіг, аж піна йому з рота.

— Що таке? Що таке?

— Оп'ять прийшла...

— Оп'ять прийшла?... Оце так! Оце так! Семене! Семене! Бери Євангелію! Пошли, нехай ідуть до церк-

ви, нехай заберуть хорогви... Нехай в усі дзвони дзвонять...

А сам вбирається, та з ляку надів один чобіт, а один черевик, та ще й на босу ногу... Вийшли з хати, та вже Каленик за ворітьми вгледів, та каже:

— Батюшко, що це в вас таке? Халяву, чи що, загубили?

— Де? А! Якраз! Якраз! Се черевик... Біжи скоріше, знайди мені чобіт.

Побіг Каленик у хату, шукає чобота, облазив скрізь, аж піт з нього ллється, та усе ніяк і не знайде, та репетує на всю хату:

— Де батюшчин чобіт?

А піп стоїть надворі, мороз такий, що аж литки почервоніли на морозі, а йому байдуже, він тільки думає про Параску та про те, що йому буде за те, що ніяк не заклене зверх'єстественної сили... Дійде до митрополита, то той розстриже за те, що не вмів закласти. Принесли чобіт — насилу знайшли. Взув. Як дременуть — та до самого двору, не переводячи духу. «Да воскреснет Бог» батюшка вичитують, а дзвони ревуть, аж земля стогне. Зібралоя миру видимо-невидимо... А багатий стоїть коло воріт, як пуп, синій, посинів на морозі, та все дожидається попа. Прибіг піп. Бух попові в ноги:

— Батюшко, чи не дать знать митрополиту? Може, в нього закляття не таке, як у вас?

— Е, не знаю, не знаю... Це вже... це вже... це вже свише... зверх'єстественная сила... Не знаю.

— Дивіться, батюшко, всі гроші понівечила, тут, мабуть, більше як з мільйон попаскудила.

— Так, так, це вже не твої — це чортові гроші.

— Так будьте ласкаві, якщо те — то б до митрополита...

А парубок стоїть та каже:

— А що мені дасте, як я її так заховаю, що і поки світу сонця, то не вилізе? Не треба буде й до митрополита посилать.

Піп як почув, то аж баньки вивалив...

— А як же ти зробиш? Хіба можеш?

А багатий бух йому в ноги:

— Зроби, будь ласка! Що схочеш, те й бери, тільки зроби, щоб більше не вилазила.

— Зроблю. Оддай мені тільки ті гроші, що чортяка порозкидала, більш мені нічого не треба.

— Бери, зроби милість, я ще й рад буд.

— Добре, так ходім же.

Пішов у погреб, витяг тещу з скрині, взяв на плечі.

— А ходім, люди добрі, подивитесь, буду ховать; уже після мене не вилізе.

Прийшли на гробовище: положив тещу в труну, накрив віком, загріб землею, обійшов тричі гробок, переступив, плюнув на гробок.

— Оце, — каже, — ніколи не вилізе.

А багач од радості аж плаче:

— Спасибі, дай Бог здоров'я, іди бери гроші ті, що чортяка порозкидав по погребу; бери, куди хоч тільки й дінь.

Пішов парубок додому.

— А беріть, дядино, мішок, і ви, дядьку, та ходім.

Пішли. Нагребли три мішки, принесли, та ще раз пішли та по мішку набрали — принесли.

— Тепер ходім, дядьку, візьмем і скриню.

Принесли і скриню, зсипали в неї гроші.

— Тепер, дядьку, замикай; буде з тебе?

— Буде, небоже.

— Тепер давай розпрощаємось з вами.

— Давай, небоже.

Став бідний брат хазяйнувати. Купив волів, купив корову, купив пару коней добрих. Купив земельки: та як пішов хліб родить, то за рік так піднявся, що на все село багатем став. А багатому брату пішло все вниз та вниз. Згоріло в нього два млини, згоріла клуня, погорів і хліб, усе чисто. Пішов до бідного брата:

— Купи, брате, худобу.

— Продай, — каже.

Продав усі воли, усі коні, попродавав і вівці... Через два роки дожився до того, що осталася тільки одна хата.

ДВАНADЦЯТЬ АПОСТОЛІВ

Жив собі на світі один різчик. Добрий був майстер. Гарний був і п'яниця...

Якось замовив йому один монастир виточить з дерева дванадцять апостолів. Дав йому монастир і липи, доброї липи.

Ну, заходився різчик біля роботи. Зробив він дев'ять апостолів, а останній матеріал пропив, пропив липу на трьох апостолів. Опохмелився і думає: «Що ж його робити? Приїде з монастиря комісія приймати роботу, а матеріалу нема. Безпремінно повісять!»

А була в цього різчика добра жінка, красива й розумна.

— Не журись, — каже, — чоловіче, якось воно та буде!

Вдяглася жінка гарненько, взяла відра і пішла по воду повз попів двір.

А піп був удівець...

Поздоровкалася привітно:

— Здрастуйте, батюшечко!

Слово за словом, а піп питає:

— Чи не можна прийти сьогодні увечері?

— А чого ж не можна, приходьте, батюшечко, — і назначила попу якусь там певну годину.

Таким же побитом пішла жінка й повз дияконів двір.

Загледів диякон, ахикнув... Слово по слову... Назначила й дияконові певний час.

Потім жінка пішла повз двір старости. Довго й не балакали.

— Прийду, — каже староста, — до тебе сьогодні увечері.

Повернулася жінка додому, розповіла чоловікові: так, мов, і так, будь увечері напоготові.

Прийшов і вечір.

Чоловік сховався в сніях. Дожидають гостей...

Недовго ждали, ось уже й піп стукає у віконце.

Впустила жінка попа в хату. Витягла вареників з печі, подала чарку...

Захмелів піп, став залищитися до жінки. Тільки-но обняти хотів, аж тут чоловік у двері — стук-стук!..

— Ой лихо мені! — скрикнула. — Де ж вас заховати, батюшечко?

І показала:

— Роздягайтесь, батюшко, наголо та ставайте з апостолами в ряд!

Нікуди подітися попові, покорився, став з апостолами в один ряд.

Тільки-но збулася попа, аж ось і диякон у хаті. Посадила за стіл, почастивала чаркою. Тільки що хотів диякон обійняти, коли чоловік у сніях — стук-стук!..

— Роздягайтесь хутчій та становіться в ряд з апостолами, — наказала жінка дияконові. Став і диякон.

Аж ось і староста:

— А здорова будь, молодице, в хаті!

Та тільки-но хотів зачепити молодицю, а тут чоловік у сніях — стук-стук! Мусив і староста роздягатись наголо та ставати в ряд з апостолами.

Ну, поставали всі троє і стоять, грішним тілом світять.

Аж ось і комісія з монастиря — просто до різчика у двір: ігумен, настоятель і ще якийсь там чин. Приїхали гроші платити, роботу забирати.

Зайшли до хати. Пішли по ряду апостолів — усіх дванадцять. Обдивляються. Дійшли аж до того краю, де староста стоїть.

— Гарна робота! — хвалить ігумен. — Як живий!

— Тільки навіщо апостолові, — каже ігумен, — грішне тіло? Чи не можна без нього?

— Можна й без нього, — озивається різчик, — для нас це пусте діло, вмить одріжемо!

І вже бере різчик у руки долото... Ех, як почув це староста, як зірветься з місця та — плиг у вікно! А за ним диякон, а за ним піп...

А різчик як закричить:

— Держіть їх! Держіть усіх, а то розбіжаться! Держіть, а то я за них не одвічаю!

Ну, тут ігумен став просити різчика, покинь, мовляв, долото, чоловіче, нехай уже буде так, як є...

Отак визволила жінка свого чоловіка з біди. А то б повісили, неодмінно повісили б!

ДВОМ ПОМОГЛО

В одному селі люди перестали ходити до церкви. Стогне піп, немає доходу. З боку церкви жив крамар, йому теж від цього гірше стало. Мало людей заходить в крамницю, а тому й виручки мало.

Одного разу крамар приходить до попа та й каже:

— Знаєте, батюшко, що?

— А що? — каже піп.

— Давайте об'явимо «чудо Господнє»: ніби у вас в церкві ікона обновилась. Будуть люди йти, і вам буде виручка, і до мене будуть у крамницю заходити.

— Оце добре ти придумав, — зрадів піп.

На другий день піп почав розповідати скрізь, що в церкві обновилася ікона і милує людей.

Повалили люди до церкви. А крамар мерщій в город та накупив ладану, свічок, оливи.

Пішла торгівля. Зажили піп з крамарем.

Одного разу заходить в крамницю чолов'яга на милиці.

— Здрастуйте, — привітався він до крамаря, — дайте, будьте ласкаві, ладанцю.

Крамар важить ладан та й питає дядька:

— До ікони приїхали?

— Еге, — відповідає той. — Кажуть, що у вас тут ікона оновилася та й людей милує.

— Оновилася й людей милує, — відповідає крамар.

— Та й що ж, і помагає воно людям?

— Якже, якже, помагає! — каже крамар.

— Чи всім же помагає? — питає дядько.

— От за це не скажу, чи всім, чи ні, — каже крамар. — Знаю, двом добре допомгло.

ДИВАКУВАТИЙ ПАНАС

Один чоловік мав аж дванадцять дітей. Так він бідно із ними жив, що не мали що за зуб кинути. Ходив до багачів заробляти і якось пхав біду наперед. Найстарший син Панас вже мав дванадцять років. Був він великий дивак. Якось підходить до батька і каже:

— Тату, пускай мене межи люди, може, щось зароблю, та й легше нам буде.

Думає собі батько: «Богу дякувати, що хоч один з моїх плечей злізе».

Зібрався син та й пішов. Йшов собі, йшов та й повертає в якесь село. Коло крайньої хати стоїть молодиця й плаче.

— Чого ви, газдине, плачете?

Подивилася, що то малий, обідраний, голодний і каже:

— А йди ж ти, бахуре, своєю дорогою. Що ти можеш мені порадити?

— Пораджу, газдине.

— То ходи до хати.

Увійшли до хати. Посеред хати, бачить він, — квочка з курчатами.

А газдиня каже:

— Дивися: квочка вивела вісімнадцять курчат, але ні одне не знає, де в неї дійки. Поздыхають з голоду.

— Що ви мені дасте, як курчатка зараз знайдуть дїйки?

— Що хочеш. Мій чоловік продав два воли і вторгував багато грошей. Віддам тобі всі ті гроші, як покажеш. Бо чоловік казав, ніби я така дурна, що не знаю, де в квочки дїйки. Хочу йому доказати, що я не дурна.

— Дайте мені жменю кукурудзи.

Дала кукурудзи. Він розжорнував на крупу, насипав під квочку, дав води — курчатка дзьобають, цїп-кають.

— Оце, — каже, — такі їх дїйки.

Жінка дуже втішилася, дає хлопцеві гроші й дякує не надякується. Той забрав гроші та й пішов. У місті купив собі фayne вбрання, пообїдав, йде далі та й думає: «Чи то всі багачі такі дурні, чи лише ця жінка?» Іде, оглядається, а на коні летить якийсь вершник. «Чи то не чоловік тієї жінки?» — подумав.

Знімає з голови шапку, кидає до землі й тримає.

— Слухай, — каже вершник, — чи ти не бачив тут обдертого малого прибуду?

— Бачив. Йшов прямо, тоді завернув наліво, тоді направо, але ви його не наздоженете, бо там далі ліс. Я би його скоро наздогнав.

— Йой, що хочеш дам, лише наздожени й приведи сюди!

— Е, ні, — каже Панас. — Я під шапкою тримаю золотого пташка і маю тримати аж до вечора, поки князь не приїде. Якби він утік, то князь би мені голову відрубав.

— Я потримаю, — каже багач. — А ти сідай на мого коня й лови того злодюгу, бо втече.

Панас сів на коня, стежками заїхав у ліс, а тепер шукай не шукай, багачику.

А багач тримав шапку аж до вечора — нема ні хлопця, ні князя.

— Гей, він мене, відай, обманув.

Пхає руку під шапку, а там нема нічого. Повертається багач пішки додому.

— А де ж кінь? — питає жінка.

— Йой, жінко, прости мені! Той подертюх і тебе обманув, і мене. Я ще йому коня додав до волів. Винні ми обоє. Я тобі дарую твою помилку, а ти мені даруй мою.

А цей хлопець ріс не по днях, а по годинах. Вже ніби має двадцять років. Приїжджає до міста, продав коня, а сам заходить до ресторану, де пияки п'ють. Сказав подати паленки і закусити.

Дивляться пияки на нього: якийсь файний хлопак — має гроші. Починають бесіду:

— Слухай, звідки ти?

— Здалеку.

— Куди йдеш?

— Шукаю служби.

А один з цих пияків каже:

— Я маю порядну службу. Господар лише на рік наймає. Але я не знаю, чи ти рік там вибудеш, бо ще жоден наймит року там не вибув.

— Е, такі то наймити були. Вони, певне, не хотіли працювати або газдів не слухали. Я вибуду.

— Як так, то я тебе поведу.

Приводить його той пияк до багатезного газди.

— Вам наймита треба?

— Та треба, але я тепер беру лише на два роки.

— Я міг би служити й чотири роки.

— Най буде на чотири. Але умова така: як вибудеш, то дістанеш півмаєтку, а не вибудеш, то по двадцять п'ять буків за кожен рік, і я тебе проганяю. Ні ти на мене, ні я на тебе не маємо ображатися, щоби не сталося.

— Добре.

Каже газда до жінки:

— Він і року в нас не вибуде. Вже такі мудрагелі були.

При свідках склали вони угоду, скріпили й полягали спати.

Ще сонце не сходило, а господар будить наймита, аби збирався косити. Дали хлопцеві легенько поснідати, а господар добре напхався і вийшли в поле.

Газда пускає хлопця наперед, а сам за ним покіс кладе. Він має в торбі ковбасу, хліб, а жінці сказав, аби не виносила полуднувати.

Так що газда раз косою махне і з'їсть кавалок ковбаси, другий раз махне — хлібом закусить.

Але вже обід. Люди посідали полуднувати, а вони ще косять.

— Доброго дурня багач зловив. Обід, а він ще косить.

Вчув це газда і каже:

— Знаєш що? Люди вже сіли полуднувати, полуднуймо і ми.

— Що будемо полуднувати, як нема що?

— Ми будемо вигляд робити, що полуднуємо. Махаймо руками, ніби до ротів ложки підносимо.

— Добре, я можу й двома руками махати.

Помахали руками, та й «обід» закінчився.

— Ходімо, — каже газда, — коси клепати.

Пішли вони коси клепати. Багач сів за один куш і їсть, а Панас за другий. Газда косу клепає, а наймит клевцем по бабці побиває, а коса в траві.

Поклепав газда косу, і йдуть з наймитом косити. Каже Панас:

— Газдо, до полудня ви бачили який з мене косар, а тепер я хочу бачити, який з вас: йдіть тепер наперед, а я буду ззаду.

Газда підкріпився, бере косою добрий покіс, а наймит порожньою косою гонить та й все:

— Борше, газдо, борше, бо шарпну по нозі.

Перейшли вони кілька покосів, так газда втомився, що ледве на ногах стоїть. Оглянувся, наймит гонить порожньою косою.

— Ти що робиш?

— Та, газдо, ми робили вигляд, що полуднуємо, а тепер я роблю вигляд, що кошу.

Змовчав багач, бо вони домовлялися, що ні наймит, ні газда не мають права злоститися.

Увечері приходять додому, повечеряли й полягали спати.

Вранці будить газда:

— Вставай, Панасе, впрягай воли, поїдемо в ліс по дрова.

Запряг Панас волів і чує таке:

— Ти їдь наперед, а я трохи пізніше приїду, лише віз у лісі поверни.

Дала йому газдиня сухар і каже:

— Розмочи десь у воді та й з'їж.

Їде він попри корчму. Зліз із воза, взяв собі паленки, ковбаси, поволі їде та й снідає. У лісі перевернув догори колесами віз, рубає дрова та все між колеса складає. Нарешті зрубав великого граба й пустив у калабаню, аби ніхто його звідти не витяг.

На це надходить газда:

— Ти що робиш?

— Те, що ви казали.

— Бовване, та я ж казав повернути волами, а не перевертати воза!

Дивиться, а то ще не все.

— Та нащо ти такого великого граба в калабаню спустив? Звідти його в п'ять пар коней не витягнуть.

— Та я спустив його у воду, аби трохи розмок, бо такий твердий, як той сухар, що його мені на сніданок ваша жінка дала. Може, від води легший буде.

— Ти вже ліпше до мене не обзивайся, бо зі злості ще в тебе сокиру встромлю.

— Більше не буду нічого говорити, лише не забувайте про нашу умову.

Відвернули воза, наловили дров повну фіру — їдуть. А наймит так підрихтував, аби колесо злетіло. Газда того не бачить, що одного колеса вже нема, бо воли сильні, тягнуть.

Зупиняє газда фіру на березі й каже:

— Пора пригальмувати.

— Вже, газдо, само гальмує.

Подивився газда.

— Бовване! Та ми без колеса їдемо?!

Панас мовчить.

— Та, бовване, чому не обзиваєшся?!

Подав голос:

— Ви ж грозили; що зарубаєте, як заговорю, то я мовчу.

— Ну, говори.

— Та колесо ще в лісі злетіло.

Газда аж кипить зі злості.

— Біжи додому, принеси колесо, але аби ніхто не бачив, що ти колесо несеш, бо скажуть люди: аж два до лісу поїхали, а колесо загубили.

Прибіг додому.

— Газдине, казав газда, аби ви дали колесо.

— Десь у стодолі є — візьми.

Він колесо в руки, спиці порубав, обруч поламав-погаратав, скидав усе в мішок — на плечі й приносить на гору.

— Ти що в мішку несеш?

— Колесо. Ви ж казали, аби ніхто не бачив, що я несу. Заднє колесо велике, у мішок ніяк не лізло, то я мусив порубати.

Газда почав скрипіти зубами.

— Слухай, йди додому й принеси колесо.

— Як, — питає, — нести?

— Най вже тебе бачить ціле село: і піп, і дяк, і вся громада — лише неси, бо ми до півночі тут простоїмо!

— Добре.

Прибігає додому, колесо хапнув і до хати.

— Колесо несу! — так крикнув, що газдиня аж з ліжка зірвалася.

Прибігає до сусіда і теж так крикнув. Так бігає від хати до хати по селу й кричить, що колесо несе... Газда чекав-чекав — уже вечір, а наймита нема. Випрягає воли, приходять додому.

— Жінко, ти наймита не виділа?

— Аби тебе Бог скарвав з твоїм наймитом! Він тут як ревкнув, що колесо несе, то я аж перелякалася.

Він — до сусіда, а сусід каже:

— То не наймит, а якийсь вар'ят! Був, крикнув, що колесо несе, й побіг далі.

Шукав хлопця до півночі, але не знайшов. Переночував, а вранці шукає далі. Жаліються люди, що серед ночі будив і кричав, що колесо несе.

Зустрів Панаса коло попа:

— Ти куди йдеш?

— Вже піп і громада бачили, що я колесо несу, — ще покажу дякові і йдемо.

— Ти вже чисто звар'ював! Не неси далі.

— Це ви, газдо, казали.

Приходить господар додому й говорить жінці:

— Ти знаєш, мусимо розлучитися з тим наймитом.

Через нього весь наш маєток піде намарне.

Кличе Панаса й каже:

— Я тобі плачу за рік, лише йди собі геть від мене.

— Е, ні, газдо, ми годилися на чотири роки. Я вас до суду подам.

— Не будемо по судах ходити. Бери за два роки плату і тікай від мене.

Взяв наймит гроші, дав п'ятдесят буків багачеві за ті два роки, що ще мав служити і за них плату взяти.

І все.

ДІДОВА ДОЧКА Й БАБИНА ДОЧКА

Був собі дід та баба, і мали вони дочку. Ото чи довго пожила баба, чи ні, та й задумала вмерти; а як умирала, то своєму чоловікові казала:

— Як я умру, чоловіче, а ти будеш женитися, то гляди — не бери тої удови, що біля нас живе з дочкою, бо вона тобі буде жінкою, а нашій дитині не буде матір'ю!

— Добре, — відказав чоловік, — не буду брати не то її, а й ніякої, — і женитися не буду.

Поховав дід бабу і похорон відправив та й живе собі сам. А трохи згодом ішов раз селом та й зайшов до тієї удови, що жінка не веліла її брати. То чоловік казав: «Не буду женитися ні з якою», а то й забув, що казав, забіг, побалакав і вдову до себе просив. Тоді вдова з великих радощів і сказала:

— Я вже давно цього ждала!

От усю худобу забрала і до діда жити з дочкою помандрувала.

Ото живуть усі вкупі — дідова дочка й бабина. Дуже баба не любила дідової дочки: сказано, як мачуха, — все гризе голову, та й діти між собою часто сваряться — надто бабина дочка: звичайно, як зведенята, — у них ніколи ласки нема.

Оце, було, як підуть на досвітки, то дідова дочка пряде, а бабина, знай, цілу ніч гуляє з хлопцями та крутиться. І не раз так бувало, що, гарцюючи, і мички попалить.

А йдуть вони додому вранці та дійдуть до перелазу, — то й каже бабина дочка до дідової дочки:

— Дай, — каже, — мені починки, сестрице, я подержу, поки ти перелізеш.

— Добре, — каже, — сестрице, на!

Поки дідова дочка перелазить, а бабина дочка, узявши починки, побіжить додому і матері набреше, що дідова дочка з хлопцями цілу ніч гуляла і мички попалила.

— А я пряла і додому поспішала. Бачте, мамочко, яка вона ледача!

От дідова дочка прийде додому, то мачуха й почне її бити і дідові виказувати:

— Твоя дитина ледащо — не хоче робити, а ти не хочеш учити!

Що вже мачуха не робила, як не знущалась, що дідові не наговорювала, а тій дідовій дочці все байдуже: робить собі мовчки. Дуже було досадно бабі з дочкою дивитися, що дід свою дочку жалує, — і почали вдвох радитися, як би дідову дочку витурити з дому, щоб її не було!

Ото й почала баба дідові гризти голову:

— Твоя дитина ледащо — не хоче нічого робити, тільки гуляє та спить, а ти ще її жалуєш. Ти б лучче, ніж мав би жалувати, то б найняв її де-небудь, то, може, що й було б з неї!

— Де я найму її? — каже дід.

— Так веди, куди хочеш, а щоб вона дома не була.

Ото так докучила баба своїми речами дідові, аж до живих печінок допекла, бо щодня одно товкла: «Веди!» — та й годі. Нічого було робити дідові: треба вести, хоч і жалко.

Зібралися вони і пішли. І зайшли у великий ліс. Дочка дідові й каже:

— Верніться, тату, додому, я й сама піду, десь найду собі службу.

— Добре, — каже дід.

Попрощався дід і вернувсь, а дівчина пішла собі.

Ото йде та йде дуже великим лісом, коли стоїть яблунька, така зарощена бур'яном, що й не видно її, та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене, — я тобі у великій пригоді стану!

Дідова дочка закотила рукави, обполола, обчистила і пісочком обсипала; яблунька подякувала, дівчина й пішла далі.

Схотілось дівчині пити. Вона зайшла до криниці, а криничка їй і говорить:

— Дівонько-голубонько, вичисть мене, прибери мене, — я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина вичистила, прибрала і пісочком обсипала; криничка їй подякувала, — вона й пішла далі. Коли біжить така погана собака та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери мене, — я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина заходилась, обчистила, обібрала реп'яхи, собака сказала: «Спасибі, дівонько!» І пішла вона далі.

Коли стоїть піч, і така облуплена, а біля неї глина лежить. І каже та піч:

— Дівонько-голубонько, обчисти мене, обмаж мене, — я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина замісила глину, полізла у піч, обчистила, обмазала; піч їй подякувала, дівчина й пішла далі.

Йде та йде, — зустрічає її жінка та й каже:

— Здрастуй, дівчино!

Дівчина відказала їй:

— Доброго здоров'я!

— Куди ти йдеш, дівчино? — спиталась жінка.

А дівчина й каже:

— Іду, тітонько, щоб де найнятися.

— Наймись у мене, — сказала жінка.

— Добре, — відказала дівчина, — наймусь.

— У мене, — каже жінка, — невелике діло, аби ти вміла зробити те, що я скажу.

— А чому ж не зумію? — каже дівчина. — Раз мені покажете, паніматко, а вдруге і сама знатиму.

Ото прийшли додому, де та жінка жила. Жінка й каже:

— Ось що, дівчино: оце тобі казани, то ти рано й вечір нагрій окропу, вилий у корито і борошенця туди всип, і замішай, — тільки гляди мені, щоб не гаряче було, тільки тепленьке. Та не бійся, що б не бачила, що б не чула, — стань на порозі, двічі свисни, то до тебе позлазяться гадюки, ящірки, жаби і всякий звір. Ти нагодуй їх, то вони й порозлазяться, куди кому треба.

Дівчина сказала:

— Добре, паніматко, так буду робити, як ви мене навчили.

Увечері дівчина хутенько затопила піч, приставила окропу, нагріла трохи, повиливала в корито, борошенця туди всипала й замішала. Стала на порозі, двічі свиснула, — як почали злазитись гадюки, ящірки, жаби і всякий звір, та кожне до корита, понаїдалися усі та й порозлазились.

І так цілий рік дідова дочка там служила і робила те, що їй хазяйка казала, а як кінчився рік, то та жінка й каже дівчині:

— Ось що, дівчино: оце вже сьогодні рік, як ти в мене. Коли хочеш, то й другий будь, а не хочеш, то як хочеш: ти мені добре робила, спасибі тобі.

Дівчина подякувала хазяйці за хліб, сіль і за все і сказала:

— Хочу додому, — спасибі вам, паніматко!

Хазяйка й каже їй:

— Піди ж вибери якого хочеш коня й воза.

А сама наготувала повнісіньку скриню всякого добра, дала їй і випроводила з лісу. Тоді попрощалася, — сама вернулась додому, а дівчина поїхала собі.

Їде дідова дочка повз ту піч, що вона мазала, коли гляне — аж повнісінька піч пиріжків. От піч і каже:

— Дівонько-голубонько, на тобі оці пиріжки за те, що ти мене прибрала — спасибі тобі!

Дівчина подякувала, і тільки що під'їхала, а пиріжки так і пороснули у возик; піч заслонила, а дівчина поїхала далі.

Їде та їде, коли дивиться — аж біжить собака і несе намисто добре, товсте та гарне, та ще й шліфоване. Як тільки прибігла до возика, та й каже:

— На тобі, дівонько-голубонько, за те, що ти мені у великій пригоді стала!

Дівчина взяла, подякувала і поїхала далі, радіючи.

От їде — і так їй схотілося пити! Вона й подумала: «Заїду до тієї кринички, що я чистила, то, може, там нап'юсь». От заїхала, дивиться — аж повнісінька криничка води, аж через верх ллється, а біля неї стоїть золоте барильце й кухлик. І каже криничка:

— Напийсь і собі набери барильце й кухлик візьми!

Стала та дівчина пити — а вода така добра, що й зроду такої не пила. Набрала вона повнісіньке барильце додому та й кухлика не забула. І поїхала далі.

Коли стоїть яблунька — і така хороша, що не можна й сказати: на ній яблучка срібні та золоті, і рясно-рясно! От яблунька й каже:

— Дівонько-голубонько, на тобі ці яблучка за те, що ти мене обчистила, обполола.

Дівчина сказала: «Спасибі!» та під'їхала під яблуньку, а яблучка так і пороснули у возик.

Приїхала та дівчина додому і гукає:

— Ідїть, тату, забирайте добро!

Вийшов дід із хати, дивиться, аж дочка його. Він зрадів, побіг до неї та й каже:

— Де ж ти, дочко, була?

— Служила, тату, — каже дочка. — Зносьте добро!

А добра ж то — повнісінький віз, іще й намисто товсте! Стали зносити — то те гарне, а те — ще краще!

Побачила баба, що стільки дідова дочка навезла усякої всячини, і напалася на діда:

— Веди та й веди і мою дитину, куди свою водив!

Ото як докучила дідові, щодня це кажучи, — сказано, заздрість бабу взяла, — то він і сказав:

— Нехай убирається, поведу.

Попрощались, і пішов дід з бабиною дочкою.

Зайшли у ліс, дід і каже:

— Іди ти, дочко, а я вернусь додому.

— Добре, — відказала бабина дочка.

І розійшлися: дівчина у ліс пішла, а батько додому.

Іде бабина дочка великим лісом, коли стоїть у бур'яні яблунька та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене, то я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина відказала:

— Оце чорт не видав, буду руки каляти. Ніколи мені!

Іде бабина дочка далі, коли стоїть криничка, така зарощена, та й каже:

— Дівонько-голубонько, вичисть мене, прибери мене, я тобі у великій пригоді стану!

— Оце лиха година! Мені треба йти скоренько, — сказала та дівчина та й пішла далі.

Ото йде повз ту піч, а піч і каже:

— Дівонько-голубонько, обмаж мене, я тобі у великій пригоді стану!

— Та нехай тебе лиха година маже, не я буду мазати! — сказала бабина дочка, дуже розсердилась і пішла далі.

Коли це біжить собака — така погана, що гидко й глянути, та:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери реп'яхи на мені, — я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина поглянула та й каже:

— Оце, бісів батько тебе не видав, така погана, а щоб я коло тебе руки каляла. А щоб ти не діждала! — і пішла бабина дочка далі, лаючись.

Зустрічає її та сама жінка, що дідова дочка у неї служила, та й каже:

— Здорова була, дівчино!

Дівчина відказала:

— Доброго здоров'я, тіточко!

— Куди ти йдеш? — спиталася жінка.

А бабина дочка й каже:

— Та йду, тіточко, щоб де найнятися.

А жінка каже:

— Наймись у мене, дівчино!

— Добре, тітко, — каже дівчина. — А яке ж у вас діло?

— Та в мене діло невелике, дочко, аби ти зуміла робити, — сказала жінка.

— А чому не зумію, — відказала дівчина. — Ви мені раз розкажете, а вдруге сама знатиму.

— Ось що, дівчино, — каже жінка, — така твоя робота: оце тобі казани, — рано й вечір нагрій окропу, та не гарячого, щоб тільки тепленький; вилий у корито, замішай борошном, тоді стань на порозі, двічі свисни, — тільки не бійся, — то до тебе позлазяться всякі ящірки, гадини, жаби, наїдяться і порозлазяться, куди якій треба. А що, зумієш так зробити, дівчино?

— Зумію, — відказала дівчина.

Ввечері бабина дочка затопила піч, поставила води, та як закипіли казани у ключ — мов грім загримів,

бо казани великі були. Тоді дівчина набрала борошна мірку і всипала туди та й замішала не пійло, а лемішку, сама стала на порозі, свиснула двічі... От прилізли гадюки, жаби, ящірки і всякий звір. Кожне до корита — як ухватить та й вивернеться. І так усі чисто попеклись.

Тоді бабина дочка бачить, що всі понаїдались, повивертались і не встають, пішла до хазяйки та й каже:

— Що це у вас, паніматко, така чудна скотина, наїлись, та полягали, та й не встають?

— Як не встають? — крикнула хазяйка з ляку та стрімголов на двір.

Побачила, що неживі, ухватила за голову та в крик:

— Ой Боже мій! Що ти наробила? Ти їх попекла!

Лаяла і плакала, та нічого не допомоглось. Потім поскладала печеню в скриню і замкнула; а як скінчився бабиній дочці рік, то вона все те ганчірками пригнітила і дала коня шолудивого, воза поламаного, поставила скриню з гадюками печеними і випровадила з лісу.

Поїхала бабина дочка додому та й не знає, що матері везе. Їде, радіючи, що в неї буде те, що в дідової дочки є.

Коли дивиться — аж біжить шляхом собака і несе на шиї разок намиста доброго, ще й шліфованого. Кинулась дівчина за тією собакою, щоб відняти намисто, а собака й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мені у пригоді стати, — не будеш від мене намиста брати!

От доїздить вона до тієї печі, що мазати не схотіла, дивиться — аж повна піч пиріжків. «Ну, — думає, — візьму пиріжків матері на гостинець!»

Тільки злізла з воза, а та піч закрилася та й каже: — Е, дівонько-голубонько, не хотіла мене прибрати, не будеш і пиріжків брати.

Доїздить до тієї кринички, і дуже їй схотілося пити. Дивиться — як на те ж криничка: вода так і ллеть-

ся. Вона туди стрімголов кинулась, а криничка закрилась та й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла в пригоді стати — мене причепурити, то не будеш і води пити!

Заплакала дівчина та й поїхала далі.

Ото доїздить до яблуньки, а на ній так рясно яблук, що ніде курці клюнути, та такі гарні — срібні та золоті. От вона каже собі: «Піду, хоч яблучок струшу, матері гостинця повезу». Ото тільки що підійшла, а яблучка — скік угору, аж на вершок. Яблунька й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мене прибрати, — не будеш з мене і яблучок зривати!

Заплакала бабина дочка та й поїхала далі.

Ото приїхала у двір до батька й гукає:

— Ідіть, тату, заберіть добро!

Дід і баба вибігли з хати, дивляться — аж дочка приїхала. Дуже обоє зраділи, увели її в хату, унесли й скриню. А як відчинили, подивилися, — аж там самі жаби, гадюки! Вони в крик:

— Дочко, що це таке?

Тоді бабина дочка стала розказувати, що їй було, а баба з дідом слухають; а як розказала вона все те, то баба й сказала:

— Мабуть, твоя така доля, що куди не підеш, то золоті верби ростуть! Сиди лучче дома та не рипайся, бо та добра привезла, а ти гадюк! Іще добре, що хоч жива прийшла.

Отак вони собі живуть і хліб жують, коромислом сіно возять, оберемком воду носять. Дідова дочка пішла заміж, а бабина й досі дівує та гордує.

ДІДОВІ ПОРАДИ

У давні часи були такі порядки, що при війську служили по дванадцять літ. Збираються додому три вояки — викторівський, комарівський і боднарівський — з оцих-таки наших сіл.

Нічого вони не заслужили за довгі роки, лише видали їм на дорогу по одному дукату.

Йшли вони цілий день, аж захопила їх ніч у до­розі. Треба до когось проситися переночувати. Увій­шли до найближчої хати. Живуть тут дві жінки — стара і молода, два чоловіки — старий і молодий.

Жінки й молодий чоловік розмовляють з ними, а старий навіть слова не промовить.

Переночували. А вранці вояк з Викторова питає:

— Скажи мені, молодий чоловіче, чи твій батько німий, чи не хоче з нами розмовляти?

— Ні, не німий. Він говорить лише з тим, хто йому запла­тить. Старий мудрий, кожне його слово на вагу золота.

Той викторівський подумав: «Що з одним дукатом, а що без нього. Дам дідові, та хоч вчую, що буде го­ворити».

Заплатив старому, а той каже:

— Хай тебе, синку, чужі справи не обходять.

Цей думає, що дід ще щось скаже, але той мов­чить.

— То вже все, діду?

— Все.

— Е, — каже комарівський, — дам і я свій дукат.

Старий усміхнувся і промовляє:

— Сину, ліпші розмисли, як замисли.

Виймає дуката і боднарівський.

— Ніде не правцюй поперечними дорогами, а ходи туди, куди всі люди ходять.

— Все, діду?

— Все.

Зібралися вояки, подякували за нічліг й пішли. Йдуть та й самі над собою сміються дорогою:

— Видурив старий у нас три дукати. Воліли були про­пити, ніж задармо давати.

Але захоплює їх друга ніч. Зайшли вони у такий ліс, що кінця-краю йому не видно. Треба під смере­ку лягати спати. Але пройшли ще трохи: бачать — на

галявині стоїть величезний будинок. Погримали в браму — вийшов височезний і сильний чоловік.

— Що, — питає, — хочете?

— Нам би переночувати.

— Переночуєте.

Веде їх довгим коридором, а там, вздовж по стінах, висять чоловічі голови. Взяв страх вояків. Викторівський хотів щось запитати, але нагадав собі дідові слова і вголос повторив:

— Нас чужі діла не обходять.

Переночували на м'яких перинах. Дякують господареві, а тих голів уже нема. Він говорить:

— Чому ви мене не питали про людські голови, які вчора висіли?

— Нас чужі діла не обходять.

— Маєте щастя. Якби запитали, то й ваші голови там висіли би.

А за воротами перемовляються:

— Той дід вартий не одного, а ста дукатів. Він нам життя врятував.

Доходять вони до Викторова, той перший залишається, і домовляються, що через два дні мають зійти у Боднаріві. Цей боднарівський мав би йти рівною дорогою через Комарів, але йому забаглося прямувати навпростець, через ліс.

— Я, — каже, — так швидше додому дійду.

Комарівський говорить:

— Ой, згадай, що тобі дід радив!

— Що ти слухаєш дідові казки? Я вже село своє бачу.

Пішов боднарівський поперечними дорогами. А комарівський якраз смерком дійшов до своєї хати. Став спочатку під вікно й дивиться, що в хаті робиться. Жінка така весела бігає коло печі, а на постелі лежить молодий панок і з нею весело говорить. «О, — думає він собі, — то я при війську дванадцять літ служу, а вона з паничами кохається». Знімає з плечей карабін і цілиться в жінку. Але нагадав собі дідові

слова: «Ліпші розмисли, як замисли». «Ні, не буду поки що стріляти, а ввійду до хати», — подумав.

Жінка, як побачила, кинулася до нього, обнімає, цілує. І до того, що на постелі:

— Сину, це тато прийшов...

Вродливий панич кинувся до нього, а він аж руки опустив:

— Це хто?

— Син наш.

Через два дні йде комарівський чоловік до свого боднарівського товариша в гості. Зустрічає і викторівського. Приходять до жінки, привіталися:

— А де ваш чоловік, газдине?

— Ще з війська не прийшов. Писав, що скоро буде, то я з дня на день чекаю...

— Як так? Він вже три дні мав удома бути. Ми разом з ним йшли додому, але він з Викторова напростець через ліс пішов.

— Не може бути!

Пішли всі троє його шукати. Знайшли у лісі лише ноги в чоботях, що вовки недогризли.

Отаке-то...

ДОТЕПНИЙ ЖАРТ

Один убогий чоловік прийшов до дуки позичити жита на посів.

— Не можу, — каже дука, — бо тобі треба позичати на вічне оддання.

— А чому б то я й не віддав? — питає убогий.

— Тим, що ти убогий, і нічим буде віддати.

Убогий помовчав трохи та й каже:

— Хіба убогому і на світі не жити? Е, ні, це ще надвоє баба ворожила! Хто знає, мо', убогий ще з більшим почтом і повагою сидітиме у кого за столом, ніж багатий?!

— Так же, так! Не ти б казав, не я б слухав! — відмовив дука. — То я у яку б хату не зайшов — мене одразу за стіл посадять і чого треба позичать.

— Як тебе посадять, то мене й подавно, — зауважив убогий.

Дука аж на місці не всидить: як можна, щоб такий дрантогуз та був у більшім почоті, ніж він. Узяв зі злості та й забився з убогим об заклад на пару волів; коли, значиться, убогого приймуть де краще, ніж його, то він повинен віддати убогому пару волів, коли ж багатого, то вбогий мусить із жінкою цілий рік задарма робити багатому на пару волів.

— Ну, куди ж підемо? — запитав убогий.

— Ходімо до попа, — промовив дука.

Пішли. От увійшов багач до попа, вклонився низенько та й просить, щоб той позичив йому сорок пудів вівса.

— Добре, — каже піп. — Ось я вдягнусь та й одважу, тільки щоб ти мені за це виорав десятину під ярину.

— Добре, батюшко, виорю.

Тоді піп питає убогого:

— А тобі що треба?

Убогий підійшов ближче, нахиливсь до вуха батюшці та й каже пошепки:

— Та я викопав учора в лісі бочонок золота, хочу просити вас, батюшко, висвятити його.

Піп одразу повеселішав та й каже до дуки:

— Ти вийди у сіни, бо я маю тим часом дещо з Семеном побалакати.

Вийшов дука у сіни, а піп знов до Семена:

— Ну то як же ти, Семене, той бочонок думаєш святити?

— Та хочу, щоб ви приїхали до мене у господу, та там уже й теє... зручніше буде.

— Ні, Семене, тут буде зручніше. Знаєш, як їздити з усім причандаллям, а людське око прозоре, всевидюще. Лучче вже тут, Семене.

— Ну, хай уже буде й так, вам краще про це знати. То піду ж я за золотом.

— Е, ні, Семене, чекай-но! Добре діло добром треба й пошанувати, сідай лишень ближче до столу!

Сів Семен кінець столу, а піп біля нього. Попада миттю внесла миску свіжої риби, поставила на стіл графин горілки. Семен поглядає на все це та тільки вусом підморгує.

Чарку за чаркою налива піп собі і Семенові, попада теж кілька разів пригублювала. П'ють собі та закусують. Але Семен п'є, та розуму не пропиває: як тільки піп піднесе йому чарку, то він підніме її угору, цокнеться з попом, так що й вінця тріскаються, а сам на весь голос (щоб чув дука у сінях) «за здоров'я» промовляє.

А дука стоїть під дверима у сінях, все те чує та аж міниться од злості.

Після закуски підвівся Семен, подякував та й каже:

— Так ви ж тут, теє... поки я принесу золото.

— Добре, добре, — каже піп. — Тільки ж швидше!

Повагом переступив убогий через поріг і пішов собі вулицею — тільки ж не за золотом, а за волами дуки.

Взяв він воли за налигач, цьвохнув батогом, іде та й приказує:

— Гей, воли, цабе, кезан, уже тебе не побачить твій дука-пузан! Гей, сірі, цабе, мурий, хай зна піп, як убогий жартує.

А піп ждав-ждав Семена з золотом та й жданки поїв.

ДУРЕНЬ ТА ЧАРІВНА СОПЛКА

Було в чоловіка три сини: два розумних, а третій, Іван, дурний. Батько їх поділив хазяйством та й умер.

Пішли всі брати щастя шукати. Тільки розумні своє хазяйство покидали дома, а в Івана з хазяйства була одна ступа, так він і ту з собою взяв.

Ідуть вони та й ідуть, і вже стало смеркати. Дійшли до лісу та й кажуть:

— Давайте вилізьмо на дуба та переночуємо, а то щоб розбійники не напали.

Один і каже:

— А цього дурного біса де дінемо з ступою?

Іван на те:

— Думайте за себе, а я сам вилізу на дуба та й заночую.

Полізли розумні аж на самий вершок дуба і сидять, а Іван і собі лізе, а за собою і ступу тягне на дуба. Виліз, сидить і ступу держить.

От ідуть розбійники з своїх промислів та й стали ночувати під тим дубом. Назбирали дров собі, зачали варити у великому казані куліш на вечерю. Наварили, посідали кругом казана, побрали ложки та тільки що стали їсти та все студять, бо дуже гарячий був, а Іван як пустить ступу, та прямо в казан. Кип'ячений куліш геть-чисто позаяпував їм очі. Вони з ляку як посхвачувалися та й ну тікати у ліс, забули й товар, котрий награбили в крамарів.

Іван тоді зліз з дуба та й каже братам:

— Лізьте додолу.

Брати позлазили, забрали увесь товар, коні і поїхали додому, а Іван узяв собі тільки сопілку. Взяв він ту сопілку і ну грати. А була та сопілка не проста, а чарівна: як заграє, так усе живе й танцює. От заграв Іван, так і пішло все танцювати: і вовки, і зайці, і лисиці, й ведмеді. А Іван все гра та сміється. Уже ті звірі сердешні танцювали, танцювали і поморились. Уже за дерева хватались та держались, щоб не танцювати, та ні, не вдержаться.

Уморився Іван, ліг відпочивати. Трохи оддихнувши, встав і пішов у город. Люди саме несли на базар продавати хто паляниці, хто крашанки в коробці, а хто квас у відрах. Іван як заграв у дудочку, так і пішли всі танцювати. Один чоловік ніс коробку яєць та побив їх чисто, танцюючи, і сам як чортяка убрався

в яечню. Ті, що спали, посхвачувались та давай і собі танцювать: хто голий по хаті, хто без штанів, хто без сорочки, а хто без спідниці. Пішов увесь город перевертом: і собаки, і свині, і кури, все чисто, що було живе, пустилося танцювати.

Уморився Іван, граючи, і пішов у слободу найматися в робітники. Прийшов, а зустрічає його піп.

— Наймись до мене, добрий чоловіче, в робітники.

— Добре, — каже Іван.

— А що ти візьмеш у год?

— Та я недорого візьму: п'ять карбованців.

— Як так, то й так, — каже піп.

Найняв він робітника та на другий день і послав волів пасти. Погнав Іван волів на сінокіс, а сам виліз на стіг і сидить, а воли пасуться. От згадав він про свою дудочку і заграв. Як заграв, а воли зараз і пішли танцювать. Танцюють і танцюють, уже воли чисто поперепадались. Пригонить Іван волів увечері додому, а вони голодні, ревуть та з загати смичуть гнилу солому і їдять. Сам Іван повечеряв та ліг спать. На другий день погнав знову волів пасти. Пас, пас, а потім знов заграв, і все пішло танцювать. Дограв до вечора і погнав волів додому голодних і замучених танцями. Дивиться піп на худобу та й каже:

— Де він їх у чорта пасе, що вони такі худі та голодні?

От він вирішив самому піти і подивитися, де той Іван їх пасе. На третій день погнав робітник волів пасти, а піп і собі слідом за ним. Пішов та й сів у тернику. Сидить і вигляда, що Іван буде робить. А той знов виліз на стіг та й давай грати. Як пішло все танцювати — воли і всяка тварюка, а далі і піп у тернику. Терник був густий, і піп як почав по ньому плигати, як почав, то й порвав на собі штани, рясу, сорочку, а косу та бороду чисто вискуб терном.

Бачить піп, що лихо, та давай кричать, щоб робітник перестав грати. А той грає собі і не чує. А далі

зирк у терен, коли піп плига, як оглашений, він тоді й годі грать. Піп вискочив та й дав тягу додому.

Добіг до села та як чкурнув вулицями. Люди його не пізнали, дивляться, що в нього тільки клапті висять з одежі, а все тіло видно, і давай на нього тюкати. Він тоді звернув з вулиці, переліз через тин та як гайнув по городах бур'янами, а собаки за ним. Дехто думав, що розбійник, та давай його цькувати собаками. Прибіг піп додому увесь в реп'яхах. Попада не впізнала та з переляку і каже робітникам:

— Біжіть виженіть з двору скаженого чоловіка.

Ті побігли з дрючками, аж він до них забалакав. Тоді робітники узнали попа, привели його в хату, і давай він попаді розказувати про Івана. Попада слухає та тільки дивується.

Увечері пригнав Іван волів, загнав у загін, дав сіна, а сам пішов вечеряти. Увійшов у хату, а піп йому й каже:

— Ану лишень, Іване, заграй попаді коротенької пісні.

А сам узяв та й прив'язав себе до стовпа, котрим був підпертий сволок у хаті. Іван сів долі біля порога і почав грати. Попада вместилася на лаві, щоб послухати, як він грає, та як схопитися з лави і давай танцювати. А далі як закрутиться якоїсь панської, та й мало їй місця. Де в чорта взялась кішка, вискочила з-під припічка та давай і собі плигати. А піп державсь, державсь руками, а воно його так і сіпа біля стовпа. Сіпало, а далі канат ослаб, і давай тоді піп стрибати кругом стовпа на канаті. Стрибав, стрибав та вже аж боки понамулював канатом, а тоді давай кричать Іванові:

— Годі! Перестань! Хай тобі біс!

Іван перестав грати, сховав у пазуху свою дудку та тоді й пішов спати. Піп і каже попаді:

— Давай Івана проженем завтра, а то він зовсім замучить і нас, і наших волів.

Іван брав одержу в сінях та й чув, що піп казав по-паді. Уранці встав, і пішов прямо до попа, та й каже йому:

— Коли ти, попе, задумав мене проганяти, то заплати мені гроші, і я собі піду. Як не даси, то буду грати, поки ви обоє з попадею позамучуетесь, танцюючи.

Піп пошкріб потилицю, бачить, що треба-таки платити, вийняв з гаманця гроші і віддав Іванові.

Іван заграв на прощання однієї, поки піп з попадею потомились, аж язики висолопили з рота, та й пішов по білому світу блукати.

ДУРНИЙ ТИМКО

Батько мав трьох синів. Два з них були мудрі, а третій, наймолодший, дурний. Назвали його Тимком.

Старші брати все, що треба, робили, а Тимко нічого не робив. Через це брати сердилися на наймолодшого.

Їх батько мав багато худоби, щодня будив старших синів і посилав пасти череду.

— Тату, та най і Тимко щось робить. Ми на нього не будемо працювати, — кажуть брати.

А батько:

— Нічого, сини. Він вам їсти принесе.

Мати наварила борщу, напекла хліба й посилає Тимка віднести братам їсти.

День був сонячний. До пасовища дорога неблизька. Йде Тимко дорогою, в одній руці несе горщик з борщем, а в другій — ложки та хліб.

Раптом чує — щось за ним крадеться. Оглянувся — тінь свою побачив. Злякався. Швидше йде — тінь за ним швидше. Біжить, і тінь біжить.

Кричить зі страху:

— Гей, люди, якась біда суне за мною!

Але ніхто його крику не чує. Сів Тимко, і тінь сіла. Думає собі:

— Може, ця чорна біда голодна, що так біжить за мною. Дам я їй трохи борщу, хай відчепиться від мене.

Йде Тимко далі та по ложці борщу кидає позад себе. Йшов і хлюпав борщем, поки дно в горщику не показалося, але тінь далі йшла за ним.

Так Тимко дійшов до моста. Йде мостом і бачить велику дірку.

— Гей, — каже, — тут можна й ногу зломити.

Витяг з торбини хліб, що ніс братам, та й заткнув ним у мості дірку.

Прийшов на пасовище до братів, а вони питають:

— Що ти нам приніс?

— Та ніс вам обід, але біда якась йшла за мною, і я годував її борщем.

— То, може, хліба приніс?

— Був і хліб, але я заткнув ним дірку в мості.

Зрозуміли брати, що Тимко своєї тині злякався, але не розсердилися, бо на дурного ніхто не сердиться.

Кажуть йому:

— Тепер ти паси худобу, а ми підемо обідати. Лише дивися, аби худоба вся вкупі була.

Взяв Тимко добрий дрючок і пастушить. Не встигне теля від гурту відійти, як він б'є його палкою по голові й тягне на купу. Втікає вівця — теж убиває і на купу. Перебив усю худобу, сів зверху й чекає братів з обідом.

Повертаються брати:

— Що ж ти, Тимку, наробив?

— Те, що ви казали. Тепер худоба вже не розбіжиться нікуди.

Знають брати, що чекає їх гірка година. Порадилися, що треба утікати в світи, але як дурного позбутися?

— Біжи, Тимку, додому, припри двері стайні, аби батько думав, що худоба вже загнана.

Поки брати старші радилися, Тимко побіг додому, зняв із стайні двері й припер на пасовище.

— Що ти натворив?

— Та ж ви казали приперти. Я і припер.

Утікають усі троє. А Тимко несе за собою двері.

— Кинь їх! — кажуть брати.

— Та як я можу наше добро розкидати? — відповідає Тимко.

Застала їх ніч у темному лісі. Де ж ночувати?

Знайшли вони доброго дуба, старші брати лізуть на дерево, а дурний тягне за собою ще й двері.

Побачили брати, що двері стануть у пригоді. Якщо їх покласти на гілля — можна по черзі подрімати. Допомогли Тимкові витягти двері на дерево.

Сидять брати на дубі й радяться, що далі робити? Куди йти? Раптом чують: віз скрипить. Їде підвода й зупиняється під дубом.

Брати на дереві великий страх переживають, бо ж з підводи злізли дванадцять розбійників. Зняли вони з воза залізну скриню, розвели вогонь. Беруть по кавалку м'яса та й смалять на вогні, вечеряють. А братам лише слина з рота котиться, бо ж голодні.

Після вечері починають грішми ділитися, що в скрині привезли.

Дурний як побачив стільки грошей, та й шепоче:

— Вступіться звідси, брати мої, бо кидаю двері.

А брати в страхові просять:

— Та тихо, бо нас тут, як горобців, передушать.

Тимко братів відсунув, підняв двері та й як двигне на розбійників.

А розбійники думали, що це з неба щось падає на них, та й порозбігалися по лісу, хто куди.

Брати тимчасом злізли з дуба, позбирали гроші, посідали на віз і поїхали додому. Тепер не боялися перед батька стати й правду розповісти.

Батько простив усе дурному Тимкові, бо все те окупилося сторицею.

Кажуть люди, що вони в щасті живуть і хліб жують.

ДУРНОМУ НІ В ЛЮДЯХ, НІ ДОМА

Був собі один чоловік, Хома, а в нього жінка — хороша-прехороша, а до тієї жінки та ходив полюбовник. Ото раз прийшов він та й став коло сіней Хоминої хати, собака Муха і загавкала на дворі. А Хома лежить на печі без штанів у просі та й каже:

— Держи, держи, Мусю, або я і в хаті не боюся!

А жінка лежить на подушках та й говорить:

— От, чоловіче, який ти смілий!

— О жінко, я ще з печі злізу та крикну.

Устав з печі та й кричить:

— Держи, держи, Мусю, або я і в хаті не боюся!

— О чоловіче, який ти смілий!

— О жінко, я ще й в сіни вийду та тюкну!

Вийшов у сіни та й гука:

— Держи, держи, Мусю, або я і в сінях не боюся!

— Оце ж таки, чоловіче, який ти сміливий!

— О жінко, я ще й надвір вийду та крикну.

Вийшов та й тюлюка... Ото тільки що вийшов він надвір, а тут полюбовник шасть у сіни та й сховався! А жінка хрюп дверима та й засунулась!.. Хома і зоставсь надворі, босий, без штанів, в одній сорочці, а мороз хрещенський, такий, що аж тріщить. Що тут казати? Сюди-туди, ніяк не влізе в хату. «Дай піду під вікно та покричу жінці, щоб відчинила». Ото приходять та й кричить:

— Жінко, відчини!

А жінка лежить на подушках в обнімочку з полюбовником та й пита:

— Хто там такий?

— Та я ж, Хома твій!

— Цур тобі, пек! Мій Хома дома, ось біля бока лежить.

«Що це за лиха година? — дума собі Хома. — Начебто і моя хата, аж, бач, виходе, що не моя; чи це на мене наслано, чи це мене сатана обморочила? Дай

піду я та пощитаю хати скраю, чи не знайду своєї». От пішов і щита.

— Оце Грицькова хата, оце Стецькова хата, оце кумина, оце Хомина... Жінко, відчини!

— Хто там такий?

— Та я ж, Хома твій!

— Цур тобі, пек! Мій Хома дома ось, біля бока лежить!

«Що це за лихо? Це мене і прям сатана обморочила. Ану дай знов піду та пощитаю хати скраю».

Пішов і оп'ять щита:

— Оце Грицькова хата, оце Стецькова хата, оце кумина, оце Хомина... Жінко, відчини!

— Та хто там такий?

— Та я ж, Хома твій!

— Та цур тобі, пек! Мій Хома дома, ось біля бока лежить!

«Оце лихо! Що тут казати? Дай піду до кума до Петра та попрошу його, хай мене до хати до моєї доведе». От і пішов. Приходить до хати кума Петра та й кричить:

— Куме, здоров був!

— Здоров! А хто ти такий?

— Та я, Хома, кум твій.

— А, це ти, Хомо?

— Я, куме.

— Чого ж це ти ніччю ходиш?

— Та чого? Вийшов я із хати та й заблудив, та тепер і не знайду ніяк свого двора, так оце прийшов до тебе, щоб ти запоміг моєму горю: вийди, спасибі тобі, та доведи мене до хати.

Той кум Петро вийшов; дивиться на Хому, аж він зовсім роздягнутий, та ще й без штанів.

— Та це ти, куме, босий?

— Та босий!

— Та ще в одній сорочці?

— В одній сорочці.

— А, лишечко! Та ти ж замерзнеш, поки я тебе доведу.

— Так що ж мені казати?

— А от що: сідай мерщій на мене, я тебе доведу.

— Ну й ну!

Ото сів Хома на кума на Петра, та й поїхали вони. Добрались до Хоминої хати; кум Петро зараз під вікно та й гука:

— Кума, здорова була!

— Здоров був! А що ти таке єсть?

— Я Петро, кум твій!

— А що тобі треба, куме?

— Та що? Візьми свого Хому, а то замерзне.

— Що ти, куме, мій Хома дома, ось біля бока лежить; ось озвись, Хомо.

— А хто там такий? — гукнув полюбовник на такий самий голос, як голос Хоми.

Слуха Петро, так-таки як єсть голос Хоми.

— Що ж це воно таке сидить на мені?

— Та то, куме, сатана! Ось полапай його, якщо волохате, так то небезпременно сатана!

Лапнув кум Петро, аж воно волохате... Як кинеться ж тоді Петро від вікна, як хокне з себе Хому та давай тікати.

Біжить та хреститься: «А Господи Сусе Христе, це ж мене сатана осідлала...»

Зоставсь оп'ять Хома босий, в одній сорочці на морозі.

Стояв, стояв, а далі надумавсь та й пішов спати у хлів.

А в хліві лежав бугай; він підібравсь під бугая та й заснув.

Ото чуть стало розвидняться надворі, а жінка вже й випустила із хати полюбовника, а сама пішла по двору та й туже за Хомою:

— Головонько ж моя бідная, головонько моя безщасная! Нема ж мого хазяїна та нема ж мого порадничка!

А Хома ось і виходить із хліва.

— Де це ти був?

— А хіба ти не знаєш де? Я вчора до тебе стукав, стукав, а від тебе ні слуху ні духу.

— Що ти? Бог з тобою! Я за тобою усю ніч вибігала і по двору, і по задвірках, і по вулицях, а тебе наче злидень злизав.

— Дивно мені, а я усю ніч простукав у тебе під вікном, а ти одно: «Мій Хома дома, ось біля бока лежить...» Так я пішов у хлів, підгорнувсь під рябого бугая та й заснув.

— Що це ти кажеш?

— А що?

— Так ти під бугаєм ночував?

— Під бугаєм.

— Ах ти, скажена собако! Що ж це ти наробив?

— Та що ж я там наробив?

— А то, що ти тепер тільний, от що! — Давай його лаяти та приговорювати: — Ах, побила б тебе лихая година та нещаслива! І що тепер казати з тобою? Чи ти знаєш, що ти тепер скоро будеш телиться? Ну от же що я тобі скажу: іди ти у чужу слободу та там і телись, а в своїй слободі і слави не набирайсь.

Та знов давай його лаять та причитувати.

— Та хай грець твоєму батькові! Я й піду на чужу слободу, аби ти тільки не лаялась...

От і зібравсь Хома. Узяв мішечок, хліба в мішечок, та й пішов на чужу слободу телиться. Іде собі та йде та все полем та ярами, щоб страху не набираться, аж гульк — на дорозі лежать шматки чоловічого тіла: вовки прохожого розірвали. Голова оддалік, рук зовсім нема, а ноги у чоботях, заморожені. Дивиться Хома на чоботи — добрі. «Дай візьму собі, вони здадуться». Узяв та й пішов далі, у слободу. Приходе у слободу і давай проситься у людей ночувати, бо було, бач, уже під вечір. Упрохався до одного мужика. Ба-

чать хазяїн та хазяйка, що він кріпко намерзся, та й кажуть йому:

— Лізь, чоловіче, на піч та там собі і обігрійсь.

Хома поліз на піч та, довго не думаючи, і захріп там. А тим хазяїнам та Бог дав уночі прибил: коровка отелилась, а мороз був сильний, телятко й обмерзло. Хазяїн і каже:

— А що, жінко, унесім його в хату та положим на піч.

— А що ж, унесім!

Унесли та й положили на печі, як єсть біля Хоминого бока. А Хома собі спить і не чує, що біля нього лежить теля.

Прокинувся аж у глупу північ, лап! — аж коло нього теля. «Господи Сусе Христе!.. Як же це я отелився, що й не чув?» Полапав коло себе — мокро. «Так і єсть, отелився... Ну, одначе, слава тобі, Боже!..» Та скорійш з печі та шапку в охапку, а кожух на плечі та давай Бог ноги від тих хазяїв... Та так швидко вдрав, що й чоботи з чоловічими ногами забув на печі...

Чуть світ, а хазяїн і хазяйка уже й прокинулись. Прокинулись та зараз на піч, щоб подивиться на теля. Туди, а там теля єсть, а чоловіка, що спав, нема, — одні чоботи з ногами.

— Що це за лиха година?

— Та це, жінко, наше теля прохожого чоловіка з'їло! Що тут казати?

— Та що ж тут, чоловіче, казати? Біжи скорійш до попа!..

Побіг чоловік до попа, розказав йому про всю оказію, а піп вислухав та й каже:

— Це у вас антихрист народився! Треба його скорійш убити, а то він і нас усіх поїсть, та треба б, убивши те теля, і хату освятити.

— Ну що ж, як убити, то і вбити.

Ото убили його швиденько, закопали в землю, а хату освятили. А Хомі й байдуже: мерщій чвала собі

додому. Прийшов додому, та скорійш у хату, та до жінки своєї.

— Ну, жінко, молись Богу: я отеливсь! Та ще як? Так, що й не чув.

— Що ж тобі Бог дав, чоловіче, чи бичка, чи телечку?

— Та я б тобі, жінко, і сказав, так і сам не знаю, що воно там таке й є.

— Ох ти, йолопе, йолопе, божевільна голово! Не зна, що у нього і найшлось... Якби ти був путящий чоловік, то узяв би його додому, от би нам і користь.

Давай його лаяти, давай його коренити, аж у вічі лізе.

— Та годі тобі лаяться: ну я піду, візьму своє теля.

— Як же ти його візьмеш, розумна ти голово?

— Та як? Піду та й візьму; прийду туди, де ночував, та й скажу: віддайте моє теля, бо я у вас ночував та й отелився.

— Тю, тю, дурний! Хіба ж так можна? Ти приходи туди, де ночував, стань під ворітьми та й мичи: «Му-му-му!..» А теля почує та й обізветься до тебе, от тоді ти його і бери.

От Хома узяв мішечок, хліба в мішечок та й подавсь. Прийшов у село, найшов там той двір, де ночував, положив голову на ворота та й давай мичать. Мичить та й мичить, а теля все не одзивається. Коли це виходить хазяїн двора та й пита його:

— Чого ти тут, чоловіче, мичиш?

— Та чого? Я тут у вас недавно ночував та й отеливсь на печі, так тепер жінка прислала мене, щоб я взяв у вас своє теля.

— А, так це ти?

— Я.

— Ну іди ж ти у хату, так ми тобі і віддамо твоє теля.

Хома здуру і пішов. От тільки що він на поріг, а тут як ухопили його за шерсть та як почали кулачити, щоб не робив слави людям та не лякав їх. Кула-

чили-кулачили, трохи печінки не відбили; доти його вчили, поки Хома якось не вирвавсь із рук та не втік із хати. Як вихопивсь із хати, та тоді давай Бог ноги: насилу з душею втік. Приходить додому, до своєї жінки, а вона його і пита:

— Ну що, чоловіче, узяв своє теля?

— Хай тебе поб'є лиха година з твоїм телям. Тепер я знаю, що то воно за теля таке було.

— Тю, тю на тебе! Верзе не знать що; сказано — «дурному ні в людях, ні дома», так воно й єсть.

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

Оженився молодюк, почав газдувати. Побудував собі хатину, посадив садок. Народилося в сім'ї двоє діточок — дівчинка і хлопчик. Жилося людям добре.

Та одного разу хлопчик захворів. Сидить коло нього батько, і мати, і сестричка. Хлопчик перевертається з боку на бік від болю, а вони зарадити не в силі.

Батько вже не може дивитися на муки своєї дитини. Вийшов надвір, ходить по садку. І бачить, хтось до нього наближається.

— Хто ти? — питає чоловік.

— Не впізнаєш? Я — Смерть. Маю забрати твого сина!

Чоловік почав просити:

— Ой, не бери сина! Візьми радше мене! За моїми плечима, небого, вже немала дорога, а йому ще треба йти. Перед ним — усе життя.

Простягнула Смерть кістляві руки і каже:

— Ну, ходи!

Та чоловік одразу почув, як б'ється його серце, як кров тече у тілі. І подумав, що він, правду кажучи, ще в таких літах, коли жити хочеться. Оглянувся довкола — на хату, на сад. За садом видно гори... А Смерть держить простягнуті руки, хоче його взяти! Пошкодував чоловік віддати життя за малого сина. Почув,

як кінь заіржав у стайні, як пес загавкав на прив'язі. І так йому зробилося тяжко! А Смерть уже й квапить:

— Ну, чого стоїш?

— Я ще не готовий, — відповів чоловік і зник у своїй хаті. Але тепер уже не смів поглянути синові у вічі. Сів до столу, тяжко схилив голову й мовчить.

Вийшла надвір сестричка. Побачила, що хтось у саду стоїть і чекає. Коли дівчинка підійшла, Смерть до неї каже:

— Не бійся мене. Я маю забрати твого братика.

Дівчинка теж почала просити:

— Не забирай братика, забери мене! Я його люблю більше, як саму себе.

— Раз так, ходи зі мною!— і Смерть простягнула свої довгі руки.

Та дівчині привиділося, що зорі на небі ніколи ще так ясно не світили. Почула, як за садом шумить потічок... І подумала собі: «Мое життя тільки починається. А воно таке красне! Брат менший — знає мало. Йому не так шкода помирати...»

Дівчина без слова утекла до хати.

А над ранок надвір вийшла мати. Не бачила довкола нічого, бо очі заливалися сльозами. Та до неї озвалася Смерть:

— Я прийшла забрати твого сина.

Мати попросила:

— Забери мене. Тільки попрощаюся із сином — і прийду.

— Я тебе чекаю!— промовила Смерть.

Мати вернулася до хати і мовчки довго-довго дивилася на сина. Та подумала, що хлопчик залишиться живим, і так легко стало їй на серці...

Вийшла надвір, дивиться: де Смерть? А довкола нікого не видно. Тільки на дорозі хтось дигає геть.

— Чекай! — гукнула мати.

Та її не чули.

Мати знову забігла до хати. Бачить — син усміхнений, здоровий.

І казці кінець.

ЖІНКА І КУРОЧКА

Жила раз стара баба та мала курочку. Тоту курочку так бавила й пестила, як би яке котятко. За то несла їй курочка щодень по однім яйці.

Але стара не вдовольнялася одним, та й захотілося їй, що та курочка хоч по двоє або аж по троє яєчок на день несла. Ну що тут робити? От коротка рада: «Чим ми кому ліпше, так і він нам».

І стала курочку ще ліпше доглядати і пхати в неї, як в дірявий мішок. Коли же курка спаслася та стовстіла, то й цілком нестися перестала.

Якщо замного жадаєм, то й то тратим, що маєм.

ЖІНКА Й СИЛАЧ

Чоловік був не беручкий до роботи і легкого сумління. Він не знав, що жінка його дуже сильна, як впадає у нерви, то часом її бив. Так не раз бив, що вона сховається під піч, а він вхопить кочергу і бодай кочергою наштурхає.

Базарного дня збирається з жінкою на ярмарок: везуть поросят продавати. Доїхали до міста, а тут йде юрба людей, бубнярі бубнять, а попереду — височезний, здоровий і сильний богатир. Зупинився серед майдану, бубняр оголошує:

— Слухайте, люди! Сходіться на міську площу! До нас приїхав борець з світовим ім'ям, і він буде боротися, якщо надобає пару по собі!

Йдуть далі, а борець так бутить на людей, як той віл, що хоче бити:

— Бу-у! Бу-у!

А ця жінка, що їхала на возі, вчула його голос і відзивається:

— Бу! Бу!

Чоловік перелякався і каже:

— Тихо, жінко, то є світовий борець.

— Ну-ну, та й я на світі живу.

Борець минає віз і знову:

— Бу-у! Бу-у!

А жінка з воза:

— Бу! Бу!

— Та тихо, бідо, бо він зараз прийде до нас, та й кісток не позбираєш.

— Яка, чоловіче, біда? Біди ще нема, хіба буде, — і знову бутить.

А борець підходить до воза, злапав коня за капистру й подає руку жінці:

— Здорова будь, сестро!

— Здоров, брате!

Той потис жінці руку, а вона сміється:

— То вже вся сила твоя?

Він піднатужився, а вона далі сміється:

— Все вже?

— Все.

— То дозволь тепер мою силу випробувати.

Як взяла його за руку, як потисла, то шкіра на пальцях потріскала, лише голі кістки лишилися. Борець подивився на руку й каже:

— Ну, сестро, не встидно мені з тобою боротися.

Підемо на плац.

— Підемо.

Поки зібралися люди, посиділи обоє. Через якоїсь півгодини він каже:

— Я на тебе вже надивився, а ти на мене. Тепер ще треба, аби люди на нас надивилися. Пора братися до роботи.

— Як боротися, то боротися.

Вийшли на плац, узялися попідсили, але побороти її силач не може. Каже:

— Тепер, сестро, весна, то я заб'ю тебе у землю, як колика.

— Прошу дуже.

А міський плац утрамбований, земля тверда. Борець підняв її над собою й по кісточки забив у землю.

— То вже усе? — питає вона.

— Ні, ще не все.

— Ану, поправся.

Він ще раз як нею grimнув, то забив по коліна.

— Спробуй ще раз, — каже вона.

За третім разом забив у землю по пояс. Вона вискочила й говорить:

— Я теж газдиня й хочу хоч чоловікові показати, що я чогось варта.

— Маєш повне право.

Вона його як підняла, як загараздила у землю по коліна, а ключ розімкнувся, і ноги відділилися від тудуба. Подумав він собі, що життя вже нема. Що робити? Знімає з себе золотий пояс і дарує жінці:

— Упережи, сестро, себе, бо ти цього варта, а я носити цей пояс не вартий.

Вона взяла пояс, а то — з чистого золота. Де силач не боровся — всюди перемагав, і місто давало йому великі гроші за це видовище. Він купував таку золоту бляшку, як палець, і чіпляв на пояс. Бракувало ще три бляшки, і весь пояс був би у золоті.

Жінку вітають: плещуть, на руках піднімають. А чоловік, як побачив, що вона така сильна, а він її бив — лишив коня з возом, а сам утікає. Жінка кричить поліції:

— Доганяйте чоловіка, бо покидає мене!

Приводять його і питають:

— Чого ти, чоловіче, від такої славної жінки утікаєш?

— Йой, утікаю, бо мені буде кінець. Я ж її не раз бив та й кочергою аж під піч заганяв. Якби був знав, що вона така сильна, то не робив би такого.

А жінка говорить:

— Чоловіче любий, їдьмо додому.

І вони ще довго жили, але чоловік більше й пальцем її не торкнув.

ЗА ПОТРІЙНУ ПЛАТУ

Жив-був один пан. Багатий, та скупий. Поїде, бувало, кудись у гостину — сам їсть і п'є, а про свого візника і гадки не має. Тому-то ніхто довго не наймував у скупого пана.

Аж ось знайшовся один хитрий парубок. Став працювати візником з такою умовою, аби той пан на його очах не їв і не пив. А коли хазяїн умову порушить, візник буде мати потрійну платню.

Зрадів скупий пан, що знайшов такого дурня. Адже він ніколи на очах у візника не їв і не пив: візник до нього завжди спиною сидить.

І от одного разу запросили пана до гостини. Поїхали звечора, бо дорога випала далека. А ніч така темна, хоч виколи око. Візник зупинив коней і сказав:

— Збилися ми з дороги... Не знаю, куди їхати!

— Який же ти у біса візник! — розсердився пан.

— Адить, і ви не знаєте дороги.

Довелося ночувати в лісі. Розпріг наймит коней, пустив на обіч пасти. А сам ладить собі гостину: мав із собою наймит жарену гусятину.

Витяг харчі, взяв з воза соломи, постелив собі збоку та й уплітає гусака. А скупий пан харчів з дому не брав — адже в гості їхав! Глянув голодним вовком на візника й питає:

— А що ти там жуєш?..

— Що ж нам жувати, пане? — одказує візник. — Жую суху соломку!

«Тьху! — скривився пан. — Мужик — як та худобина!..»

Промучився отак пан до ранку. Другого дня знову почали блукати. Уже надходив вечір, а з лісу на дорогу не виберуться...

Довелося ще на одну нічку зупинитися у лісі.

Ліг візник під воза і далі уплітає свого гусака, аж за вухами лящить. А пан сидить і обома руками держиться за живіт. Вже другий день і рісочки у роті не мав. Дивився пан на парубка і не витримав:

— А що ти там жуєш?..

— Що ж нам жувати? — зітхає візник. — Знову кляту солому жую!

— Може... може, і мені даси? — просить тихенько пан.

— Що ви, паночку? Невже просту солому ви будете їсти?.. Ліпше я вам сінця пошукаю...

— Доки ти його знайдеш, я тут одубію.

— Тоді прошу красно!..

Візник дав панові соломи, а сам затулив рота, щоб не розреготатися.

Взявся пан за їжу. Жує солому, аж очі вирячив з натуги, а проковтнути все ж ніяк не може.

— У тебе, — каже візникові, — мабуть, воляче горло — таку погань їси!

А візник уже регоче, аж за черево береться...

Промучився пан нічку. А на ранок так охляв, що парубок ледве довів його до воза.

Поїхали далі. Бачить візник, що з паном справи кепські, що ще, до лиха, справді дуба дасть, — зразу й дорогу вже знайшов.

Заїхали у якесь село. А пан плете ногами до першої ж хати. Забув і за умову: на очах у візника накинвся на хліб, який побачив на столі.

Отак провчив наймит жадібного пана. Щоправда, не задарма: взяв од нього потрійну платню.

ЗАКОПАНЕ ЗОЛОТО

Мав тато трьох синів. Були вони дуже ліниві. Щоб їх прогодувати, тато працював, як віл, — чорнів від роботи, руки йому пухли, кров висікала з пальців, а сини ходили собі понад ріки, лісами, висиплялися у садку.

Казав їм тато:

— Сини мої, працюйте, бо тяжко вам буде, коли я вмру.

А найстарший син говорить:

— Ей, тату, працуй, поки можеш, а ми будемо працювати, як тебе не буде.

— Та ти не вмієш нічого, — каже батько.

— Я оженюся — буде жінка працювати.

Другий син говорить:

— І я оженюся.

А третій:

— Я так само зроблю, як і мої брати.

Але тато працював-працював та й занедужав. Прийшли сини, питають:

— Тату, ти вмираєш, а що нам лишаєш?

А тато бідний був, але мав мудру голову, подумав і каже:

— Діти, шукайте в землі золото.

— А в якому місці ви закопали золото? — питають сини.

— Оцього я вам не скажу, — відповідає батько. — Копайте город, орить ниву, садить, обробляйте, збирайте — там і золото знайдете.

Полежав батько трохи та й умер. Прийшла зима, сини переїли все те, що батько наставив, а нового нічого не садили й не сіяли. На другу зиму голодують лінивці сини.

Пішов найстарший брат пари шукати — вернувся з гарбузом, пішов середущий сватати дівчину — не пішла за нього, пішов і наймолодший — ніхто не хоче ледарів. Добули якимось до весни, а навесні давай золото шукати. Перекопали весь город — не знайшли золота, засадили картоплею — вродилася їм файна картопля. Пішли ниву копати. Скопали ниву — нема золота, але посіяли яру пшеницю — вродилася пшениця така буйна, така здорова! Помолотили, відвезли зерно до млина, намололи муки, напекли хліба, посідали свій хліб їсти, а наймолодший брат говорить:

— Ой, які ми, брати, дурні! Бачите? Золото уродилося. Добре нам тато казав, аби ми шукали в землі золото!

Брати повставали з-за столу, закасаючи рукави поза лікті й узялися до роботи. Відтоді земля давала їм золото: родився хліб. Вони дбали, все мали, скоро поженилися. Разом з жінками сходилися й при столі говорили:

— Якби-то наш мудрий батько тепер жив, то і нам би ліпше було.

ЗАМОРСЬКЕ ЯЙЦЕ

Одного разу, ще в давні часи, жив собі багатий — пристрасний коняр. Як тільки почує про гарного коня, зразу мчить туди, щоб придбати для своєї стайні. Єдина його мрія — мати таких коней, яких ще ні в кого нема. То ж і вештався цілими днями по ярмарках, аби не прогавити доброї нагоди.

От якось цей завзятий коняр приїхав до міста.

Помітив його бідний селянин, який приніс на продаж баклажани. Тоді ще такі овочі були рідкістю. І селянин вирішив покепкувати з багача. Зняв з голови крисаню і низько поклонився:

— Маю для вас, паночку, товар.

Багач зупинився і витріщив очі на рідкісні овочі:

— Чим це ти торгуєш?..

— Торкую я заморськими яйцями, з яких вилупляються лошата. Та такі красиві, яких ні в кого ще нема!

— Ти диви! — здивувався завзятий коняр.

Бачить селянин, що багач не вельми на розум багатий, та й каже:

— Слушайте сюди... Покладете оце яйце в решето, самі сядете на нього і будете сидіти, поки лоша не вилупиться.

— І довго треба на ньому сидіти?..

— Три тижні, не більше.

Почувався в лисину багач:

— А чи не може хтось із слуг на ньому сидіти?..

— Чому ні? Але в такому разі вилупиться лише нікчемна шкапа.

Зітхнув багатій і вибрав якнайбільший баклажан.

— Що просиш за це?

— Сто талярів, ні шеляга менше.

— То дорого! — скривився багач.

— Зате через рік ви будете мати такого коня, що й під цісаря не соромно!

— Гаразд, одне яйце беру, — заквапився коняр. — Якщо вилупиться з нього таке лоша, як кажеш, то я у тебе цілий віз оцих яєць куплю.

Повернувся багатій додому, звелів наймичці принести до його спальні решето й вистелити його гусячим пухом. Потім обережно поклав на м'яке дно заморське яйце і сів, як квочка на сідало.

— Тепер ще обклади мене зі всіх боків подушками і перинами, бо мені тут довгенько сидіти, — сказав багач оторопілій наймичці. — Будеш приносити мені їсти й пити. І нікого не впускай! Говори всім, що я занедужав.

Сидить багач на решеті тиждень, сидить другий та все прислухається, чи не чути іржання лошати... Минув і третій тиждень — не подає голосу лоша!

«Не обдуриш мене той хлоп? — стривожився багач. — Почекаю день-два...»

Але й за три дні не висидів лошати.

Розсердився багач, захопив овоч, вибіг на город і з усієї сили вдарив ним об землю. А під головою капусти саме сидів заєць. Сполоханий, він метнувся вбік і щодуху дременув у поле!

А багач подумав, що то і є лоша, та й стрімголов кинувся за ним. Але куцохвостий уже зник з очей.

Багач схопився за голову:

— Такого коника я втратив!

Потім довго никав по всіх ярмарках, сподіваючись зустріти селянина з дивовижними заморськими яйцями. Та марно! Хитрий селянин, видно, намагався не потрапляти вже йому на очі...

ЗАЯЧЕ САЛО

Їхав пан з кучером Іваном у далеку дорогу. Вони їхали мовчки, але мовчанка обридла. Пан і надумав поговорити. В цей час вискочив заєць. Пан і почав свою розмову з зайця.

— От у мене в лісі водяться зайці, тільки не такі, як оце пострибав маленький, а великі. Я з-за границі привіз на розплід. Одного разу я зібрався на охоту, взяв із собою чоловік з десять загоничів. Вони нагнали на мене зайців, а я їх тільки — бах! та бах! Тоді я набив їх десятків зо три... А одного забив, то такого величезного, як баран завбільшки! Ну, а коли здер з нього шкуру, то було більш як півпуда сала. От які в мене зайці!

Кучер слухав, слухав, а далі і каже:

— Но-о, гніді, скоро вже і міст той, що під брехунами ламається.

Почув це пан і каже:

— Чуєш, Іване, так от які зайці бувають! Правда, що в нього півпуда сала то не було, а так, фунтів з десять.

— Звісно, заєць зайцем, — каже Іван.

Ну, їдуть далі, а пан знову до Івана:

— От що, Іване, а чи скоро вже буде той місток?

— Та скоро вже, пане, — каже Іван.

— Так от знаєш, Іване, — продовжує пан, — мабуть, що на тому зайцеві і десяти фунтів сала не було — так фунтів три-чотири, не більше.

— Та мені що, — каже Іван, — хай буде і так.

Але проїхали трохи, пан повертівся на місці та й знову:

— А чи скоро, Іване, вже той міст буде?

— Так, скоро, пане, ось-ось, тільки в долинку спустимось.

— Гм, — каже пан, — а знаєш, Іване, на тому зайцеві і зовсім сала не було — сам знаєш, яке на зайцеві сало.

— Та звісно, — каже Іван, — заєць зайцем.

Спустились в долину, а пан і питає:

— А де ж, Іване, той міст, що ти про нього говорив?

— А він, пане, — каже Іван, — розтопився так само, як те заяче сало, що ви про нього говорили.

ЗОЛОТА ПШЕНИЦЯ

Жили собі чоловік та жінка. Такі були бідні, як церковні миші. Мали вони стільки дітей, що й забували, котрого як звати.

Цей чоловік дрова рубав у лісі і тим хліб заробляв.

Одного разу йшов ранком на роботу і почув крик. З болота хтось кричав і просив допомоги. Бідний чоловік мав добре серце і пішов на поміч. Дивиться — в болоті застряла золота карета, а на ній сидить золотоволоса дівчинка. Вона попросила витягти карету. Чоловік поміг витягти карету. Дівчинка подякувала йому і сказала:

— Як сонце буде заходити, я привезу вам додому мішок золота.

Попрощався бідний чоловік і пішов у ліс. Працював за двох. Співав, танцював з радощів і все поглядав на сонце. Ще ніколи йому день не був таким довгим, як сьогодні.

Ледве дочекався до обіду. Кинув сокиру і поспішив додому. Коли вже близько був до хати, то почав гукати на дітей, щоб бігли йому назустріч. Жінка теж вийшла з хати і сердито каже чоловікові:

— Чому тебе треба зустрічати, коли ти ідеш додому з порожніми руками?

— Не з порожніми руками, а з великою радістю, бо щастя несу додому, — відповів чоловік.

Тоді попросив, щоб усі сіли навколо нього. І почав розповідати, що рано, коли йшов на роботу, то поміг дівчинці, в якій карета застряла в болоті. Дів-

чинка пообіцяла привезти мішок золота, як сонце буде заходити. Усі дуже зраділи цій звістці.

Чоловік почав розповідати, де він діне це золото, як буде використовувати його:

— Перш за все побудую великий будинок. У тому будинку буде дуже гарна веранда, а на підвіконнях цвістимуть цілий рік різні квіти. Біля хати розведу сад. А в саду розміщу пасіку з бджолами, що приносять лікарський мед. Недалеко у долині буде ставок з усілякою рибою. Жінка і дочки ходитимуть у пишному вбранні, а синів віддам до школи, до вищої науки. Кожен буде займатися улюбленою роботою...

Всі уважно слухали, аж роти порозкривали. Як сонце уже мало заходити, батько закінчив. Першою отямилася жінка і сказала, що краще б чоловік додому карету приніс, то знала б, що їхня, а так шукай вітра в полі. Вже і час, а нема золота, і півдня згяли. Як накинулася на чоловіка, а діти за нею. Мало до бійки не дійшло.

Але в цей час коло їхньої хатини зупинилась карета. З неї виглянула золотоволоса дівчинка і сказала, щоб чоловік швидко йшов забирати мішок золота. Діти почали підстрибувати, а чоловік з радощів стояв на місці, як стовп. Схаменувся лише тоді, коли жінка штовхнула його під бік.

Чоловік ледве зняв з карети великий зав'язаний мішок. А карета в ту ж мить зникла так швидко, якби її вітром здуло. Заніс чоловік мішок до хати. Розв'язав і бачить, що в мішку гарна велика пшениця.

Лиш тепер попав у біду чоловік. Вже не міг далі слухати плачу дітей, крику жінки. Узяв той мішок на плечі і подався геть. Коли відійшов трохи від хати, то, сердитий, порозкидав сюди-туди всю пшеницю. І пішов найнятися десь служити.

На другий рік вернувся додому. Коли став підходити до хати, то бачить, що пшениця виросла, як ліс, а на кожному стеблі великий важкий колос, аж стебло похилилося. І всі колоски виблискують на сонці. Тоді

він подумав, що це те золото, яке дівчинка дала. Справжнє і надійне золото.

Дуже зрадив чоловік. І знову, як і рік тому, побіг, гукаючи, щоб ішли зустрічати його. Тепер уже не повірили йому і не вийшли назустріч. Зайшов він до хати і просить жінку та дітей, щоб ішли з ним. Спершу вони не хотіли, потім пішли. Як побачили золоті колоски, що так гарно виблискували на сонці, то дуже зраділи. Діти доторкалися до колосків руками, гладили, цілували їх. І не могли вирішити, що з ними робити.

Чоловік сказав, що спочатку треба все старанно покосити, а потім дочиста помолотити і все золото скласти в мішки. Робили всі з великою охотою й радістю. Не залишали жодного колоска, піднімали кожену зернинку.

І так вони полюбили цю працю. Щороку сіяли золоту пшеницю й збирали добрий урожай. З того часу зажили вони заможнo. І більше раділи гарній погоді, урожаю, ніж мішку золота.

КАЗКА БЕЗ ПРАВДИ

Пішли раз три брати у хашу по дрова. За один день не нарубали дров і залишилися ночувати. Назбирали сухого ріща, аби розкласти вогонь. Айбо забули з собою взять шваблики, та нічим підпалити ріща.

Пішли глядати когось, хто би їм дав вогню. Ідуть і зустрічають старенького діда, що курив люльку. Старший брат каже:

— Дідику, будьте добрі, дайте нам вогню.

— Я, синку, дам тобі вогню, якщо розкажеш мені таку казку, аби в ній не було правди.

Подумав, подумав старший брат і почав:

— Жили собі чоловік з жоною. Мали вони трьох синів, два були розумні, а третій дурний...

— Овва! — перервав його мову дід. — Таке могло бути. Не сяку казку мені треба.

Почав свою казку середущий брат:

— За царя Тимка, коли була земля тонка, де перстом пробив, там ся води напив. Жили собі дід та баба...

— Стій! — перервав йому бесіду дід. — Сяке може бути, що жили собі дід та баба.

Прийшла черга на молодшого брата.

— Коли мама хотіла родити няня, та не було у нас муки. Набрал я повні міхи мелаю, беру один міх — не можу підняти, беру два — не можу підняти, тоді я узяв усі три і зметав на віз. Запряг я у віз мацура та когута — і гайда у млин.

Мельника не було у млині, бо пішов на свадьбу його мамки з його мамкою. Думаю собі: «Лишу голову, най дивиться, аби хтось мелай не украв, а сам побіжу за мельником». Іду вулицею і вижу: два газди сидять на п'ятьох дубах і молотять ціпами пшеницю. Кажу їм:

— Я ще такого не видів, аби зерно вимолочене залишалось на дереві, а солома падала вниз.

Бо так було: солома падала вниз, а пшениця залишалася на стовпах. А газди кажуть:

— А ми такого не виділи, аби чоловік ходив без голови.

Перевірив руками — а у мене нема голови. Вернувся я за головою у млин, а на ній стільки ворон сидить, що її зовсім не видно. Я вхопив сокиру і верг у ворон — вони полетіли, а пір'я з них залишилося. Глядаю у тому пір'ю голову — не можу знайти. Тоді я взяв і підпалив пір'я. Все пір'я згоріло, і сокира згоріла, лиш голова залишилася та топорище з сокири. Доки я се зробив, сам млин без мельника мій мелай помолов.

Узяв я голову на плечі, зметав міхи з мукою на віз і вертаюся додому.

Привіз муки додому — біда: ніяк не годен знести міхи до хижі. Пхаю через двері — не влізають, пхаю через вікно — не влізають. Що робити? Забіг я до хижі, взяв шило, продірявив стіну і через ту дірку запхав міхи до хижі.

Айбо се ще не все. Треба на хрестини купити м'яса, а де? Догадався я, що збір на небо. Та як на небо вилізти? А тоді якраз місяць був щербатий. «А що, треба зсувати мотуз, засилити за кінець місяця і по тому мотузу вилізти на небо», — подумав я собі. Прийшло мені в голову, що мотузок би добре сплести із отрубів. Взяв я сито і почав муку сіяти, та отруби не залишаються. Тоді я взяв сак для ловлі риби і просіяв муку через нього. Висіяв я два міхи отрубів і висукав із тих отрубів мотуз.

Засилив я мотуз за кінець місяця і виліз по ньому на небо.

А на небі народу — не пройти: ачей двоє чи троє людей. Купив я у одного телицю. Таку велику, як віл. Узяв я її в жєб і почав спускатися вниз. Вже був близько до землі, аж тут мотуз кінчився. То його птахи потерєбили. Що робити? Я почав зверху мотуз прирізувати і внизу надсилати. Айбо і так не вистало. Та я був вже близько до землі і скочив униз. Айбо що сталося? Я вгруз у землю до пояса. Як вилізти?

Довго не роздумуючи, я побіг додому за лопатою і викопав себе із землі. Так я прийшов додому і приніс телицю на м'ясо.

Та ще залишилося принести щось випити. Думав я, думав і придумав...

— Досить, досить, — каже дідо. — Оце справді казка, у якій нема правди. Беріть собі вогню та йдіть і слухайте молодшого брата.

Пішли брати веселі до того місця, де рубали дрова, розпалили ватру. Від того часу старші брати слухали молодшого, бо так їм сказав старий дідо, котрий любив слухати казки без правди.

КАЗКА ПРО ДВОХ ШАХРАЇВ

Жив собі Іван з жінкою. Жили вони дуже бідно. Не стало в них ні грошей, ні хліба, і залишилось хоч помирати. Пішов Іван до брата, а брат у нього був багатший від нього, позичив у нього сто карбованців, щоб хоч трохи підкріпитись. Тоді пішов одного разу в шинок, наївся, напився, заплатив гроші шинкареві, більш ніж те все коштувало, а коли шинкар давав йому здачу, він її не брав. От шинкар цьому й здивувався, та й каже Іванові:

— Іване, чому ти здачі не береш?

А Іван йому й відповідає:

— Тепер у мене є гроші. Навіщо мені здача, коли в мене цих грошей нема де дівати?

— Де ж ти їх береш? — ще більш здивовано запитав шинкар.

— Еге, де, — сказав Іван, — прийдеш увечері до мене, то я тобі покажу.

От шинкар іде ввечері до Івана. А Іван прийшов додому, прорізав у стіні дірку, дав жінці грошей, посадив біля дірки ззовні і сказав, що якщо я висуну лопатку з рублем, то ти і клади карбованець, якщо з трьома, то ти й клади три і т. д., а сам сів і жде шинкаря. От шинкар прийшов та й каже:

— Ну, Іване, показуй мені, де ж ти гроші береш.

А Іван взяв лопатку та й каже:

— Дивись. Ось у мене є лопатка. Коли я покладу на неї гроші і засуну в зроблену в стіні дірку, то тоді витягаю назад грошей вдвічі більше, ніж клав.

Тоді Іван взяв карбованець, поклав на лопатку, заклав у дірку і каже:

— Руб на руб.

А жінка сиділа біля дірки та й положила на лопатку карбованець. І коли Іван витяг лопатку, то на ній лежало вже два карбованці. Шинкар здивувався і каже:

— Продай мені цю лопатку.

А Іван йому й каже:

— Навіщо ж я буду продавати, коли це готові гроші?

— Та ні, продай, — каже шинкар, — я тобі дам багато грошей.

Тоді Іван каже:

— Ну давай, якщо даси десять тисяч карбованців, то й забирай.

Шинкар заплатив Іванові десять тисяч карбованців, взяв лопатку, прийшов додому, прорізав у стіні дірку і каже жінці:

— Дивись, жінко, як я буду гроші добувати.

Він взяв лопатку, поклав на неї один карбованець, заклав у дірку і каже:

— Руб на руб.

А Іван в той час сидів біля дірки та й кинув на лопатку карбованець. А шинкар коли витяг лопатку, то на ній лежало вже два карбованці. Тоді він поклав на лопатку сто карбованців, заклав у дірку і витяг уже двісті карбованців. Тоді жінка й каже шинкареві:

— Та ти не тягай по сто карбованців, а поклади цілу торбу грошей та й витягнеш дві торби і тоді досить з нас грошей на ціле життя.

От шинкар так і зробив. А Іван сидів біля дірки і коли шинкар висунув на лопатці торбу грошей, він ухопив її і побіг додому. Коли шинкар витяг лопатку назад, на ній не було нічого. Тоді він і догадався, що гроші взяв Іван.

От він пішов до нього і каже:

— Іване, віддай гроші, бо як не віддаси, то я подам в суд на тебе.

А Іван відповідає:

— Ти куди хочеш подавай, що хочеш, те й роби, а я нічого не знаю.

Тоді шинкар подав у суд, прийшов до Івана і каже йому, щоб він на якийсь там день прийшов у суд. Коли прийшов той день, шинкар прийшов до Івана та й каже:

— Ходім, Іване, на суд. Там будеш мені гроші віддавати.

А Іван і каже йому:

— Ти йдеш на суд взутий і вдягнений, а в мене нема нічого. Якщо даси мені взутись та вдягнутись, то піду в суд.

Шинкар дав йому чоботи і свій костюм та й пішли вони на суд. Коли шинкар говорить, як було діло з вкраденими в нього грішми, він тільки й казав, що Іван украв у нього багато грошей, а як він украв їх, він не говорив, бо не хотів показати, що Іван його обдурив. А Іван слухав, слухав його та й каже судді:

— Ви його не слухайте, бо він вам ще наговорить, що на мені його одежа.

А шинкар здивувався, та й аж крикнув до Івана:

— А чия ж, як не моя?

Тут суддя подумав, що шинкар одурів, і відпустив Івана додому, а шинкаря нагнав. А Іван прийшов додому, живе з жінкою і хліб жує.

КАЗКА ПРО КЛИМКУ

Жив-був у одному селі хлопець Климка. Та такий був злодіяка, що й світ не бачив. Як його не били, як не лаяли — ні, таки краде все, що де не побачить. Зібрались якомось сусіди та й кажуть батькові Климки:

— Або вези його кудись звідсіля, або ми його вб'ємо.

Що робить батькові? Хоч і жаль було йому свого Климку, той все-таки хороший хлопець був, та й синок же, як не є. Та що ж його робить, як він ні лайки, ні бійки не слухає. Ще вб'ють, треба везти геть. Запрягає батько коня і каже Климці:

— Ну, сякий-такий, сідай! Повезу тебе до пана, хай він що хоче, те й робить з тобою.

Посідали вони й поїхали. Їдуть-їдуть, а дорога вже поміж пашнями. Та таке жито гарне: стіною стоїть з обох боків дороги, таке гарне!

Їдуть вони далі, коли бачать: веде чоловік барана на мотузочку. Климка так і засовався на возі:

— Тато, пустить мене, я отого барана вкраду!

Батько здивувався: як же його можна з рук у чоловіка вкрасти?

— Ну, біжи, волоцюго, однак у тебе нічого не вийде.

Климка зрадів, що батько його пустив, та як стрибоне з воза, та в жито. І побіг понад дорогою, пригнувшись у житі. Біг він, біг — випередив того чоловіка з бараном. Сів, скинув один чобіт і поклав на дорозі, а сам у житі сховався та й сидить. Доходить чоловік з баранчиком до того чобота.

— Ой же й чобіт гарний якась роззява загубила! Та й шкіра гарна, товар — кращого не знайти, та й пошитий міцно та гарно. От чобіт, так чобіт! Взять би, так нащо він мені один здався?

Побалакав-побалакав так чоловік над тим чоботом та й повів барана далі. Тільки той дядько одійшов далеченько, Климка з жита — та за чобіт, та знов у жито, та оп'ять бігом! Знову випередив дядька з бараном і поклав другий чобіт на дорозі, а сам у житі заховався. Доходить чоловік до чобота.

— О, а це другий чобіт! Чого я, дурний, того чобота не взяв — була б оце пара нових гарних чобіт! От же який я дурний! Ні, треба-таки й той узять. Ну, ти, баранчику, попасися тут, а я вернувся та візьму чобіт.

Пішов чоловік назад шукать того чобота. Та тільки він зайшов далеченько, як Климка з жита та до барана, що пасся собі на спориші край дороги, та за чобіт, та за барана, та в жито! Потім він того барана до річки, одкрутив йому голову та й кинув її в річку. А сам сів за кущем та й сидить. А чоловік шукав-шукав чобота — нема, та й годі. Вернувся він до барана, глядь — і барана немає. Бігав-бігав він по дорозі, шукав-шукав — нема барана, та й квит! Коли дивиться: слід у житі протолочено.

— Ох ти ж, Боже мій! Бідний баранчик питки схотів та до річки подався.

Пішов чоловік тим слідом до річки. Дивиться: плава в річці голова бараняча.

— От тобі й напився дурний баран! Не вилізе тепер з річки, треба витягати.

Він же тоді штани й сорочку скинув, та до барана, та як хватить його за роги — аж там тільки голова, а барана й немає. А Климка тим часом з-за кущів схватив штани й сорочку, звалив барана на плечі та хода звідтіля. Біг-біг, догнав батька. Той як побачив — об поли руками вдарив.

— Ну, чекай же, вражий сину! Я й панові розкажу, хай він тебе хоч і вб'є, щоб тільки мої очі не бачили.

Привіз він Климку до пана та й каже панові:

— Оце, пане, привіз вам сина. Що хочете, те з ним і робіть, бо я вже не в силі його вчити уму-розуму. Такий він злодіяка, такий злодіяка, що хай мене Бог боронить! Оце їхали дорогою та побачили чоловіка з бараном. Так він у нього не тільки барана, а й штани та сорочку вкрав, лобуряка такий!

А пан не вірить, що такий злодій може бути. Хоче він все сам перевірить. Одсилає він чоловіка додому, а до себе кличе Климку.

— Ну що ж, Климку. Крадеш, значить?

— Краду, пане.

— Вкрав штани й сорочку?

— Вкрав, пане.

— Вкрав барана?

— Вкрав, пане.

— Он ти який бідовий! Ну, вкрадь же в мене скриню з грішми.

— Вкраду, пане.

Настала ніч. Пан звечора, як лягав спати, поклав собі скриню з грішми під голову, під подушку, та й заснув. А Климка найшов колодку підходящу, пробрився тихенько в панські покої — та до пана. З одного краю колоду підсуває, а з другого скриню витягає. Поки це Климка зробив, пан і не прокинувся.

Вранці пан прокинувся, лапнув рукою — є скриня! А не знає, що то не скриня, а колодка. Радий такий, кличе до себе Климку і питає:

— Ну що, Климку, вкрав барана?

— Вкрав, пане.

— Вкрав штани й сорочку?

— Вкрав, пане!

— Вкрав у мене скриню з грішми?

— Вкрав, пане!

Пан під подушку — нема скрині, тільки колодка лежить.

— Он ти який! Ну, коли так, то вкрадь же в мене коня мого найкращого.

— Вкраду, пане!

Панові вже страшно стало. На ніч біля того хліва, де кінь стояв, наставив пан сторожів.

— Та глядіть же, не пропустіть Климку! Тільки він підходитиме — бийте. Лучче його вбить, а то він мене зі світу зживе.

Стоять слуги, дивляться. А Климка зробив соло-м'яне опудало завбільшки з себе, вдяг його в свою одягу і, коли місяць зайшов за хмари, як кине те опудало до дверей хліва! Тут сторожі як закричать:

— Климка лізе! Бий Климку!

Та й давай дубасить опудало ціпами й кийками. Били-били — не ворухиться вже. Ну, що ж, раз убили Климку, од кого ж його берегти того коня? Пішли собі сторожі спать. А Климка тоді в хлів, та за коня, та тікати. Сховав він десь того коня, а на ранок прийшов до пана.

— Ну, Климку, вкрав барана?

— Вкрав, пане!

— Вкрав штани й сорочку?

— Вкрав, пане!

— Вкрав скриню з грішми?

— Вкрав, пане!

— Вкрав у мене коня?

— Вкрав, пане!

Пан не вірить, кличе сторожів. Ті кажуть, що вбили Климку та й пішли додому. Пішли до хліва. Нема коня, і Климка живий-живісінький ходить. А пан не хоче мужикові піддаватись.

— Ну, коли ти такий ловкий, то вкрадь же в мене панночку!

— Вкраду, пане!

Пан уже й сам не свій.

— Запрягай, кучере, трійку коней, та будем тікати, бо той лобуряка й панночку вкраде.

Посідали вони у фаєтон та й поїхали. А їхали вони лісом, Климка прислідив, якою вони дорогою поїхали, та й гилі за ними. Біг-біг лісом, випередив їх, вибіг з кущів на дорогу та й повісився на гілляці над дорогою. Доїжджають вони до нього. Дивляться — висить Климка. А проте, хоч і бачать, що Климка повісився, вертать назад бояться. Поїхали далі. Тільки вони трохи од'їхали, а Климка як одірветься з гілки, та в кущі, та знов бігом! Випередив їх і знов повісився над дорогою. Доїжджають втікачі, дивляться — висить Климка.

— Ану, кучере, — каже пан, — пройди назад та подивися, чи висить той Климка, що ми минали.

Пішов кучер. Іде та й іде, а Климки немає. А пан ждав-ждав кучера та тоді й каже панночці:

— Побудь сама, а я піду та хоч кучера знайду. Де це він забарився?

Пішов пан шукать кучера. Тільки пан одійшов, а Климка з гілляки як одірветься, як скочить у фаєтон, як пожене коней — і був такий!

КАЗКА ПРО ЛИПКУ І ЗАЖЕРЛИВУ БАБУ

Жили собі дід та баба. Вони були дуже вбогі. От баба і каже:

— Ти б, старий, пішов у ліс та вирубав липку, щоб було чим протопити.

— Добре, — каже дід.

Узяв сокиру та й пішов у ліс.

Приходить дід до лісу, вибрав липку. Тільки що замахнувся сокирою, щоб рубати, коли чує — липка каже людською мовою.

— Ой, не рубай мене, чоловіче добрий, я тобі в пригоді стану!

Дід з переляку і сокиру опустил. Постояв, подумав та й пішов додому.

Приходить додому та й розповідає про свою пригоду. А баба й каже:

— От який же ти дурень. Піди зараз же до липки та попроси конячку з возом. Хіба ми ще не находились з тобою?

— Та як так, то й так, — каже дід.

Надів шапку та й пішов.

Приходить до липки та й каже:

— Липко, липко, казала баба, щоб ти дала нам конячку з возом.

— Добре, — каже липка, — іди додому.

Прийшов він додому, а біля хати стоїть віз, і конячка біля його прив'язана.

— Бач, старий, — каже баба, — тепер і ми люди. От тільки хата наша от-от завалиться. Піди, старенький, попроси ще й хату. Може, дасть.

Пішов дід до липки, попросив і хату. «Добре, — каже липка, іди додому».

Приходить дід до двору і не пізнає: замість старої хати стоїть нова, гарна хата. Радіють обоє, як діти.

— А що, старий, якби ти попрохав ще й худоби та птиці. Тоді, здається, вже й нічого нам не треба.

Пішов дід до липки, попросив худоби і птиці. «Добре, — каже липка, — іди додому».

Приходить дід і не нарадується. Повен двір худоби і птиці.

— Ну, тепер уже нам більш нічого не треба, — каже дід.

— Ні, старенький, ще піди попроси й грошей.

Пішов дід до липки і попросив гроші. «Добре, — каже липка, іди додому».

Приходить дід, а баба сидить за столом і золоті гроші в купки складає.

— Треба, — каже, — ще, щоб усі люди боялися, бо ми ж багаті. Піди, старий, до липки, попроси, нехай зробить так, щоб нас усі люди боялись.

Пішов дід до липки, попрохав дід липку, щоб так зробила. «Добре, — каже липка, — іди додому».

Прийшов дід додому, а там у них повно війська та поліції, і все їх охороняють. Але старій і цього мало.

— Що ж, — каже вона, — треба ще, щоб усі люди в селі були нашими батраками, бо чого ж нам більше хотіти — все ж у нас є.

Пішов дід до липки та й просить, щоб зробила вона так. Довго мовчала липка, а потім каже: «Іди додому, зроблю ще вам останнє».

Приходить дід додому, аж глядь: нічого нема, стоїть та сама стара хата і баба коло неї. Так покарала липка за те, що ненажерлива баба хотіла людей батраками зробити.

КАЗКА ПРО ОДНОГО ЧОЛОВІКА, ЯКИЙ ДАВАВ НА БОЖЕЄ ВОЛА, ЩОБ БОГ ДАВ ЙОМУ СТОРИЦЕЮ

Було, де не було, за високими горами, за широкими лісами, за глибокими морями, отак десь у горах, в селі жив собі один чоловік, на ймення Максим. Змалку він пас чужих овець, а коли вирости його сини, він залишився дома, виплекав собі воликів й почав господарювати.

Одного разу в неділю задзвонили дзвони. Його жінка Настя внесла недільний одяг собі й Максимові й каже до чоловіка:

— Максиме, переодягайся, підемо в церкву — час і тобі помолитися Богу.

Задивився Максим на Настю й здивовано каже їй:

— Настуню, моя дорога! Я тебе люблю, а ти мене в церкву ведеш. Хіба відрікаєшся від мене? Я був

з тобою в церкві, коли женився, а зараз ти вже хочеш мене розженити?

Настя до нього усміхається:

— Ні, дорогенький! Ми підемо святому Богу помолитися, щоб дав здоров'я і тобі, і мені, і дітям нашим, і воликам.

Максим довго думав, а нарешті погодився з словами Насті. Пішли вони до церкви. Настя стала на своє місце, а Максим став коло людей, бо він не мав свого місця. Адже він всього другий раз в житті прийшов до церкви.

Стояв Максим, весь час дивився на попа, прислухався до його дивного моління. Коли піп узяв кадило і почав кадити, Максим задивився на той димок. І пригадав Максим, як він сам не раз викурював бджоли з дуплястого дерева і смакував мед.

А як побачив, що люди хрестяться, він і сам почав обома руками обмахуватися, щоб, бува, дим з кадила не зайшов у вічі. А коли піп почав наближатися до Максима з кадилом, він подався до дверей, дуже відмахуючись від диму.

Якось-таки вистояв Максим службу Богу. Під кінець богослужіння піп почав казання про Боже Слово. Слухаючи попа, Максим задумався. Та й як не задуматися, коли піп з сльозами на очах просив християн, щоб дарували на святу церкву, на Матір Богу, на Христа й дарували так, щоб права рука давала, а ліва про це не знала? За це, говорив піп, Господь Бог віддасть сторицею.

Коли повернувся Максим з церкви додому, почав думати, як би щось велике дати на святу матір-церкву, щоб дістати від Бога сторицею. О, тоді він став би справжнім господарем! Та в Максима, крім воликів, нічого не було. Ці волики він заробив — за чесну працю дістав.

Довго думав Максим про дар церкві, а до чого нарешті додумався, те й зробив.

Одного вечора взяв Максим вола, прив'язав на роги довгого й міцного мотуза, привів вола до церк-

ви і думає, як би його пожертвувати на святу матір-церкву. Поставив драбину, виліз на верх церкви, держить за мотуз і кличе до себе вола. Бідна тварина не знала, як вилізти на церкву. Тоді Максим задумав посіяти на церкві жито. Воно зазеленіє, віл по драбині вилізе пастися, отоді Максим його й прив'яже.

Як Максим задумав, так і вчинив.

Коли жито на церкві зазеленіло, Максим привів вола, виманив його на святу церкву, тут прив'язав і щасливий пішов додому. Дома спокійно ліг спати, бо твердо надіявся, що Бог прийняв його дарунок і поверне сторицею.

Що сталося далі?

Ранком Максим ще спав, коли Настя не знайшла в хліві одного вола. Стривожена, забігла до хати:

— Максиме, Максиме, вставай! У нас хтось вола вкрав!

Максим спокійно з постелі:

— Насте, не хвилюйся! Я його святій матері-церкві подарував, а нам Господь Бог поверне сторицею. Тоді в нас не один віл, а сто один буде. Заспокойся, я висплюся, а тоді підемо за воликами, — і ліг Максим спати далі.

Вже перед обідом встає Максим в доброму настрої. Тепер вже він виспався, бо відколи казання чув у церкві, ні вдень ні вночі не мав спокою на серці — дуже був зайнятий Божою сторицею.

Коли сів снідати, розповів Насті про те, що на серці йому легше, й каже:

— Настуню! Нам треба такий хлів збудувати, щоб до нього сто волів вмістилося.

Настя задумалася й каже:

— Для чого нам хлів будувати, коли у нас, крім одного вола, нічого немає?

А Максим спокійно:

— Ні, моя дорога Насте! Ми зараз загородимо кошару для волів і підемо за сторицею, приженемо від Господа Бога його борг — сто волів. А то коли за-

пізнимося, може Господь Бог і не дати нам тої сториці.

Дуже зраділа Настя, що стануть багачами, й розпочали вони городити кошару для волів. Як довго городили, не скажу, але як тільки закінчили, пішли за сторицею до Господа Бога, до святої матері-церкви.

— Знаєш що, Максиме? Я тобі радила б взяти від Господа Бога половину корів, а то ми за своє життя ніколи не пили молока від власної корови.

Максим згодився.

Радіє Настя, що буде своїх корів досить. Далі питає Максима:

— Кому ти, Максимцю, вола віддав?

Максим каже:

— Я, Настуню, все зробив по святому казанню пана превелебного. Хіба ти не запам'ятала, як він казав, що треба давати на святу матір-церкву і тоді Господь Бог віддасть сторицею? То я так і зробив. Ходи, я тобі все покажу.

Прийшли вони до церкви, а на ній жито зеленіє, волик прив'язаний на великому мотузищі, тільки вже не той, що був, а одні кістки. Віл здох від голоду і безводдя, а м'ясо з нього поносили гайворони.

Сіли собі обоє під святою матір'ю-церквою. Довго-довго розмовляли: як, куди, до кого їм звертатися, бо церква замкнена і біля неї нікого немає.

Обоє посиділи до вечора. А далі Настя почала плакати: шкода їй стало волика, проклинала гайворонів. Розчулився й Максим.

Сиділи вони, плакали цілий вечір, цілу ніч, й ніхто на них не звернув уваги. Вже цілком вибилися з сил, дуже зголодніли, а свята матір-церква і Господь Бог не озивалися.

Так і довелося їм з порожніми руками, голодним, заплаканим повернутися додому без Божої сториці, без свого волика.

Кинулась Настя до хліва, щоб другого волика нагодувати, напоїти. А волик простягнувся під яслами,

лежить здохлий. Настя спробувала підняти його, потягла за роги, а далі як заголосить:

— Максиме, Максиме!

Максим зайшов до хліва, дивиться, а жінка припала до волика і зомліла. Максим піднімає жінку, переляканий, кладе руку на волика, тягне його за вуха і тихо-тихо мовить:

— І цей здох.

Зітхнув гірко, взяв жінку на руки й поніс до хати. Настя опам'яталася, підняла голову, глянула на Максима й питає:

— Максим, де я?

А Максим з жалем і сумом каже:

— Ти, Насте, в своїй хаті.

— А де сториця, котру обіцяла свята матір-церква і сам Господь Бог? Ой-бо сторицю ми дістали від пана Бога!

Довго, дуже довго і тяжко Максим з Настею нарікали на свою нещасливу бідняцьку долю.

Одного разу отелилася у сусідів корова. Та мала вона таких красних близнят, що цілий світ обійди, кращих не знайдеш. Корова була мала й слаба і не могла прогодувати двійню. Сусіди поміркували і вирішили бідному Максимові подарувати теличку. Як задумали, так і зробили. Покликали до себе Максима і Настю та й кажуть їм:

— Коли хочете, ми подаруємо вам одне телятко. Чи ви зможете його вигодувати?

Максим і Настя взяли телятко й щиро дякували сусідам за дорогий дарунок.

Легко чи не легко годували телятко Максим і Настя, але виплекали з нього таку корову, що ніде не було такої.

Тиха і спокійна осінь була тоді, коли Максим ганяв корову пасти в поле. До хвоста корови був прив'язаний червоний шнурочок, щоб, як той казав, не наврочили, бо, знаєте, є такі люди, що мають злу душу: як тільки глянуть на гарну тварину, тварина може загинути.

Ну, й що сталося далі?

Одного разу йшов піп з попадею на прогулянку. Як тільки побачили Максимову корову, зітхнули. Здивовано спитали Максима:

— А чия то корова?

Максим трохи помовчав, а далі відповідає:

— Мені сусід дав мале телятко, тяжко я його годував, та на старість маю корову.

Піп дивився на Максима ласкаво, а серце його лютувало, як у вовка. Тоді й каже:

— Як тебе, небораче, зовуть?

— Максимом.

А піп знову питає:

— А інакше як?

— Інакше зовуть ще вівчарем, бо я пас людських овець. Тепер мої два сини на полонинах живуть, буває, що раз в рік приходять додому.

Піп задумався, як би обдурити Максима й забрати від нього корову, й каже:

— Слухай, Максиме! Ти не хотів би за одну корову мати десять?

Максим видивився на попа й каже:

— А може, пане превелебний, сказали б: сторицею, га? Я вже дав волика святій матері-церкві.

Піп глянув на свою пані, далі на Максима й каже:

— Ми йдемо на прогулянку, а поки повернемося, ти подумай. Як захочеш, то й сторицею дістанеш.

Піп з попадею відійшли недалеко, сіли собі так, щоб Максим не бачив їх, і стали мудрувати, як би добути від Максима корову. Довго міркували, поки пан превелебний не промовив:

— Таки обдуримо старого!

Коли піднялися, щоб піти до Максима, піп пригадав розповідь Максима про те, як його обдурили вже раз. Згадав, як Максим сіяв жито на церкві, тягнув туди волика, як попу довелося самому кістки знімати з церкви.

І каже попаді:

— Ми йому дамо бодай яку корову і письмову за-
поруку, що Господь Бог через три місяці поверне
йому сторицею.

Попада не згодилася: адже документ може піти
в суд.

Піп попадаю заспокоїв:

— Я запоруку дам, а через кілька днів украду в
Максима документ й порву. Ходім до Максима. Най
я стану ослом, коли не обдурю старого вівчаря.

Так і зробили.

Прийшли вони до Максима й домовились, що він
дає попові корову, а піп молить Бога, щоб дав Мак-
симові сторицею. А коли Бог через три місяці не дасть
сторицею, піп Максимові дає своїх десять корів. Поки
що піп дає Максимові одну з своїх корів, яких має сто
десять.

Минув місяць. Одного разу Максим погнав пас-
ти попову корову — ту, що виміняв на свою. Спо-
кійно собі сидить і плете кошіль. Десь коло обіду при-
бігає Настя й каже:

— Максиме, Максиме! Біжи швидко додому, бо
нам Бог дав нашу корову, ще й сторицю.

Зрадів Максим і подався додому. Стали вони з
Настею лічити корови, що їх до кошари завела їхня
власна корова. Адже до тої кошари вона звикла з ма-
ленького, теляти. Налічили сто десять корів.

Довго не думаючи, Максим каже жінці:

— Насте! Десять корів треба гнати попові, бо Гос-
подь Бог помилився, пригнав нам більше. А ті десять,
певно, мав дати попові за добрі молитви.

Так Максим і зробив. Вночі пригнав корів до по-
півського двору, а піп виходить назустріч і питає:

— Куди, Максиме, женеш корів?

— То вам, пане превелебний. Мені Господь Бог
дав сто й десять, а то, певно, десять ваші, бо, видно,
ви щиро молилися.

Піп зрадів, бо не пізнав власних корів, і разом з
Максимом загнали худобу до хліва. Ще й подякував
за допомогу.

Максим хутко повернувся додому. Піп ніяк не налюбуеться своїми корівками. Його пані не було дома, на цілий тиждень пішла в гості.

Час минав. Максим розподілив корови поміж бідних людей, які не мали ніколи власних. Правда, дві корови залишив для своїх синів, одну — для себе з жінкою.

Прийшла попадя з гостювання й побачила, що їхніх корівок Бог дав Максимові. Піп подав на Максима до суду. Бо догадався що Максимова корова відвела за собою всіх попівських до своєї кошари. Суд Максима виправдав, і піп більше ніколи не турбував Максима. Максимова сім'я живе і днесь. Якби хто хотів дізнатися, де вона, я можу вказати дорогу. А живе вона там, де всі чесні люди живуть і працюють для себе.

КАЗКА ПРО ПОПІВСЬКЕ ЗАЛИЦЯННЯ

Жив один чоловік по-сусідському з попом. У того чоловіка була дуже гарна жінка. Так ото завжди, коли б вона не йшла на город до криниці по воду, на поповому городі з'являвся піп і прикахикував їй: «Кхи!»

Жінка про це розказала своєму чоловікові. Чоловік і каже:

— Коли ти будеш іти до криниці по воду і він знову буде кахикати, то закахикай і ти. А коли вже він підійде до тебе і буде проситись на ніч, — пообіцяй. Скажи: «Заходьте, батюшко, сьогодні. Мій чоловік іде з дому на ніч до млина».

От вона йде знову до криниці по воду, а піп уже тут як тут і:

— Акхи!

А вона, та жінка, й собі:

— Акхи!

Піп веселою ходою йде до цієї жінки і, як великий картюжник, думає: «Ну от і підбубнить». Підійшов до жінки і почав ото сокотіти до неї та дивитись на неї масляними очима. А та жінка й каже:

— Ну, коли ваша охота, батюшко, то заходьте. Чоловік сьогодні їде до млина і повернеться, мабуть, аж післязавтра.

А попові ж того й треба.

Увечері, як уже смеркло, заходить піп до цієї молодичі. Походив сюди-туди, посокотів до неї і хоче, щоб вона вже гасила світло, мовляв, що ж дорогий час гаяти. А жінка то сим, то тим, та все відтягує, ніби порається по хазяйству.

А потім вона вже почала збиратись лягати спати, коли це біля порога у дворі почувся голос: «Тпру!» — Це чоловік приїхав додому і починає розпрягати воли.

— Ой, де ж дітись, що робити? — питає піп у молодичі.

— А ви, батюшко, лізьте під ліжко. А коли чоловік засне, тоді я вас випущу.

Чоловік розпріг воли, поприв'язував, зайшов у хату і каже:

— Ху-у-у, ну його к бісу! Так попоносили мене воли! Порвали налігач і віжки, якими були зв'язані мішки на возі. Отам, під ліжком, віжки. Я ось возьму їх, перепочину та знову поїду. — І нахилився, ніби за віжками, під ліжко. Під ліжком й не було віжок, та вони й не потрібні йому були. То він так, щоб витягти звідти попа. Коли нахилився чоловік під ліжко, то ніби здивовано сказав:

— О, а це що таке? А, це ви, батюшко?! — Та й витяг того батюшку за ноги.

— Ну, — каже чоловік, — з тобою, жінко, я розправлюсь завтра, а з вами, батюшко, зараз.

І почав шукати ножиці, щоб відрізати попові бороду і коси. Піп став перед цим чоловіком навколішки, як у церкві перед іконостасом, і просить:

— Що хочеш дам, тільки не обрізуйте, бо ж це ви відрізуєте від мене священицький сан. А що ж я тоді

буду робити? — Чуть не плаче та просить. Ну, серце не камінь у того чоловіка. От він і каже:

— У вас, батюшко, грошей багато, а в мене нема — хоч запали. Так ви дайте мені сто карбованців. Це воно буде і ради Христа, і за гріхи. Грошей у вас багато, але більше я з вас не хочу. Ви краще стовчіть до ранку два пуди проса у ступі. Це вам нічого не стоїтиме, — не поспите ніч і все. Коли не дотовчете хоч із миску проса, то все рівно відріжу сан, як його звете ви.

Піп вийняв із кармана сто карбованців, віддав чоловікові, а сам почав товкти. Він приклав усієї мочі, а нічну норму виконав. Чоловік заставив, щоб піп просіяв на підрешітку, і коли побачив, що зроблено непогано, просяного ряботиння у пшоні немає, він і відпустив того попа. Тижнів через два чоловік і каже жінці:

— Ану кахикни, як будеш іти до криниці по воду.

Вона так і зробила. Піп якраз був на своєму городі, а вона та:

— Акси!

А піп замість кахикання тільки скоса подивився, бо й досі боліли ноги у нього. А жінка ніби думає, що він не почув, та знову:

— Акси!

Але піп не кахикав, а лише запитав:

— Що, хіба вже пшоно поїли?

Бачте, то нічого, що сто карбованців проштрафив, бо хіба вони йому важко дістались. А що стовк пшона, так без привички маркутно. Отак ото його провчив чоловік, анахтемського сина. Пам'ятав він залицання до нових віників.

КАЗКА ПРО ЧЕМНОГО КУШНІРА

Був-то на світі чоловік чемний: учтиво заробляв на кусок хліба, а сам був кушніром. Влітку і взимку працював, влітку шив кептарі, а взимку шкіру виробляв.

Не дивився він на холод, пробивав собі лід і полоסקав шкіру. І при такій роботі одного разу застав його цар.

Питає цар кушніра, за яку він плату робить людям роботу, що в такий холод, в зимі, в холодній воді шкіру полоще.

А кушнір відповідає:

— Моя плата невелика, але цим, що беру, добре живу.

Цар далі питає:

— Як же живеш і скільки ж ти плати береш?

Чоловік відповідає:

— За кожен день заробляю і беру вісім грошей, та й не бідую, бо з того два гроші позичаю, два щодень віддаю, два гроші в болото кидаю, а двома грішми сам живу.

Не зрозумів цар добре тієї бесіди, встидався питатися чоловіка. Для того закликав своїх дванадцять міністрів, людей письменних, і наказує, аби йому ту бесіду робітника, за вісім грошей щоденної плати розтлумачили, дає на те тиждень, додаючи, аби старалися з тієї бесіди правду роздобути, що вона значить, властиво, інакше всіх їх дванадцять від свого престолу віджене.

Зрозуміли міністри, що з царем тут не можна зволікати. Пішов кожен міністр тишком-нишком до того кушніра, дають йому кожен по дванадцять червоних, аби правду сказав. Але кушнір цікавий: гроші ховає, а кожному все щось інше розповідає, але істинної правди жодному не сказав.

Минув тиждень, цар раду скликає і тих міністрів за тих вісім грошей питає. Міністри не вгодили, цар розгнівався, але жаль йому міністрів розганяти, та й рад би вже і правду знати. Дає цар наказ, аби того чоловіка силою до палати привели, якби не схотів по добрій волі сам прийти. Але чоловік не противиться, пішов. Тоді хусткою йому очі зав'язали і перед самого царя приводять. Цар питає:

— Чи видиш ти мене, чоловіче? Згадай моє лице, бо інакше скажу тебе стратити.

Каже кушнір:

— Мене нема за що страчати, а твоє лице я не тільки зараз виджу, але його в своїх пальцях по дванадцять раз маю.

Чоловік розложив долоні, і за кожним пальцем було тих дванадцять червоних від царевих дванадцяти міністрів, а на тих червоних було цареве лице.

Здивувався цар, звідкіля у бідного чоловіка зразу зробилося більше як 160 дукатів.

А кушнір тут правди не виявив, а за вісім грошей цілій палаті на раді відповідає:

— Я два гроші з мого щоденного заробітку щодень позичаю, два віддаю, два в болото кидаю, а двома сам живу. Зачував я, царю, що і ти так робиш.

Цар тієї бесіди не може зміркувати і далі питає, а чоловік йому відповідає:

— Два гроші щодень позичаю, бо сина маю, його в школу посилаю, як вивчиться, буде сам що знати і мене на старість годувати. Два гроші щодень віддаю, бо маю старенького тата і стареньку маму, вони мене годували, а тепер я їх годую. Два гроші в болото кидаю, бо маю гарну дочку та й зятя цікавого; тим даю, аби напасті збутися, ті пропадають. А двома грішми з мого щоденного заробітку сам з моєю жінкою чемно живу. Так і ви, панове міністри, робіть.

Цар відправив від свого трону всіх тих дванадцять дармоїдів, а чемного чоловіка на їх місце за міністра прийняв на цілий край.

КАЗКА ПРО ЧОЛОВІКА ТА ДАНИЛА-БУРМИЛА

Пішов одного разу чоловік у ліс по дрова. А серед цього лісу була поляночка. Якраз посередині полянки і проходила дорога, котрою повинен був іти чо-

ловік. Чоловік сидів на возі та курил люльку. Враз його віз зупинився. Він ніби проснувся, вдарив коня батогом, але той затупцював на місці, настороживши вуха, дивився кудись у ліс. Чоловік зліз із підводи, оглянув поляну. Аж дивиться — на нього суне ведмідь.

— Чого ти тут шукаєш? — запитав його чоловік.

— Та я ховаюся! — відповів Данило-бурмило.

— А від кого?

— Знаєш, що не від вас, людей, а від холодної зими, котра скоро, мабуть, прийде. Її тільки я й боюся.

— Що тобі зима! Ти сильніший зими!

— О, якби я міг вхопити її у свої лапи, я б її роздавив та й не голодував би більше.

— Ну, просто дивно, що і ведмеді постять. Лиш пости, Данило-бурмило, за свої гріхи, їх у тебе немало. Багато ти овець поїв!

— А ти не ріжеш овець? І тобі не гріх? Ви, люди, лиш нас видите! Я кормлюсь лиш малиною і розриваю лиш малих тварин, котрі вам шкоду роблять. Ну коли я голодую, я мушу взятися і до овець. Правда, цим роблю вам шкоду. Ну повинен я з голоду загинути? А під зиму мені то й біда. Ви звезете додому урожай, купите теплий одяг, навезете дров. Над вами зима може свистати. Ну у мене нічого немає на зиму, хоч шерсть і виросла, а вона мене від холоду не обстереже. Тому я і шукаю собі теплої берлоги.

— Берлогу ти знайдеш, а чим кормитися будеш? Чим прикриєшся?

— Ми, ведмеді, не люди. Нам зимою їсти не потрібно. Ми тоді спимо. От я тучний. Взимку наше тіло живиться своїм жиром. Коли б я не був тучний, не пробудився б я весною. А так, хоч із кожею та костями, однак пробуджусь. Було б тільки тепле житло!

— Ходи до мене. Я тобі і їсти буду давати, і в теплому спати будеш; лиш влітку будеш стерегти у мене бджіл.

Погодився Данило-бурмило, сів на підводу, та й привіз його хазяїн до себе. Хазяйка дала йому поїсти масного борщику, а потім хазяїн повів його в хлів. У хліву було темно, як у барлозі темної осінньої ночі. Тут Данило-бурмило та й почав думати, який він щасливий, що влаштувався в хазяїна; нічого не буде робити, а влітку, що там постереже бджіл, часом і меду лизне — і все піде гаразд.

Але довго ведмедю жити не прийшлося у хазяїна. Коли хазяйка принесла йому їсти, за нею прискочила собака та мало не заїла його. В другому хліві були корови. Вони все фурчали на нього та сердились, що йому аж страшнувато стало. Всі його тут ненавидять; ще на шиї товстий ланцюг, не можна і погуляти, як бувало колись у лісі. От і вирішив він просити хазяїна, щоб той пустив його в ліс, — лиш на одну годинку. Хазяїн послухав ведмедя та й пустив його з хліва в двір. Ведмідь потягся, вийшовши з теплого хліва на холод, знов зіщулився та й каже хазяїнові:

— Дякую, добрий чоловіче, що ти мене прокормив, але далі я тут жити не можу.

Не встиг хазяїн і опам'ятатись, як ведмідь уже далеко побіг попід ліс, а далі звернув із дороги в ліс. У лісі він сів відпочити та й сам до себе каже:

— Краще голодна воля, як сита неволя!

КАЛИТОЧКА

Був собі чоловік та жінка, і була у них пара волів, а у їх сусіди — віз. Ото як прийде неділя або свято, то хто-небудь бере волів і воза та й їде чи до церкви, чи у гості, а на другу неділю — другий, та так і поділялись. От жінка того чоловіка, чиї воли, раз йому і каже:

— Поведи воли та продай, справимо собі коня та повозку, будемо самі до церкви та до родичів їздити. Та ще, бач, сусіда свого воза не годує, а нам волів треба годувати.

Чоловік налигав воли і повів. Веде дорогою, аж ось доганяє його чоловік конем.

— Здоров!

— Здоров!

— А куди це воли ведеш?

— Продавать.

— Поміняй мені за коня.

— Давай.

Виміняв коня, сів верхи та й їде. Від'їхав недалеко і зустрічає чоловіка, що жене корову:

— Здоров!

— Здоров!

— А куди це ти їдеш?

— Коня продавать.

— Поміняй мені на корову.

— Давай!

Поміняв і веде дорогою, аж на полі пасуться свині та вівці. Зговорився він, виміняв корову на свиню, а потім на вівцю і поспішає додому. Овечка гарна, аж де не візьмись розлилась велика ріка, а на ній видимо-невидимо гусей. Підійшов він ближче, розбалакався з людьми, виміняв вівцю на гуску, та й пішов понад річку, і зайшов у село. Аж стрічає жінку, а та:

— Здоров!

— Здорова!

— А поміняй мені на півня гуску!

— Давай!

Помінялись. Іде далі, аж ось доганяє його чоловік:

— На продаж?

— Еге!

— А поміняй мені на калиточку.

— Давай!

Виміняв за півня калиточку й поспішає додому. Аж тут тобі річка розлилась. На березі стоїть перевіз, плату беруть, а в нього ж ні копійки.

— А перевезете мене? Дам калиточку.

— Сідай!

Переїхав на другий берег.

А там та стояла валка чумаків. Як розпитали ж вони його, за що він виміняв калиточку, сміються з нього.

— Що тобі, — кажуть, — жінка за це зробить?

— Аж нічого! Скаже, слава Богу, що хоч сам живий вернувся.

Та й побились об заклад. Коли скаже жінка так, то чумаки оддадуть йому дванадцять маж хури із батіжками. Зараз одібрали одного з себе і послали його до баби. От той приходить.

— Здорові!

— Здоров!

— А ти не чула про свого старого?

— Ні, не чула.

— Він воли на коня проміняв.

— От добре, возик недорого стоїть, як-небудь зберемось.

— Та й коня проміняв на корову.

— Це ще й краще, буде у нас молоко.

— Та й корову проміняв на свиню.

— І то добре, будуть у нас поросятка, а то чи заговляти, чи розговляться — все треба купити.

— Та й свиню проміняв на вівцю.

— І це добре, будуть ягнятка та вовночка, буде що у мене у Спасівку прясти.

— Та й вівцю проміняв на гуску.

— І це добре, будут у нас крашаночки та пір'я.

— Та й гуску проміняв на півня.

— О, це ще краще, півень раненько співатиме та нас до роботи будитиме.

— Та й півня проміняв на калиточку.

— І це добре, будемо, де хто заробить — чи він, чи я, в калиточку складати.

— Та він і калиточку за перевіз віддав.

— Ну що ж, слава Богу, що хоч сам живий вернувся.

Так тим чумакам нічого робити, віддали йому дванадцятьоро маж.

КІВШ ЛИХА

У багатого батька був один син, а батько нажив худобу неабияк, а таки чесно: багато поту вилилося з нього, багато крові зіпсувалось, поки заблищали у нього в кишені червінці. Синові про те байдуже: він виріс серед червінців, та йому вони не дорогі були. Як дасть батько, то він так і сіє грішми, як половою, аж слід його сяє. Дививсь-дививсь на це батько — і гірко йому було, що син робити не хоче, а його заробленим добром так нехтує. Уже й казав, і вмовляв — нічого не вдіє. От й надумавсь батько. Пішли якось батько з сином до річки, посідали, балакають. Іде якийсь чоловік і несе горобця застріленого. І заманулося синові нащось того горобця купити, — зараз і виймає золотого.

— Дай мені! — каже батько.

Син дає. Батько заміривсь рукою стиха на річку, наче хоче золотого кинути, а син байдуже. Батько вдруге заміривсь. Син нічого. Узяв батько тоді та й кинув у воду червінця. Син навіть і не спитав батька, нащо то й до чого, а зараз поліз у кишеню та й вийняв другого червінця. Батько бачить, що лиха година, та й каже синові:

— Ось віддай мені капшука з грішми!

Син дає.

Тоді батько знов:

— Іди ж ти, — каже, — як оце ти є, та зароби червінця! Як заробиш — то тоді приходь...

Син аж засміявся.

— Піду! — каже. А собі думає: «От розумний батько, — чи диво то — червінця заробити!»

От і пішов він: ішов він, — чи довго, чи ні, — та й замисливсь: «Що ж я робити вмію? Письма я знаю!» От і пішов він скрізь по городі шукати роботи письменської. Та куди не піткнеться — скрізь не треба. А тут уже й їсти хочеться. Продав він кожушинку — ходить у легенькому, а вже холодна осінь. Прийшов у бакалійницю, проситься у крамарчуки, у прикажчики.

Питаються в нього:

— Де ж ви були? Що знаєте?

— Я, — каже, — жив біля батька, був коло хліборобства...

— Та й тільки? — кажуть йому. — Не треба нам таких. Узять вас хіба за хлопця-попихача, та ви більше з'їсте, ніж заробите.

Що його робити? А тут холодно, а тут їсти хочеться!.. Пішов він до Дніпра, там пароходів та всяких суден без ліку стоїть. Нічого робити — найнявся він лантухи (чували) тягати. Так, як лозинка від вітру, гнувся він під тими лантухами важкими — ноги трусились, голова горіла. Увечері з незвички як упав на вулиці, так і заснув. Був би замерз, та солдат-поліціант побачив — до поліції відвіз: думав, що п'яний.

Другого дня — те ж, третього, четвертого — усе те ж. Він уже й недоїдає, й недопиває, щоб більше грошей зоставалося, а ще далеко до золотого, бо й плата мала, і сили в нього небагато.

Робить — і так усю осінь і зиму проробив. І вже по весні зібралось у нього стільки грошеньят, що вименяв він за них золотого. Тоді йде до батька. Прийшов, аж батько стоїть біля млина, саме біля річки.

— Здорові, тату!

— Здоров, синку! — каже батько. — Ну, синку, приніс?

Лізе син у кишеню та потихеньку, як скляне, виймає щось завернене у ганчірочку, а потім ще й у па-

пірець, — еге, червінець, — та й боїться давати батькові.

Узяв батько, повертів того золотого у руках та як заміряться на річку... Син як ухопить батька обома руками за руку, як крикне:

— Ой батеньку, батеньку!..

А сам як не свій. Тоді батько засміявсь та й каже:

— Ну, тепер я бачу, що ти знаєш, почому ківш лиха, як дістається червінець. Ось тепер ти мені син, і моя худоба тобі буде.

І з того часу син годі вже гроші розкидати — такий працювитий та хазяйновитий зробився.

КМІТЛИВИЙ МАРТИН

Жив на світі бідний чоловік, що звався Мартин. Мав дітей, як бобу, а добра — ніякого. Як заробить щось у багачів, то діти повечеряють, а як ні, то всі лягають голодні. Днина чоловікові тягнулася так довго, ніби хтось аж дві сточив докупи.

Одного разу в хаті стало зовсім порожньо, хоч реви до неба. Чоловік забідкався:

— Ото-м дожився, хоч іди пси бити!

Аби не вмерти з голоду, він пішов до дідича просити допомоги. То був такий багатий панисько, що в золоті спав і золотом накривався. Русин сказав дідичеві:

— Дайте трохи хліба або грошей, бо діти гибнуть з голоду. Я вам відроблю...

— У мене є кому робити. Та дам півторби золота, як украдеш цапа у того чоловіка, — і дідич показав на селянина, що тягнув на ярмарок старого цаписька.

— Може, украду, — відповів Мартин.

Він шкодував бідного селянина, та подумав, що зможе йому добре заплатити, коли дістане від дідича півторби грошей.

— А як того мужика пустиш додому голим, заплачу цілу торбу, — вигадує пан.

— І це зроблю!..

Мартин побіг у ліс. Скинув один постіл і лишив на дорозі. Потім відбіг далі, скинув другий постіл і лишив його серед дороги.

А селянин, що йшов із цапом, підняв один постіл, обдивився й жбурнув ним убік:

— Що мені з одного постола? Якби два — була би якась користь. — Потяг цапа далі, йде, йде і знаходить ще один постіл. Підняв, обдивився.

— Це пара тому, що я відкинув у корчі. Ото-м дурний, що не забрав!

Прив'язав цапа до дерева й вернувся назад. А Мартин того й чекав. Він відв'язав цапа і повів до дідича:

— Тут маєте, пане, дайте півторби золота.

— А цілу не хочеш? Я ж тобі сказав, що як пустиш чоловіка голим, то дістанеш цілу торбу золота.

— Зачекайте, пане. Я вам і те зроблю.

Мартин затягнув цапа у недалекий став. Завів його аж насередину. Забив там паль і прив'язав цапа, потім вийшов на берег і почав дуже мекати.

Селянин почув мекання і прибіг до ставу. Уздрів цапа у воді й розсердився.

— Ох, чорте рогатий, ти аж туди від мене втік. Я тебе зараз виведу!

Бідний скинув одяг і поліз у воду.

А Мартин виліз із корчів, схопив його лахміття і дав ногам знати.

Чоловік вивів цапа із води на берег, а вбрання нема. Що було робити? Дочекався вечора і в сутінку голий поплентався додому.

Мартин пішов до пана. Той дав-таки йому торбу золота, Мартин поділився з бідним селянином, над яким позбиткувався із панської волі. А потім повернувся до своїх дітей, і вже вони довго не мали біди.

КОВАЛЬ ПОПОМ

В однім селі не було ксьондза.

Зійшлася рада до вїта радитися, кого б обрати за попа. От і вирішили: треба брати гарбуза, тягнути його через село, де урветься гарбузиння, на чие обійстя покотиться гарбуз, той буде попом.

Взяли вони на другий день гарбуз і тягнуть. Той гарбуз урвався коло коваля і покотився на його двір. Приходять тоді вони до коваля та й кажуть:

— Ти будеш попом.

А той їм:

— Я не буду. Я не вмю читати, то як я буду попом.

— Але мусиш.

Сперечався він, не хотів-таки бути. Але довелося. Став він попом. Кажуть люди:

— Ну, тепер би тягнути, щоб дяка обрати.

Обрали й дяка. Приходить дяк до того коваля, — а було це в суботу, — та й каже:

— Як ми будемо завтра відправляти, коли ми не знаємо?

Каже тоді коваль до нього:

— Йди поназбирай різного зілля ниньки, бо завтра буде служба Божа.

Пішов той дяк, назбирав зілля, квіток різних, що є тільки, і приносить до коваля. Коваль каже:

— На ж тобі решето, насип повне і віднеси до церкви, а завтра як прийдеш відправляти, я вийду з тим решетом та й скажу: «Єдна-а дера, друга-а-а дера, третя-а-а дера!» А ти скажеш: «Так, як було все-е!»

Прийшли вони в неділю до церкви відправляти, вийшов коваль з тим решетом та й починає правити:

— Єдна дера, друга дера, третя дера-аа...

А дяк відзивається:

— Так, як було все-е-е.

Та й вже по відправі.

Настала друга неділя, було казання. Люди посходилися слухати, як він буде казання казати. Виліз він на казальницю та й говорить:

— Ото видите, то є так: як посіяв один чоловік конопельку-мученицю, як стала вона рости, стали її тоді за чуприну тягти. А як баби не мають милосердя, то дуже над нею збиткуються, а то є великий гріх. Сушать її, мочать її і дуже збиткуються. А як її вимочать, тоді беруть на терницю і мечиком б'ють по ній. А вона в них проситься, а вони таки не хочуть її попустити. Ото бачите, як Ісуса Христа мучили: він просився, а вони не хотіли попустити йому. То щоб ніколи не сіяли конопель, не мучили, бо то гріх великий. Купляйте собі полотна в місті.

Ну, от по тій відправі повиходили люди з церкви. Чоловікам дуже сподобалося те казання, а баби прогнівалися, що їм ксьондз наказав коноплі сіяти. Баби кажуть:

— Ми не хочемо такого ксьондза. Будем подавати до біскупа, аби він прийшов такого попа скинути.

Подали вони до біскупа, приїхав біскуп. Але той коваль дав йому сто рублів, аби той не скинув з ксьондза. Як біскуп взяв рублі, наказав людей поскликати та й каже:

— Чого ви, люди, з нього хочете. То такий ксьондз, що вже ліпшого не можна мати. Він є вчений, побожний. Я його не можу скинути.

І коваль zostався ксьондзом, а біскуп поїхав.

КОЗАКИ І СМЕРТЬ

Ішло два козаки степом, надибали дерево й сіли в холодку. Один на бандурці пограває, а другий слушає. Коли се один і каже:

— Ой братику, біда! Смерть іде!

А воно, бачите, в степу так здалека видно.

— Ну, то що? — каже той.

— Та вона ж нас постинає! Тікаймо!

— Е, ні, брате, не подоба козакам утікати! Та й спека он яка чортяча, не дуже-то й підбіжиш! Будем уже сидіть. Раз мати на світ родила, раз і помирати!

— Чи так, то й так!

Сидять. Надійшла Смерть і каже:

— Оце й добре, що я вас, волоцюг, спіткала. Годі вам гуляти та розкошувати, у шовкових жупанах ходити та мед-вино пити. Ось я вас із світу зжену, ко-сою голови постинаю!

— Стинай, — каже один козак, — на то твоя сила й воля! Тільки дай мені, милостива пані, перед смертю люльку покурити!

— Ну, — каже Смерть, — коли ти мене милостивою панею назвав, то вже кури собі!

Вийняв козак люльку та як закурив! А тютюн добрячий, міцний, — як пішов од його дух та дим, то Смерть аж набік одійшла.

— Оце, — каже, — який поганий дух! Як се ти таку погань куриш?

— Та що ж, — каже козак, — так мені суджено!

Як розійшовся дим та дух, Смерть знов приступила.

— Ну, — каже, — покурив, тепер я вас обох постинаю!

— Стривай, милостива пані, дай і мені пільгу! — каже другий козак. — Дозволь мені перед смертю табаки понюхати!

— Нюхай, — каже, — та знай мою добрість.

Вийняв той козак ріжка, бере понюшку, а сам думає, як би йому призвести Смерть, щоб вона понюхала!.. Нюхнув на один бік, нюхнув на другий, крєкнув, бо табака була добре заправлена: там до неї було й чемериці, й тургуну, й перцю додано для моці, щоб у носі крутило.

— А що ж воно, добре? — питає Смерть.

— Та як кому! — каже козак.

— Ану, дай спробувати! — просить Смерть.

— На, милостива пані!

Як нюхнула Смерть, як закрутить їй у носі, як чхне вона — аж косу впустила!

— Цур же йому, — каже, — яке погане! Ще поганіше, ніж той дим! І як се ти таке паскудство вживаєш?!

— Отак, як бачиш! — каже козак. — Приймаю муку цілий вік, бо так уже мені пороблено чи наславно, — Бог його зна! Мушу терпіти...

— А! — каже Смерть. — Коли так, не буду ж я вас косою стинати! То не штука — вмерти, а от ти чхай іще п'ятдесят літ!

От таким чином і визволилися козаки від наглої смерті.

ЛЕДАЩИЦЯ

Десь-не-десь були собі чоловік із жінкою і мали одним одну дитину — дочку. Люди заможні, а дитина вдалася гарна та втішна: вони давай її пестити. Вони пестять, а дитина собі росте; виросло, не навчившись ніякої роботи, oprіч танцювати. Коли дівка стала уже й на порі, батьки, порадившись, бачать, що самі винні, та й кажуть женихові:

— Ми свою дитину наділимо всім добром, тільки щоб вона в тебе нічого не робила, бо геть нічого не вміє.

Ото поткнувсь був один, поткнувсь другий, але на таку змову не пристають. А далі батько побачив кума-приятеля та й розговорились:

— А що, — каже кум, — товаришу, у тебе дочка, вже пора заміж, а в мене син жених, — чи не будемо сватами?

— Чому? — каже. — Тільки умова така, щоб моєї дочки не силувати до роботи, бо вона нічого не вміє.

— А як навчиться? — питає женихів батько.

— Добре, — каже батько дівчини, — тільки глядіть, щоб її не силували, бо вона буде на мене плакатися.

А той подумав та й каже:

— Добре, давай руку — будемо сватами!

— Ну, присилай старостів!

Посватались, дівчина згодилась; відгуляли весілля, може, тиждень перезва їздила від одного до другого — гуляють та гуляють, сказано, люди компанійські, та нарешті вже й годі. Рано вставши, батько порядкує: одного сина туди, другого туди, третього теж, дочок теж — розпорядив усіх, собі роботу знайшов, стара мати теж узяла щось робити, дочка стала варити обід, і друга до якоїсь роботи взялась, а молода невістка сидить — ніхто їй нічого, і вона нікому нічого.

Коли пора вже було обідати, сходяться всі, сідають за стіл, — батько питає кожного, хто що зробив? Усякий за себе відповідає, а одна дочка мовчить.

Батько до неї:

— А ти, доню?

— Я, тату, нічого не робила, — відповідає.

— Ну, вже ж ти знаєш порядок, — батько каже.

Вона відійшла від столу, сіла на лавці коло мисника (тобто коло порога) та й сидить, а молоді невістки не питається ніхто, вона сідає, обідає.

Пообідавши, знов до роботи. На вечерю сходяться, знову тим же порядком батько розпитує. Цього разу уже друга дочка нічого не робила, — зостається без вечері. Молода невістка придивляється і прислухається (звичайно, як нова людина в сім'ї), а далі й питає потихесеньку якоїсь ятрівки чи зовиці:

— Як це воно, серце, у вас діється — чи воно все так буде?

— Так, — каже, — сестрице.

— А чом же мене за роботу не питають?

— Бо ти, — каже, — серце, у нас іще гостя.

Ну минув іще день, може, й другий, уже й мати зоставалась без обіду чи там без вечері, — молода

невістка дивиться на все теє (не знає, що то в них змова), а далі, вставши рано, питає матері:

— Що б я, мамо-серце, робила?

— Візьми, доню, — каже мати, — віничок та повимітай хату й сіни.

Взяла молода, повимітала. Геть сходяться до обіду. Батько розпитує кожного, а вона бачить, що її не питає, та й сама обзивається:

— А я, таточку, хату й сіни повимітала.

— А, моя дитино кохана, — каже батько, — я тебе й не питаю. Я знаю, що ти доброго роду, розумного батька й матері, ти часу не змарнуєш, тим я тебе й не питаю.

По обіді всі до роботи, молода знов питає матері, що робити, — мати посилає води принести відерцями. Принесла вона. Перед вечерею батько пожалував, поцілував у голову. На другий день теж щось ізробила, на третій теж, а далі помалу-помалу — уже й обідати наварить, а далі уже й хліба сама напече. Сказано, чоловіка любить, а сім'я вся голубить її та добрим прикладом учить до праці.

Ото вже якось за тиждень чи за два мати рідна каже до батька:

— Пішов би ти, старий, навідався до дитини. Я щось нездужаю, а тобі й байдуже: віддали дитину в чужий двір, Бог знає, як-то вона там привикає.

Старий каже:

— Може, й справді!

Убравшись, потяг помаленьку. А було то на другім селі. Приходить батько, застає, що дочка варить обідати сама. Звичайно, зраділа йому, привітала, попросила сідати, а сама знов до роботи. Та так з тими горшками й рогачами порядкує, що батькові аж дивно.

От він і питає:

— А що тобі, доню, чи добре діється?

— Добре, таточку.

— А що ж це — ти вже вмієш варити обідати?

— Умію, таточку. У нас, — додає дочка, — хто не робить, той і не їсть.

— Ну, дитино моя, у всякого хазяїна свій порядок, — відповідає батько, — то ти, може, моя доню, й голодом мерла, поки привчилась до роботи?

— Ні, тату, не нагально вчать, так усе помаленьку.

— Ну, добре, моя дитино.

Свекор бачив, як прийшов сват, але перечакував, нехай трошки з дочкою побалакає. Батько виглянув у віконце, побачив свата, взяв на лаві свиточку, що хлопці задрипали і вже висохла, та й висікає грязь сидячи. Увіходить хазяїн, привітались по-братерськи, посідали — гість знову за свитку та все-таки виминає й струшує, а хазяїн:

— Що то ви, свате, робите? Покиньте!

— Еге, свате, добре кажете, та коли я сьогодні ще не обідав.

— А так, так, свате, це в мене давній порядок, і, хвалити Бога, мені добре з ним.

— Авжеж, свате, у всякого хазяїна свій порядок, а як він добрий, то нащо ж я мав би його псувати?

«МИЛОСЕРДНА» ПАНІ

Була собі пані, та така... така... Ну, от побачите самі, яка!

Прийшов до неї дід, старець, милостиню просить. Прийшов під двері, молиться та примовляє:

— Подайте Христа ради! Подайте убогому для спасіння душі, милосердна пані!

Почула пані та й думає: «А справді! Дам уже я йому що-небудь — от хоч би оце яєчко-зносочок! Тож для спасіння своєї душі!» Закликала діда в хату, дала йому те яєчко, приказуючи:

— На тобі, дідусю, яєчко, із'їж, старенький, та помолися за мене Богу!

Узяв дід яечко, дякує:

— Спасибі вам, пані! Нехай вам Господь заплатить за вашу добрість!

Пішов дід, а пані й думає: «От і добре, що я дала йому те яечко, — що вже жалкувати! Тільки коли б же то він пам'ятав!» Та й гукає на діда:

— Діду! Діду! Вернися!

Вертається дід (може, думав, що пані ще щось дасть), кланяється. А пані й питає його:

— Діду, діду! Чи я ж тобі дала яечко?

— Дали, пані, — нехай Господь спасе вашу душу! Нехай вам дає щастя й здоров'ячка — і вам, і вашим діточкам!

— Ну іди ж собі, йди, — каже пані, а сама думає: — «Ні, таки пам'ятає про мій дар».

Але подумала-подумала пані та й знов кличе діда:

— Діду! Діду! Вернися!

«Що там таке знов?» — думає дід, вертаючись. А пані знов його питає:

— Діду! Діду! Чи я тобі дала яечко?

— Дали, пані, нехай вам Бог дає панування! Нехай вам Господь дає, чого ви собі просите!

«Ну, добре! — думає пані. — Нехай же молить Бога, нехай пам'ятає!»

Коли бачить пані, що дід уже за ворітьми, — так швиденько пішов. «Ой, забуде, їй-бо, забуде!» Та давай гукати уголос:

— Діду! Діду! Вернися!

Вертається дід знов. «Що це, Боже мій, — думає, — не дає мені з двору вийти!»

Підійшов, а пані знов його питає:

— Чи я тобі, діду, дала яечко?

Взяла вже тоді старого досада:

— Та дали, — каже, — бодай вам дихати не дало! Подарували те нещасне яечко та все мені очі вибиваєте! Натє вам його, подавіться!

Та й кинув пані яечко.

МУДРА БАБА

Ішла одного разу дорогою стара баба. Побачила на землі ташку, підняла, подивилась. А в ташці — гроші. Подумала собі баба так: «Не візьму я цих грошей, бо гроші — гріх і смерть!» І кинула ташку знову на землю. Слідом за бабою йшли два жандарми. Як помітили на дорозі ташку з грішми, здивувалися.

— Ба, чому баба гроші не взяла? — каже один.

— Бо дурна, — каже другий.

— А може, баба щось знає? — питає перший.

— Доженемо її, зазвідаємо! — відповідає другий.

Побігли за старою, догнали, питають:

— Бабко, чому ви пройшли повз ташку з грішми і не взяли її собі? Може, ви дуже багаті?

— Небагата я, небожата. Не маю й на сіль...

— Та чому ви не взяли собі бодай половину?

— Грошей мені не треба. Гроші — смерть!

Жандарми розсміялися.

— Та чи не казав я тобі, що баба не повного розуму, — сміється жандарм.

— Певно, дід бив бабу по голові мішком, — регочеться другий.

Стара жінка пішла собі шляхом, а жандарми сіли на великого каменя й почали ділитися грішми. Коли вже поділилися, захотілося їм випити. Старший каже молодшому:

— Тут тобі сотня! Біжи до села, купи горілки і якоїсь закуски.

— Охоче! — відрапортував молодший, побіг швидко до корчми.

Сидить старший біля грошей, милується новими сотнями й думає собі так: «Яке велике щастя! Куплю собі маєток, оженюся й буду паном. Буду жити без жури...»

Тримає в руках ташку жандарм, дивиться на неї жадібними очима й думає: «Добре б покласти до ки-

шені всі грошики. Чому я мусив ділитися з молодшим? Я ж перший помітив на дорозі бабу з ташкою!»

І додумався вбити того, що пішов.

А тим часом молодший жандарм вертався з горілкою. Він теж пошкодував грошей, що припадали старшому. І вирішив: «Всиплю я до пляшки отрути». Так і вчинив.

Як тільки він прийшов, а старший на нього з багнетом! Убив товариша. Лежить мертвий жандарм на дорозі, старший дивиться на нього. Стало йому не по собі. Взяв і випив трохи горілки. І тут сам упав мертвий.

МУДРА ДІВЧИНА

Десь в одному селі жили собі чоловік та жінка. Була у них дочка-одиначка, дівчина-підліток, та така клепана на язик, гостра та розумна, хоч би й кому не попустить, хоч кому носа втре. Всі на селі звали її за це бідовою. Сповнилось їй вісімнадцять років, дівка стала на порі. Батько й мати чекають уже старостів.

Одного разу старих десь дома не було, приходять до неї старости. От поздоровкались вони з дівкою, поклали хліб на столі, а самі посідали собі на лави. Почали балакати з дівкою, й оповістили їй, чого прийшли.

— Що ж, — каже дівка, — тепер немає вдома ні батька, ні матері, і я вам не можу сказати — чи так, чи інак; краще прийдете іншим часом, як будуть старі дома.

Старости потерлись, пом'ялись, а з хати не йдуть, мов ще чого ждуть. Тоді дівка й питає:

— Ви, люди добрі, з дороги, голодні, певно, чи не перекусили б чого хоч трохи?

— Од хліба й солі не будемо одмовлятись, — сказав староста.

— Даси — перекусимо й спасибі скажемо, а не даси — воля твоя.

— То й гаразд, — каже дівка. — А чого ж вам подавати: чи одбутного, чи прибутного, а чи того, що вгору дивиться?

Ззирнулися старости з молодим та — й не знають, що одповісти. Далі староста й каже:

— Та давай уже хоч і того, що вгору дивиться.

Хутенько нарізала дівка паляниці, накришила цибулі в полумисок, поставила на стіл і припрошує старостів годуватися. Закрутили старости носами, ззирнулися знов з молодим, сидять, а їсти і в рот ніхто не взяв. Дивна була їм ця загадка, а ще дивнішою здалась їм сама дівка.

Почалась ізнов балачка з дівкою. Старостам, бачте, хотілось, щоб і її на чомусь приткнути. Так куди тобі, котрий що б не сказав або не спитав, то вона так розумно, гостро та до шмиги йому відріже, що той тільки очима кліпає та раки пече. Далі староста й каже:

— Годі вже нам скозуватись, краще розтовкмач нам, дівчино, що то воно визнача — одбутне, прибутне і те, що вгору дивиться!

— А он воно що, — одмовля дівка. — Сало — одбутне, бо ним усякі зачіпки одбувають; молоко — прибутне, бо ним хоч і одбувають усякі зачіпки, але ж воно прибуває в господарстві, коли хто корови свої дійні має; те, що вгору дивиться, — це цибуля, бо коли вона ще в грядках восени стирчить, то мов хто з землі угору дивиться.

Пореготались та подивувались старости, що такої нібито немудрої загадки не знали, і заходились рухати до господи. От як повилазили старости з-за столу, дівка до їх та й питає:

— Скажіть же мені, що ви за люди і звідкіль родом? А то як прийдуть батько та мати, то я не знатиму, як і що їм про вас казати.

— Мене, — каже староста, — прозивають Кушем, підстаросту — Лопухом, а молодого — Ломакою, старі ваші, здається, чували про нас, знають.

— Е, коли так, то й я вас усіх трьох знаю, — каже дівка. — Під кушем я спати лягала, лопухом від сонця себе закривала, а ломакою свині з череди проганяла: знаю вас усіх, знаю!

Мов приском старостів та молодого вража дівка обсипала, стало їм і соромно, і сердито на гаспидську дівку за таку відповідь, але ж боялися її ще займати, щоб ще чим кращим, бува, не повітала.

Віддала дівка старостам хліб, попрощались вони з нею і пішли до свого села, всю дорогу дивуючись з бідової дівки.

Прийшов ото молодий додому та й хвалиться батькові, як і що було у старостів з дівкою. Зареготав старий та й каже:

— Бо то, випада, ви усі три були дурні, а вона розумна. Коли хочеш, сину, знати, отак завжди розумні люди розпізнають дурнів.

— Ні, тату, ми не дурні, але ж з нею і сам дідько болотяний не збалакає, — одмовив син.

— І гаразд, — каже старий, — коли ти й справді розумний, то візьми сивого барана, пожени на ярмарок, продай-не продай, солі купи, випий і закуси, та додому ще й барана приведи. Коли це зробиш як слід, ти, випада, розумний і дівка буде твоя, а як же ні — ти дурень і не тобі вона судилась.

Жене ото парубок барана на ярмарок продавати та все мізкує: як би його продати так, щоб упасти і не забитись, щоб кози були ситі й сіно було ціле, як батькові хочеться.

Трапилось йому гнати свого барана якраз тим селом, де жила бідова дівка. Згадав він дівку та й думає: «От би хто одгадав батькову загадку».

Тільки подумав це, аж чує, щось кашлянуло:

— Ахи, чорнявий, озирнись-бо, лукавий!

Озирнувся парубок, дивиться, аж це та бідова дівка, стоїть собі коло криниці, воду бере.

— А чого це ти, парубче, такий сумний?

— Еге, чого!.. Ти б не була сумною, коли б тобі загадано таку загадку, як ось мені: барана продати-не продати, випити, закусити, солі купити, та ще й цілого барана додому пригнати, а я ніяк не дійду своїм розумом, як це зробити, — каже парубок.

А дівка йому:

— Ось послухай мене, дурної, то, може, ти чи не порозумнішаєш! Як приженеш ото ти барана на ярмарок, позич у кого гарненько ножиць, обстрижи вовну з його, продай її, а за ті гроші випий собі, закуси, солі купи, а обстриженого барана додому батькові поженеш.

Зрадив парубок, зареготавсь і аж у долоні сплеснув, навіть дівці за пораду не подякував — та мерщій потурлив барана на ярмарок.

Пригнав ото він барана на ярмарок, зробив усе, як раджено, і повернувся додому веселий, що барана продав-не продав, випив, закусив, солі купив, ще й барана цілого назад пригнав.

Увіходить у хату, а батько й питає:

— Ну, що, синку, чи поярмаркував як слід?

— Поярмаркував, тату, та ще й як — усе зробив, як веліли, — одказує син.

— А хто ж це навчив тебе так зробити? — запитав старий.

— Хе! А хто ж? Сам! Голову маю, ну й додумався, як і що.

— Ну, аби так, — каже батько, — тільки ж мені здається, що тут й не без чужого розуму обійшлося, бо я тебе гарненько знаю!

Другого дня увечері заходить до батька молодого їх сусід, що підстаростою був, та й питає:

— А що, чи продав наш князь барана?

— Ні, не продав, та й не велів його я продавати, я тільки загадував йому наздогад, ума вивідував: про-

дати-не продати, випити, закусити, солі купити та й барана назад пригнати, ну він, нівроку йому, так і зробив, а хіба що? — запитує старий.

— Та, бачте, свате, трапилось мені, йдучи на ярмарок, одпочивати в однім селі, під вербою коло криниці. Дивлюсь, жене наш князь барана на ярмарок. «Оце ж і гаразд, з ним і я поїду, охотніше буде», — подумав я. Коли це дівка, що брала воду, кашлянула нашому-таки князеві та й питає: «Чого такий сумний?» А він і одмовляє їй: «Еге, чого! Ти б, каже, не була сумною, якби тобі загадано таку загадку, як ось мені: барана продати і не продати, і випити, і закусити, і солі купити, та ще й цілого барана додому пригнати, а я ніяк не дійду своїм розумом, як це зробити». От дівка й радить йому, щоб він, пригнавши барана на ярмарок, обстриг його позиченими ножицями, вовну продав, за ті гроші випив, закусив, солі купив, а обстриженого барана додому пригнав. Придивляюсь я до цієї дівки краще, аж це та сама дівка, до якої ми сватати вашого таки парубка водили. Таке-то мені трапилось бачити й чути, тим і забіг оце розпитати — як і що тут у вас?

— Так он воно як! Сину, сину, а йди лиш сюди! — гукнув старий на парубка. Ввійшов парубок у хату.

— Так он воно як, сину! Це гарно, дуже гарно! А ти ж мені казав, що своїм розумом дійшов, додумав?! Дурень же ти, сину, дурень, та ще й брехун великий. Хіба ж ти, сину, забув, що кажуть люди: брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся. Але ж щоб таким дурним та брехуном і не згинутися, то бери мерщій знов старостів, та йди до тієї ж таки дівки й добувайсь від неї слова. Дівка вона, бачу, розумна, кажуть, і роботяща: буде тебе на розум наставляти в господарстві, і все буде гаразд, віку доживеш по-людському, а як же візьмеш таку, як і сам, овечку, то й кури тебе, як я вмру, загребуть.

Знов старий заслав старостів до бідової дівки, навіть і сам не полінувався піти туди, щоб допомогти зробити діло як слід. То й узяли ту дівку.

НАЗВАНИЙ БАТЬКО

Зосталося три брати сиротами — ні батька, ні неньки. І дома нема нічого — ні хазяйства, ні хати. Ото й пішли вони всі втрьох найматися. Аж іде дід старий-старий, борода біла.

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть:

— Найматися.

— Хіба в вас свого хазяйства нема?

— Нема, — кажуть. — Якби до доброго чоловіка в найми попасти, то ми б йому по правді робили, по щирості слухалися і за рідного батька його мали б.

Тоді дід і каже:

— Добре! Коли так, то будьте ви мені сини, а я вам батько. Слухайтеся мене, то я з вас людей пороблю, навчу, як жити, з правдою не розминаючись.

Згодилися вони та й пішли з тим дідом. Ідуть темними лісами, широкими полями. Ідуть та й ідуть, коли бачать, аж стоїть така хатка чепурна у вишневому садку, квітками обсаджена. Вибігає з хатки дівчина, така гарна, як та квіточка. Глянув на неї старший брат та й каже:

— Коли б мені цю дівчину посватати, та ще щоб були в мене воли та корови!

А дід-батько й каже:

— Добре, ходім сватати! Буде тобі дівчина, будуть у тебе воли й корови. Живи щасливо, та тільки за правду не забувай!

Ото вони й пішли сватати ту дівчину. Висватали її, відгуляли весілля. Вже старший брат хазяїном став і в тій хаті жити зостався.

Ідуть вони далі вже втрьох. Коли знову стоїть хата гарна, а коло неї млин і ставочок, і дівчина гарна щось робить коло хати — така працювита. То підстарший брат тільки глянув та й каже:

— Коли б мені ту дівчину за себе взяти та ще щоб млин, і ставочок мені, то я б у млині сидів та й хліб мав би, поки мого й віку.

А дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде! Гляди ж тільки правди не забувай!

Оженив і цього сина та й пішов собі по світах.

А три брати живуть. Старший брат так забагатів, що вже будинки собі помуровував, червінці складає та тільки про те й думає, як би йому тих червінців найбільше постягати. А щоб убогому чоловікові допомогти, то того й не нагадує — дуже скупий був. Підстарший брат теж забагатів. Стали за нього наймити робити, а сам він тільки лежить, їсть, п'є та порядок дає. Найменший так собі живе: коли що дома є, то й з людьми поділиться.

Ото пішов дід-батько по світах. А тоді вертається — подивитися, як-то його сини живуть та чи з правдою не розминаються. Приходить до найстаршого старцем убогим. Той ходить по двору. Він кланяється, каже:

— Якби ваша ласка подати мені милостині!

А той каже:

— Ге, не такий старий! Схочеш, то заробиш, я сам недавно на ноги зіп'явся.

А в нього добра, що страх: будинки муровані, стоги, стодоли, товару повні обори, комори добра повні, гроші... А милостині не дав!

Пішов той дід. Відійшов так, може, з версту, став, оглянувся назад на ту господу та на те добро — і все добро запалало.

Пішов він тоді до підстаршого брата. Приходить, а в того і млинок, і ставок, і хазяйствечко гарне. І сам він у млині сидить. От дід уклонився низенько та й каже:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трохи борошна: я вбогий чоловік, не маю чого з'їсти.

— Шкода, — каже, — я ще й собі не намолов. Багато вас тут таких валандається!

Пішов дід. Відійшов трохи, оглянувся — так і охопило той млин полум'ям.

Приходить дід до третього брата. А той живе вбого, хатка невелика, тільки чистенька. Прийшов — та такий уже зробився обшарпаний, обідраний.

— Дайте, — каже, — хоч шматочок хліба!

То той чоловік:

— Ідїть, — каже, — дідусю, в хату, там вас нагодують і з собою дадуть.

Приходить він у хату. Жінка як глянула на нього, що він такий обідраний, пожаліла його, пішла в комору, внесла штани, сорочку внесла, дала йому. Надів він. Так як надівав, вона глянула, аж у нього на грудях рана велика, така страшна!.. Посадили вони його за стіл, нагодували, напоїли. А тоді чоловік і питається:

— Скажіть мені, дідусю, з чого це у вас рана на грудях?

— А це, — каже, — така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде. Тільки мені день і зостався жити.

— Оце лихо! — каже жінка. — І нема на неї ніяких ліків?

— Є, — каже дід, — та тільки ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може.

Тоді чоловік і каже:

— А чому ж не дати? Аби міг? Кажіть які.

— Та такі, — каже дід, — як хазяїн сам візьме та підпалить свою хату, та все його добро згорить, треба взяти того попелу та й затоптати мені рану, то тоді загоїться. Та хіба ж є такий чоловік на світі, щоб те зробив?

Замислився найменший брат. Довго думав, а тоді до жінки:

— А ти як, жінко, думаєш?

— Та так, — каже жінка, — що ми хату вдруге наживемо, а добрий чоловік як умре, то вже йому другого життя не буде.

— Ну, коли так, — каже чоловік, — то винось дітей з хати!

Повиносили вони дітей, самі повиходили. Глянув чоловік на хату — жалко йому свого добра! А чоловіка ще жалкіше! Взяв та й підпалив. Так ураз хата полум'ям і взялася — де й ділася. А замість неї постала інша хата, така гарна та пишна.

А дід стоїть та тільки всміхається.

— Бачу, — каже, — сину, що з вас трьох тільки ти й не розминувся з правдою. Живи ж щасливо!

Тут відразу пізнав чоловік свого названого батька. Кинувся до нього, аж його вже й нема.

НАЙМИТ, КУХАР І ПАН

Жив колись на світі пан. Мав він у своїх володіннях величезні пташарні, де вигулювало безліч різної птиці: курей, гусей, качок. Узяв пан собі наймита доглядати всю птицю: годувати, поїти та на ніч заганяти. Сам пан приходив до пташарень раз на два-три дні перевіряти, чи є вся птиця.

Важко працював наймит, ніколи було й вгору глянути бідоласі, та жодного разу йому не пощастило курятини покуштувати, все пан пожирав. Задумався одного разу наймит про гірку несправедливість на світі, зловив гусака, зварив у казані та й наївся досхочу.

Став якось пан рахувати свою сотню гусей, а їх лише дев'яносто дев'ять.

— Гей! — гукнув пан до наймита. — Нема одного гусака.

— Що ви, пане! Усі на місці.

— Як на місці, коли їх лише дев'яносто дев'ять?!

— Ні, всі сто, — став на своєму наймит.

— Хай тобі очі повилазять, я з тебе самого гусака зроблю! — зарепетував пан.

— Чого ви, пане, причепились до мене? Всі гуси цілі!

Довго вони сперечались. І звелів пан покликати сто своїх наймитів. Перелічив їх та й каже впертому:

— Бачиш сто наймитів?

— Бачу.

— Якщо всі гуси цілі, то на кожного з них припадає по гусці. Так?

— Звісно.

— Гей! — наказує наймитам пан. — Нумо, хапайте кожен по гусці!

Наймити кинулись на гусяче стадо. Довго ганялись по лузі і нарешті всіх переловили. Дев'яносто дев'ять молодців виструнчилися з гусаками в руках, лише один залишився без нічого.

— А тепер скажи мені, негіднику, чому оцей наймит без гуски?

— Та хто ж йому винен, пане, коли він якийсь вайлуватий. Загаявся, то й не зумів собі впіймати.

Одного разу збирався той пан на гулянку і сказав своєму кухареві: «Поки я повернусь, засмаж гуску, але якщо з'їси з неї хоч крихту — битиму, катуватиму тебе, як жабу, роздеру, примушу забути, яке те м'ясо на смак».

— Гаразд, пане.

— Коли я повернусь, щоб засмажена гуска була ні гаряча, ні холодна, а саме добра до обіду.

Пан поїхав, а кухар взявся смажити гуску. Коли вона розрум'янилась на вогні, дуже захотілося йому гусятини покуштувати.

Ковтав, ковтав слину, а тоді не стримався — вирізав одну ніжку і з'їв.

Повернувся пан і, побачивши гуску з одною ніжкою, сплеснув руками:

— Ось який ти ненажер! Я ж казав жодної крихти не чіпати.

— Гуска ціла, пане.

— А ніжку хто з'їв?

— Пане, гуска була тільки з одною ніжкою.

— Що ти теревениш, дурню?! Хто коли бачив гуску з одною ногою? — закричав пан, відсуваючи смаженю.

— Якщо ви, пане, не вірите, ходімо до озера — побачите.

— Ходімо, але як брешеш, то не знаю, що зроблю з тобою!..

Вийшли вони на берег. А день був сонячний, теплий. Гуси повиходили з води і стояли, кожна на одній нозі, та шолопали своє пір'я.

— Пане, бачите, в кожної гуски лише одна нога. А пан змахнув руками та як крикне:

— Гиля! Гиля!

Гуси сполохалися, схопилися на обидві ноги і ну тікати хто куди.

— Бачиш, кухарю, що в кожної по дві ноги.

— Бо ви, пане, крикнули на цих. Треба було й тій, смаженій, гукнути «гиля, гиля».

Пан витріщив очі й похнюпився. Більше він не казав кухареві, щоб той не куштував печені.

НАПОЛЕГЛИВА ЖІНКА

В долині біля невеличкого лісочка і ставка чабан пас овець. День був сонячний і тихий. Вівці добре паслись, а чабан сидів на горбочку і грав у сопілку свою улюблену мелодію.

І ось він чує в лісочку різкий писк, щось смертельно пищить. Чабан схопився, взяв у руки свій кийок з великою головою і побіг до того місця, де сталася якась пригода.

Пастух побачив, що на землі лежить гадюка довжиною до двох метрів. А на гадюці зверху сидить павук. Цей павук такий здоровенний, як казан. Він уп'явся в гадюку і своїми скорпіонськими ногами давить гадюку. Гадюка звивається в передсмертних судоргах і кричить.

Чабан, недовго думаючи, підбіг до павука і вдарив нападника з усієї сили кийком. Павук від сильного удару лопнув. З забитого на смерть павука полетіли

бризки густої білої рідини на всі боки. Бризки рідини попали і в очі чабанові. Чабан упав на землю і осліп...

Гадюка прийшла до пам'яті. Вона побачила, що лежить чоловік із закритими очима, догадалась, що сталося. Підлізла до чабана і своїм язиком-жалом вилизала із очей чабана рідину. Чабан став бачити і підвівся. Гадюка до чабана заговорила людським голосом:

— Спасибі тобі, добрий чоловіче! Ти мене врятував від смерті! Побудь тут декілька хвилин, я швидко повернуся і потім тобі щось подарую і розкажу.

Гадюка полізла в кущі. Чабан залишився на місці. За кілька хвилин гадюка повернулася до пастуха і принесла в роті листочок з якогось зілля.

— Візьми оцей листочок та з'їж його. А потім я тобі відкрию одну таємницю.

Чабан довго не хотів їсти листочка. Було йому гидко, що листочок був у роті в гадюки. Гадюка побачила, що чабан чогось мнеться, боїться. Вона сказала:

— Не бійся нічого. Ти врятував мені життя. Як ти думаєш, чи я тобі зла хочу? Ні, я тобі бажаю тільки добра. Їж, не бійся, а мене будеш згадувати все своє життя.

Чабан повірив гадюці. Узяв листочок і з'їв. Гадюка тоді й говорить:

— От що, чоловіче! Тепер ти будеш знати, про що говорять звірі, птиці і домашні тварини. Все, що живе на світі, розмовляє між собою своєю мовою. Люди цього не розуміють, а ти тепер все будеш знати-розуміти. Тільки давай умовимось, це велика таємниця! Під острахом смерті. Ти про це не смій розказувати нікому. Навіть батькові, матері, братам, сестрам, жінці і дітям не повинен розказувати про цю таємницю. Знай, що як тільки розкажеш, так зразу ж помреш. Вибирай щось із двох: або мовчи і живи, або розкажи і вмирай.

Гадюка ще раз подякувала чабанові за те, що він врятував її, й полізла в кущі.

Чабан узяв свій кийок та сопілку і пішов з лісу до своїх овець. Сів він в холодочку під зеленим дубом і почав грати на сопілці свою улюблену мелодію. А неподалік два молоденькі баранчики граються і стукаються лобами. І ось один промовляє до другого:

— Ей ти, дурень! Ти нічого не знаєш?

— А ти що знаєш? — відповів другий.

— Я більше тебе знаю.

— А що ти знаєш?

— От що: он там могила. На тій могилі є пеньок із великого дерева. Під тим пеньком є скарб. Там багато закопано золота і срібла. Нехай як будемо пастись біля тієї могили, я тобі покажу.

Чабан уже розуміє мову тварин і цих двох баранчиків. Він погнав усіх овець до могили. Баранчики зійшли на могилу. Ото ж перший баранчик і змушує свого товариша добре стукнутися об пеньок на могилі.

Другий баранчик розігнався і добре стукнувся лобом об пеньок. А потім упав до землі і прислухався. Встав і промовив до свого товариша:

— А правда, дзвенять гроші. От якби наш пастух знав, що тут є скарб, і якби він його викопав, скільки було б у нього багатства!

Так чабан узнав, що на могилі є скарб.

Пригнав увечері овець в село. Повечеряв і ліг трошки відпочити. Запросив до себе жінку та й каже:

— Жінко, сьогодні поїдемо вночі на могилу, там є скарб, попробуємо його викопати і забрати.

О дванадцятій годині ночі чабан та його дружина запрягли коня у воза, взяли лопати, мішки і поїхали копати гроші на могилу. На світанку вони викопали скарб. Привезли золота і срібла повен віз. Зажили вони щасливо і багато.

Одного разу жінка запитала свого чоловіка, як він міг узнати, що на могилі був скарб. Чоловік сказав

дружині, що цього говорити не можна. Жінка більше й не допитувалась.

Чабан добре розуміє, про що говорять домашні тварини, звірі, птиці і часто розказує своїй жінці. Наприклад, був такий випадок: у дворі корова мукає: «М-у-у-у!» Телятко озивається: «М-е-е-е!» Пастух і каже жінці:

— Чуєш, он корова озивається до свого телятка, каже: «Йди сюди», а телятко відповідає корові, своїй матері: «Іду-у-у».

Жінка не витримує і знов допитується пастуха, як це він узнав, про що говорять тварини.

Чабан увесь час твердить, що не може розкривати таємницю, інакше умре.

А жінці ж кортить знати. І чоловіка жаль.

Минуло немало часу, настала зима. Довго вагалась жінка, а таки вирішила: нехай чоловік умирає, але для мене розкриє таємницю.

— Умирай, чоловіче, а мені розкажи, звідкіль ти знаєш, про що говорять тварини і птиці.

Чабан погодився все розказати своїй жінці і вмерти.

Жінка приготувала ліжко для покійника. Поставила свічки, наділа йому чисту білизну, помила голову й причесала.

— Скоріше, чоловіче, розповідай про той випадок!

Чоловік розпочав:

— Отож влітку я пас вівці. Чую — в лісі щось пищить. Я побіг до того місця і побачив, як великий павук давив гадюку. Я вбив павука своїм кийком. Рідина з тіла павука попала мені в очі, я впав і осліп... Гадюка зосталась жива. Тоді гадюка...

Чоловікові стає важко. Він ледве дихає (бо смерть приходить) і він звертається до жінки:

— Жінко, мені зараз дуже тяжко, я вмираю. Може, не потрібно розповідати, я все ж таки хочу жити. Облиш допитуватись, невже тобі буде легше, як я вмру?

— Ні-ні-ні! Вмирай, а мені розкажи. Я хочу знати твою таємницю! Де це було так, щоб жінка не знала того, що знає чоловік?

У той час, коли те діялося, в хаті було десять курок і півень. От півень підбіг до однієї курки, дзьобнув її та й каже:

— Чого зерно збираєш не там, де я тобі показував?

Потім підскочив він до другої курки і як ударить її крилами:

— А ти навіщо воду розлила на сковороді? Я вам дам! Вас десять курок, а я один півень між вами. Я старий і не підкоряюсь вам ні в чім! Я не такий дурень, як наш господар-пастух. Він з однією жінкою не може впоратись, умирати вирішив, аби впертій жінці розкрити таємницю. Ач, до чого дожився, не може своїй жінці ради дати, щоб вона поважала свого чоловіка! Ліг вмирати.

Чабан чує, як півень з нього глузує. Сам собі подумав: «Невже я повинен помирати через упертість і наполегливість жінки? Ні-ні-ні! Так не буде, досить!»

Він схопився з ліжка. Свічки, які горіли, кинув на землю, розмахнувся та й вдарив жінку. Вона незчуплась, як це сталось, та з криком до чоловіка:

— Чого ти перед смертю б'єшся?

— Я не вмираю, бо з мене навіть півень сміється. Він мене вважає за дурня, каже, що я одній жінці підкоряюсь, а він має десять і що хоче, те й робить з курками.

Більше жінка не допитувалась про таємницю.

Півень врятував свого хазяїна і не дав пастухові вмерти.

В народі є така приказка: «Чоловік, про якого й кури говорять». Можливо, чабан і був тим чоловіком.

НЕ ЗАВЖДИ ПО ПРАВДІ І В СУДІ СУДЯТЬ

Було собі два брати: старший був розумний, а менший — так собі, придуркуватий трохи. Через те він і не женився, бо відома річ: ніхто не хтів своєї долі

зв'язувати з дурним. Ті два брати мали стару маму, а старший брат мав молоду жінку.

Одного разу дурень упав з печі і задушив маму, що лежала на припічку. От старший брат з жінкою ідуть в суд позивати його; сказали і дурневі, щоб ішов разом з ними в суд. По дорозі, куди їм треба було іти, в однім місці був яр, і тим яром весною біжить вода, і для того через нього був міст. Старший брат з жінкою пішов прямо через яр, а дурень закапризував і через міст пішов, та взяв та й звалився з мосту на жінку свого брата, та й задушив дитину.

Вони-таки ідуть в суд. От дурень взяв та дорогою назбирав каміння, зав'язав його в хустку і положив за пазуху. Як увійшли вони в суд, то старший брат з жінкою стали попереду — перед суддею, а менший став коло порога. Тут вони розказують судді діло, як було, а як тільки його запитують, чи так було, то він каже:

— Пани милостиві, ваша воля, ваша і сила, як хочіте, так і судіте!

А сам вийме з-за пазухи камінці, зав'язані в хустці, і показує. От як все уже розказали, і той дурень сам сказав, що так було — правда, і за всяким разом виймав з-за пазухи камінці, зав'язані в хустці, кажучи:

— Пани милостиві, ваша воля, ваша і сила, як хочіте, так і судіте!

То суддя думав, що то він показував гроші, що має йому дати, як він на його сторону добре осудить, сказав так:

— Ваш брат дурень і зробив то неумисне — він не знав, що то зле, маму задушив, мама стара була, і сама не сьогодні-завтра умерла б, а може, їй Бог уже таку смерть назначив; ви люди ще молоді, як Бог дасть, то ще будете мати не одну дитину, так, значить, його винуватить не можна, бо хіба він винен, що йому Бог дав такий розум.

Таким способом дурень зостався не винен. А як старший брат з жінкою вийшли з суда, то суддя, прийшовши до нього, сказав:

— А що ж ти там маєш, давай його сюди!

То він вийняв, розв'язав та й каже:

— От я вам показував оці камінці на знак того, що якби тільки ви були зло осудили на мою сторону, то я був би вас усіх позабивав.

«Ге, плохая штука! — думає суддя. — І душею покривив, і грошей не узяв».

НЕНАСИТНИЙ ПІП

Був собі заможний дядько. Прийшла смерть, і він помер. Його жінка пішла до попа та й каже йому:

— Я вам, батюшко, заплачу, що схочете, тільки до ладу поховайте мого чоловіка.

Піп радий. Убирається та й іде на похорон.

Правив-правив — скільки влізло. Прийшлося до плати, — одчиняє господиня йому сундук з мідними грошима.

— Беріть, батюшко, скільки вам треба.

Набрав піп повні кишені.

Тоді вона одчиняє ще й другий сундук із срібними грошима.

Чухається піп, що йому робить.

Бере вже він і ті гроші срібні; і в пазуху напхав, і скрізь.

А тоді вона відчиняє йому і третій сундук із золотими грошима.

Дивиться піп — що робить? Набрав уже і в дві жмені; де яка була латка — він і туди напхав.

Попрощався з господинею, подякував та й іде.

Вийшовши з хати, помітив: під хлівом висить хомут з наритниками, та й каже:

— Параско, дай мені і цього хомутця!

А вона каже:

— Візьміть, батюшко.

А піп каже:

— Надінь мені його сюди, на шию.

Наділа вона йому на шию хомута, іде він. Тоді помітив, що на полиці під хлівцем лежить брус, та й каже:

— Параско, дай мені оцього брусика, дай мені сюди його, в зуби!

Так навантажився піп більше, ніж треба. Іде він помаленьку, але наритники якось ізсунулись і попали попові під ноги. Піп заплутався у наритники та й упав, а брус посунувся йому далі в горло — піп і помер.

НЕПРАКТИЧНИЙ ХЛОПЕЦЬ

В одному селі був у вітця син, котрому вже давно перейшло за двадцять п'ять років, а він іще ніколи не бував у місті та й на грошах не розумівся. Не вмів той хлопець ні продати, ні купити не лише теля, а й мале поросля. Словом, був непрактичний. А старий дуже хотів, аби його син дещо вторгував, бо як такий проживе на світі, що не вміє купити собі й пари постолів!

Одного разу дав йому старий аж сто золотих і наказав так:

— Піди із сими грішми на торговицю¹ і там, на торговиці, купи пару волів; потім, коли вдасться, продай ті воли, але так, аби щось заробити. А собі купи другу пару волів. І знову їх продай, але продай дорожче, аби ти наостанку залишився з виграшем.

То було добре задумано! Хлопець узяв сто золотих і подався в місто. Йдучи, твердо вірив, що тепер так красно поторгує, аж уся торговиця зачудується. А то було місто, в якому жив цар, воно лежало десь далеко, й за один день хлопець ніяк не міг дійти туди пішки. Він вирішив в одному селі переночувати. Але яке-то — непрактичний: дарма ходив од хати до хати, ніде не хотіли прийняти його на ніч. Усюди чув одне:

¹ Торговиця — базар, на якому торгують худобою.

не знають, що він за один, може їх обікрасти... Лишилася лише одна хижа, де не побував. Хлопець підійшов, постукав у вікно й почав проситися переночувати. Почув жіночий голос:

— Чоловічку добрий, не можу я взяти тебе на ніч, бо у мене хижа повна дітьми. Вже й дихати нічим.

Тут хлопець почав міркувати й зміркував так, що ліпше йому перетерпіти, як до ранку трястися на холоді. Та й просився далі — най приймуть його переночувати.

Пошкодувала жінка подорожнього і впустила його до хижчини. Зайшов він і ледве встояв на ногах, мусив відчинити одразу вікно й провітрити кімнату.

— Чому спите в такій задусі? — звідуге газдиню.

— А що маю робити? — каже бідна жінка. — Діти голі й босі, сплять на землі покотом — то боюся їх заохолдити. Небіжчик чоловік лишив одні борги, а поховати його задарма не хотіли ні піп, ані дяк; ще й корчмар не хотів дати на віру, аби справити комашню¹, бо й так йому винні. Мусили все продати із хижі.

— Ну, не журіться, — сказав хлопець, — я виплачу ваші борги.

Другого дня, коли сяк-так залатав жінчину біду, втямив, що розійшлися всі сто золотих. Не лишилося йому нічого іншого, як іти по світу, бо тепер боявся вернутися додому. А бідна жінка з радості аж плаче й не надякується йому:

— Ой, мав би-сь добру доленьку за те, що споміг нас, бідних! Мав би-сь щастячко!..

З тим напуттям легінь і пішов. Іде, іде — й потрапив у хашу. Нараз при дорозі увидів криницю, а коло неї — хлопчика. Не встиг запитати, як дівчачина опинився в такій глушині, — той почав проситися:

— Няньку, візьміть мене із собою!

— Який я тобі нянько? — зчудувався легінь.

Але дівчак не переставав казати своє — просив та просив, аби його взяти із собою. І легінь відповів:

¹ Комашня, кумашня — поминки.

— Добре! Візьму тебе. Але мусимо йти пішки, бо не маємо коня.

— Як ви, так і я, — погодився хлопчик.

Ішли, скільки йшли, і як дісталися до міста, першим ділом зайшли під шатро, де можна поїсти. Але тут легінь згадав, що у нього немає ні крейцера. Не залишилося нічого, як сидіти й слухати розмови про новини в місті.

— Ей, голуби любі, — оповідала перекупка, — дуже в нас велика новина! Цар дав оголосити, що його донька дуже хвора, та й досі не знайшовся такий чоловік, котрий знав би щось допомогти.

— Няньку мій дорогий, — заговорив дівчак. — А ми її вилікуємо, правду я кажу?

Легінь, що й без того не міг собі ні в чому дати ради, видивився на малого хлопця й покрутив головою, даючи тим знати, що не можна таке лопотіти при язикатій жінці. Та дівчак — дівчаком, не знає, що лепече. Каже далі:

— Вилікуємо!

Йой, як ухопилася пліткарка за ту бесіду, то вже і не знала, на котру ногу стати, так її свербіла нетерплячка переказати все цареві. Нараз вона лишила торговицю й — до царського двору, бо хотіла першою передати вістку, що там такий і такий купець та його син знають якість чари для хворої царівни.

Скільки було при дворі прислужників — усі побігли розшукати купця з хлопчиком, аби привести їх до хворої царівни. Доставили обох до палацу, а цар мало не плаче:

— Як можете щось допомогти, вилікуйте її, бо вже давно, й не знаю відколи, ні жива ні мертва!

Безпорадний легінь відпирається:

— Та я не розуміюся в лікуванні. Ото дурне дівчача щось лопотіло під шатром, але я за нього руку не кладу! То не мій дівчак, бо я ще й не жонатий!

А малий своє:

— Няньку, не журіться, вилікуємо молоду царівну!

Що було чинити? Не встиг легінь сказати ні слова, як їх уже спровадили до хворої. Коли zostалися одні, хлопчина шепнув:

— Няньку мій солодкий, вийміть лишень із кишені жакета золотий листок!

— Що ще за листок? — аж трусить легінем. — Нема в мене ніякого золотого листка!

— Є, няньку, є! Ви сягніть рукою у кишеню — він там, — квапить хлопчик.

Легінь розгубився, не знав, що й казати. Вже сердився й не сердився, але сягнув рукою у кишеню і — диво дивне! — там справді лежав золотий листок. Малий дохторик одразу приложив його до чола царівни, і її бліде лице помалу-помалу — та й зарожевіло.

З великою радістю старий цар сказав:

— Ну, синку мій, я перед тобою буду боргу мати, ачей, на віки вічні! Якщо кажеш, що ти нежонатий, візьми собі за жону одну з моїх доньок — у мене їх три. Правда, одна уже вдовиця, вибирай котру хочеш, радо візьму тебе своїм зятем.

Легеневі дуже сподобалося таке цареве слово, і він повів оком до наймолодшої царівни, яка уже цілком виздоровіла. Але хлопчик смикнув його за рукав:

— Няньку мій солоденький, не вибирайте жодну із дівок. Беріть собі вдовицю, бо ви не знаєте, як жити, вам треба мудру жінку.

Легінь подумав, що насправді він дуже безпорадний, тому послухав ту пораду й попросив за жону вдовицю. Цар із того дуже здивувався:

— Чую, синку мій, що ти собі вибрав мою доньку-вдовицю. Раз так, то я передаю тобі одразу півцарства.

І справили велике весілля.

На другий день малий хлопчик каже:

— Няньку мій солоденький, піду я вже додому й залишу вас самих. Та ви тепер на доброму місці.

Ви, людкове чесні, й не збагнули, хто був той діт-вак, котрий так уміло все робив. А то було те щастячко, яке легіневі просила бідна жінка.

НІКУДИШНІЙ КОВАЛЬ

Один чоловік послав свого сина на три роки до коваля вчитися ремесла.

Через деякий час прийшов батько поглянути, як син вчиться, і застав його за важкою роботою. Розсердився старий і почав сваритися з ковалем:

— Я привів свого сина не наймитувати, а вчитись і за це плачу тобі гроші!

— Ну, тоді хай дивиться, як треба усе робити, — відповів коваль, — а через три роки побачиш, чого він навчиться.

Поставив коваль для свого учня ліжко, і хлопець, лежачи, дивився, як коваль працює.

Минуло три роки. Прийшов батько забрати сина й питає:

— Чи навчився він тепер ремесла?

— Атож! — запевнив коваль.

— Ну, тоді годі тринькати гроші, — зрадів батько і пішов із сином додому. Скрізь він хвалиться сином-ковалем.

Батьковому братові хотілося побачити, чого навчився племінник, і він попрохав його викувати дві сохи, пообіцявши за гарну роботу добре заплатити. Дядько дав заліза і спитав, скільки треба вугілля.

— Чотири пуди, — сказав майстровий.

Дядько витріщив очі і подумав: «Видно, добре його навчили!», та мовчки дав паливо.

До сніданку кував хлопець, але соха не виходила.

Прийшов дядько поглянути, що племінник викував. Побачивши, як той гамселиє молотом, спитав:

— Скоро соха вийде?

— Вийде, але не соха, — відповів племінник, — коли хочете, зроблю вам добрячу косу.

— Та роби косу!

Вже й обід минув, а хлопець усе кував. Прийшов дядько поглянути, яка там коса, і побачив, що заліза вже мало, а коваль усе гупає по кувадлу.

— Де ж коса, чи вже готова? — спитав дядько.

— Ні, не вийде й коси. Але, якщо хочете, зроблю хорошого ножа.

— Ну, то змайструй ножа!

Хлопець роздмухав міхом великий вогонь, розпik рештки заліза і заходився знову кувати.

Ввечері дядько знову завітав до кузні, але ніж так і не був готовий.

— Ніж не вийде, — сказав коваль, — та якщо хочете, я зроблю вам такий пшик, якого ви ще не бачили!

— То зроби хоч пшик, коли нічого іншого не вмієш, — погодився дядько.

Хлопець зібрав до купи решту залізяччя, кинув у воду — а вона пш-ш-шик!

— Ну як, хороший був пшик? — запитав племінник.

— Хвацько! — похвалив дядько. — А скільки ж тобі за роботу?

— Дайте мені п'ятдесят, це для вас небагато.

— Твоя правда, — мовив дядько, — п'ятдесят ти одержиш.

І всипав ковалику п'ятдесят різок.

Дізнався батько про «успіхи» сина та й віддав його знову до коваля вже по-справжньому вчитися ремесла.

НОЖИК

Приїхав пан з далекої дороги до свого села, на станції зустрічає свого слугу:

— Ну що ж, Мартине, чи все у нас дома гаразд?

— Все, Богу дякувати, — каже Мартин, — тільки ніжик наш отой маленький поламався...

— Тільки б і лиха було! — каже пан. — Чого ж він поламався?

— Поламали, як із наших коней шкуру здирали.

— Як? То вони поздыхали?!

— А поздыхали, пане!

— Чого?

— А як заслабли пані, то тих докторів возили рано і ввечері... То мусили поздыхати!

— А чого ж то пані слабі були?!

— Тоді, як двір наш горів, то пані насилу вискочила з пожару, та злякалися дуже, заслабли та й вмерли — царство їм небесне.

ОПРИШОК-СМІХОВАНЕЦЬ

Жив коло нашого села один багатий-пребагатий дідич. У нього було всього досить, та не мав дітей. Так і зістарівся, й умер. Лишилася вдовою його пані Ядвіга, що й доти не дуже була йому вірна. Коли вже добре зморщилася, зуби повипадали і почала недобачати, то схотіла мати нового чоловіка. І не якогось діда, а такого легіня, котрому в селі немає пари. Як буде йти вона із ним дорогою, то аби пташки співали від утіхи, а дівчата — тріскали від злості. Люди кепкували:

— Стара баба, як холера, а ще хоче кавалера.

— В її голові уже сім літ не метено.

Дізналися про наміри пані й Довбушеві опришки. А серед них був один опришок — великий сміхованець. Бувало, як щось скаже, то і мертвий може розреготатися, а коли щось зробить, то лазили по землі від сміху. Отому сміхованцеві Олекса Довбуш і сказав:

— У пані Ядвіги повні міхи золота — треба все роздати бідним людям. Не підемо до неї цілою ватагою, доста тебе одного. Засватай її і газдуй так, як треба.

— Добре, Олексо. Завтра зранку буду в її палаці.

Опришок одягнувся, як молодий принц, і пішов до пані. Став перед нею й каже:

— Хочу, аби-сьте були, слічна пані, моєю малжонкою. Я вас буду кохати, як сіль в оці чи як кольку в боці...

Пані вже недочувала й не дуже збагнула, що він говорив. Витріщила підсліпуваті очі й дивилася на файного, міцного, як дуб, легіня з підкрученими ву-сами.

— Такий мені до серця, — сказала. — Даю згоду бути твоєю малжонкою.

— Дзенькую, пані Ядвіго. Тепер нам треба їхати до мого палацу, де я маю родичів. Там справимо й весілля.

Пані Ядвіга втішилася, що панич її бере до свого палацу.

— Добре, мій коханий, я готова їхати, але спочатку треба забрати на фіру все золото з пивниць. Іди запрягай коні.

Опришок запряг найміцніші коні до найбільшого воза. Склав на нього десять мішків золота і каже:

— У наших горах, пані, такий звичай, що як везуть молоду, то зав'язують їй очі, аби не виділа, куди має тікати від свого чоловіка.

— Я не думаю тікати від такого лицаря, як ти. Але як є у вас такий звичай, то не буду його касувати. Зав'язуй мені очі.

Опришок mocno зав'язав пані Ядвізі очі й поклав її на задні колеса. Цвяхнув батогами і — вїо в гори. А за селом чекали опришки з двома фірами. Вони забрали міхи з панським золотом.

Опришок дав коням батога, і вони рвонули. Оббігли один раз палац пані Ядвіги, оббігли другий раз... Пані аж підскакувала на легенькій фірі, але все терпіла, бо дуже хотіла мати чоловіка молодого лицаря.

Опришок об'їхав палац десять разів. Потім завернув коней на подвір'я й завів пані Ядвігу до палацу. Дав їй стілець, щоб сіла, і каже:

— Я піду просити своїх родичів, най ідуть дивитися на мою молоду.

— Йди, але спочатку розв'яжи мені очі.

— Неможна, моя пані, закон не дозволяє...

Опришок вийшов надвір, сів на коня і подався в гори.

А пані Ядвіга сиділа й чекала, аби його родичі прийшли подивитися, яка вона файна. Відай, і сьогодні ще чекає.

ПАН І МУДРИЙ ХЛОПЕЦЬ

Їде пан до міста і доїхав до роздоріжжя, а ніде не написано, котра дорога куди веде. Дивиться — недалеко пастухи корів пасуть. Одні собі в карти грають, а малий хлопчина стоїть збоку.

Кличе пан хлопчика до себе і питає:

— Котра дорога до міста?

— Обидві, пане, — відповідає пастух. — Лише одна коротша, а дальша, а друга довша, а ближча.

Пан подумав над його словами, але нічого не зрозумів.

— Як так може бути, — питає, — що одна коротша, а дальша, друга довша, а ближча?

— На ближчій болото і ями, — відповідає хлопець. — Будете нею їхати поволі, й буде вона вам дальшою. А друга рівна, гладка, і хоч довша — приїдете до міста швидше.

«Не дурний хлопчина», — подумав пан і далі питає:

— Синку, а ти батька маєш?

— Маю, — каже хлопчик.

— А що він робить?

— Сам собі шкоду робить.

— А маму маєш?

— Маю.

— А що вона робить?

— З'їдений хліб пече.

— А ще хто в тебе є?

— Сестра.

— А що сестра робить?

— За торішнім сміхом плаче.

Пан знову нічого не зрозумів.

— Розв'яжи мені гудз тому всьому, — говорить.

— Та дуже все просто, пане. Тато має поле коло дороги, і люди ходять та їздять по ньому. Він на одному загоні викопав рів, а люди їздять по другому. Він тепер копає там рів, а люди їздитимуть по третьому. Так на всіх загонах йому нашкодять. А як би не копав тих ровів, то люди їздили б по одному, а на тих двох щось росло би.

— А мати?

— Мати раніше позичала у сусідів хліба. Ми той хліб з'їли, а тепер щодня пече свій, але сусідам віддає.

— А сестра?

— Сестра торік гуляла з хлопцями, нагуляла дитину, а цього року колише її і плаче.

Пан тоді каже:

— Я тобі дам грошей, а ти комусь заплати, аби за тебе пас корову, і поїдеш зі мною до міста.

— Е, пане, боюсь я з вами їхати, бо мене за правду можуть убити, — відповідає хлопчина.

— Не бійся нічого. Говори, що думаєш. А я за тебе ручуся.

Посідали вони в бричку і їдуть у гості до другого пана. А то був такий пан, що любив із кожного кожухи шити, і ніхто не годен був його завстидати.

Коло великого будинку коні зупинилися. Пан зліз із брички і пішов до дверей, а хлопчину з фірманом залишив на вулиці.

Пани наїлися, напилися і зайшли в бесіду. Що не скаже гість — господар його переговорить. Так точили вони баляндраси, аж гість не втерпів і каже:

— Ти мене переговорюєш, але в мене є такий слуга, що ти його не переговориш.

А той пан вважався дуже вченим і каже зі сміхом:

— Клич свого слугу, най хоч подивлюся на нього.

Лиш став малий хлопчина на порозі, а пан устав, високий, як драбина, і каже:

— Коли ти такий мудрий, то поцілуй мене в губи так, аби ти ані на що не ставав, ані підстрибував.

Хлопчина на те відповідає:

— Я би вам, пане, щось сказав, лише боюсь, аби ви мене не били.

Той пан, що гостем приїхав, говорить:

— Не бійся, я за тебе заступлюся.

Повертається хлопчина до господаря спиною і каже:

— Я виконаю ваше бажання, але спочатку виконайте моє. Поцілуйте мої п'яти, але так, аби ви ні вклякали, ні сідали, ні згиналися.

Як почув таке пан, більше нічого не хотів загадувати хлопчині. А цей, що пастуха привіз, каже:

— Говорив я, що слугу не переговориш. То бувай здоров і більше не май мене на кпи.

Повертається пан із міста додому, довів хлопчину на пасовище, заплатив йому за перемогу.

— Якщо ти мені потрібний будеш, то я приїду по тебе, — сказав.

А потрібний панові став той пастушок дуже швидко. Десь на третій день цар оголосив по всій державі, що шукає такого чоловіка, який би з нього дурня зробив. Кому це вдасться, той дістане добру нагороду.

Приїжджає пан за хлопчаком і розказує, чого забагнув цар. Хлопчак і каже:

— Гаразд, пане. Лише заплатіть за все, що буду купувати.

Приїхали до міста, зайшли в магазин. Хлопець бере бритву, ножиці і все, що треба голяреві, а пан за все платить.

— Можемо йти.

— А не забув чого? — питає пан.

— Все купив. Їдьмо.

Приїхали під царський палац. Бричка зупинилася, а пан скочив та й десь заховався.

Підходить хлопець до вартового і каже:

— Передай цареві, що приїхав до нього голяр.

Наказав цар варті пропустити хлопця. Ввійшов він, а цар подивився і каже:

— Щось я тебе не знаю. Скажи, хто ти на ім'я?

— Чивинебачилитакого, — каже хлопець.

— Дивне якесь прізвище. Та давай. Подивлюся, чи добрий із тебе спеціаліст, чи на шибеницю тебе відправити, що берешся царя голити.

Обстелив хлопець царя білим, як і має бути, і береться до роботи. З правого боку півголови підстриг, з лівого півбороди підголив, а тоді каже:

— Перепрошую, але я мушу на хвилинку вийти.

Цар чекав його хвилину, п'ять, десять, а через півгодини встає і йде свого голяра шукати.

А голяр тим часом скинув голярську одержу, знайшов пана і йде з ним під царський палац.

Зібралася купа людей під палацом, а тут і цар виходить, як опудало, і кричить:

— Чивинебачилитакого!

Вся царська родина і слуги аж попадали зі сміху. А цариця каже:

— Та коли ж я тебе бачила таким? Що з тобою?

Позбігалися прості люди і почали сміятися та плескати у долоні, що таки знайшовся чоловік, який із царя дурня зробив.

ПАН, КСЬОНДЗ І ОРГАНІСТ

Якось прийшов органіст до ксьондза, та й вирішили обоє піти до пана в гості. І там весь вечір балювали, а як виходили відти, органіст і каже:

— Я піду до панської стайні та вкравду ялівку, а дома заріжемо та й поділимось, будемо мати добрі свята.

І пішли до стайні. Взяв органіст на пасок ялівку і повів, а ксьондз ззаду підганяє прутом. Як привели додому, то зарізали, поділилися м'ясом, а хляками не могли, бо обидва дуже любили хляки і засперечалися. Органіст каже:

— Я візьму за їден кінець у зуби хляків, а ви, єго-мость, беріть за другий, і буду я тягнути до себе, а ви тягніть до себе. Котрому більше урветься, той буде мати більше.

А що органіст ліпше любив хляки, то йому більше й урвалось.

Повставали на другий день слуги і побачили, що нема ялівки. І дали знати пастухи панові, а пан пішов до ксьондза і говорить, щоб ксьондз виголосив на казанню, чи хто не бачив або не здибав, щоб хто-небудь вів його ялівку. Така ялівка пропала, що варта була сотку на самий Святий вечір.

От вилазить ксьондз на амвон і почав голосити. А органіст з хорів відзивається:

— Я знаю, хто взяв ялівку. Я скажу, хто взяв ялівку.

А пан і ксьондз те чули, як органіст казав. А ксьондз так налякався, що аж посинів. Зробив пан великий обід, запросив на той обід ксьондза й органіста, щоб органіст сказав за ялівку. Органіст сів за стіл і говорить:

— Так то було, прошу пана. Ми як з ксьондзом прийшли до вас у гості та й взяли ялівку. Дома зарізали, м'ясом поділилися, а хляками не могли. Довелося брати в зуби і тягти: ксьондз до себе, а я до себе. Так хляки як обірвалися, а я як ударився головою об ліжку, та аж прокинувся.

А пан каже:

— То тобі снилося?

— Ая, снилося.

— Як тобі снилося, то нащо маєш мене дурити?

— Не на те крав, щоб віддавати, а на те, щоб собі сховати.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

Два парубки ходили на Басарабію заробляти грошей і одного літа заробили по двадцять карбованців, — та й ідуть уже додому. А один був дужчий од того другого та й думає собі: «А ну, вб'ю його та візьму ті двадцять карбованців, то буде вже сорок». Та й каже своєму товаришові: «Ходімо, брате, осюдою: тут є слобідка, а в тій слобідці люди мені знайомі». Той і послухавсь.

Зайшли вони в такий степ, що нічого не видко, тільки небо та земля. Тоді цей парубок і каже: «От тепер я тебе заріжу!» Та й почав давити, зваливши. А той каже: «Підожди, панебрате, хоч попросаюсь!..» А цей каже: «З ким же ти, вражий сину, будеш прощатися, що тут нікого немає?» А той таки просить його: «Не ріж, поки хоч попросаюся з Божим світом». Та глянув по степу, — коли це котиться перекотиполе. Так він тоді й каже: «Прощавай, перекотиполе! Та гляди: будеш мені свідок». Ото сказав це та й лежить і не борониться. А той наче трошки злякавсь, а потім думає собі: «Чого мені бояться? Він до бур'янини говорив... Де вже вона кому скаже!» Ото й зарізає; узяв у його ті двадцять карбованців та й іде додому.

Приходить додому, — тут стали його питаться: «А той же де парубок, що з тобою туди ходив?» Він каже: «Зостався там, каже: не маю чого додому поспішаться, — лучче зостанусь, то, може, ще що зароблю». Ото це сказав, а люде йому й повірили.

Ото цей парубок у м'ясниці оженивсь, потім на святках поїхав із жінкою до її батька. Їдуть вони полем, аж котиться перекотиполе. Він побачив його, зараз і здумав те, що той прощавсь із перекотиполем, та й засміявсь. А жінка й почала його допитуваться: «Чого ти засміявсь, чоловіче?» Він каже: «Так собі». Ото вона як причепилась до його: «Скажи та й скажи, чоловіче!» Він собі думає: «Хіба жінка кому скаже?» Та й розказав, як він зарізає того парубка і як той з перекотиполем прощався.

Допиталась бідолашна жінка та вже й сама не рада. Як таки його жити з чоловіком-душогубом? А тут ще й те дума: «Як заріже й мене коли-небудь!»

Ото приїхали вони до батька — там їх приймають так, як і треба. От цей чоловік тут упивсь добре та й почав жінку бити. А жінка й не вимовчала та й каже: «А, ти того зарізав, хочеш і мене зарізати!..» А батько зараз став питати її: що? як? Вона й розказала, що так і так було: «Він зарізав парубка за двадцять карбованців». Тоді зараз його люди з'язали та до станового, а тоді на Сибір..

ПЕЩЕНА ДИТИНА

Жили-були чоловік та жінка і мали одну дитину — дочку. Люди заможні, а дитина вдалася красива й потішна, от вони її й пестили.

Вони ласкають, а дитина росте. Виросла — тільки танцювати і вміє. Прийшла пора видавати дочку заміж, а вона нічому не навчена, роботи ніякої не знає. Зрозуміли батьки, що самі винні, і кажуть женихам:

— Посагу у нас вистачає, тільки дочку не примушуйте працювати, тому що вона нічого не вміє робити.

Сунувся один жених, сунувся другий, та на такі умови не погоджуються.

От якось заглянув до їхньої хати старий знайомий і каже:

— А що, чи не будемо сватами? У вас — дочка, у нас — син.

— Можна, — відповідають йому, — тільки умова така: щоб дочку не силувати до роботи, а то вона нічого не вміє.

— А якщо її навчити?

— Добре. Тільки не примушуйте її, а то вона буде на нас ображатися.

Приятель подумав-подумав і каже батькові:

— Гаразд, давай руку, хай Бог помагає!

— Ну, присилай сватів.

Посватались. Багатим було весілля, тиждень гуляли. Одне слово — люди заможні.

Але й веселошам кінець настав. Вранці встав свекор, кожному роботу дав: дочкам, синам, їхнім жінкам.

Тільки наймолодша невістка нудиться: ніхто їй нічого і вона — нікому нічого. Прийшла пора обідати. Всі сходяться, сідають за стіл. Батько питає кожного, хто що зробив. Кожний за себе відповідає, а дочка мовчить. Батько до неї:

— А ти, дочко?

— Я, батьку, нічого не робила, — відповідає.

— Ну, то вже ж ти знаєш порядок, — говорить батько. Вона відійшла від столу, сіла на лаву біля порога.

А молоду невістку ніхто не питає — вона сідає, обідає. Пообідали — знову до роботи. На вечір сходяться, знову батько всіх розпитує. Цього разу уже друга дочка нікого не робила — залишається без вечері. Молода невістка придивляється і прислухається (звичайно, як нова людина в сім'ї), а далі й питає тихенько котрусь ятрівку чи зовицю:

— Як це воно, серце, у вас ведеться — чи буде так завжди?

— Так і буде, — відповідають їй.

— А чому не питають, що я робила?

— Тому що ти, — говорять, — у нас ще гостя.

От минув ще день, може, і другий, вже й мати залишалася без обіду чи там без вечері, — молода невістка дивиться на все це, а далі, вставши рано, запитує матір:

— А мені яка робота, мамо?

— Візьми, дочко, віник, вимети хату і сіни.

Молода невістка все зробила, як було сказано. Зійшлися всі на обід. Батько розпитує кожного, а вона бачить, що її не питають, і сама відгукується:

— А я, тату, хату й сіни вимела.

— Ах, моє дитя кохане! — говорить батько, — я тебе і не питаю. Я знаю, що ти доброго роду, розумних батька з матір'ю, ти часу гаяти не будеш, тому я тебе й не питаю.

Після обіду молода невістка знову питає матір, що робити. Мати посилає води принести. Вона принесла. Перед вечерею батько похвалив, поцілував в голову молоду невістку. Наступного дня ще щось зробила, на третій — ще щось, а далі мало-помалу — вже й обідати зварить, а потім — вже й хліб пече. Сказано, чоловіка любить, а сім'я все голубить її та добрим прикладом вчить праці.

От якось на тижні чи другому мати рідна і говорить батькові:

— Пішов би ти, старий, та навідався до дитини. Я щось захворіла, а тобі й байдуже: віддали дитину в чужий двір — бог знає, як-то вона там звекає.

Старий каже:

— Може, й справді.

Одягнувшись, пішов у друге село до дочки. Заїшов у хату і бачить, що дочка сама обід варить. Звичайно, зраділа йому, привітала, попросила сідати, а сама знову до роботи. Та так тими горшками і кочергами орудує, що батько здивувався. Ось він і питає:

— А що тобі, дочко, чи добре?

— Добре, тату.

— А що, ти уже вмієш варити обід?

— Вмію, тату. Тут так заведено — хто не працює, той і не їсть.

— Ну, дитино моя, у всякого господаря свій порядок, — відповідає батько, — так ти, може, дочко, і голодувала, поки привчилася до роботи?

— Ні, тату, не зразу вчать, а так, потихеньку.

— Ну, добре, дитино.

Свекор бачив, як прийшов сват, але залишився у дворі, почекав: хай трохи з дочкою погомонить.

Батько виглянув у віконце, побачив свата, взяв із лави свитину, яку хлопці забризкали, і почав зчища-

ти бруд. Входить господар, привітався по-братерськи, сіли — гість знову за свитину і все її чистить і струшує. А господар запитує:

— Що це ви, свате, робите? Киньте!

— Ага, свате, що ж мені залишається робити, інакше без обіду залишусь.

— Так, свате, це в мене давній порядок і, слава Богу, мені добре з ним.

— Аякже, свате, у всякого господаря свій порядок, а якщо він добрий, то для чого б я його порушував?

ПП І НАЙМИТ

Зустрічає один раз дядько наймита Івана та й каже йому:

— Наймися до мене. Я дам тобі добру плату.

А той йому і каже:

— Я до вас наймусь, поки на печі не заведуться кози. Чи за день, чи за місяць, але за це треба платити сто карбованців.

А дядько йому і каже:

— А як не заведуться весь вік, то й служитимеш?

Він йому відповів:

— Служитиму, але дозвольте мені бігати з поля додому, коли мене дрік кусатиме.

Багач дозволив.

От вони рано запрягли воли з дядьком і поїхали в степ. Той Іван і каже дядькові:

— Ой дядечку, мене дрік кусає!

Він каже:

— Скоріш біжи додому!

Той Іван побіг додому і слухає під вікном. А тітка розмовляє з попом:

— А що буде, як Іван застане?

Каже:

— Сховаєш мене в телятник.

От Іван кричить:

— Одчиніть!

Тітка та заховала попа в телятник. Він увійшов у хату та каже:

— Ви сидите дома, а бугай уліз між телята та й поле.

— Оце ж, — каже тітка, — Боже мій. Я ж тільки що з телятника. Там нема ніякого бугая!

— Ану, світить, — каже, — тітко, свічку.

Засвітила тітка свічку. Іван узяв палицю, і пішов у телятник, і каже:

— Оце наше теля і оце наше теля, а оце не наше. Чого воно сюди заплуталось?

І почав бити попа палицею. Попобив він того попа і пішов на степ. От він прийшов на степ, дядькові не признається.

Той дядько і питає:

— Де ж ти гуляв, Іване?

А він каже:

— Ой дядьку, хіба мені гульня? Я ледве живий додому дійшов!

От на другий день знов каже:

— Мене дрік кусає!

— Біжи, — каже дядько, — скоріше додому.

Він побіг додому. Підійшов до хати і слухає, що примовляє піп з дядьковою жінкою. Піп і каже:

— Ну, що буде, як Іван застане? Він мені так набив боки тоді, що я ледве доплівсь.

— Стій! Не журися. Я тебе сховаю на горищі у вовну. Він тебе не знайде там.

Той Іван одчиняє хату, каже:

— Кип'ятить воду, та ще й багато, відер двоє, а то й троє.

— А нащо це тобі?

— Еге ж! Як не треба? Ви сидите дома, а нічого не знаєте? Скоро міль усю вовну поїсть.

Та тітка накип'ятила води. Каже:

— Наливайте двоє відер.

Набрали двоє відер води кип'яченої, засвітили свічку і лізуть на горище. Той Іван лле воду і приказує:

— Ой, буде тобі, вража міль, тітчину вовну їсти! Вилив одне відро, бере і друге. Піп з усіх чотирьох схватився з бочки та не попав на драбину — та в дірку з горища.

Іван з горища — та за попом. Тітка — за Івана і придержала його. Прийшов Іван на степ, дядько і питає:

— Де ти ходиш? Може, до дівчат, та не признаєшся?

А Іван і каже:

— Е, ні. В суботу признаюсь.

От на третій вечір пішов Іван знову додому. Став і слухає під вікном. От піп і розмовляє з нею:

— Ти знаєш що: мабуть, я буду йти додому, а ти завтра навариш хорошого обіду, горілки купиш і принесеш мені на степ обідать.

А Іван все це слухає під вікном.

— Я буду, — каже піп, — недалеко села орати, і у мене сірий і білий віл. Ні в кого таких не буде.

Іван послухав під вікном і пішов собі в степ. Перед обідом пішов до другого табору, до сусіда, та й каже:

— Дайте мені, тітко, сірого платка. — Він перев'язав вола свого сірим платком та й каже дядькові: — Ну, лягайте спать, а я поорю ще до обіду.

Той дядько ліг спати під возом, а тітка несе попові їсти, та не попала до попа, та попала до свого Івана, робітника, каже:

— Драстуй, Іване!

— Драстуйте, — каже, — тітко! О! А чого це ви сюди попали?

— Та оце ж, — каже, — так, мій голубе, матушка сказала, щоб я понесла батюшці їсти. Шукала я, шукала я, та ніяк не попаду. Та оце до вас прийшла.

— Ну, ідіть, — каже, — тітко, коло воза з дядьком посидьте, а я понесу батюшці їсти.

Він узяв, поставив ту їжу на борозні і пішов до батюшки. Каже:

— Знаєте що, батюшко? Казали дядько, що придуть і сокирою зарубають вас.

— Оце, — каже, — спасибі, Іване, що сказав.

Та й поглядає на Івана, щоб він не бив. Той Іван повернувся од попа до дядька та й каже дядькові:

— Казали батюшка, щоб ви прийшли з сокирою та наладнали їм букаря.

Той дядько взяв сокиру та іде до батюшки. Батюшка як угледів, що дядько йде з сокирою, та й почав тікати — і бички покинув. Дядько прийшов до букаря, походив, походив кругом — все справне, а сам собі і думає: «Чого ж батюшка втік?»

От дядько іде до свого воза. А тітка сидить з Іваном. А Іван уже бреше тітці:

— Ось дивіться, тітко, дядько йде злий-злий, з сокирою. Мабуть, вас зарубає!

Та тітка схватилась з-під воза і тікати додому. Дядько питає:

— Чого то тітка побігла, наче полуумна?

— Та то ж, — каже, — в селі горить ваша хата, а вона побігла тушити.

Той дядько сокиру не покинув та й побіг за тіткою. Тітка, як оглянеться, що дядько біжить.

— Ой, — каже, — битиме мене! — Та як упаде навзнач. А дядько добігає. Так вона куди там! У ліс сховалась. А дядько побіг у село. Іван слідом за дядьком. Поки дядько ставок обминув, а Іван скинув штани та перебрів. Прийшов до лісу, де високий дуб стояв. Виліз на дуба, закутався у лозу і дожидає. От дивиться: дядько побіг. Позаду тітка біжить. Прибігла до того дуба та й каже:

— Люди старі казали, що на оцім дубі Бог сидить. — І каже: — Божечку, божечку, чим би їх, сукиних синів, потруїть? — це про Івана і свого чоловіка.

А Іван з дуба обзивається, будто би Бог.

— Хорошим, — каже, — м'ясом, та кисілем, та варениками, та горілкою, та огірками солоними.

— А од чого ж вони будуть труїться?

А Іван з дуба:

— Од м'яса поніміють, од кисілю посліпнуть, од вареників поглухнуть, а од горілки не встануть, а од огірків, — каже, — полопаються.

— Ну, — каже, — спасибі, Боженьку, спасибі!

А бог:

— Спасибі, спасибі!

Той Іван зліз з дуба і пішов на табір. От дивиться — дядько іде.

— Ти ж, — каже, — Іване, казав, що хата горіла.

— Та то, мабуть, вихор замів, а мені здалося, що ваша хата горить.

От на вечір Іван каже:

— Буду йти додому.

Той дядько каже:

— Візьми бики та й поїдеш.

Той Іван застріг у передок, прив'язав цеп довгий-довгий. Дядько і питає:

— Нащо ти цеп узяв?

— Так мене, — каже, — коло лісу часто дівка лякає, а я й хочу зачепить цепом та й притягти до вас.

От той Іван приїжджає додому. Спинив воли потихеньку і слуха під вікном. От той піп і каже:

— Ну так що, Ганно?

— Еге! — каже. — Батюшко, не журіться. Я молилась Богу, так Бог сказав мені, чим їх потруїть.

А піп і каже:

— Ой, заживемо, Ганно!

От той Іван:

— Тпр, гов! — будто він тільки що приїхав.

А піп і каже:

— Ой, куди ти мене сховаєш?

Каже:

— В сундук, де попіл.

А у їх кожну суботу тільки вивозили попіл. Закон такий був. Заховала попа, вийшла і каже:

— Чого це ти, Іване, приїхав?

Каже:

— Оце ж я приїхав того: солонець на ниві завівся, так я хочу взяти сундучок з попелом і посипати ниву, бо завтра субота, щоб раніш пошабашить.

— Ну, лягай, — каже, — засни, а вдосвіта і поїдеш.

— Та ні! — каже. — Буду зараз. Давайте ключ до сундучка.

— Та я і ключ загубила.

— Давайте, давайте!

Дала ключ, Іван і виносить сундук. Прив'язав далеко-далеко цепом од передка той сундук і каже:

— Гей, поїхали!

Котиться сундук ззаду, а піп перекидається у сундуці. От він з гори та на гору, з гори та на гору, а піп кричить у сундуці. І хотів до дядька одвезти попа, а туман накотив, і він заблудив. От тоді зустрічає пан Івана.

— Що це ти, — каже, — везеш у сундуку?

Каже:

— Оце ж, паночку, піймав чорта.

— Невже? Покажи ж, який він.

Каже:

— Ви злякаєтесь.

— Ні, — каже, — я стану з ружжом і зразу уб'ю, як вискочить.

Той як одкрив сундук, піп як вискочить з сундука, пан як закричить:

— Калавур! — і ружжо загубив, злякався.

От той Іван приїжджає до табору та й каже дядькові:

— Ну, — каже, — дядьку, оце сьогодні нам кінець життя.

Той дядько з ляку:

— А чого ж це так?

— Нас, — каже, — буде жінка з попом труїть. Ну, запрягайте воли, дядьку, будем їхати додому.

Той дядько запрягає воли, сідають і їдуть додому.

От приїжджають вони додому, а жінка:

— Скоріше, скоріше, чоловіче, в хату. Я вже й обідати вам наготовила. Сама і бикам дам.

Іван і каже:

— Ну, беріть же, дядьку, мішалку добру в хату, і я візьму собі.

От вони увійшли в хату, поставили мішалки в кочерги і посідали за стіл. А піп сидить під ліжком, дивиться, як будуть труїться. От вони їдять м'ясо, а жінка питає:

— Ще вам?

Вони, як будто поніміли, мурчать.

— О, — каже, — слава Богу, вже і поніміли.

А батюшка виглядає з-під ліжка.

— Став швидше киселю, щоб посліпли і нічого не бачили.

Вона їм поставила киселю.

— Став, — каже, — швидше вареники, щоб поглухли.

Вона поставила і вареники.

— Став, — каже, — швидше горілку та огірки.

Як випили горілку, а огірки під себе — подавили, будто полопались.

От той батюшка вискочив з-під ліжка.

— Слава Богу, вже нема їх!

І почали танцювати, плигати з жінкою з радощів. З долівки — на піч, а з печі — додолу і мекають по-козячому, а Іван і каже дядькові:

— Вставайте, дядьку, вже кози завелись!

От вони встали і давай бити попа...

ПІП ТА СЕЛЯНИН

Був один бідний чоловік, а мав велику сім'ю. Раз лиш на казанні вчув, як піп звертається до людей:

— Люди мої, громадо, приносьте на Боже, хто що може, і Господь нагородить вас сторицею.

Дома чоловік каже своїй жінці:

— Небого, маємо багато діток, а жиємо бідно. Отець духовний у церкві виголосив, що хто дасть на

боже, того Господь нагородить сторицею... Може би, щось понести?

— Чоловіче, ти здурів? Таж у нас лиш одна корова на обійстю. Ані овечок, ані свині.

— Мовчи... Біг нам заплатить, а отець духовний нас похвалить!

Повів селянин корову на попівське обійстя. Піп записав у церковну книжку. І корівка ходить пастись разом із попівськими коровами.

Раз пастух на толоці заснув, а худоба заблудила... Селянська корова попрямувала до свого старого газди й повела за собою й попівські.

Чоловік зрадив:

— Ну, жоно, ти не вірила, що ми будемо нагороджені. Диви: наша корівка привела ще десять.

А жона лише головою покрутила:

— Дурний тебе піп хрестив. Від тебе їх ще ниньки заберуть. Най лиш дозвідає піп.

І раз лиш почали слуги шукати корів.

— Ану, погляньте до того селянина, — порадив піп, — може, його корова повела й наших...

Пішли до нього, а корови й справді тут. Але селянин не дав. Тоді прийшов сам піп...

— Що ти, Василю, вчинив?

— Нич. То мене Господь нагородив.

— Недобре, Василю, робиш! Ти чужі корови присвоїв.

— Як чужі? Хіба ви, отче, з казальниці неправду говорили? Це ви своє слово не держите?

Зажурився піп... Думає собі: сміх буде, перед народом стану брехачем, коли Василь почне всім говорити.

— Слухай, Василю, не фіглюй... Одну корову собі бери, а інші віддай.

— Я не фіглюю, отче... Як вам дуже жаль, беріть собі ви одну...

І піп мусив піти геть.

Чоловік загадувався. І ще й тепер газдує, якщо не вмер.

ПІП У БОЧЦІ

Проходила раз жінка коло попової хати, а він до неї стиха:

— А-хи!

Прибігла вона додому і каже чоловікові:

— Знаєш, проходила я коло батюшчиної хати, а він до мене стиха: «А-хи!», а я налякалась і побігла...

— Дурна, — каже чоловік, — чого налякалась? Кашляй до нього теж: «А-хи!» А як спитає, коли до тебе приходити, то кажи — увечері.

Так вони і умовились. Пішла жінка коло попової хати, а піп до неї:

— А-хи!

А вона до нього:

— А-хи!

Він тоді:

— Коли до тебе прийти?

А вона:

— Увечері, як поїде чоловік до млина.

А чоловік її цілий день порався коло клуні, виносив мішки з висівками і поїхав до млина.

От лише смеркло, а піп до неї вже йде, кладе на стіл півока, а жінка виймає вареники... Тільки вони посідали, як надворі:

— Тпру!.. гов!..

А жінка, наче злякалась, кричить:

— Чоловік приїхав, батюшко! Де я вас подіну?

Піп туди, сюди, нема де заховатися. Тоді жінка й каже:

— Скакайте в цю бочку.

А в тій бочці було трохи малясу, піп скочив, загруз у маляс і сидить, не ворухнеться. Жінка ту бочку зверху й накрила.

Чоловік, буцім нічого не знає, заходить до хати, сідає за стіл, випили вони з жінкою півока, поїли вареників і полягали спати.

На ранок роздер чоловік подушку, висипав пір'я в бочку з малясом і кличе сусідів, щоб допомогли йому цю бочку на віз висадить.

— Лишилось, каже, трохи малясу, треба його брату завезти.

Взяли вони ту бочку, а вона важка, винесли її на воза, а він привіз її в гай, поставив посередині, а сам бігає навколо кущів і наче ловить щось. У той час їхав пан, і бачить він, що чоловік щось ловить, а нічого не видно, от він і каже своєму фурманові:

— Іди спитай, що це він ловить.

Прийшов фурман до нього і каже:

— Питає пан, що ти ловиш?

Той чоловік все бігає і каже:

— Я вже одного чорта піймав, а тепер чортиху ловлю, на розмноження, значить.

Пішов фурман до пана і каже:

— Той чоловік каже, що чорта має, а ще чортиху ловить на розвод.

А пан каже:

— Скажи йому, хай він мені чорта покаже.

Приходить фурман знов до чоловіка і говорить, щоб він панові чорта показав. А той чоловік аж відмахується:

— Та ні, не покажу, він втече, і тоді знов його ловити, не покажу. — А сам бігає, ловить і ловить.

Пан дивиться, дивиться і знов посилає свого фурмана, щоб чоловік показав йому чорта. Той і каже:

— Хай дасть мені пан 600 рублів, то вже сім'ю потерю, а чорта покажу.

А що панові 600 рублів, як він хоче чорта побачити. От і дав йому 600 рублів. Відкрив чоловік бочку, потягнув попа, а той ногу виставив, у малясі, в пір'ї, виставив другу ногу і — прудцем до ставка та в воду...

А пан дивиться та регоче:

— От так чорт патлатий. Як у воду шубовснув. Ладний чорт.

А попові довелося, мабуть, не день, не два сидіти в ставку, від малясу відмочуваться...

ПОДАРУНКИ ВІТРА

Були дід і баба, і дуже вони бідно жили. Свариться баба з дідом: «Відколи я віддалася за тебе, то все бідуєм і бідуєм. І все через тебе».

Мав дід трохи грошей, і взяв він собі за ті гроші гектар поля на рік. І посіяв на тім полі пшеницю.

Ходить дід у поле, дивиться — файна пшениця росте. Каже дід бабі: «Добре нам тепер буде, будемо мати свій хліб». Прийшов він раз на поле, подивився — пшеницю вже можна жати. Нагострив дід серпи, завтра підуть з бабою жати. А вночі звіялася буря з градом, і град побив дідові всю пшеницю. Приходить дід з поля і каже:

— Бабо, побив град нашу пшеницю.

А баба ще гірше свариться з дідом:

— Треба було жати вчора, треба було позавчора!

Набридло це дідові, покинув він бабу й пішов.

Ішов, скільки йшов, і зайшов у ліс. І забачив у лісі хатку. Заходить у хатку, а там якась баба. Привітався він, а баба й питає:

— Куди, чоловіче добрий, ідеш?

А він і розкажує, що баба свариться з ним за пшеницю:

— Виросла нам файна пшениця, а вночі звіялася буря з градом і побила всю.

— І в людей побив град?

— Ні, лиш мій гектар побив.

Баба й каже:

— Мої сини — Вітри. Котрийсь із них зробив це. Прийдуть додому, спитаю їх.

Приходить старший син, баба питає його, а він каже:

— Ні, я в тій стороні не був.

Приходить другий син, питає стара і його. І другий каже, що не був у тій стороні. Приходить третій. Мати спитала його, а він засміявся та й каже:

— Так, це я зробив. Але я тобі, діду, допоможу. На оцю скатерку. Як простелиш її, то що схочеш тобі буде. І їсти, і пити — всього доволі.

Дід узяв скатерку й пішов.

За день він додому не дійшов. Довелося ночувати у корчмі. А корчмар каже йому:

— Діду, це корчма, тут усе дають лиш за гроші. Це не те, що у вуйка якогось переночувати і повечеряти задурно.

— Мені нічого не треба, у мене все є, — каже дід. Та бере застеляє стіл скатеркою, і з'явилося на тій скатерці їсти й пити, що хочеш. Сів із дідом і корчмар за стіл, сіла й корчмарева жінка. Наїлися, напилися. А корчмар усе старається напоїти діда.

Напився дід і лягає спати. А корчмар зняв чарівну скатерку зі столу, заховав її, а на стіл поклав іншу. Устав дід рано, взяв скатерку і пішов додому.

Баба забачила діда і знов свариться з ним. А дід їй каже:

— Мовчи, бабо, тепер ми заживем.

І простелив дід скатерку. А на скатерці нічого нема. Баба ще гірше свариться:

— То ти ще й обманюєш мене?!

Думає дід: «Що ж це зробилося зі скатеркою? То, мабуть, Вітер обдунив мене». І пішов дід знову до Вітра. А Вітер каже:

— Діду, як загубив мою скатерку, то дам тобі гаманець. Будеш мати з нього грошей стільки, скільки схочеш. Лиш спорожниш його, а він уже знов повний.

Дід узяв того гаманця і пішов додому.

За день дід не міг дійти додому і знов зайшов до корчмаря. Той зустрів його як старого знайомого. Посадив діда за стіл, п'ють, їдять. Корчмар і запитує:

— Покажіть, діду, ще якісь чудеса. Що у вас є цікавого?

А дід виймає гаманець і показує корчмареві. Спорожнив гаманець на стіл — купа золота! Поклав гаманець у кишеню, тоді витягає, спорожняє — знов купа золота.

Напоїв діда корчмар. Дід заснув, а корчмар витягнув із дідової кишені гаманець, а в кишеню поклав інший.

Встав дід рано і пішов додому. А жінка знов свариться з дідом. Дід і каже:

— Стань, бабо, тепер ми будемо добре жити до самої смерті.

Витягає дід гаманець, витрушує на стіл — нічого нема. А баба ще гірше свариться.

— Другий раз мене обманюєш!

Іде дід знову до Вітра. І скаржиться:

— Не слухається мене гаманець, нема в нім більше грошей.

А Вітер знає, що робиться, лиш не каже дідові нічого. Усміхнувся він і сказав:

— Даю тобі, діду, ще оцю сумку. Як захочеш бачити, що в ній є, то відкрий її і крикни: «Два з сумки!» А як не захочеш більше бачити тих двох, то крикни: «Два в сумку!» — і закрий сумку.

Вийшов дід і йде додому. І захотілося йому бачити, що є в сумці. Відкрив він сумку і каже: «Два з сумки!» Як вийшли два з сумки, як зачали діда молотити! Пригадав дід, що Вітер казав. «Два в сумку!» — крикнув він, і тих два лишили його і пішли в сумку. Дід закрив сумку і пішов далі. І прийшов знов до того корчмаря. Зрадів корчмар. «О, старий знайомий прийшов!» Та садить діда за стіл. Наїлися, напилися. А корчмар запитує:

— Ану, діду, що за чудеса в тебе є? Показуй.

Дід і каже:

— Два з сумки!

Як вийшли два з сумки! Як зачали корчмаря бити, як зачали молотити! Б'ють до смерті. Корчмар кричить:

— Жінко, віддай дідові його скатерку й гаманець, най він мене лишить живого!

Узяв дід скатерку й гаманець.

— Два в сумку! — крикнув він, закрив сумку й пішов.

Приходить дід додому, а баба знов свариться. Дід думає: «За те, бабо, що ти зі мною стільки сваришся, провчу тебе». Та відкрив сумку.

— Два з сумки!

Як вийшли два з сумки, як зловили бабу! Б'ють, аж порох летить! Побачив дід, що вже досить бабі, і крикнув:

— Два в сумку!

Та бере скатерку, застеляє стіл. І на столі, що лиш на світі буває, — їж і пий. Сіли вони з бабою за стіл. Дід був дуже хороший чоловік. Каже він бабі:

— Бабо, іди попроси до нас у гості сусідів.

Напросила баба сусідів, і сусіди наїлися й напилися, скільки хотіли й чого хотіли.

І дочувся пан, що в діда є такі чудеса: скатерка й гаманець. Приїхав він бричкою до діда, зайшов до хати.

— Здрастуй, діду!

— Здрастуйте.

— Чув я, що в тебе, діду, чудесна скатерка є.

— Еге, — каже дід, — є.

Простелив дід скатерку. Пан зроду не бачив таких напиків і наїдоків. Сів пан з дідом і бабою за стіл, наївся, напився, чого тільки хотів, а потому й питає діда:

— Де ж твій чудесний гаманець?

Показує дід і гаманець. А пан подивився та й каже дідові:

— Цю скатерку й цей гаманець загорни в папір, віднеси в мою бричку і поклади під сидіння.

Дід почав просити пана:

— Я старий, баба стара, як же ми будемо без цього жити? Не беріть, прошу вас.

А пан не хоче й слухати. Забачив дід, що не впрось, та й каже:

— У мене ще одна цікава річ є.

Та відкрив сумку і крикнув:

— Два з сумки! Рахуйте панові кості!

Як вискочили два з сумки, як узяли пана в роботу! Пан кричить не своїм голосом:

— Не треба мені нічого! Лиши мене тільки живого!

А дід мовчить, най пана ще помолотять. А тоді крикнув:

— Два в сумку!

І закрит сумку.

Поїхав пан, а дід з бабою лишилися. І мали вони чим жити, поки не вмерли. І самі їли-пили і сусідів годували. І більше баба з дідом не сварилася.

ПОПЕЛОВИЙ КОРЖИК

Жив собі Гаврило. Він не мав ніякого маєтку, зате була купа дітей у хаті. Щоб їх прогодувати, ходив до багачів та панів робити.

Одного дня Гаврило сказав жінці:

— Нема тут життя, бо моя правда записана на піску, а кривда — на камені. Піду я у світ. Спечи мені коржик на дорогу.

— А з чого я тобі спечу? Муки немає, — каже жінка.

Зажурився чоловік. Не помандрує ж він у світ з порожньою тайстрою. Жінка йому порадила:

— Піди до багача і попроси хоч жменю муки.

Гаврило подався до багатія:

— Так і так, я хочу йти шукати гараздів. Треба спекти коржик на дорогу. Може б, ви дали мені муки? Я вам робив цілий рік, а заробив на сіль до оселедця.

Багач почухав потилицю і не відповів. Покликав свою жінку і щось шепнув на вухо. Вона вийшла з хати й невдовзі повернулася.

— Я там приготувала тобі мішок муки, — сказала біднякові.

Гаврило дуже втішився, що буде тепер мати не лише на коржик, але й дітям лишиться. Підняв мішок на плече — й додому.

Жінка теж зраділа. Та розв'язала, а там — попіл.

— От дурний! — і сплеснула в долоні. — Але якщо кажеш, що це є мука, то я спечу тобі з неї коржик.

Принесла корито і замісила тісто.

А вранці Гаврило зібрався у дорогу. Взяв тайстрину з попеловим коржиком і пішов шукати гараздів.

Йде, йде — й захотів їсти. Відламав трохи коржика і підніс до рота. Коли торкнувся ним до вуст, кусень став білий-білий, як весільний калач. А смачний! Гаврило їв і не міг наїстися.

— Ади, гейби помазаний медом! А жінка мене дурнем обізвала!

Напився водички, відпочив — і далі. Дістався до міста. Там було немало таких бідаків, що дивилися на світ голодними очима і чекали, аби пан покликав на якусь роботу. Гаврило разом з ними заночував просто на майдані.

Уранці сунув руку в тайстру, відламав коржика і їсть.

Бідаки з усіх кінців майдану потяглися до нього. Чоловік дав кожному по доброму шматку, але коржик був цілий-цілісінький.

Довго блукав чоловік по чужих краях. Роботу навіть не зачепив пальцем. Попеловий коржик був йому за їжу. Та зносився одяг. Обідраним і змученим повернувся бідняк у село. Йде вулицею — глип, а перед ним багач.

— Ну, доробився у світах?

— Усюди біда!

— І як це ти з голоду не вмер?

— А так і так, — каже чоловік. — Жінка спекла коржик із муки, що ви мені дали за рік роботи. Я два роки їв того коржика, ще й людей голодних годував, а він, йдіть, цілісінький у тайстрі.

Багач роззявив рота:

— Скільки живу — отакого не видів, щоб їли коржа з попелу. Ану, дай покуштувати...

Бідняк дав йому кавалок. Багач понюхав — здивувався: запахло калачем. А як з'їв той кусень, облизався і побіг додому.

— Жінко! — крикнув, задиханий. — Вибери попіл із печі і наліпи з нього калачів. Повезу до міста продавати!

Напекла багачка повненьке корито попелових калачів, накрила рушником. Багач не втерпів — відламав шматок, аби посмакувати. Але калач до горла не ліз, рот був набитий глиною. Захланний багачисько таки жував і лигав, аби жінка не лаяла, що дурно наробилася.

А на ранок віддав Богу душу.

І казці кінець.

ПОПІВСЬКИЙ НАЙМИТ

В одній слободі жив піп. От пішов він на базар наймати робітника. Довго ходив по базару, коли це стрічає одного чоловіка та й питає:

— Чи ти наймешся до мене в робітники, на рік?

— Наймусь.

— А скільки ти візьмеш?

— Та я візьму недорогого: двадцять карбованців. Але тільки з таким договором, щоб один на другого не сердився і не лаявся. А який із нас розсердиться, то тому одрубать голову.

— Чи так, то й так, — каже піп.

Дає робітникові карбованця завдатку і говорить:

— Я тут ще походжу та дещо куплю, а ти йди до мене прямо додому.

От живуть вони тиждень, другий. Дивиться піп, не робить його робітник свого діла як слід. Що йому робить? Просьби не слухає, а лаять не можна. Піп і каже попаді:

— Давай пошлемо свого робітника в ліс по дрова, там його звірюки з'їдять. Дамо йому поганих волів, щоб не шкода було, як і їх з'їдять звірі.

Прийшов піп до робітника та й каже йому:

— Запрягай отих сіреньких волів та їдь у ліс по дрова.

А робітник не був роззявою, він чув усю балачку попа з попадею та взяв дістав собі пуд прядива, бочку смоли, зробив собі батіг, причепив його до пужална, поклав на віз, запряг волів та й поїхав у ліс по дрова. Заїхав аж на середину лісу і давай рубать дрова. Коли це приходять два ведмеді і заходились ловить волів та їсти. Робітник і каже їм:

— Їжте, їжте, будете ви самі того воза тягти.

Нарубав дров, наклав на віз їх так багацько, що ті воли, яких ведмеді поїли, і з місця б не зворухнули. Тоді взяв половив тих ведмедів, запряг їх у віз, а сам виліз на воза та й поганяє їх батогом.

Приїхав додому, а піп як побачить, що робітник їде ведмедями, то мало не сказився. Робітник випріг своїх «воликів», пустив їх у загін, а сам пішов у хату обідати. Як пішли ж ті «волики» душить та їсти усю скотину, так на ранок остались у загоні тільки одні маслочки.

Посилає піп оп'ять свого робітника до поміщика за грошима, а на думці собі, що там його розірвуть злі собаки. Аж ні, цього робітника сплоха не одуриш. Він запряг своїх «волів», взяв батіг і поїхав править грошей, цілу мірку. Приїжджає до пана в двір, а собаки його й напали. Він їх усіх взяв та й повбивав своїм батогом. Заходить до пана в хату та й каже йому:

— Давай, пане, попові гроші.

— Які? — каже пан.

— Та я ж не знаю. Мене послано, так давай, а то тут тобі й смерть.

— Скільки ж тобі грошей?

Злякався пан, одміряв мірку грошей і оддав. Робітник узяв гроші та й поїхав додому. Приїжджає, а піп стоїть біля воріт сам не свій, ворота одчиняє і головою киває, на думці собі: оце чиста халепа з таким робітником.

Через тиждень піп оп'ять посилає робітника у млин, до чортів за борошном. Він поїхав. Приїхав до млина, встав з воза і йде в млин. Чорти тут його і обабали.

— Чого це ти, — кажуть, — сюди притаскався? Ми тебе тут роздеремо, й маслачка не останеться.

Він, недовго думавши, взяв свій батіг та як зачав чортів перебирать, як зачав... Чорти бачать, що лихо, та давай пірять мішки йому на віз. Натаскали такого, що ведмеді ледве-ледве тягнуть. Він виліз на віз та й їде додому.

Коли це трісь! — вісь поламалась. Він устав з воза, побіг у млин до чортів, піймав одного за роги та й цупить його до воза. Привів і каже:

— Лізь, окаянний, під вісь та держи її, щоб вона не тяглась по землі.

Той чортяка утрое зігнувся, держить, аж крекче. Приїхав робітник до двору та й гукає:

— Попе, попе, одчиняй ворота!

Розсердився піп, що й з чортами робітник справився, але нічого не поробить, треба одчинять ворота. В'їхав робітник у двір, поскидав мішки в комору, а тоді взяв батіг та як оперіщить того чорта, так він як дременував назад, тільки пил схватився.

Живуть вони місяць, живуть півтора, коли це піп з попадею задумали втекти од робітника. Взяв піп два мішки, наклав в один сухарів, а в другий ризи, книжки та ще дещо і налагодивсь у дорогу.

Проти того дня, що їм саме тікати, піп розговорився з попадею, а робітник якраз лежав на лавці та й чув усю їхню балачку. Побачив він, що вони вже по-

снули, узяв укриття свою постіль рядном, так ніби він там спить, а сам пішов та висипав сухарі з мішка, вліз у мішок і зав'язався.

Устає піп, подивився, що робітник не ворухиться, та й будить попадю:

— Вставай, та будем скоріше тікати.

Попадя встала. Потихеньку вийшла надвір. Піп ухватив той мішок, що був з сухарями, а попадя той, що з ризами, та й подалися і не оглядаються. Біжать та й біжать і вже далеко забігли. Коли це чують, ніби щось гукає. Вони тоді ще швидше припустились. Попадя так уморилась, що аж ногами плутає, а тікає. Стали вони через річку переходити, а робітник з мішка й каже:

— Гляди ж, попе, мене не замочи!

Піп з переляку не розібрався, де воно балака, та як побіжить, мов скажений, та незчувсь, коли й на тому березі опинився. А робітник і кричить йому:

— Та не дуже біжи, а то мене впустиш.

Піп мало не очманів од страху.

— Хіба і ти тут? — питає.

А робітник прорізав мішок ножиком, вискочив та й каже:

— А ви думали так од мене і втекти? Ні, мене не проведете!

Наступила ніч.

— Де ж тепер будем спати? — каже піп.

— А отут, на березі, — каже робітник.

— Про мене, хоч і тут, — каже піп. — Тільки ти лягай од краю берега, попадя в середині, а я аж скраю, од гори.

Послались ото лягать спать. Піп одійшов з попадею за горбик та й каже їй:

— Як засне робітник, то я збуджу тебе, та вкинем його в річку, він і утоне.

А робітник усе й вислухав. Полягали спать. Попадя вмостилась у ризи, а піп укриття рясою, та й по-

снули. А робітник лежить і дослухається, чи не хропуть. Дослухавсь, що вже стали хропти. Він гарненько встав, стяг з попаді ризи, відкотив її на своє місце і вкрив мішком, а сам умотався в ризи, ліг та й будить попа:

— Попе, попе, вставай! Уже робітник спить.

Піп схватився, та як ухватять з робітником ту попадаю та в річку — шульбох! Тільки вона й забулькала. Робітник тоді каже:

— Отак, пропала попада.

— Хіба це ти? — каже піп, а сам стоїть ні живий ні мертвий. Злякався.

Так і остався піп без попаді. А робітник розраховався і пішов собі далі.

ПОТРЕБА, БІЛИЙ І СОНЦЕ В РЕШЕТІ

Жив чоловік з жінкою. Він більше на полі працював, а вона вдома. Заробив чоловік грошей, приніс додому і каже:

— Сховай, жінко, поки прийде потреба.

Сховала жінка гроші, й тоді обоє пішли порося колоти. Закололи, і чоловік каже:

— Сало й м'ясо сховаймо, хай будиться аж до білого.

Він мав на увазі, хай стоїть воно до білого снігу, до зими.

Сховали сало, чоловік пішов у поле, а жінці не терпиться: чекає, коли придуть Потреба та Білий.

Якось одного дня наманувався подорожній, а вона питає, чого він загостив.

— Є потреба, жінко, — відповідає гість.

— О добре, що я вас дочекалася! Казав мені чоловік, що ховаємо гроші, поки Потреба не прийде.

Витягла вона гроші й віддала подорожньому. Увечері повернувся її чоловік, а вона з радістю біжить до нього і говорить:

— Був Потреба і я йому всі гроші віддала.

Коли дійшло до чоловіка, що й до чого, то він за голову взявся.

— Чого ти, жінко, така дурна? Таж я казав сховати гроші на чорну годину, як нам їх треба буде... Йди геть, аби я тебе більше не бачив!

— А куди я піду? Нікуди не піду. Йди сам, як хочеш.

Другого дня пішов чоловік знову на роботу. Приходить незнайомець у білому одязі. Жінка зраділа:

— Добре, що ви прийшли! Був у мене якийсь чоловік, і я йому подарувала гроші, бо не зрозуміла, яка - то потреба. Чоловік мене за це дуже сварив. Тепер я бачу, що ви той, якому він м'ясо й сало тримає, то забирайте швидше, може, хоч за це похвалить.

Як дають, то бери, а б'ють — утікай. І що за перший раз не забрав — повернувся ще раз по м'ясо й сало і усе поніс.

Прийшов її чоловік, а жінка хвалиться, що був Білий і м'ясо з салом забрав.

— Ой, жінко, ти таки немало дурна! Піду я геть від тебе.

— То йди!

Та й пішов.

Йде він день, йде другий, а на третій — зупинився коло якоїсь хати. Здивувало його, що жінка з решетом бігає то надвір, то знадвору до хати.

— Що ви таке робите? — питає.

— Ношу решетом сонце, бо надворі є, а в хаті нема. Я лише зловлю, а воно через дірочки утікає. Якби хтось мені допоміг внести його до хати, то все віддала б.

— А корову дасте? — питає він.

— Дам.

Взяв він дзеркало, так скерував проміння, що зайчик через вікно засвітив до хати.

Жінка зраділа, почала його обіймати.

Але він каже, аби давала корову, бо чоловік може надійти.

Вивела зі стайні корову, ще й грошей дала на дорогу. Задумався чоловік і повернувся додому. Приганяє корову на своє подвір'я і каже:

— Я думав, що ти, жінко, найдурніша, але тепер бачу, що є ще дурніші за тебе. Тому я і повернувся додому.

І вже вони добре жили.

ПРАВДА І КРИВДА

Якось жила собі бідна вдовиця. Мала двох синів. Один хлопець був дуже справедливий, другий — несправедливий, бо де тільки міг, всюди чинив кривду. Так мати синів і назвала: молодшого — Правдою, а старшого — Кривдою. Скільки не просила, не умовляла старшого: «Не чини людям зла, будь добрий, справедливий!» — нічого не допомагало. А молодшому говорила: «Синку, стій за себе, не будь такий м'який та дурний!» Та молодший син іншим не міг бути.

Так брати й повиростали: кожен зі своєю натурою — старший з кривдою, молодший із правдою.

Синам не хотілося бідувати при матері. Дорадилися, що підуть шукати собі щастя.

Мати не противилася, думає: «Гірше їм не буде, як є вдома».

З останньої жмені борошна спекла їм по коржеві, поклала й по цибуліні до торбин синів, і вони рушили у світ.

Ідуть брати цілий день. Понадвечір прийшли до колодязя й зібралися переночувати. Розпалили вогонь, бо ліс був довкола. Хочуть повечеряти — кожний із свого. Та Кривда думає, як би йому обдурити брата. І каже:

— Знаєш що, Правдо! З'їжмо твого коржа, бо тобі тяжко нести. Потім з'їмо мого!

— Добре, най буде так!

Правда вийняв з торбини коржа. Повечеряли, а що залишилося, Кривда кинув до своєї торби.

Переночували і — в дорогу.

Кривда знову каже:

— Правдо, я голодний!

— Та і я голоден, лиш мовчу!

— Будемо полуднувати.

Посідали. Правда і не розв'язував свою торбину, бо порожня.

Кривда вийняв те, що залишилося від братового коржа. Їсть, а Правді — ні крихітки.

— Дай мені мало! — просить Правда.

— Я, хлопче, не дам, бо хто знає, скільки йти. Може, в дорозі помру з голоду.

Встав, іде далі. А Правда зі сльозами на очах — за ним. Надвечір дійшли до лісу. Посідали, відпочили, збираються переночувати. Кривда почав їсти.

— Дай, брате, й мені! — просить Правда.

— Дам, якщо погодишся, аби тобі одне око видовбав.

Та що чинити? Правда уже зголоднів, аж помирає.

— Довбай, коли так.

Кривда ножем виколов братові одне око й дав за це кусник коржа.

Рано встали, Кривда почав їсти. Правда просить:

— Дай мені!

— Дам тобі, якщо дозволиш, щоб я тобі праву руку відтяв.

— Най буде по-твоєму!

І Кривда відрубав братові руку, дав йому кусник коржа. Правда вже без ока і руки.

Ідуть далі. Правді камінь лежить на серці, та не каже нічого. В обід сіли їсти. Кривда їсть, а Правда просить:

— Дай мені!

— Дам тобі, коли дозволиш видовбати й друге око!

Правда мусив погодитися, бо був дуже голодний.

Кривда виколов братові вже і друге око. За це дав йому кусник коржа.

Ідуть далі. Понадвечір входили до одного міста. Були недалеко, а сил добратися до міста вже не ви-

стачало — геть поголодніли. Кривда ще мав у торбі кусень коржа.

Сів і їсть.

— Брате, дай і мені крихітку!

— Дам, але відрубай тобі й другу руку!

— Рубай!

Кривда відтяв йому і ліву руку, дав кусник коржа.

Потім устав і хотів залишити каліку.

— Не залишай мене, брате! Коли вже став калікою, доведи бодай до міста. Там люди мені загинути не дадуть.

— Ну, ходи, буду тебе вести.

Веде його, веде, дивиться, а на околиці стоїть шибениця. Привів сліпого, безрукого брата до шибениці й каже:

— Сідай тут і сиди, а я піду до міста чогось роздобути.

І залишив його.

Правда, неборак, сидить. Настала ніч. Правда хоч її і не бачить, зате відчуває. Стало студено. Коло півночі прилетіли до шибениці три ворони — це були пропасники. Посідали на шибеницю, говорять між собою:

— Чи знаєте, що нового в місті? — каже перший ворон. — Тут така новина: цариця захворіла, і нема ліків, лікарів, які б допомогли.

— Бачите! — озвався другий ворон. — Цариця му- сить померати, а лік є. Під головою у неї в подушці потовчена на порох отруйна гадюка. Цариця дихає отрутою й помирає. Досить подушку вийняти з-під голови, і цариця видужає.

Правда причаївся й слухає. Ворони-пропасники його й не помітили.

— А знаєте ще новину? — озвався третій ворон. — Сеї ночі на траву впаде така роса, що який би каліка не був — кривий, безрукий, сліпий — від роси зці- литься, як тільки обмие нею свої рани.

Так закінчили бесіду три ворони, а коли відлітали, перший сказав:

— Дивіться, аби наша таємниця не була кимось зраджена!

Правда від страху не знав, що й чинити. Та на зорі, як тільки когути запіли і вже нечиста сила не мала сили-моці, почав росу шукати. Знайшов мокру траву і, як тільки торкнувся роси, руки вирости. Набрив роси в долоні, потер лице і став бачити. Наскуб Правда трави з чарівною росою і рушив до міста.

А там — великий смуток. Люди в чорному. Цар обіцяє півдержави тому, хто вилікує його жінку.

Правда зголосився до царя.

— Стільки багатства тобі дам, що й сам не будеш знати, куди його дівати! — каже цар Правді, бо той взявся вилікувати царицю.

Прийшов Правда до цариці, не давав хворій ніякого ліку, тільки наказав перенести її до іншої кімнати і на інше ліжко. Взяв Правда роси з трав, натер нею хвору й велів нагріти купіль. Викупали царицю, і вона відразу стала здоровою. Цар зрадив. Обсипав Правду сріблом-золотом, дав йому звання славного лікаря і вже не пускав з двору.

Правда погодився жити при палаці, тільки просив, щоб привели і його бідну матір. І жив собі чесно.

Дізнався про все, що сталося, Кривда. Ходив він мандруючи, біду причиняючи. Прийшов Кривда до брата і питає:

— Правдо, як ти став таким багатим?

— Сказав би тобі, та шкодую — ти мій брат.

— Не шкодуй мене, скажи!

— Я роздобув своє багатство під шибеницею, там, де ти залишив мене. Але тобі туди йти не раджу.

— Та коли так, я тебе й не звідаю...

Ще тої ночі Кривда побіг під шибеницю, сів і сидить. А перед тим дав собі обрубати руки, виколоти очі.

Сидить Кривда під шибеницею, чекає багатства. Раз лиш уночі прилетіли ворони.

— Що нового? — питає один.

— Та що? Підслухав хтось нашу розмову й вилікував царицю.

— Ану перевіримо, чи тут когось немає! Може, хтось знову нас підслуховує! — каже другий ворон.

І почали перевіряти. Кривда притулився до стовпа.

— Ага, ти тут, голубчику! — крикнули ворони. — Добре, що ти тут! Давно тебе чекаємо! Ти кривдив людей, брата погубив, нас думав обдурити! Тепер звідси живий не підеш!

Прив'язали ворони на шию Кривді мотуз і підтягли вгору. Потім взяли таблицю й написали: «Хто лихою дорогою ходить, на такій і пропадає!»

Так Кривда домандрував, а Правда живе й нині.

ПРО БАГАЧА І НАЙМИТІВ

В одного багатого було два наймити. Роблять ото вони, як воли, а їсти — хліб сухий та вода. А хазяїн ще й лається:

— Що вам треба, я ж не ївши лягаю.

Але наймити спостерегли: як тільки полягають спать (а спали вони долі на соломі), то згодом хазяїн устає, сідає, їсть — уплітає сало, булку. А багатій той був дуже богомільний.

От і нарадилися наймити: темної ночі провчити багатія.

Тільки-но полягали, ще й не поснули, устав хазяїн, сів — жере, аж чавка. У кутку цебро стояло, де картопля товклася свиням, і така товкачка здорова. Устав тихо один з наймитів, узяв товкачку, як упече його по голові, так і полетів той під стіл. Швидко товкачку в цебро і ліг. Такий крик знявся! Засвітили. Звели хазяїна. Він ледве на ногах тримається.

— Що, як, хто?

А наймит:

— Ну, так і є. Мабуть, ви їли?

— А хіба що? — пита хазяїн.

— А що ж, не знаєте? Їсти потемному не можна.

Потемок ото і почастував вас. Він ще і вб'є вас колись.

Перестав багатій їсти один. Почав їсти разом з усіма. І наймитам покращала їжа.

ПРО БІДНОГО БАГАЧА

Жив бідний чоловік. Ліг він якось спати, та не міг заснути. Лежав і думав: «Чому бідним тяжко на світі жити? Чому багаті забирають гроші від бідних людей? У одного багатство, маєток, і він ще відбирає гроші від бідних. Якби я був багатцем, то не так би жив. Я би і сам жив, і іншим би давав». Коли він так думав, почув якийсь голос:

— Бери гаманець і будеш багатим. У ньому лише один золотий, але як ти його візьмеш, то відразу появиться другий. Набери, скільки хочеш, і кинь гаманець у ріку. Доки не кинеш гаманець, не можеш нікому дати ні один золотий, бо всі твої гроші стануть черепками.

Мало не здурів той чоловік від радості, коли запалив світло і увидів на столі гаманець. Узяв один золотий, а на його місці видить другий. Почав тягнути гроші, думаючи: «До ранку натягну стільки золота, що буде і мені, і другим людям. А вже тоді кину гаманець у ріку».

Та вранці подумав собі: «Велика купка грошей, але чому ще одну таку купку не натягнути за один день. Буде мені, буде й людям». Але коли прийшов вечір, жаль стало метати гаманець у ріку. Подумав, що зробить се вранці. Не спав цілу ніч і тягнув гроші із гаманця.

Вранці захотів дуже їсти. У хижі нічого не було, а купити не міг, бо всі гроші стануть черепками. Кинути гаманець у ріку і того ранку пошкодував.

Так пройшов тиждень. Чоловік від голоду заслаб, але з гаманцем жаль йому розлучитися. «Хто би грошам не радий?» — думає собі.

Коли дуже зголоднів, поніс гаманець до води. Та не кинув його. Пошкодував. І знову вернувся до хижі і почав тягнути золоті монети. Так і умер з гаманцем у руках серед великих куп золота. Ні собі, ні другим людям добра не зробив. Золото засліплює людей, робить їх зажерливими і нещасними.

На сьому казці кінець.

ПРО БІДНОГО ПАРУБКА І МАРКА БАГАТОГО

По великому шляху, що ним їздили чумаки у Крим по сіль, їхав багатий купець Марко, а за ним тягнувся караван з дорогим крамом.

Купець той був такий багатий, що його знали і за горами, і за морями, і в нашій стороні. Якось переїздив він через невелике село, і трапилася з ним тут така оказія.

Тільки ступив він коло воріт, як назустріч йому вибіг чоловік і почав благати піти до нього за кума. Марко спочатку страшенно розгнівався на мужика за таке зухвальство, а далі й згодився, подумавши: «Можливо, це який щасливий знак».

Покумував, погуляв купець, залишив подарунків хрещеникові та й поїхав. Їде багатий Марко, люльку покурює та на караван поглядає, що в'ється за ним на цілу версту.

Як почало смеркати, в'їхав він у свій город, зустріли його горожани з хлібом-сіллю і провели аж до його палацу. Марко наказав погонщикам розвантажити караван, а сам, повечерявши добре, заснув. Спить Марко і сниться йому сон, що прийшов до нього хрещеник і каже:

— Слухай, Марку, все твоє багатство колись моїм буде.

Розгнівався Марко та як закричить, а потім злякався, лежить і не ворухиться. Коли бачить — опускається над ним величезний птах, та такий великий, що й сонце від Марка заступив, і стало темно, як в осінню ніч, лише кігті виблискують.

Зачепив птах кігтями Марка за шовковий пояс і поніс над землею. Чує Марко, що тіло його вже не тіло, а дерев'яна колода. Летів, летів птах з ним над землею, а от вже й море під ними.

Птах кігті і розпустив. Похолов Марко, і серце в нього мало не вискочить: так б'ється, як у впійманого зайця.

Летить він донизу швидко-швидко, ось уже і вода. «Пропає», — думає. Коли ні — впав, і не забився, і не в воді.

Прокинувся купець Марко і не спав уже до самого ранку. Все йому хрещеник не йде з голови: зажурився купець, що втратить багатство. Вдень ще с'як-так забувався. Та не знав відтоді Марко ні одної спокійної ночі. Тільки ляже спати, як уже й стоїть над ним його хрещеник — великий, сильний, у полотняній сорочці, і з усмішкою промовляє:

— Все твоє багатство буде моїм.

Марко люто кидається на нього, але хтось ніби прив'язував його до землі, і він не міг повернути ні рукою, ні ногою, і навіть крикнути не міг.

Довго так мучився Марко, а далі й вирішив позбутися свого хрещеника.

Їдучи одного разу через те село, зайшов він до свого кума і бачить, що з його хрещеника буде точно такий козарлюга, як той, що йому сниться щоночі. І навіть посміхатись вже починає, от тільки що сказати не може: «Все твоє багатство буде моїм». Але от-от скаже. Злякався Марко малого і каже до кума:

— Продай, куме, мені свого сина, мого хрещеника. В тебе дітей і так доволі, а з цього я вигоду доброго козака.

— Е, ні, — каже батько, — нехай їх у мене багато, але то тільки й мого. Як сядуть їсти, то серце болить, а як стануть робить, то душа радується!

Але Марко на всі лади почав умовляти та благодіяти кума, щоб продав йому хлопця. Нарешті за велику суму забрав він хрещеника.

Виїхав купець Марко з караваном за село і наказав слугам обсмолити добру бочку. Приготували слуги бочку, поклав туди Марко хрещеника. Заднив бочку міцним дном, і коли проходив караван над річкою, то вкинув Марко бочку у воду, а сам поїхав далі.

Пливла бочка за водою та й припливла до якогось монастиря. Монашки прали якраз білизну, побачили бочку і притягли до берега, мовляв, на огірки буде. Принесли в монастир, відкрили, аж там хлопчик. Ну що робити, не кидати ж знов на воду? І вирішили монашки залишити його в монастирі.

Ріс хлопець, ріс і красивим парубком став, таким, що монашки боялись надалі й залишати його в себе. Дали вони йому на дорогу хліба і випровадили за ворота. Пішов він по наймах від пана до пана, аж поки потрапив до купця багатого Марка. Побачив Марко, що хлопець здоровий, красивий і робітник непоганий, і вирішив узяти його за старшого погонича.

От одного разу закликав він хрещеника до себе й питає:

— Хто ти такий, звідки родом?

— А хто його зна, хто я. Роду я не маю, бо мене монашки з води витягли, в бочці плавав, — сказав це і посміхнувся.

Як глянув Марко на ту посмішку, то пополотнів і наче в пропасницю його кинуло. Пізвав одразу свого хрещеника і чекає, що цей от-от скаже: «Все твоє та буде моїм». Але хлопець стоїть і тільки посміхається.

— Ну, добре, — промовив Марко. — Хочу я з тебе зробити головного свого помічника, але ти повинен виконати одне моє доручення: за морем синім лежить невідомий мені край, де можна доброго краму дешево дістати, поїдь туди і розвідай його.

До того краю ніхто не міг ніколи дістатись, бо треба було їхати через великі пороги, де перевозив за-

клятий поромщик і завжди перекидав людей на середині річки. А морем ніхто не міг проїхати, бо лежала в морі велика кит-риба, що перевертала всі кораблі, які йшли в невідомий край.

Зібрався хлопець у далеку путь, а Марко повеселів, бо вже не одного туди посилав він і ні один не повернувся.

Іде хлопець та йде, і приходять до річки широкої та бурхливої, що аж страшно глянути, не то перепливати її. Гукнув хлопець поромщика, та так гукнув, що той аж затремтів від того крику і пором його погойднувся.

Прийшов поромщик і питає:

— Звідки і куди держиш путь, лобуряко?

— Від купця Марка за синє море, — відповідає парубок.

Стрибнув він у пором і пливе, та очей з діда не спускає. І тільки виїхали вони на середину, де найбільше річка вирувала, дід махнув веслом — і пором розійшовся на дві половини: та половина, що з дідом була, — вже за камінням, а та, що з парубком, попала в самий вир. Бачить парубок, що прийшла його смерть і вже от-от налетить він на камінь, але ніби хтось одвертає від нього погибель. Приглядається парубок до порома, аж воно по боках чотири морські красуні ведуть пором, на парубка поглядають ще й пісню співають. Вивезли його на тиху воду і до берега причалили. Стрибнув він на берег і пішов до моря.

Цілий тиждень блукав він у степу і вже от-от пропаде без води, аж бачить — далеко засиніло море. Зібрав останні сили парубок і побіг. Біжить, спотикається, а назустріч йому дідок сивий, аж білий. Спинив хлопця та й питає:

— Куди це ти, парубче, так поспішаєш?

— Та за синє море, — каже хлопець.

— А хто тебе послав сюди, синку? — питає дід.

— Та купець, багатий Марко.

— Послухай, що скажу тобі, парубче. Лихе для тебе задумав Марко, пославши сюди. Я тут уже посивів.

Померло тут багато таких, як ти. Назад звідси ніхто не повертається, і за синє море рідко хто добирався. Але якщо ти хочеш за синє море, то почекай тут, аж поки кит-риба повернеться сюди хвостом, тоді вилазь на неї, і ховайся близько голови, та й чекай, поки вона допливе до того берега, щоб стрибнути міг на землю. Не забудь ще одного: за морем живе злий цар — друг і приятель купця Марка, так що ти йому не признавайся, звідкіль ти, а признаєшся — пропадеш.

Подякував парубок дідові, зійшов до моря і став чекати, поки прибуде кит-риба. Чекав, чекав, а надвечір показалаь над морем ніби земля з фонтаном посередині і тільки почала наближатись до берега, як піднялась на морі страшенна буря. Парубок уздрів великого хвоста, по берегових каменях добрався до нього, а потім по великій спині побіг до фонтана, бо там, як казав дід, знаходиться голова кита-риби.

Годин з п'ять біг парубок, аж поки добіг до фонтана. Сім тижнів плив він китом на другий бік моря, ловив рибу сорочкою і так годувався, а на восьмий побачив землю і стрибнув на берег.

Стрибнув і зразу попав у лапи царських слуг. Привели вони його до царя і почали допитувать, хто він і що він:

Парубок і каже їм:

— Плавав по морю з кораблями, був далеко за синім морем, плавав океаном, але це якось напала на нас кит-риба й проковтнула усі наші дванадцять кораблів, а я був на палубі, то разом з водою, що б'є фонтаном з голови кит-риби, потрапив наверх і жив на її спині, аж поки вона дійшла до берега.

Повірив цар такому оповіданню і відпустив його на волю.

Довго блукав парубок по чужій стороні, розвідав її добре, навчився чужої мови, узнав дещо, а потім повернувся тим же шляхом назад. Приїхав до Марка і все розказав, що знав про край за синім морем. Злякався Марко такого завзяття, осідлав коня і по-

їхав до поромщика, щоб покарати його за невірну службу.

Приїжджає, а поромщик ніяк не може до берега причалити і просить Марка взятись за весло і допомогти. Тільки взявся Марко за весло, дід вискочив з порому, а Марко залишився на перевозі. Весло те було таке, що хто візьметься за нього, то вже з рук не випустить, аж поки не надійде час зміни.

З того часу став Марко перевізником, а парубок роздав усе його багатство бідним, і стали ті бідні жити-поживати та добра наживати.

ПРО ВПЕРТУ ЖІНКУ

Один господар мав дуже вперту жінку. Якби то вперта, а розумна, то міг би ще якимось жити, а ця була трохи дурнувата. Що би він не сказав, то все не так, і зробить все навпаки. Коли він хоче її словами нарозумити, то чує:

— Так буде, як я знаю, а не так, як ти...

Бачить чоловік, що з такою лише вік марно страчить, і думає, як її позбутися. Одного разу каже:

— Завтра я піду до міста на ярмарок, а ти залишайся вдома на господарстві. Най тебе Бог боронить йти зі мною до міста...

Не встиг він всього сказати, а жінка вже, як машинка:

— Ой, не буде так, як ти хочеш! Коли ти йдеш, то і я піду.

— А господарство як? Залишиться на пропало?

— Не бійся, чоловіче. Як господарство не з'їв пес без тебе, то не з'їсть і без мене. А я таки піду з тобою, бо ти мій чоловік, а я твоя жінка.

На другий день збирається до міста чоловік не сам — збирається і жінка. Просить він:

— Лишайся вдома, жінко, бо ти газдиня.

— І ти лишайся, бо ти газда.

Бачить чоловік, що марна справа з нею говорити — йде. Жінка за ним. Йдуть обоє, йшли полем, а під лісом треба було переходити широку і глибоку річку. Дійшли вони до річки, а тут зустрічаються сільські люди. Питають його:

— Максиме, а кого ви вдома лишили, що разом з жінкою йдете на ярмарок?

— Та нікого.

Перейшли люди на той бік, а він каже:

— Почекай, жінко, я піду наперед, а ти переходи за мною.

— А то не одно? Ти завжди хочеш бути першим! Ні, на цей раз я піду наперед.

— Як йдеш, то будь розумна. Тримайся за поруччя й не смій скакати у воду.

— Таки скочу. І що мені зробиш?

— Та спам'ятайся, жінко! Ти не вмієш плавати.

Але жінка не слухала. Вибігла на середину кладки, перекинула ногу через поруччя й лише п'ятками блиснула.

Люди на березі аж в долоні сплеснули.

— Ого, чоловіче, ти вже повдовів!

Але чоловік не говорив ні слова.

І з кожним таке буває, хто розуму не має.

ПРО ГАЗДУ І ЛЕГЕНЯ, ЯКИЙ БІДУ ГЛЯДАВ

Жив собі чоловік, а в нього був син, який все хотів знати. Прийшов час — отець має податок платити.

— Се біда прийшла, — каже отець.

— А що таке біда? — звідує син. — Яка вона?

— Біда та й усе.

Але сину того мало.

— Йду я біду глядати, — каже.

— Ідеш то йди, — пристав на те отець. Дав синові коня, грошей і пустив у світ біду глядати.

А то було зимою. Сів син на коня і — в дорогу. Їде й видить: жона пере у прорубі шмаття. Звідує її:

— Чи знаєте, добра жіночко, де біда?

— Ще би-м не знала. Тут біда!

— Де?

— У прорубі, — показує жона, бо то дуже тяжка робота — зимою шмаття прати.

Але легінь не зрозумів. Дивиться в проруб — нічого не бачить.

— А кедь залізу в проруб, чи увижу її? — звідує жону.

— Ой-йой!

Роздівся він до спідніх гатей та — шубовсь у воду. Жона як увиділа, що легінь ніби не сповна розуму, пішла подалі від біди. Забрала з собою і одержу легенеу, і коня.

Виліз він із прорубу — так нічого там і не увидів. Зуб на зуб не попадає, а одержу немає. І коня не бачить. Що робити? Треба бігти в село, бо замерзне. Прибіг до крайньої хижі та — в сіни. А спідні гаті на ньому стали, мов луб. Дрижить нещасний, як би ним електрика била. «Йду до хижі, — думає, — що буде, то буде». Зайшов до хижі, а там нікого. Він гаті мокрі стягнув, ухопив суху верету й обвився нею. Чує: хтось здубонів у сінях. Він — хоп під постіль.

А то була газдиня. Зайшла до хижі — бачить мокрі сліди на натоці.

— Ба що тут за біда ходила? — каже.

«Гоп, стій, — думає собі легінь, — тут я, може, побачу біду». А жона порядкує в хижі. Процідила молоко, що внесла, почала вечерю варити. Раз хтось у вікно: клоп-клоп-клоп.

— Заходь, заходь, біди нема дома, — зашикала молодиця.

«Тут го маєш! — зажурился легінь. — Хотів біду бачити, а її нема дома».

Зайшов до хижі якийсь панок. То був любас газдині.

— Де твій? — зазвідав.

— Поїхав до Шандрова на ропу.

Сіли за стіл, гостяться. Аж тут надворі голос: «Тпру!». Жона схопилася:

— Ховайся, бо біда йде!

Панок — під постіль. Жона наїдки — під полицю. Зайшов газда і каже жоні, аби давала вечеряти. Дорога була санна, то він вернувся на день скоріше. А жона каже:

— Я на тебе днесь не чекала і їсти нічого не варила.

Відломив чоловік вівсяного ощипка, відрізав солонини, їсть. І в гадці не має, що в хижі є хтось чужий. Почув, що під постіллю щось зашебуршало, та жона його заспокоїла:

— Чогось миші розбігалися. Чи не на перемену погоди?

Панок роздивився під постіллю — а там ще хтось.

— Що тут робиш? — шепче.

— Біду глядаю, — відповідає легінь тихо. — Чую, що зайшла до хижі, та не можу на неї подивитися, бо не маю одежі.

— Лиш покажися! — шепче панок. — Та газда такий бугай, що за один мах шию тобі відкрутить. А як мене найде — то й мені.

— Якщо то газда, чому жона назвала його бідою? — звідую легінь.

— Бо люди все, що їм не любить, називають бідою, — пояснив панок.

«Лиш коби я виліз із сеї біди, — подумав легінь, — другої більше не глядаю». І почав думати, як із біди вилізти.

А під постіллю — порохів! Засвербіло легеня в носі — хоче чхнути.

— Я хочу чхнути! — шепче панкові.

— Не чхай, бо біда буде.

— Дай шапку, то не чхну, — шепче легінь.

Віддав панок шапку. Але легеневі сього мало.

— Я простудився — хочу кашляти.

— Не кашляй, бо біда буде, — шепче панок.

— Дай сорочку і ногавиці, то не закашляю,— командує тихо легінь.

Віддав панок сорочку й ногавиці. Та легеневі треба топанки і реклик. Каже панкові:

— У мене такий характер: коли мені щось на дяку, то мушу заспівати. А я приодівся — то мені на дяку, хочу співати.

— Не співай, бо біда буде.

— А я біду глядаю!

— Не співай — віддам тобі топанки й реклик.

Панок надіявся, що газдиня придумає, як його вивести з-під постелі. І вона придумала. Каже газді:

— Іване, йди до стайні та подивись, як там худоба.

Не встигли за Іваном двері рипнути, як вона прибігла до постелі й каже:

— Вилізай скоріше й сховайся в сінях за бочку. Коли вернеться газда до хижі, тихенько вийдеш і підеш додому.

Та з-під постелі виліз легінь у пановій одежі. А панок зостався там.

Вийшов легінь у сіни й думає: «Куди я піду звідси вночі? Треба тут заночувати». Вернувся газда до хижі, а легінь заклопав у двері.

— Хто там?

— Подорожній. Пустіть переночувати.

— Заходьте.

Увійшов легінь до хижі. Каже газда:

— Ночувати — ночуйте, але без вечері, бо жона нічого не варила.

— То не біда, — каже легінь.— Я ворожільник, то постараюся, аби вечеря була.

Вийняв із пайового реклика якийсь папірець, подивився в нього й каже:

— Тут написано, що їдіння під полицею.

Перевірив газда — правду каже ворожільник. Сіли й добре повечеряли. За вечерею розговорилися. Поскаржився газда:

— Якась біда прийшла на жону — часто хворіє. Подивися: і тепер бліда, за серце хапається.

А жона переживала, що буде далі, тому так зблідла. Глянув на неї легінь та й каже газді:

— Не журіться — я її вилікую. Лиш чи заплатите конем?

— А чому би й ні?

Заглянув легінь у папірець і каже:

— У вашій хижі є біда. Не лишається хижі, бо гола. Треба їй дати одержу.

— Жоно, неси одіж! — каже газда.

Жона принесла свою сорочку, сукню, катран, платину, постоли. Подивився легінь знов у папірець і розпорядився:

— Мечіть під постіль!

Почав панок одіватися. Але то не йде йому споро. Легінь каже:

— Дайте окропу, най посвячу місце, де біда сидить!

Панок перестрашився і жіночим голосом запищав:

— Почекай ще мало, бо постоли не можу взути.

А пани ніколи в постолах не ходять, тому він і не знав, як взутися.

— Коли не знаєш взутися, то тікай звідси боса, — наказав легінь і почав кропити гарячою водою під постілью. Вискочив панок у жіночій одержі — й з хижі! Як його побачила жона в такій одержі — відразу розлюбила.

А легінь переночував у газди, вранці сів на коня, що дістав за ворожбу, та й вернувся додому. Каже вітцю:

— Тепер я знаю, що таке біда. Хто її глядає, той знайде. Але, кедь розумний, то й викрутиться з неї.

Хіба не так?

ПРО ДВОХ ПАРУБКІВ

Були колись сусідами два парубки — Степан та Іван. Один багатий, другий бідний. Бідний легінь мав дуже файну дівчину аж на краю села. А багатий не знав куди дітися — нудно було йому одному. Якось він спитав:

— Куди ходиш, Іване, щовечора?

— Та маю одну дівку на тім краю села.

— А ти б не взяв мене із собою?

— Можу взяти, — погодився бідний.

Увечері пішли удвох до дівчини. Багатому вона впала в око, і він задумав відігнати від неї Івана. Зібралися до дівчини і другого вечора.

— Як будуть давати їсти пироги, то аби-сь по одному кидав собі в пазуху. Я теж буду кидати...

— Най буде так, як кажеш, — погодився бідний.

Прийшли вони до дівчини якраз на вечерю. Їх запросили теж до столу і присунули до них макітру з пирогами. Бідний їсть, один пиріг у рот, а другий — у пазуху, один у рот, а другий — у пазуху. Як наїлися, багатий і каже:

— Дивіться, газдо, добре, аби-сьте не казали, що я у вас наївся та ще й у пазуху наклав.

Господар відповів:

— Я нічого злого не скажу про тебе.

Бідний завмер на місці.

— А ти чому не розперезуєшся? — І Степан так сіпнув його за сорочку, що з пазухи посипалися пироги.

Іван мав такий сором, що більше не приходив. До дівчини почав учащати багацький син Степан.

Одного разу дівчина здибала на вулиці Івана:

— Чому не приходиш?

— А ти хіба не знаєш?

— Знаю, та то дурниця. Приходь...

— Добре, прийду, — відповів Іван.

Взяв око горілки і прийшов до дівчини разом зі Степаном. Сіли за стіл та й п'ють. Бідний наливає собі трошки, а багатому — повну порцію. Той став такий п'яний, що хоч йому зуби тягни, а бідний гейби і не пив. Степанові сказали:

— Ляж у великій хаті.

Степан ліг, заснув і захропів. Та вже й Іван не йде додому — лишився ночувати коло нього. Він набрав гладун води, кинув туди сажі, добре розмішав і поклав на стіл. А стола посунув до самих дверей.

Уночі багатому захотілося води. Він устав, почав шукати двері, аби вийти до хоромів-сіней. Але ніяк не може знайти — все натикається на стіл. Іван гей-би прокинувся:

— Що ти намацуєш, Степане?

— Не знаю, де двері.

— Я теж уже шукав. Газда сказав, до ранку їх не буде. А чого ти хочеш?

— Води.

— Вона на столі. Напийся та й трохи сполосни обличчя — будеш легко спати.

Багатий послухав бідного Івана. Напився і омився тією водою, в якій була намішана сажа, і став такий, як дідько. Коли знову ліг у білу постіль і міцно заснув, бідний відсунув стіл на місце, забрав гладун і вийшов із хати — пішов собі додому.

Уранці всі устали, а багацький син — ще у постелі. Газда послав дівчину, аби розбудила своїх легенів — думав, що й бідний спить у хаті. Дівчина заглянула до великої кімнати і заверещала:

— Ой, там лежить чорт!

Газда отворив двері — в ліжку спить таки правдивий дідько. Старий побіг до попа:

— Ходіть, панотчику, до мене... Але борзо!

— Чого?

— У моїй хаті дідько. Лежить собі, як пан, на постелі. Треба його вигнати з хати.

Панотець побіг до стайні та й вивів двох коней: одного для себе, а другого для газди.

— Сідаймо і — гайда!

За якусь хвилину були перед хатою. Піп прив'язав коня до воріт. Сам побіг до хати і почав кропити багацького сина свяченою водою. Багатий прокинувся, схопився із ліжка і драла на вулицю. Скочив на попового коня — і тільки дим за ним. Піп сів на другого коня, погнався за чортом. Він так мчав, аж перебіг, і закричав попаді:

— Добродзійко, отворяй ворота, бо, ади, чорт за мною женеться!

Попада хутко відчинила браму, піп в'їхав на подвір'я. А багацький син помчав своєю дорогою. Як його уздріли тато й мама, то почали тікати з дому. Вибігли на вулицю і гайда до попа.

Панотець прийшов зі свяченою водою, та не було кого кропити: Степан устиг помитися.

Після того усі говорили, що багацький син має дідька в собі, й ні одна дівчина в селі не хотіла чути, аби ходив до неї.

А бідний Іван ходив далі до своєї дівчини, доки не одружився.

ПРО ДІДОВУ І БАБИНУ ДОЧКУ ТА ЗМІЯ

Жив дід і баба і була у них дочка. Баба вмерла. Узяв дід другу бабу із своєю дочкою. От зненавиділа баба дідову дочку:

— Де хоч, там і дінь її! — каже дідові.

Він запряг коника, посадив на санки дочку й поїхав у ліс. Їде та й їде, коли бачить, стоїть хатка на курячій ніжці, на собачій лапці.

— Хатко, хатко, не гордись, на ліс не дивись, до нас повернись!

Хатка до них повернулась, вони зайшли в хатку. Батько каже:

— Ти вари, дочко, галушечки, а я поїду в ліс дровець нарубаю.

Зварила вона галушечки, стала на порозі й гукає:

— Тату, гей! Ідїть галушечки їсти.

А там недалеко та й жив змії. Він і каже:

— Іду!

Два рази гукнула дівчина, і змії прийшов до хатки:

— Дівко, дівко, сип галушечки!

Вона каже:

— І насиплю!

— Дівко, дівко, сідай зі мною їсти!

Вона каже:

— І сяду!

От вони посідали, їдять. А мишка прибігла та й каже:

— Дівко, дівко, кинь мені галушечку, я тобі у великій пригоді стану!

От дівчина й кинула їй. Мишка підбігла, з'їла, прибігла ще і каже:

— Дівко, дівко, дай мені ще галушечку!

Та і дала їй. Вона підбігла, з'їла і прибігла втретє:

— Дівко, дівко, дай мені ще галушечку!

Тоді змій піднявся з-за столу й каже:

— Да стукни її, щоб і не пискнула!

Вона стукнула, да не по мишці, а по столу. Перехитрила змія.

— Дівко, дівко, стели постіль! — каже змій.

— Дак і постелю.

— Дівко, дівко, лягай на полу, а я на печі, тобі на ключі, а мені каміння!

Тут до дівчини мишка прибігла та й каже:

— Ти лізь під піч, а я буду на полу і дай мені ключі.

А змій давай на піл каміння кидати. От він кине камінь, а мишка бігає по полу, кружляє, да все ключиками брязь-брязь, да все в новому місці. Ніяк змій не попаде. А тут півні заспівали. Змій десь дівся, а дівка осталась жива.

Уже вранці баба каже дідові:

— Їдь за дочкою, на тобі кошочок, позбираєш кісточки!

Аж він приїхав, коли бачить, а дочка на порозі сидить у сріблї-золоті — це все змій після себе залишив у золотій скрині.

От їде дід з дочкою, а сучечка-пустолаєчка вибігла за ворота й каже:

— Тях-тях, дідову дочку в золоті везуть, а бабину женихи не візьмуть!

Баба ж ворота відчиняє, радіє, що дідову дочку неживу везуть. Аж бачить, що жива-здорова, ще й в золоті, в сріблї!

Давай баба діда лаяти:

— А сякий-такий!.. Вези ж і мою дочку в ліс!

От дід привіз і бабину дочку в ліс у ту саму хатку.

Привіз, а сам, як і перше, пішов нібито дров на-
рубати. Стала бабина дочка галушечки варити.

От прийшов змії і каже:

— Дівко, дівко, насип мені галушечок!

А бабина дочка каже:

— Не вдавить тебе, коли насиплю?

Змії тоді:

— Дівко, дівко, сідай зі мною галушечки їсти.

— Не великий пан, будеш їсти сам!

Тут і мишка прискочила:

— Дай мені галушечку!

Бабина дочка і кинула. Кинула й вдруге, а за тре-
тім разом змії каже бабиній дочці:

— Да вдар її, щоб і не пискнула!

Бабина дочка і вбила мишку.

Повечеряли. От змії і каже:

— Дівко, дівко, стели постіль!

Вона йому:

— Аж постелю!

Він тоді:

— Я буду на печі, а ти на полу, на тобі ключі,
а мені каміння.

От полягали спать, а змії як кине каменюку, ключі тільки брязь-брязь, каменюка туди й полетіла. При-
бив змії бабину дочку, з'їв, а кісточки у кошичок
поскладав.

А баба тільки дождала ранку й каже дідові:

— Їдь за моєю дочкою!

Дід запряг коняку і поїхав. Приїхав до хатки, а в
ній на стелі тільки кошичок висить. Він до нього,
а там кісточки лежать!

Дід забрав кошичок і їде додому. Баба ворота від-
чиняє, а сучечка-пустолаєчка вибігла за ворота і каже:

— Тях-тях! Дідову дочку женихи беруть, а злої
бабиної — у кошичку кісточки везуть!

Ось так. Не будьте, дітки, злими та скупими!

ПРО ДОЛЮ

У тій слободі, де я раніше жив, був один чоловік, Грицьком його звали, був він бідний і такий сердешний, що з самого малку не знав щастя-долі. Батько його з матір'ю рано померли, і залишився він сиротою микати своє горе на білому світі. Як тільки зіп'явся на ноги — і пішов по містах ходити. І ходив він так, аж поки дійшов до віку літ, тоді вже сяк-так з горем та з бідною оженився та й зажив собі наче б і нічого, так ні ж... Жінка попалася йому роботяща і доброї душі. Уже і діток з троє було і хазяйствечко, хоч маненьке, — коли маєш!.. Занедужала його жінка, полежала-полежала, а далі і вмерла. Загорював наш Грицько: не дасть він своїй голові ради. До людей пішов би жити: ні на кого діток кинути. Став усе сам робити, та своїх діток доглядати, та горювати. Вдень по людях робить, а ввечері прийде додому, дітям хліба принесе, погодує і спати покладе. Сам ляже спати, та не дуже йому спиться, усе думає-гадає, як його свій вік коротати самотньому та ще з дітьми. Подумав собі, подумав та й каже:

— Не бачив я долі зроду, не бачитиму, видно, і до гробу!

Почула десь, видно, його доля, що він так каже, і прийшла до нього так, що він і не угледів, де вона взялася. На самісінький Великдень, як задзвонили до служби, люди пішли до церкви паски святити, і наш Грицько пішов, поніс і він манесеньку пасочку, що заробив у багатого сусіда.

Прийшов він з церкви, а діти кричать:

— Скоріш, тату, паски давай!

Спинив Грицько й каже:

— Подождіть, дітки, піду я до сусіда попрошу багаття, та засвічу свічку, помолимось Богу, а після цього і пасочку їсти будемо; а то у нас кресала нема (сірничків тоді ще не було, а вогонь добували з кресала).

Пішов він до сусіда, а там йому не дали вогню та іще почали сміятися, що на такий празник ходить він по дворах.

Відтіля по ряду пішов він в інші хати... І так усюди його випроводжали, і скільки він не ходив — ні з чим zostався: вогню ніде не добув. От він і думає собі: «Піду я на той бік через луки, там бідніші люди живуть, знають, як воно нема, так ті скоріш дадуть».

Так і пішов. Коли це тільки зійшов на луки, аж гульк! Щось таке вогнище розклада біля доріжки, що йому нею йти, і видно, що ворочається щось. Глянув Грицько і зрадів: піду, каже, у тих людей попрошу багаття, може, й дадуть.

Підходить ближче і бачить — сидить якийсь старий дід, сивий та горбатий, сіра на ньому свитка, ликом підперезаний, без шапки, а біля нього лежить сумочка, як у подорожнього. Прийшов Грицько до нього:

— Христос воскрес! Чоловіче добрий, дай мені вогню!

А він каже:

— Можна, можна.

— Що ж це ти, дідусю, підеш у слободу розговлятися?

— Як погасне вогонь, тоді піду, а тепер держи за полу, я тобі насиплю багаття.

А Грицько і каже:

— У мене тільки одна свита і є, та й та згорить.

— Держи, — каже дід.

Підставив Грицько полу, а дід і всипав йому три жмені жару й приказав:

— Іди швидше додому, ще колись згадаєш мене добрим словом.

— Спасибі, — сказав Грицько та й поспішає скоріше додому, а сам радий, що добув чого йому треба було.

Дійшов до своєї хати, оглянувся назад, а там уже нічого не видно — ні діда, ні вогнища. Увійшов до

хати, висипав багаття на припічок, засвітив свічку, приліпив до образів, помолився і сів паску їсти з своїми дітьми, що так довго його ждали. Потім зирк Грицько на припічок, а там замість багаття лежить куча червінців. Як побачив те Грицько — і обімлів від радощів, — і очам своїм не вірить. Перехрестився Грицько, узяв у руки один червінець, а він так і засяяв, і не глянеш на нього.

ПРО ДУРНЯ

У одного чоловіка був син дурень. Парубок уже був, женити пора. Здається, за такого дурня хто б пішов? Але знайшли таку божевільну, що подавала рушники. Одбули весілля, та дурень недовго жив у сім'ї з батьком, зараз старші брати його виперли, поставили йому хату, й відрядили, і нічого не дали.

От і живуть вони собі вдвох із жінкою. Жінка товчеться та заробля, щоб таки збити хоч яку-небудь худібчину та щоб їсти було що; а дурень тільки їсть, та п'є готовеньке, та на печі лежить, та хоч би лежав, а то висить: оце залізе, обхвате жердку руками і ногами й повисне, висить та співа, аж хата розлягається. Раз жінка йому і каже:

— Ти б таки пішов до батька, та випросив собі хоч поросятко, як-таки у нас в дворі нічого немає.

— Та добре ж, жінко, я й піду.

Прийшов до батька, поздоровкався.

— Казала моя жінка, щоб ви дали поросся.

А мати й каже невісткам:

— Підіть там піймайте яке гарненьке поросятко та дайте йому.

Він узяв те поросся в мішок, поніс додому.

— На тобі, жінко, поросся, казали, щоб берегла.

А сам оп'ять на піч — повис та й співа. На другий день жінка оп'ять йому каже:

— Люди такі: то рибу ловлять, то по зайці ходять, а ти все лежиш, та якби я не заробляла хліба, то й з голоду досі пропав би, піди по зайці.

— Та добре ж, — каже, — жінко, я й піду.

От жінка пішла до сусіда прясти, а він узяв кота й порося у мішок замість гончих собак і пішов у ліс. Тільки що став доходити — біжить заєць: він зараз випустив кота, а той кіт з переляку на дуба заліз, на самий вершечок, та й сидить. Дурень взяв та й порося випустив, а те порося як побіжить у рів, не удержалось, покотилось і вбилось. Зостався дурень без нічого: і зайця не піймав, і порося запропастив. Прийшов додому, жінки нема, він і поліз на піч. Прийшла жінка.

— Де ж твої зайці?

— Е, лиха там їх година! Тільки дурно порося пропало.

— Яке порося?

— Та наше-таки, я його брав на охоту.

— От дурний! Люди собак беруть, а він порося. Ти коли сам не знаєш, хоч би людей розпитав.

— А я ще й кота брав, так кіт забравсь на дуба, манив, манив — не лізе, так я його й покинув.

— Любий! Любий! — каже жінка.

Через скільки там днів оп'ять йому каже:

— Тепер у нас нема в дворі ні шерстини: ти б таки пішов до батька та попрохав, щоб тобі дали хоч лошатко.

Пішов дурень. Увійшов до батька в хату, поздоровкався.

— Казала моя жінка, щоб ви дали нам лошатко.

— А порося живе?

— Ге! Давно вже нема.

— А де ж?

Той так і так, розказав їм, де ділось порося. Браття вилаяли його, а мати аж заплакала. А лошатко дали-таки. Він надів на нього обротьку і повів додому.

Привів у двір, пустив його, а сам мерщій на піч — повис на сволоці та й співа. Жінка питає:

— А що, дали лоша?

— Дали, он у дворі.

— Ти б його в хлівець загнав та дав би йому сінця.

— Зажени ж, коли тобі треба.

От у неділю жінка збирається до міста.

— Гляди ж, — каже, — хазяйнуй тут без мене: даси лошаткові їсти і напоїш, а я кликну Параску (сусідину дівчину), нехай тут у печі виотопить і обідати наварить; як управиться, то даси їй поснідати, отам у молошнику є сметана, а вона напече паляниць, то поламаєш м'яку паляницю.

— Гарзд, — каже.

Прийшла Параска. Зараз затопила в печі, наварила обідати й паляниць напекла. Як зовсім вже виправилась, сіла біля вікна та й сидить. А дурень усе лежав на печі; далі як схопиться, як ухватить віршовку — давай налигувати Параску. Та кричить, опинається, а він:

— Чого ти, дурна? Ходім, я їсти дам.

Повів її в хлівець, положив сіна і хлівець зачинив, а лошатко повів у хату. Привів. Усипав у мисочку сметани, поламав паляницю і давай сажати лошатко за стіл. Лошатко дрига ногами, головою маха, а він його вговорює:

— Чого ти, дурне, пручаєшся? Сідай, їж, воно добре.

Та й товче його мордою в сметану. Та лошатко як вирветься, вибило вікна, далі як плигне через стіл, миску розбило, стіл перекинуло.

— Ні, ти катовий лошак! От дурний, не схотів сметани.

Поліз на піч та й співа. А Параска тим часом якось відчинила дверці і втекла з хлівця. Прийшла жінка.

— А що, давав лошаткові їсти?

— Давав сметани, так воно не схотіло та ще, бач, і вікна побило, й мисочку розбило.

— А Боже! Що мені з тобою робити? Де ж таки ти чув, щоб лошатам давали сметану?

— Та ти ж сама казала.

— Я тобі веліла, щоб ти Парасці дав сметани, а лошаків сіна.

— А я Парасці давав сіна, так вона аж кричить, та не хоче. Зачинив було в хлівець — отже, мабуть, утекла.

— Дурний, дурний! От лиха мені година з тобою.

Діждали заговин. Усі люди ідуть в гості до родичів, і дурень із жінкою до батька. Засиділись там та й припізнилися, їх залишили ночувати. Полягали спати. Дурень — чи спав, чи й ні — будить жінку:

— Жінко, жінко! Я їсти хочу!

— Та хіба ж ти давно вечеряв? Устань же, — каже, — та пошукай — отам на печі була макітра з варениками, що од вечері осталися.

Він поліз. Лапкався там, лапкався — знайшов макітру, та не ту, що була з варениками, а другу; а в ту макітру повлазили маленькі кошенята спати. Він не став роздивляться, що там знайшов, поїв кошенят. Прийшов до жінки.

— Чуєш, жінко, які добрі вареники! Та ще й хрускотять, мов з кісточками.

— А побила мене лиха година! Отож ти кошенят поїв. Лягай же спати.

Він полежав трошки та оп'ять торка жінку.

— Жінко, жінко! Я пити хочу.

— А щоб тебе... Отам біля порога стоїть діжечка з водою — встань та й напийся.

Устав він. Ходив, ходив по хаті, налапав помийницю і давай з неї хлєбати.

— Жінко, я найшов воду, та така добра, кисленька, та ще мов кишечки тягнуться.

— То ж ти, мабуть, помийв напився.

Тільки що жінка заснула, він оп'ять її будить:

— Жінко, жінко! Квасу хочу!

— А, як ти мені надоїв зі своїми примхами! Полізь у погріб, там стоїть бочка з квасом, наточи й напийся, та гляди, затирай чіп, щоб не вибіг квас.

Поліз він у погріб, одіткнув чіп і випустив увесь квас. Бродить в погребі по коліна. Сяк-так вибрався відти, увійшов у хату.

— Жінко, жінко! Я квас випустив.

— Гаразд! Ти вже куди не повернешся, наробиш добра. Піди набери попелу, отам у сінях в жолобку стоїть — та засип. Та гляди, не попади борошна!

Пішов він, найшов борошно, набрав і засипав той квас. Увійшов у хату.

— Жінко, жінко! Вже засипав квас, та хто його зна, що мені попалось — таке, як борошно, і пахне борошном, ось устань подивись.

Встала вона, полізла в погріб, коли гляне, аж, лиха година, увесь погріб ізсипаний борошном.

— А щоб же тебе, — каже. — Ну що тепер батько скаже? Збирайся та ходімо, щоб хоч не чути, що тут буде.

Убралися тихенько, та так, що ніхто й не чув, і до світа дома стали. Та більше вже ніколи не ходили в гості.

Так собі живуть та хліб жують. Жінка все побивається, так, як і побивалась, а дурень висить на печі та співає.

ПРО ДУРНЯ ТЕРЕШКА

От був собі дід та баба. Було у них три сини: два розумних, а третій дурень. А коло них жив один пан, у нього була дочка, та така гарна, що як кинеш оком на неї, то аж на душі стане весело. Той пан узяв і збудував скляну гору — таку височенну, що як глянеш на вершечок, — голову так задереш, аж шапка спаде. І посадив там дочку геть на самий верх, і сказав так:

— Хто скочить до неї конем, тому вона буде жінкою.

Занедужав старий дід і каже:

— Сини мої! Як я умру, то щоб ви кожної ночі читали наді мною книжку, — один одну ніч, другий другу, а третій третю, поки й кінчатся дев'ятини.

Сказав і помер. Пішов старший син Кіндрат на могилу, прочитав слів троє та й пішов у хату. Настала друга ніч, пішов другий, постояв трохи й пішов у ясла, та там і проспав до самого світа. Настає й третя ніч. Береться дурний Терешко за книжку, іде на могилу, стає й читає та б'є поклони аж до землі. От ледве стало на світ благословляться, ще й півні не співали, виходить старий дідусь із ями і каже:

— На тобі три палички: цю дай старшому братові, цю середульшому, а цю собі візьми.

Він приходить додому й хвалиться своїм братам, а ті давай сміятись з нього та вигадувать. Кажуть:

— Пішов понаходив десь на дворі паличок та й хоче нас одурити.

Старший брат Кіндрат узяв — як жбурне об землю свою паличку. Коли де не взявся кінь, такий вороний, як галка; Кіндрат мерщій на того коня та й побіг до гори, де сиділа панночка, спинив коня й каже:

— Отепер доскочу, моя буде!

Розігнався, скочив, та тільки до половини сягнув; з тим і вернувся додому. Середній брат і питає:

— А що, доскочив?

— Ні!

— Е, це, мабуть, вона мені судилася! — каже.

Кинув паличку, коли біжить кінь гнідий, аж вилискує. От він мерщій на нього, та й поїхав до тієї гори. Скочив, трохи до панночки не сягнув... Приїхав додому, а брат питається:

— Ну що, доскочив?

— Та ні! Мабуть, в усьому світі нема такого коня, щоб до панночки доскочив.

Дурний сидить, тільки слухає й сміється з них, а далі устав з печі та як кинув паличку — де не взявся кінь, такий, наче золотий, що й глянути не можна, — аж очі засвічує. Терешко мерщій на того коня та як скочить — враз доскочив.

На другий день музика грає у пана, танцюють дівки й парубки, а люди проходять мимо й питають:

— Де це музики так грають?

— Е, це у пана, мусив дочку оддати за Терешка дурного, це сьогодні весілля!

ПРО ЗЛИДНІ

Було собі два брати: один бідний, а другий багатий. У багатого і хліба, і худоби, і землі, і грошей багато; а в бідного не було чого й пообідать. І він таки спочатку жив собі гарненько, аж поки не поселились у нього під піччю злидні. Чого вже той чоловік не робив, до яких уже він знахарок не вдавався — ніяк не виб'ється з бідності. А старший його брат не хотів бідного і братом називать.

Живе багатий рік, живе й другий, дожидає діток — не дає йому Бог! У багатого і грошей, і худоби — всього, всього багато, а діток Бог не дає. Чого вже він не робив! І на церкву давав, і акафісти наймав, і сам молився рано й вечір перед образами — не дає Бог діток, та й годі! Бачить багатий, що Бог його молитви не приймає, пішов до бідного брата та й каже йому:

— Молись ще ти, щоб мені Бог послав діточок, то тоді я тебе у куми візьму.

— Добре, буду молитися.

От бідний помолиться Богу за себе, а тоді молитися за брата, щоб Бог йому послав хоч одну дитинку. Проїшов рік, перечув бідний через людей, що у його брата найшлась дитина. Приходить він до жінки та й каже:

— А знаєш, — каже, — жінко, що?

— А що там, чоловіче?

— А у мого брата родини.

— Невже родини?

— Далєбі, родини.

— Од кого ж ти, чоловіче, чув?

— Люди казали. А знаєш, жінко, що?

— А що, чоловіче?

— Піду я оце на родини до брата, адже ж він мені казав, як дасть Бог дитину, то тебе в куми буду просить.

— Не йди, — каже, — чоловіче, якби він тебе хотів у куми взять, то б уже давно за тобою прислав.

— Піду я, жінко, да хоч подивлюся на хрестини.

Пішов. Приходить туди, а той і питає:

— А тобі чого треба?

— Та це я, — каже, — прийшов до тебе просить конячки, нема чим і протопить, поїду в ліс та назбираю хмизу.

— Візьми та гляди, — каже, — небагато накладай на віз, щоб ти мені коня не спортив.

Запріг він коня, приїхав додому та й каже:

— А вилазьте, злидні, поїдем у ліс!

Позлазили злидні з-під печі (а їх було аж дванадцять), посідали на віз і поїхали. Приїхали туди, чоловік той випряг коня, пустив його пастись, а сам зрубав дуба товстого-претовстого, розколов його до половини та й каже до злиднів:

— Братіки, голубчики, допоможіть мені це дерево розколоть!

— Як же, — кажуть, — ми тобі будем помагати, коли у нас сокири нема?

— Ви, — каже, — без сокири. Закладіть усі руки у цю щілину, та й роздирайте. Половина вас нехай тягне в одну сторону, а половина в другу, то воно й розколеться.

От злидні кинулись всі до дерева, позакладали в щілину руки по самі лікті та й силкуються. Той чо-

ловік стукнув обухом, клини повилітали, обаполки збіглись докупи і держать за руки усіх злиднів. А тут як схватиться буря та вихор, як зачне корчить дерева — таке скоїлось, що Господи! Одно дерево впало на віз і розтрощило його на шматочки, друге вбило коня; насилу той чоловік вискочив з лісу.

— Ну, ще хвалить Бога, що мене не вбило. Бодай вони були пропали, прокляті злидні!

Приходить той чоловік до брата та й стоїть, бідний.

— А чого ти стоїш, — питає той. — Може, вже у лісі воза поламав?

— Ох, — каже, — коли б то воза!

— А то ж що? Може, коня убив?

— Ох, коли б то тільки було на коняці окошилось!

— Так ти, може, й віз поламав й коня убив?

— Ох, так, братіку... Ох, так, рідненький...

Стоїть уже, бідний, та мовчить, а той його лає та проклинає за віз та за коня... Лаяв-лаяв, а далі і каже:

— Поведи мене в ліс, я хоч подивлюсь, як ти там так добре справився.

Повів бідний його у ліс на те саме місце, де він злиднів покинув. Злидні як побачили багатого, та так його просять, та його молять, щоб він визволив їх із неволі.

— Визволь нас, чоловіче, визволь нас, голубчику, випусти нас, соколику.

Як почали просить, як почали просить, да так гарненько, да жалібненько, що багатому аж жалко стало, — він забив клинки, обаполки розійшлись, злидні повиймали руки та й кажуть йому:

— Ну, чоловіче, ти освободив нас, забери ж тепер нас усіх у свою господу!

— Що ж ви, — питає він, — за люди?

— Ми, — кажуть, — злидні.

— Е, — каже, — коли ви злидні, так цур вам і пек вам: навіщо ви мені здались?

— Ні вже, чоловіче, коли освободив, так забирай нас усіх у свою господу.

— Не хочу!

Як сказав він «не хочу», так усі злидні і кинулись йому на шию. Роздіймав він їм руки, роздіймав, нічого не вдіє. Так і пішов із злиднями додому. Увійшов у хату — вони так і посипались на долівку, і з того часу стали жить у багатого.

Після того бідний розжився трохи, як у нього не стало злиднів, а багатий ще бідніший став, як той був.

ПРО ІВАНА, ЩО ВСІХ СЛУХАВ

За синіми горами, за темними лісами, в одному селі жив чоловік. Звали його Іваном. Був він, як і всі люди, роботящим і добрим. Мав таку вдачу, що кожного слухав. Не слухав тільки своєї жінки. Не раз жінка йому говорила:

— Слухай, Іване, мене, добре і тобі, й мені буде.

— Добре, добре! — каже, було, Іван, а робить й далі по-своєму.

От якось жінка й каже:

— Іди, чоловіче, в млин зерно змолоти. Та тільки з млина швидко повертайся додому. По дорозі ні з ким не вступай до розмови, бо біда трапиться.

— Добре! — як завжди, відповів Іван.

Взяв на плечі мішок із зерном й подався до млина.

Змолот зерно, можна вже й додому йти, але в нього і на гадці цього немає. Сидить собі у млині, дивиться, як мельник орудує, як засипається зерно, як борошно сиплеться. Прислухається Іван до розмов у млині, а тих розмов там завжди вистачає. Бачить мельник, що Іван засидівся, й питає його:

— Ну, видів, як борошно робиться?

— Видів і навчився! — відповідає Іван. А він помітив, що мельник з кожного мішка залишає собі мірку борошна.

— Чому ж ти навчився?

— З мішка по мірці! — відповідає Іван.

— А й справді навчився, — здивувався мельник. — Тепер вже й додому можеш іти!

Іде Іван додому з мішками за плечима і, щоб не забути, повторює дорогою:

— З мішка по мірці, з мішка по мірці...

Проходить Іван біля женців. Женці жнуть, потом обливаються. Іван став, привітався, далі й каже:

— З мішка по мірці.

— І який дідько тебе сюди приніс? Бодай тобі добра не було! — сварились женці на Івана. — Треба так казати: «Щоб ви носили й не переносили!»

— Добре! — погодився Іван і пішов далі.

Пройшов трохи, бачить — покійника несуть. Став Іван і каже:

— Щоб ви носили й не переносили.

Розізрилися люди на Івана, ледве не побили його.

— Не так, Іване, треба казати. Хто тебе такого навчив?

— Женці навчили!

— Треба так казати: «Бодай такого не бачити й не чути!»

— Добре! — погодився Іван. — Тепер тільки так буду казати.

Іде далі. Зустрічає весілля. Всі пританцьовують. Попереду іде молода з молодим, обоє гарні, веселі. Музики грають, парубки пляшками розмахують.

Зупинили весільні Івана, частують хто випивкою, хто закускою. Та Іван відмовився випити за здоров'я молодих і каже:

— Бодай такого не бачити й не чути!

Почали дружби ганьбити Івана.

— Як ти таке можеш казати? — питають.

— То мені так порадили!

— Погано порадили!

— А як я маю казати?

— Кажи так: «Обніматися б тобі з нею, цілуватися».

— Добре, — каже Іван, — буду так казати.

Іде Іван далі. Серед села зустрічає чоловіка, який жене свиню. А свиня велика, в тванюці вивалялася, рохкає ліниво.

Поздоровкався Іван з чоловіком і каже:

— Обніматися б тобі з нею, цілуватися.

Чоловік подумав, що Іван над ним глузує, взяв палицю й хряснув Івана, що було сили.

— За віщо ви мене б'єте? Я ж вам кажу добрі слова.

— Ти, дурню, а хіба то добрі слова? Хіба то добре побажання, щоб чоловік із свинею обнімався і цілувався?

— Мене так люди навчили!

— А хіба є такі дурні на білому світі? — не повірив чоловік. — Ти краще ось що кажи: «Щоб ти наївся по шию, а замастився по лікті».

— Дякую за науку! Так і буду казати! — мовив Іван й пішов собі далі.

Вже недалеко від дому бачить — сусід везе з двора великий віз гною.

Подумав Іван, що не годиться не вітатися з добрим сусідом. Привітався, а далі й каже:

— Щоб ти наївся по шию, а замастився по лікті!

Сусід щось сердито буркнув та ще й батогом пригрозив. Іван так і не зрозумів, чому сусід на нього розізлився.

Розповів Іван удома про всі свої пригоди жінці. Вона посміялася з Івана й каже:

— Говорила я тобі, слухай тільки мене, а не чужих людей. Та дарма. Всі тобі дурне радять, а я тобі добра хочу.

З того часу Іван і почав слухати тільки свою жінку. І більше з ним лихих пригод не траплялося.

ПРО ІВАНА-ДУРНИКА

Як був собі дід та баба, у їх був син Іван, та такий дурний, що нічого не вмів робити. От йому і зробили повозочку, щоб він з нею возився та не докучав

старій своїй матері. От він її зведе на гору, а там сяде та й з'їде. Іде троє бурлаків і питають:

— Що се у тебе за возок, що сам, без коней, їздить?

— Се мені один пан подарував.

— Продай лишень його нам, бо нам треба його: ми ідем у велику дорогу, а у нас нема коней, усе треба наймати.

— Ну добре, купіть.

— А що ж тобі за нього?

— Та що? Сто карбованців.

— Ну так, то й так.

Купили вони той возок, а дурень і каже:

— Не сідайте ж на нього, аж поки не ввійдете в ліс, а там сядете та й поїдете безпечно.

От вони ввійшли в ліс, сіли на той візок, поганяють його, ні, не їде та й не їде.

— Ну що тепер будем робить? Пропали наші гроші; ходімо до Івана, нехай оддасть наші гроші назад, та й його вб'ємо.

От ідуть шляхом, дивляться — сидить Іван. Вони до нього:

— Давай гроші, бо будем тебе бить.

— Хоч закусимо ж перед смертю.

— Ну добре, де ж та закуска?

— Постривайте, зараз.

Вийняв паличку, кинув у кущ і каже до них:

— Ідіть сміло, там чого душі забажається, те й буде!

А він уже давно заготовив тую закуску, бо знав, що вернуться, то лихо йому буде. Пішли вони туди, аж там усього вдоволь. От вони його й питають:

— Де ти взяв цюю паличку, що як кинеш, то так ласощі і вродяться?

— Е! Де взяв — найшов!

— Продай нам її.

— Ні, не продам, бо мені самому треба.

— Та продай, будь ласка.

— Ну добре, як дасте дві сотні, так ваша буде.

Вони дали йому, не сказавши ні слова. Такі веселі, що нічого їм тепер журиться за харч. От їдуть та їдуть. Захотілося їм їсти. Кинули паличку, пішли — нема нічого. От вони і кажуть:

— О тепер же ходімо та вб'ємо Івана: не одуре тепер нас.

От і пішли, а він уже і чекає на них, бо зна, що прийдуть, та каже жінці:

— Візьми, Хівре, той пузир, що діти граються, та набери повен квасу з буряків, та й прив'яжи до бока.

Вона так і зробила. Він дивиться у вікно, аж ідуть. Ввійшли в хату та й кажуть:

— Прощайся, Іване, з жінкою, бо зараз тебе вб'ємо.

— Ні, коли мені вмирать, так я і її зараз уб'ю.

Узяв ніж — та так у бік і штрикнув, а кров так і побігла. А ті:

— Що се ти, Іване, наробив, у тебе ж дітки маленькі.

— Та я, як захочу, то вона і оживе.

Взяв паличку та й каже:

— Пушка-живушка! Кинься, Марушка!

Вона і встала.

— Оце добре Іван видумав; нам самим такої пушки треба, бо в нас такі жінки, що підчас так розсердять, що як не ударить, то очі видеруть. Продай нам її.

— Купіть.

От вони купили і пішли собі додому. Уходять в хату.

— Здорові, жіночки!

— Здорові.

— А є що обідать?

— Оце! Заради вас у страсну п'ятницю варили б. Ми й самі ще нічого не їли.

— Так ви ще будете спориться? — Взяли та й побили жінок, а далі кажуть: — Оживете, ще рано іти вам у пекло. — Узяли тую паличку і приговорюють: — Пушка-живушка! Кинься, Марушка!

А жінки лежать і не двинуться. Вони тоді і кажуть:

— О, тепер ходім та утопим Івана.

От пішли, положили його в мішок, зав'язали, а самі пішли шукать каменя, щоб прив'язать та й пустить на дно. А він кричить у тому мішкові:

— Рятуйте, хто в Бога вірує!

А крамар їхав через греблю, почув та й каже:

— Піду обрятую сердешного чоловіка.

От прийшов, розв'язав той мішок, а Іван виліз, та мерщій туди крамаря, та й зав'язав, а сам сів на повозку та й поїхав.

Прийшли туди бурлаки, прив'язали гарненько той камінь до мішка та й пустили на дно.

— Отепер же то одплатили ми тобі, Іване, за все. Гуляй собі на дні та не дури людей!

От ідуть собі додому і зустрічають Івана. Вони й руки опустили. А Іван їм дякує:

— Спасибі вам, добрі люди, що ви мене укинули у воду; там добра, що хто його й зна скільки... і повозки стоять, так я набрав собі повну повозку та й виїхав відтіль.

— Іване, повпихай і нас туди!

— Е, не хочу, дайте сто карбованців, то повпихаю!

— Ну, на, тільки повпихай; наберемо і ми собі добра!

Повпихав Іван бурлаків, тільки бульби здіймаються. Засміявсь наш Іван, та сів на свою повозку, та й поїхав собі.

ПРО КАЛИНКУ Й ДОБРОГО ІВОНЦЯ

Колись жили на світі чоловік та й жінка. У них була дуже файна донечка, що звалася Калинкою. Ненько й мамка любили її. Але мати заслабла і вмерла, а батько невдовзі привів у хату мачуху, яка дуже не злюбила дівчинку. Біла її, їсти не давала, хотіла, аби падчерка ходила у чорній, як земля, сорочині.

Одної неділі зібралися старі на весілля. А мачуха сказала Калинці:

— Дивись, дівко, аби ти нічого нікому не давала, бо я тобі руки відрубую!

— Не бійтеся, нічого не дам, — відповіла дівчина.

Поприбирала в хаті й сіла вишивати. А до хати увійшов якийсь дід із торбою. Він почав просити:

— Дай мені муки, бо я дуже бідний, не маю що їсти.

Калинка пожаліла бідняка. Побігла до комори й насипала півторби муки. Жебрак подякував і вийшов. Та за порогом зробив дірку в торбі, а борошно почало сипатися на землю і сипалось аж до тої хати, де батько і мачуха гуляли на весіллі. Коли вони набулися, зібралися додому. Вийшли надвір, і мачуха одразу помітила слід від муки:

— Гей, хто б міг отак розсипати муку на дорозі?

Вони йшли помалу, і той слід привів їх до самого дому. Мачуха влетіла, як вихор, до хати і крикнула на дівчину:

— Що я тобі казала?

А Калинка не вміла дурити і зізналася:

— Приходив якийсь дід, я його пожаліла й насипала у торбу муки.

Мачуха довго не думала, схопила сокиру і відтяла Калинці руки.

— Тепер іди, куди очі дивляться, аби-м тебе більше тут не виділа!

І Калинка пішла. Блукала полями й лісами, заходила в села і скаржилася на свою сумну долю. Була дуже голодна, бо не мала чим і якусь крихтинку до рота піднести; блукала і невмивана, бо не мала чим зачерпнути води...

Одної ночі вона зайшла в сад маючого газди і пообгризала нижчі яблука. Господар вийшов, подивився і чує потилицю:

— Ов, це зле! Ба хто мені таку шкоду робить?

Вернувся до хати і сказав синам:

— Ось, легені, якась біда заходить у сад і обгризає яблука. Ану, най хтось зловить!

Коли стемніло, старший син пішов вартувати. Походив попід яблуні, й потягло його на сон. Ліг собі на сіні, а вранці устав і пішов до хати. Газда вийшов, дивиться на яблуні.

— Ей, та сеї ночі нарobili ще більшої шкоди. Відай, на тебе, сину, хтось ману пустив.

Увечері сторожити сад пішов середущий. Ходив, скільки ходив, попід яблуні та й захотів спати. Ліг на сіно й солодко заснув. Уранці газда подивився і розсердився ще більше:

— Ото лайдачина! Відай, хрoпів там на весь сад, а якийсь дідько зовсім пообгризав яблука.

Найменший син Івонцьo почув те і каже:

— Може, мені вдасться зловити шкідника.

Хлопець пішов у сад. Сів собі під яблуню й чекає. Минула година, друга, третя... Раптом хвiртка скрипнула, і в сад увійшла дівчина. Така файна, як зірка на небі! Підійшла до яблуні та й дивиться вгору, де би було яблуко. Івонцьo несподівано вискочив із-за стовбура і схопив її.

— Це ти нам шкоду робиш?

— Пустити мене, легеню. Не видиш — я без рук. Як не буду гризти, то вмру з голоду.

— А де твої руки?

— Мачуха відрубала.

— За що?

— За те, що-м дала муки бідному чоловікові.

Вони сіли під яблуню і розговорилися. Просиділи до самого ранку. Коли сонце зійшло, Івонцьo сказав:

— Слухай сюди, Калинко. Будь моєю жінкою.

Дівчина відповіла:

— А твої ненько й мамка не виженуть мене?

— За що?

— За те, що я не можу робити.

— Не журися, люба...

Івонцьo взяв Калинку, повів її в хату.

— Ця дівчина, — сказав своїм родичам, — буде моєю жінкою.

Батько здивувався, а мати сплеснула в долоні:

— Як же вона може бути жінкою, коли не має рук? Ні обіду не зварить, ні сорочину не випере, ані дитину не побавить.

— Доста, мамо, моїх рук. Адить, які моцні. Буду робити і за неї...

Івонцьо так насівся, що родичі мушили зробити весілля.

А Калинка скоро народила двох хлопчиків-близнюків із золотими чупринами. Івонцьо дуже тішився своїми синами. Але недовго він радів: цісар на десять років узяв його до війська.

Івонцьо зібрався, поїхав служити, і Калинка лишилася з дітьми. А свекруха тільки те й чекала. Вона поклала їй одного хлопчика на праве плече, а другого на ліве, отворила перед нею двері й крикнула:

— Ану, пакуй із моєї хати, аби я не виділа й не чула про тебе і твоїх дітей.

А що мала робити Калинка? Вона пішла дорогами, по яких люди не ходили, аби не дивувалися. Блукала лісами, полями. Ночувала у корчах і боялася, аби звірі дітей не роздерли. Одного дня змучилася так, що не чула своїх ніг. Та й схотіла пити. Підійшла до кринички... А тільки нахилилася, як одна дитина впала з плеча у воду. Калинка, не стямившись, торгнулася за нею, та — плюск — упала у криницю і друга дитина. Мати закричала, що аж темно стало. І так ревно тяглася до своїх дітей, що у неї вирости обидві руки. Нараз витягла дітей і дуже раділа, що не втопилися. Притиснула малих до грудей і понесла далі. Зайшла в темний ліс. А у тому лісі була стара-престара хатинка. Жінка увійшла, поклонилася:

— Добридень... Хто тут є живим?

— Та, ади, я доживаю віку, — почулося з печі.

А там лежав старий чоловік, увесь покритий струпами.

— Дідику, я буду у вас жити, бо не маю куди йти зі своїми дітьми.

— Най буде так, жіночко... Але тобі тяжко буде слухати, як я стогну від ран.

— Ні, дідику, я зіллям загою ваші боляки, — приймається Калинка.

— Не загоїш їх ніяким зіллям — воно не помагає. Треба би спалити оцю хатку і тим попелом посипати рани. Лише так загояться.

Калинка засмутилася. Якщо згорить хатка, де ж вона буде жити з маленькими дітьми? Але таки сказала:

— Ану, злязьте, дідику, з печі — я підпалю хату. Як будете здорові, то ми збудуємо собі нову хатину.

Дід зліз із печі. Калинка повиносила надвір усе дрантя і підпалила хату. Вогонь був великий, аж до самих хмар. Коли погас, Калинка підійшла, набрала жменю попелу й посипала дідові рани. Посипала один раз і другий... Після третього разу рани загоїлися.

Дід підвівся і сказав:

— Дякую, Калинко. А тепер ти оглянься назад: подивися, яку маєш хату. В ній є все для тебе і твоїх дітей.

Жінка не повірила і своїм очам. Вона зайшла в таку велику хату, якої не мав ні один багач.

— Діду, це ж королівський палац!

Та старого вже не було поруч — зник, ніби в землю провалився.

Минав рік за роком.

Калинка жила у добрі.

Івонцьо вернувся з цісарського війська. Він не застав удома жінку і дітей. Питає:

— Мамо, де мої?

— Твоя жінка з дітьми пішла неворотом, не схотіла триматися хати. Я їй казала, аби була дома, але вона не слухала.

Івонцьо узяв палицю і торбу — подався у світ. Ішов дні та ночі. Усюди блукав, але ні жінки, ні дітей не

міг знайти. А якось він заблукав до темного лісу. Довго йшов дорогою і раптом помітив великий палац.

Зайшов подивитися, хто це тут живе. Лише відчинив двері — побачив Калинку. Вона простягла до чоловіка руки. Але він налякався і хотів утекти.

— Ти тікаєш від своєї жінки? — спитала Калинка.

— Ти не моя жінка. Вона була без рук, а ти — з руками.

— Ні, Івонцю, я твоя.

— А хто тобі дав руки?

Калинка розповіла. Івонцьо залишився зі своєю жінкою і дітьми. Вони довго жили і лиха не знали.

ПРО ЛЕДАЧУ ДІВЧИНУ

Були собі чоловік та жінка, і була у них одна дочка. Вона була гарна і вже й велика, але нічого в них не робила, бо нічого не вміла, а тільки вміла в колисці колихатися. Сидить собі, колишеться з ранку до полудня, потім злізе, наїється і знов колишеться. От доросла вона вже до того, що прийшли до неї свати. А батьки кажуть:

— Що ж її сватати, вона ж у нас нічого не вміє!

— Як це не вміє?

— А так! Вона тільки вміє в колисці колихатися.

А дівчина гарна була. Жених подивився та й каже:

— Нічого, візьмемо. Не вміє, то навчиться.

— То беріть разом з колискою!

Взяли вони її разом з колискою, відгуляли весілля. А після весілля вона одразу стриб у колиску й давай гойдатися!

На другий день батько — свекор рано став розподіляти роботу:

— Ти, сину, іди на тік молотити, а ти, старенька, ставай коло печі, а я піду воза ладити.

А до невістки нічого не каже, вона собі колихається. Як прийшов вечір, походилися усі до хати.

Батько й каже:

— Ну, я ниньки воза полагодив, а ти, старенька, що зробила?

— А я ось хліба напекла, їсти зварила, в хаті по-замітала...

— А ти, сину, що робив?

— А я на току жито помолотив.

— А ти, дочко, що нині робила?

— Нічого, — каже, — я в колисці колихалася.

— Ну, — каже батько до матері і сина, — ви сьогодні заробили вечерю, їжте. А ти, невістко, не заробила, колихайся собі і далі.

Та й не дав їй їсти.

Шкода синові стало своєї жінки. Взяв він кусень хліба та й хотів сховати за пазуху. Але батько побачив:

— Куди це ти хліб береш? — питає. — Ти що, з'їси стільки?

Нічого не відповів йому син.

На другий день батько знову розподілив роботу і знову всі розійшлися. Осталася в хаті тільки невістка — сидить в колисці, гойдається. Коли чує, — в печі каша біжить, і так смачно пахне! Вона тоді вискочила, помішала кашу і ложку облизала — та й знов у коліску! І проколихалася цілий день.

Ввечері знов посходилися. Батько всіх питає, хто що робив, і просить вечеряти. Питає й молоду невістку:

— Що ти сьогодні робила, дочко?

— А я в колисці колихалася, але як в печі каша бігла, то я злізла, помішала й ложку облизала.

— То ти, дочко, стільки ниньки з'їла, скільки заробила!

І знов не дав їй нічого їсти.

Задумалась тоді невістка: що ж то воно буде? Думала, думала та й на другий день почала замітати хату. А як замела, то пішла до криниці по воду. А ввечері батько її вже посадив за стіл.

Так помаленьку, помаленьку стала вона вчитися до роботи. А згодом каже до батька:

— Тату, давайте порубаємо колиску, я вже не буду в ній колихатися, бо буду все робити.

Порубали вони й спалили ту колиску.

Так батько привчив ледачу дівчину до праці.

ПРО ЛЬОХУ-КОЗУ

Жив гуцул Дументій. Він ніколи не ходив на ярмарок — не мав що продавати і за що купувати. Думав із заздрістю про тих, що кожного тижня з чимось їхали до міста.

А Дументієва жінка тримала пацятко. Так його доглядала, так його годувала, що за рік з пацяти стала велика льоха.

«Тепер я піду на ярмарок, як порядний газда», — тішився Дументій.

Нарешті настав довгожданий день.

— Дивись, аби тебе не обдурили! Рахуй гроші помалу, — наказувала жінка, виряджаючи Дументія на ярмарок.

— Не бійся, жінко. Най бояться ті, що будуть купувати, аби я їх не обдунив! — відповів згорда чоловік.

А про Дументієву льоху наперед дізналися три купці-шахраї. Вони уже порадилися, як ошукати Дументія, й чекали з нетерпінням, аби вивів льоху із села.

Купці-шахраї стояли при дорозі один від одного далеко.

Коли Дументій підійшов до першого, той запитав:

— Що, вуйку, женете на ярмарок козу?

— Агій на твоє лице! Це не коза, а льоха, дурню!.. — відтяв йому Дументій попри саму шкіру.

Купець-шахрай реготав, аж підскакував. Гуцул погнав свою льоху далі. Підійшов до другого купця-шахрая. Той гукнув на всю горлянку:

— Дай Боже щастя, вуйку!

— Дякую вам.

— Продавати женете козу? Скільки правите за неї? — спитав і не кліпнув.

— Тисячу лей! — кинув Дументій спересердя, аби тому збитошникові відхотілося його чіпати.

— Даю двісті.

— Давай мамі своїй! — скипів гуцул і сіпнув за мотузку, якою тримав за ногу свиню.

Але дорогою Дументій уже прислухався, як його льоха рохає, обзирає її з усіх боків і навіть обмацував, чи немає у неї рогів.

«Як ще хтось скаже, — думав він, — що це коза — не льоха, віддам її до дідька запівдурно. Най люди не сміються!»

Підійшов до третього купця-шахрая.

— На ярмарок ведете свою козу, газдо? — спитав той. — Скільки хочете за неї?

— Аби тебе смерека втяла! — розсердився Дументій.

— Я не про смереку, а про козу, вуйку. Скільки правите?

— Сімсот лей!.. — сказав гуцул.

— Даю триста, — і купець-шахрай схопився за гаманець.

— Давай, бо світ, відай, навиворіт пішов. Уже й сам не знаю, чи я Дументій, чи Оксентій. Най його шляг трафить!

Дументій узяв гроші й вернувся додому.

Жінка вибігла назустріч:

— За скільки продав льоху?

— За триста лей...

Вона сплеснула в долоні. Чоловік перепрошує:

— Ти не сердься, жінко, бо то була не льоха, а коза. Всі так мені казали.

— Перехрестися, дурню! І йди туди, звідкіля прийшов!

Жінка схопила колотач і, як оса, — на нього.

Напудився Дументій. Вибіг на дорогу. Йде і журиться. З чим іти до міста? Підійшов до верби, зрізав прутика, зробив собі свистало. Поклав його в пазуху і рушив до міста. Там було три великих ресторації. Дументій зайшов до кожної з них і кожному господареві мовив:

— Даю тобі сто лей. Зараз я прийду до ресторації зі своїми друзями. Коли поїмо й вип'ємо, я свисну в оце свистало, а ти гукнеш у відповідь: «Все заплачено, паночку!»

Після цього Дументій розшукував купців-шахраїв. Коли знайшов їх, то сказав:

— Ходім до ресторації, бо я вам винен могорич.

Купців-шахраїв не треба було довго просити на дурничку — пішли за Дументієм.

Зайшли вони в першу ресторацію. Сіли за стіл. За якусь хвилину принесли їм усіляких страв і напоїв. А коли наїлися й напилися, гуцул витягнув із пазухи свистало і голосно зафівкав.

— Заплачено, пане добродію! — гукнув господар і вклонився Дументієві.

Перейшли до другої ресторації. Там теж поналилися.

Гуцул витягнув з пазухи своє фівкало і свиснув.

— Заплачено, пане добродію, — вклонився господар.

Погостилися у третій ресторації. І там Дументій витягнув із пазухи свистало. Досить було фівкнути, як господар мовив:

— Заплачено, пане добродію!

Купці-шахраї дуже здивувалися. Захотіли придбати собі Дументієве свистало.

— Вуйку, що ви хочете за те фівкало?

— Е-е-е, воно у мене чарівне, я не продаю.

— Але ми вам заплатимо стільки, скільки скажете, — умовляють гуцула.

— Три тисячі лей!

Купці-шахраї аж пересіпнулися. Та витягли три тисячі лей і заплатили чоловікові. Дументій схопив гроші та й — додому.

Купці-шахраї повешталися по ярмарку, а коли зголодніли, зайшли до ресторації. Наїлися, напилися, потім один вийняв із кишені свистало. Господар ресторації мовчки подивився і не сказав нічого. Тоді свистіли усі три купці-шахраї, аж почервоніли. Люди позбігалися до них, як до комедіантів.

— Заплачено? — спитали купці-шахраї.

— Ні! Ви мені не свистіть у своє дурне свистало, а давайте гроші! — розсердився господар ресторації.

У другій ресторації, а потім і в третій їм теж відповіли:

— Ви не свистіть, а гроші заплатіть!..

Поїхали в гори, до Дументія. Той уздрів їх здалеку і напудився. Покликав жінку й каже:

— Я лягаю на стіл, а ти мені засвіти свічки та й голоси, як над мерцем.

— Най буде, чоловіче...

Вчинився гуцул мертвим, а жінка коло нього ламає руки й плаче:

— Ой не кидай мене, чоловічку! Яким ти файним був чарівником! Нащо ж ти мене зачарував, а тепер лишаєш, як сирітку? Ой Боже, що я буду робити одна?

Купці-шахраї стали на порозі й почали хреститися. Та не могли вгамувати злість. Один схопив макогін і почав так гатити по миснику, що на долівку полетіли одні черепки.

Дументій злякався. Схопився на ноги і витріщив очі. А тоді спитав:

— Звідки ви дізналися, що коли макогоном бити по горшках, то воскресають мертві?

— Хіба від того воскресають?

— Адіть, я воскрес. Самі видите...

— Тоді продай нам макогін.

— За тисячу лей...

Купці-шахраї заплатили гроші, взяли із собою чудодійний макогін і пішли шукати легкого заробітку. Дійшли аж до столиці. Там висіли чорні прапори.

— Що сталося? — спитали людей.

— Умерла цариця, — відповіли їм.

Купці-шахраї пішли до палацу, стали перед царем і промовили:

— О пресвітлий царю, ми дізналися у світі про твоє велике горе і прийшли тобі на поміч. Можемо царицю воскресити, але за те даси мішок золота.

— О мої вірні піддані, я вам подарую і три мішки золота, тільки воскресить мені царицю!

— Добре, царю... Але звели, аби всі живі повиходили з палацу, бо вони будуть заважати, — попросили купці-шахраї.

Скоро у покоях не лишилося жодної душі.

Купці-шахраї витягли із торби «чудодійний макогін» і почали бити ним по скляних шафах, дзеркалах і вікнах. Розбивали все, що тільки могли.

Але мертва цариця і не думала вставати.

— Ану, схопіть цих злодіїв, — крикнув цар своїм катом.

Купців-шахраїв кинули до темниці. Відай, там їм постинали голови.

І все.

ПРО МАЙСТРА ІВАНКА

Казка починається з царя, котрий собі вигадав, аби змайструвати із одної дошки дванадцять стільців, а тринадцятий зверх того. А та дошка не має бути більша, як три метри. Дає три вози золота тому, хто би це зробив. Але хто візьметься за діло і не зробить — відповідає головою.

Приходили майстри з цілого світу. Жодному не вдалося цареві догодити, і всі заплатили своєю головою.

Раз дочувся про то цар із другої держави. Він захотів відвезти собі три вози золота. І взявся змайструвати такі стільці.

— Добре, добре, — каже йому цар. — Хочеш, то роби. Але знай, що й ти відповідаєш своєю головою. Стільки грошей у тебе нема, аби міг оплатити свою голову.

Чужий цар пристав на все. Мав часу один рік. За цей рік він наробив усяких стільців, але з одної дошки не змайстрував жодного.

Йому не зняли голови, лише засудили на вічну темницю. А як треба було йти в темницю, чужий цар за себе заложив дочку.

І так сидить дівчина в темниці.

А в той час у одного бідного чоловіка підростав хлопчина, що мав уже чотирнадцять років. Іванко був тямущий. Чує межі народом, що десь є такий цар, якому треба би зробити із одної дошки дванадцять стільців, а тринадцятий зверх того.

Почав проситися у батька:

— Я, няньку, йду в світ!

— Та як ти, Іванку, пустишся у світ, коли у тебе нема грошей? — питає його батько. — А я тобі не можу дати й крейцера. Будеш голоден у дорозі.

— Нічого, няньку, я щось зароблю.

Хлопець зібрався і пішов. Подорожує пішки, бо тоді ніяких машин не було. Ішов зо два й півроку і аж так дібрався до третьої держави, до того царя, котрий хотів мати із одної дошки тринадцять стільців.

Зайшов Іванко до царя, красно привітався. І цар його питає:

— Що нового скажеш, хлопче?

— Я нового не маю нічого. Лише чув межі народом, що вам треба зробити із одної дошки дванадцять стільців, а тринадцятий зверх того.

— Та мені би треба, — відповідає цар. — Але чи ти зробиш? Як зробиш — дістанеш три вози золота,

а не зробиш — відповідаєш головою! Чи пристаєш на то?

Хлопець відповів:

— Усе буде в порядку. Я стільці вам зроблю, а голову не дам... Та слухайте сюди, пресвітлий царю. Коли хочете мати такого стільця, як собі загадали, принесіть мені явора, що пробився із землі тоді, коли ви народилися.

Цар задумався. І питає він старих людей, чи не пам'ятають такий явір. Знайшовся один дідो, що мав двісті і п'ятдесят років. Він показав цареві таке дерево. Цар дав явора зрубати, повезти на тартак і там порізати на дошки. Але звідти наказав привезти лише одну дошку. І каже цар Іванкові:

— Най тобі ще раз розтолкую, аби не помилився: то мають бути такі стільці, аби розтягалися і знову стягалися, як гармонійка.

— Не приказуйте мені, бо я знаю, що маю робити! — відповів Іванко.

І цар його замкнув у майстерні, дав час — один рік.

Іванко став робити. Скоро вчинив для царя стілець — тридцятисантиметрову палицю, а на неї вкрутив шість гвинтів. Цареві ж не сказав нічого. Палицю припер у закутку, аби там стояла, та й майструє усякі стільці, що лише є на світі, бо часу мав майже цілий рік.

А одного разу чує Іванко красний голос: дівчина співає прекрасні співанки. І вже не терпиться йому — хоче знати, хто ото співає. Взяв долото, клепач і пролупує стіну. Пробив тонку, як струна, щілинку. З того боку підходить до нього на ту струночку така красна дівчина, якої ще ніколи не бачив. Іванко питає:

— Що ти, дівчино, там робиш?

— Я сиджу в темниці.

— Що ти поганого вчинила?

— Нічого не вчинила. То завинив мій нянько: хотів показати тутешньому цареві, що з одної дошки

зробить йому тринадцять стільців, бо дуже спокусився на три вози золота, але не міг зробити. Цар дав його до вічної темниці, а він замість себе заложив мене...

Минув один рік, і цар заходить у майстерню. Останній день не дав хлопцеві їсти — думав, що й так той утратить голову.

— Ну, Іванку, як мої стільці?

— Ви, пресвітлий царю, хочете стільці, а їсти сьогодні мені ще не давали.

Цар різко повернувся і наказав слугам, аби принесли їжу. Хлопець добре наївся, помалу собі встав і подає цареві тридцятисантиметрову палицю:

— Тут маєте стільці.

Цар здивувався і сердито каже:

— То ти такі стільці наробив? Знай, ти — коротший на голову!

Тоді Іванко взяв із рук царя оту палицю, розкрутив гвинти — а з палиці розтяглися, як гармонійка, дванадцять стільців і тринадцятий зверх того.

Цар дуже зрадив, узяв Іванка попід руку і повів у палац.

— Ну, Іванку, що хочеш — чи три вози золота, чи, може, моє царство?

— Не треба мені золота, ані вашого маєтку, лише дайте мені те, що сидить у мурі.

— Ей, що тобі з того? Ліпше узяти аж три вози золота.

— Не хочу нічого, лише те, що в мурі!

І цар випустив дівчину. Вона пішла з Іванком у свою державу. Там вони побралися та щасливо живуть і донині, як не повмирили.

ПРО МАТІР-ЗОЗУЛЮ

Жила в одному далекому селі бідна вдова. І було в неї чотири сини, один за одного кращий. Та спіткало їх велике горе: захворіла мати, бідна вдівка, лежить сама в хатині, й нікому навіть води подати.

От прийшов з поля найстарший син та й каже мамі суворим голосом, чому вона не приготувала обіду. А бідна вдівка зітхнула тяжко і каже:

— Подай, синочку, мені скляночку водички, може, я вип'ю та здужаю піднятись.

Розсердився старший син — не звук мамі допомагати. Грюкнув дверима й пішов.

Так само зробили й два середні брати. Залишилась у матері надія на найменшого сина, котрий десь забарився. Та от він повернувся додому і ще з порога крикнув:

— Мамо, подавай їсти!

А як побачив, що мати не підіймається з постелі, розсердився:

— Чого це ти й досі їсти не зварила?

— Синку, — каже мати, — я нездужаю. Подай мені склянку води!

Молодший син грюкнув дверима й вийшов надвір.

Зайшли ввечері сини до хати й бачать, що у матері виростають крила й покривається вона зозулиним пір'ям. А на ранок перетворилася вона зовсім у зозулю, випурхнула у вікно. Стали сини їй у слід плакати, прощення просити, каятись. Та почули тільки її останні слова:

— Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!

ПРО МИКИТУ Й ДОРОФТЕЯ

В одному селі жив хитруватий Дорофтей. Не пропуслав ні одного ярмарку, хоч там мав тільки збитки. Доти маркувався, що в нього вже зовсім не було що продавати й за що купувати. Одного разу поліз на горище, знайшов якесь задимлене клоччя і склав його в міх. Одягнув дрантиву сардачину, закинув міха на плече і почвалав на ярмарок. А за селом здибав чоловіка, що теж ніс лантух.

— Ти хто такий? — спитав Дорофтей.

— Микита.

— А звідки?

— З Брехунівців.

— Куди йдеш?

— На ярмарок.

— Та що несеш?

— Гребені. А ти хто?

— Я — Дорофтей.

— Звідки?

— З Дурилівців.

— Куди йдеш?

— На ярмарок.

— А що несеш?

— Вовну продавати. Може, поміняємося крамом?

Микита погодився. Його мішок був тяжчий — з липовою корою.

Обоє гадали, що добре обдурили один одного, й чекали хвилини, щоб утекти різними дорогами. Але та хвилина ніяк не наставала, і прителіпалися разом аж до міста. Розв'язали мішки, розклали свій крам і вже не розмовляли.

Коли все розпродали, порахували гроші й зайшли до корчми.

— Знаєш що, Микито? — заговорив Дорофтей. — Будьмо товаришами. Ходім до Чернівців туманити панів.

— Добре, ходім.

Пішли до Чернівців. Аби не нудитися, Микита хвалився:

— У моїй stodolі під стріхою була горобчиха, що як знесла яйце, то десять хлопів не могли його з місця зрушити. Stodola й завалилася.

— А, то ще нічого, — не здивувався Дорофтей. — У моєї жінки виросла на грядці головка капусти, і я мусив запрягти п'ять волів, аби її притягнути до хати. Коли вивіз на ярмарок, то почався дощ. Я відірвав один листок з головки, і всі люди на ярмарку поховалися під ним.

Отак з брехнею у зубах добралися вони до Чернівців.

— Я тут знаю одного панка, — заговорив Микита. — Він дере з людей шкуру, як липову кору. Треба його провчити. Будеш стояти під вікном, а я зайду до його покою.

Підійшли до будинку. Слуги не було, панисько сидів у світлиці сам. Почувши кроки, крикнув:

— Це ти, Йване?

— Я, паночку.

— Вже час мені розповідати казку. — Пан дуже любив, коли йому перед сном слуга щось розказував.

— Якої вам, паночку?

— Та якої знаєш.

Микита тихенько отворив вікно, зробив знак Дорофтеєві й почав оповідати:

— Дорогою на ярмарок здибалися Микита з Дорофтеєм. Вони один одного добре обдурили, а потім... потім...

— Та що було потім? — не терпілося цікавому панові.

— ...потім вони пішли до Чернівців обдурювати дідичів. Микита зайшов до покою одного паниська, зняв дзеркало зі стіни і передав його через вікно Дорофтеєві: «На, каже, тримай добре, бо то дорога річ, я ще щось пошукаю». Витягнув з-під ліжка куферок із скарбами і теж передав: «На, тримай, я ще тут подивлюся...» Ви, паночку, часом, не забули замкнути касу з грішми?

— Та подивися, Йване. Ключ у шухлядці маленького столика.

— Так, пане, й Микита взяв собі ключа, відімкнув панську касу, вибрав скриньку з грішми і передає її Дорофтеєві: «На, — каже, — тримай добре, я ще щось виманю від пана...»

— Погана казка, Йване, — мовив дідич. — Ліпшої не знаєш?

— Ні, не знаю...

— Тоді йди спати.

І Микита вийшов. Він допоміг понести з двора панські дорогоцінності. Потім побратими сіли собі під деревом і почали ділитися. Все розділили порівну, та залишилася ще бритва. Микита каже:

— Це мені належиться...

— Мені! — заявся Дорофтей.

— Коли ти так говориш, то ходім до пана. Най він нас розсудить.

— Ти що, здурів? Він нас постріляє!

— Най робить, що хоче, я мушу дійти правди: кому належить бритва? — відказав Микита. — Коли ти боїшся, то станеш під вікном і послухаєш, що відповідь дідич.

Вернулися до панського будинку. Микита увійшов.

— Хто там? Це ти, Йване?

— Я, паночку.

— Що хочеш?

— Та хочу вже закінчити казку. Ото ті два брехуни, Микита й Дорофтей, взяли собі добра у пана. Потім сіли й діляться, та як дійшли до золотої бритви, ледве не побилися. Микита сказав, що то його бритва, а Дорофтей і чути не хоче. Як за справедливістю — хто з них має взяти ту ту бритву, паночку?

— А хто вліз до покою?

— Та Микита, паночку. Дорофтей був під вікном.

— Тоді бритва належить Микиті, бо він є сміливіший.

— Мудро ви сказали. Тепер і я так думаю...

Дорофтей і Микита забрали все украдене й пішли з Чернівців. Дійшли до роздоріжжя.

— Через рік прийдеш на той самий ярмарок. Щось придумаємо знову, — порадив Микита.

— Добре, прийду, — дав згоду Дорофтей.

І вони розійшлися.

А через рік здибалися на ярмарку. Зайшли до корчми, пригостилися. Відтак пішли дорогою. Їх наздогнав піп, що їхав з міста бричкою.

— Куди, газди?

— Та йдемо десь роботи шукати, — відказав Микита.

— А ви б не найнялися двоє мою корову обходити? Один буде гнати її в поле, а другий тим часом — з хліва вчищати.

Дорофтей потер долоні:

— Добре!

Микита й Дорофтей побігли за бричкою. Доки добігли, то язики вивалили.

Стали вони до попа на службу. Вранці панотець дав їм на сніданок сухого коржа й послав Дорофтея корову пасти. Микита взяв тачку, пішов до хліва. А там стільки бруду, що треба цілий місяць увихатися. Слуга наклав повну тачку гною і вивіз надвір. На брамі піп його чвахнув палицею по плечах, а як вернувся — фраснув по лиці, аж свічки засвітилися Микиті в очах. І так цілий день. Наймит уже опух від полишників.

Дорофтеєві не ліпше. Корова одразу задерла хвоста й розбрикалася по людському полю. Весь день бігав за нею. Люди йому за шкоду порахували ребра. Увечері, коли пригнав корову, Микита спитав:

— Як було в полі, Дорофтею?

— Добре, шкодую тільки, що не взяв осла, аби мав на чім спати. А тобі як поводилося?

— Як у Бога за пазухою, — відповів Микита. — Піп увесь час стояв коло мене з пляшкою горілки, а попадая — з решетом, повним булок. Як викочу тачку із стодоли, то панотець порцію горілки всипле мені в рот, а як вернуся — добродійка подає булку в зуби. Жаль, що не мав торби на ті булки. Завтра, Дорофтею, не забудь повісити торбу на плече.

— А ти — взяти осла...

Уранці Микита взяв ослін на плечі та й погнав корову, а Дорофтей повісив собі торбу і взявся за тачку. На брамі піп чвахнув його палицею по плечах, що той аж похитнувся, а як вернувся — фраснув у лице.

«Ото мощна горілка!» — подумав Дорофтей.

Ще раз вийшов піп — фраснув по лиці! Аж свічки засвітилися перед очима Дорофтея.

«Ото смачні булочки!» — подумав собі наймит.

А Микита бігав з ослонем за коровою. Люди його зловили й порахували йому ребра. Увечері він пригнав корову, кинув ослін під стайню і каже побратимові:

— Недобре виходить. Ми обдурюємо один одного, а піп хоче нас замордувати. Треба тікати, доки живі.

— Ну, тоді тікаймо. В коморі під каменем піп має пивницю, а в ній — золото. Заберім його — і то буде плата за палиці й полишники.

Вночі вони підважили камінь, і Дорофтей спустився в пивницю. Набрив півмішка грошей і сам заліз у міх.

— Тягни, Микито, золото! — гукнув.

Микита міх — за гичку і навіткача, аби його Дорофтей не наздогнав. Так біг, що заблудився. Поклав ношу на землю і пішов шукати дорогу. А Дорофтей тим часом виліз, схопив мішок — і в протилежний бік.

Микита повернувся, а міха нема.

Іде, сумний, полем і підкидає ланцюгом, що залишився у кишені від попівської корови.

А Дорофтей теж блукав по полю. Він подумав, що близько пасеться заплутаний кінь — ланцюгом відзвонює. Було б добре поїхати верхи. Дорофтей підкрався у темряві до тіні, що рухалася:

— На, на, на!.. — і кинувся вперед, до коня, та зловив побратима.

Отак здибалися знову. І Микита каже:

— Давай, Дорофтею, поділимося грішми й розійдемося чесно.

— Най буде... — пристав той.

Коли зійшов місяць, посідали на траву і розділили золото. Залишився тільки один крейцер. Зійшлися на тому, що Микита буде користуватися ним рік, а потому віддасть Дорофтеєві.

Минув рік, і Дорофтей прийшов до Брехунівців. Побачивши гостя, Микита ліг горілиць на лаву, склав руки на грудях і мовив своїй жінці:

— Скажи, що я вмер.

Увійшов Дорофтей і став коло порога.

— Що, покинула душа вашого Микиту?

— Ой покинула!

— Тоді піду купити свічку, аби йому було видно і на тому світі.

Приніс Дорофтей свічку та й приліпив Микиті до носа.

Гарячий віск стікав на лице. Микита дув спочатку спокійно, а коли свічка догоряла і добре припекла, вже фукав на всю хату.

— Не фукай, Микито, віддай крейцера... — озвався Дорофтей.

«Небіжчик» воскрес:

— Подай мені руку, най піднімуся.

Вони обнялися. За крейцера випили, щоб більше вже ніколи не обдурювати один одного. Вистачить для них дурного панства!

ПРО НЕРОБУ ЮРКА, МАМИНОГО СИНКА

Мамин синок Юрцьо до двадцяти років і стеблинки не перервав. Добре їв, пив, гуляв, ходив по селу, як пава, а батько з ранку до ночі робив та в старому петеці ходив. Юрасика в селі прозивали пестюнкою, цуцликом і як кому прийшло на язик.

Та батькове терпіння увірвалося, і він сказав:

— Досить я робив на тебе, забирайся з хати, дармоїде! Іди робити, як другі людські діти.

Мати плакала, але нічого не помагало. Поклала своєму соколику в торбу солонини, бринзи, меду, білого хліба та й сказала:

— Іди, синочку, та розум май, тяжкого не піднімай, низенько хребтик не згинай, холодочок не минай.

В дорозі мамин синок одно думав: як би то добре жити і нічого не робити?

Ішов він, ішов лісом та й вийшов на зелену поляну, бачить — на пні сидить дід з білою, як молоко, бородою.

— Що ви робите, діду? — запитав Юрцьо гордовито.

— Я, хлопче, ніколи не робив, не буду робити, а все добре жив і буду жити.

— А як би й мені не робити та добре жити?

— Я тобі допоможу. Дам тобі одну вівцю. Коли тобі буде треба грошей, скажеш: «Овечко, потрясися». Вона потрясється, а з-під хвоста посиплються гроші.

Подякував пестюночка і пішов. Зайшов у село, повернув у корчму і попросив їсти-пити. А як треба було платити, сказав: «Овечко, потрясися». Овечка потряслася, і посипались гроші. Корчмар хитро посміхнувся, а коли гість заснув як убитий, підмінив вівцю.

Пестюночка пробудився і погнав овечку додому.

— Ну, як синку, скільки заробив грошей? — запитав батько.

— Мені не треба робити, я й так добре буду жити. Коли захочу — з цієї овечки гроші будуть падати, — відповів син і сказав: — Овечко, потрясися!

Але овечка й хвостом не махнула.

Батько взяв сина, відлупцював добре та й послав знову роботу шукати.

Пішов він до діда і розказав, що трапилось з його овечкою. Тепер дід дав йому маленьку шкатулочку, якій треба сказати: «Шкатулочко, відкрийся!» — із неї посиплються гроші.

Повернув Юрик у корчму, і тут знову так вийшло, як з овечкою. Дома як не просив, щоб шкатулка

відкрилася, а грошей чортма. Мати плакала, а батько взяв кочергу, та вигнав із хати пестюночку.

Прийшов він знову до діда й почав жалуватись, нарікати. Дід погладив бороду і каже:

— Даю тобі оцей маленький барабан. Коли тобі треба буде грошей, скажеш: «До танцю», а як буде доста — скажеш: «Із танцю».

«Тепер я вже не дам обдурити себе корчмареві, наперед гроші підготовлю», — подумав Юрик.

Вийшов із лісу і весело сказав: «До танцю». В ту хвилину з барабана вийшло десять легінів із ціпами та почали неробу молотити, куди попало. Він верещав, плакав, ледве потім вимовив: «Із танцю» — і легіні пропали, як під землю.

Після цього Юрик проклинав діда всіма святими і чортами.

— Не проклинай! Іди і того шахрая-корчмаря похрести, — почув він знайомий голос діда.

Нероба взяв барабан і пішов у корчму. Наївся, напився, крикнув: — «До танцю!» — і легіні взялися за корчмаря. Корчмар реве, стогне, а Юрик каже:

— Віддай овечку і шкатулку.

— Даю, даю, паночку, лиш не бийте.

— Добре, — весело сказав Юрик і додав: — «Із танцю!» — і легіні зникли.

Віддав корчмар овечку і шкатулку, і мамин синок, наспівуючи, пішов додому. Не встиг переступити поріг, як похвалився:

— Аж тепер я, мамо, буду добре жити і нічого не робити.

— Слава Богу, Юрцю, — сказала мати, а батько посміявся над сином.

— Не смійся, бо битий будеш, — пригрозив син, а потім сказав: — Овечко, потрясися!

А овечка й вухами не стриже.

Він розсердився і закричав:

— Шкатулко, відкрийся!

Шкатулка стоїть, як камінь при дорозі.

Батько і сестри почали реготати, а мати сльозами вмивалася.

— Не регочіть, зараз будете плакати, — сказав син і промовив: — Із батьком, із сестрами до танцю.

Увійшло десять легінів та давай періщити. Але не батька, не сестер, а сина і матір.

Хто знає, як довго тривав би цей танець, якби в дверях не з'явився дідусь. Він махнув рукою, і легіні посідали, котрий куди. Дід сказав:

— Нерозумна мати, яка змалку не привчає дітей працювати. Нещасний той синок, що чекає грошей від овечок і шкатулок. Лиш той гроші буде мати, який любить працювати. Як ти кажеш, мати?

— Ой, ой, ой, і я так кажу, дідусю.

— А ти як кажеш, Юро?

— Ох-ох-ох, і я так кажу, дідусю.

Дід потряс бородою і зник, а за ним і легіні, і овечка, і шкатулка. Залишився тільки барабан.

Юра тиждень пролежав, а на другий — узявся за роботу.

Допомагав батькові в господарстві, ходив робити в ліс, пускав по Терєблі бокори.

Чародійний барабан і донині береже чесний, працюючий Юрко. Я недавно чув, як він закричав: «До танцю», — і бачив, як десять легінів ціпами учили любити працю одного молодого дармоїда.

ПРО ПРАВДУ І КРИВДУ

Жили колись-то два брати: один багатий, а другий бідний, що й не сказати. Цей бідний брат умер. Зостався у нього син, і він жив теж бідно. І спитався раз він у свого дядька:

— А що, дядьку, як лучче тепер жити — чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!... Де ти тепер найшов правду? Нема тепер правди на світі! Тепер скрізь одна кривда.

— Ні, дядечку! Є правда — правдою краще жити.

— Ходім на суд.

— Та чого ми-таки підемо на суд? Краще давайте підемо по дорозі і спитаємо чоловіка, якого зустрінемо; як скаже, так і буде. Ваша правда — уся моя худоба буде вам; моя правда — ваша худоба буде мені. Так спитаємо до трьох раз.

— Ну, добре.

І пішли вони дорогою. Ідуть-ідуть, зустрічається їм чоловік — з заробітків, чи що, йшов.

— Здоров, чоловіче добрий!

— Здорові!

— Скажи, будь ласкав, чоловіче, як тепер краще жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де тепер ви правду знайшли? Нема тепер її ніде на світі. Краще жити кривдою, ніж правдою.

— Ну, оце раз моя правда! — каже дядько.

А небіж і зажурився, що йому прийдеться віддати всю свою худобу дядькові. Ідуть, ідуть — зустрічається їм пан. А небіж і каже:

— Ну, запитаємо ж цього пана: цей уже всю правду розкаже: він грамотний і все знає.

— Ну, добре.

От порівнялися з паном і питають його:

— Скажіть, будьте ласкаві, паночку, як тепереньки краще жити: чи правдою, чи кривдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви тепер знайшли правду? Нема її ніде в світі; краще жити кривдою, ніж правдою.

— Оце вже і вдруге моя правда! — сказав радісно дядько. Небіж ще дужче зажурився. Ідуть, ідуть — зустрічається їм піп. Небіж і каже:

— Ну, поспитаймося попа, цей уже правду скаже — на те він і духовний. Цей як уже скаже, то так і буде.

— Ну, добре!

Як порівнялися з попом, питають його:

— Скажіть, панотче, як тепер лучче жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди. Де ви теперечки знайшли правду? Її тепер і в світі нема: лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Оце вже і втрете моя правда! — сказав радісно дядько.

Нічого робити небожеві: віддав дядькові багатому всю свою худобу, а сам зостався голий, босий і голодний. Тяжко прийшлося йому жити. Бився, бився, сердешний, та й задумав повіситись — узяв він обривок та й пішов у ліс. Пішов та й дивиться на дерево — вибирає гілку, на якій би повіситись. «Ото, — думає собі, — добра гілка, кріпка, а на оту сісти та, зачепившись, і повиснути б».

Він так задивився на дерево, що й не помітив, як вовк прибіг. Як уздрів його чоловік, кинувся мерщій на дерево, а обривочка й забув. Зліз на дерево та й сидить. Коли прибігають три чорти, а трохи згодом і четвертий, їх ватаг. І питає він своїх слуг:

— Ти що сьогодні наробив?

— Е... Я такого наробив, що там хоч що хай не роблять не справлять. У таким-то селі, у пана, я поробив так, що зроду-віку не вгатять греблі. А пан лупить своїх людей, як скажений: багато їх буде у нас.

— Добре ж ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Там посеред яру, в лісі, росте три дерева. Хто ті три дерева зрубає та положить навхрест на греблю — вгатить.

— О!.. Хто ж то чув, хто ж й знав, що це так треба зробити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він другого.

— Е... Я такого наробив, що багато буде людей у наших руках. У такому-то городі всю воду повисушував, так що тепер там ні краплі води, а носять її за тридцять та за сорок верст. Багато там пропаде людей!

— Добре ти зробив, а не так, — каже ватаг.

— А як же?

— Як хто викопає той кущ малини, що росте посеред города, буде вода на весь город.

— О!.. Хто ж то й чув, хто ж то й знав, що треба це робити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він третього.

— Е... Я такого наробив, що хай там хоч що не роблять, нічого не подіють! У такім-то королівстві у короля одна дочка, та я їй поробив так, що хай хоч як лікують, нічого не подіють, буде наша.

— Добре ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Хто відрубає глухого угла та підкурить — така буде, як і перше.

— Хто ж то чув, хто ж то й знав, що це треба зробити!

А чоловік сидить собі на дереві та й чує усе, що чортяки балакають. Як уже розлетілись чортяки, чоловік той і думає: «Може, це й правда, що вони казали? Піду до пана, може, й справді угачу греблю». Пішов. Приходить до греблі, а там пан б'є та мучить людей, щоб мерщій угачували. Вони, бідні, аж піт з них ллється, роблять, а воно все нічого не помагає. А пан знай лютує. Приходить до нього цей правдивий чоловік та й каже:

— Е-е, пане! Б'єте ви людей, та ніякого з цього діла не буде. А що дасте мені — я вгачу.

— Дам я тобі сто карбованців і ще й на додачу цих пару коней з коляскою і з кучером (а там і коні панові стояли).

— Дайте ж мені людей шість чоловік та три підводи.

— Візьми.

Поїхали вони в ліс, зрубали ті три дерева та й поклали їх навхрест на греблі — так зараз і вгатили. Пан віддав йому сто карбованців і пару коней з коляскою та з кучером.

Тоді той чоловік і думає: «Дай поїду ще до того міста, де води нема. Може, й то правда; може, дам їм води». Сів та й поїхав до того міста. Не доїжджаючи до міста кілька верст, зустрів він бабусю, що несла пару відер води на коромислі.

— Що це ти, бабусю, несеш?

— Воду, синочку.

— Дай же й мені напитись.

— Е-е-е, синочку! Я ж її несучу за тридцять верст; а поки ще дійду додому, половину розхлюпаю: а сім'я у мене велика, пропаде без води.

— Я от приїду у ваш місто, наділю водою всіх, і буде тієї води у вас довіку.

Вона йому дала напитись, а сама така радісна стала, та мерщій у містечко трюшком і розказала всім міщанам, що їде такий чоловік, що воду їм дасть. Міщани всі вийшли за місто, назустріч тому чоловікові, з хлібом-сіллю і всякими подарунками. Як прийшов цей чоловік у місто, знайшов той кущ малини, що ріс посеред міста, викопав його — потекла вода відтіль по всьому місту. Міщани нагородили його і грішми, і усяким добром, так що він став тепер багатший від свого дядька. Далі й думає:

— Поїду ще в те королівство, де королева дочка нездорова, може, вилікую її.

Як задумав, так і зробив. Приїхав туди, прийшов до королевих хоромів, а люди ті такі сумні, бігають та охають! Він і питає їх:

— Я чув, що у вашого короля дочка дуже нездорова. Хай як її не лікують, нічого не подіють: тільки я б її вилікував.

— Е, чоловіче, куди тобі! Заморські лікарі нічого не подіють, а ти й поготів!

— Отже, скажіть королеві.

Вони сказали королеві. Король вийшов до нього та й каже:

— Якщо вилікуєш, нагороджу тебе так, що не буде багатшого од тебе у світі, ще й дочку свою віддам за тебе.

Пішов той чоловік, подивився на неї, а вона вже й кінчається. Він узяв настругав глухого угла, підкурив її — і вона одразу подужчала так, що днів за три і зовсім одужала, знов стала такою, як і перш.

Король і всі люди такі стали раді, що й не сказати! Король на радощах і каже цьому чоловікові:

— За те, що вилікував ти мою дочку, я її віддам за тебе, та ще, як умру я, ти будеш королем на моїм місці.

Скоро й справді король помер, а на його місці став цей правдивий чоловік. Прокоролював він уже кілька там літ, коли приїжджає у його королівство якийсь-то багатий купець і посилає спитати короля, чи дозволить він йому поторгувати у його королівстві? Король звелів йому прийти до нього. Приходить купець. Король одразу пізнав свого дядька, але не показав йому й виду: побалакав та й одпустив його торгувати. А своїм людям наказав, щоб не відпускали його додому, а щоб, як буде збиратись їхати, просили його до нього. Так і сталось. Приводять цього купця до короля, король і питає його:

— З якого ти королівства?

— З такого-то.

— Із якого города?

— З такого-то.

— Як прозиваєшся?

— Так-то.

Тут король і признався, що він його небіж — той, що безвісти пропав.

— Ну, що, дядьку: ти казав, що кривдою лучче жити, ніж правдою. Отже, ні! Ти тільки купець, а я король — правда кривду переважила!

— Як же це сталось?

Той і розказав йому все, що з ним діялось: як він хотів повіситись, як слухав, що чортяки говорили,

все-все... А наслідок навалив він усякого добра два кораблі та й подарував дядькові, сказавши:

— Я забуваю все те, що ти мені робив. Бери собі оці два кораблі з усім добром. А як приїдеш у свій город, розкажуй усім, що лучче жити правдою, аніж кривдою.

Узяв дядько ті два кораблі з усім добром і поїхав додому. Як приїхав уже, стала його заздрість мучити: чого й він не король. Сумував, сумував він, а далі й думає:

— Піду й я вішатись, може, й мені так прилучиться, як моєму небожеві.

Узявши мотузок, пішов у ліс на те саме місце, де хотів вішатись його небіж. Але цьому не так прилучилося — де не взялись чортяки, схопили його та й почепили на найвищій гілляці.

ПРО СЛУГУ ГАВРИЛА

Один ґазда любив випивати, а не любив робити. Каже жінці:

— Жоно! Треба би нам слугу!

— Іди та шукай. Але найми такого, щоб не Іваном звався!

Так вона сказала через те, що Івана міг би знайти скоро, а до неї мав прийти корчмар.

Чоловік ходив-ходив по селах і шукав слугу, але всі казали, що вони — Йвани.

Другого дня ґазда зустрічає молодого хлопця. Питає, як його зовуть.

— Іваном, — каже хлопець. — А чому ви звідаєте? І чоловік розповів. Хлопець йому каже:

— Але знаєте, що? Жона не мусить знати, як мене зовуть. Кажіть, що я — Гаврило.

Чоловік погодився.

Прийшли вони додому, а жінка питає:

— Як звати слугу?

— Гаврилом, — каже чоловік.

— Ну, Гавриле, а на який час берешся служити? — запитала хлопця.

— Я, газдинько, можу послужити, скільки буде треба, — приймається хлопець. — Бо я вмю не лише робити, а ще знаю чуже говоріння...

— Та яке? — здивована газдиня.

— Яке? А німецьке. Захочете — то вас теж навчу.

— Навчи її, навчи! — озвався і газда. — Буду мати розумну жону!

Прийшла весна, і чоловік з Гаврилом зібрався орати. Орють вони, орють. Уже і зголодніли, але полуденка не видно. Гаврило сказав:

— Піду я, допоможу газдині з обідом.

Приходить він під газдівський двір, гримить у ворота. Бачить, що газдиня злізає з оборогу. Вона помітила слугу і сердито кричить із драбини:

— Я не встигла наварити їсти!

— Не біда, — відказує Гаврило. — Тоді понесу сіна, щоб хоч воли не були голодні.

І поліз на оборіг, де сховався газдинин любас. Хлопець був міцний: коли схопив оберемок сіна, то потягнув разом з корчмарем. Той почав проситися:

— Гаврилику, відпусти мене. Даю тисячу срібних!

Слуга собі подумав і каже:

— За тисячу срібних відпущу. А щоб про тебе і газдиню ніхто не дізнався, привези нам з газдою найліпший полуденок.

Так пообідали по-панськи. Наїлися й воли. І веснували далі.

Другого дня зібралися орати на іншому полі. А там по сусідству орав і корчмар. Гаврило здогадався, що газдиня вийде в поле рано та й не з одним обідом, а з двома. У корчмаря воли були сірі, а у газди — чорні. Слуга набрав пороху і натер своїх волів, аби й вони стали, як у корчмаря. А газдиня здалеку подумала, що то любас оре двома парами. Нараз винесла із яру варене і печене — запахло на все поле! Але бачить, що

тут коло плуга — газда із слугою. Вони знову смачно пообідали!

Гаврило підходить до корчмаря і каже:

— Передав мій газда так, що коли ви хоч раз оком кинете за його газдинею, то зарубає вас на ораниці.

Потім повернувся і шепнув своєму господареві:

— Газдо, йдіть до корчмаря, та візьміть сокиру: допоможіть направити ярмо, бо щось поламалося.

Чоловік узяв сокиру і йде до сусіда.

А корчмар тікає.

— Та що ти боїшся? — дивується газда.

Корчмар біжить ще дужче, бо не розуміє, що чоловік гукає. Тоді газда плюнув і вертається.

— Ну, тепер, газдинько, чоловік вам дасть! — каже Гаврило господині. — Не наздогнав корчмаря, то зарубає вас.

Жінка теж тікає.

Але газда нічого не знав.

— Що з людьми зробилося? — питає слугу.

— Від мене не втікають, — відповів Гаврило. — Я піду за ними і дізнаюся, чого вони бояться.

Бачить — газдиня з корчмарем в яру їдять пісний полуденок.

— Смачного! — мовив хлопець. — Ну, що я вам казав? Не можете любитися вдома?

Повернувся до плуга і каже:

— Вони, газдо, дуже зголодніли. Їм так смачно запах наш полуденок, що побігли їсти.

Третього дня поїхали орати. Слуга каже, що чого чекати, доки газдиня винесе обід, він принесе сам. І пішов додому. Приходить під ворота і б'є в них кулаками. Газдиня зрозуміла, що прийшов слуга. Сказала корчмареві, аби йшов до комори і заліз там у порожню бочку. Але корчмар з великого страху скочив у першу бочку, в якій була коломазь.

Газдиня сердито питає слугу, що йому потрібно.

А Гаврило каже:

— Плуг дуже скрипить. Я прийшов за коломаззю.

І схопив цілу бочку, в якій був корчмар. Взяв на плече й несе. Як вийшов за село, зустрів двох торговців.

— Що ти несеш у бочці?

— Несу на торг чорта продавати.

— Ми купимо. Що за нього просиш?

— Тисячу срібних. Дешево даю...

Слуга продав бочку з корчмарем і прийшов на поле.

— Де ж полуденок? — спитав його газда.

— Ваша жінка — вже велика пані, — пояснює хлопець. — Вона не хоче більше готувати. Дала тисячу срібних, аби ми йшли до міста, в найліпшу корчму, і пообідали по-панськи.

Так і було. Наїлися в місті ще й найняли собі візника, щоб віз їх додому. Приїхали, і Гаврило каже:

— Ну, я вже добре наслужився, газдо. Вивів вас, як бачите, в пани. Самий час навчити вашу жінку по-німецькому. Але для цього мусите прирізати їй язика.

Газдиня мовчала, боялася, що слуга розкаже про її таємницю і чоловік тоді відріже голову, не те що язика.

Газда притнув їй язика і дуже зрадів, що має вчену жінку.

Гаврилові дав отих волів, що залишилися у полі, запряжені до плуга, і відпустив його із служби. А хлопець знову став Іваном, повернувся до свого села і так почав собі газдувати.

ПРО УКРАДЕНІ ПОСТОЛИ ТА ВАРЕНІ ЯЙЦЯ

Був колись великий багачисько, що звався Ботушкан. От він послав дідька, аби той щось украв у бідного Данила.

Дідько всю ніч нишпорив по закутках, але не міг нічого знайти. А як мали запіяти півні, він схопив з-під лавиці латані постולי і драпонував до пекла.

Уранці Данило протирає очі, тягне руку до постолів, але від них і сліду не лишилося. А надворі був такий мороз, що аж дахи тріщали. З хати не можна було висунути й носа.

Данило сів на піч, спустив босі ноги і думає, як тут босоніж перезимувати. Раптом двері навстіж отворилися, і увійшов Ботушкан.

— Чого це ти, Даниле, сумуєш?

— Та як веселитися, коли я впав у біду, як курка до сьорбанки. Якийсь дідько заблудив до моєї хати і вкрав постולי. Сиджу тепер, ади, через нього, як дурень без торби.

А Ботушкан засвітив очима і сказав облесливо:

— Не журися, я тобі куплю новесенькі равлики, а ти мені за них відробиш. Рочок послужиш... Згода?

Погодився Данило. Що мав діяти?

Від ночі до ночі гарував на багача. Ботушканиха годувала скупко, хоча Данило був здоровий вуйко, мав добрий смак до їжі. Він так охляв, що без вітру валився з ніг. А одного дня прителіпався до багача й каже:

— Як тут працювати, коли у мене в череві процесія ходить? Живіт щодня кричить, що горло повісилось!..

Багач знову засвітив очима і відповів облесливо:

— Добре, Даниле, я скажу газдині, аби тобі давала й по одному звареному яйцеві. Наприкінці року з тобою порухуємося. Згода?

— Ая! — зрадив Данило, що відтепер його живіт не буде порожній, як турецький бубон.

Весь рік прів, як чорний віл, аби відробити за багачеві постולי. Ботушканиха додавала до їжі щодня по одному вареному яечку. Данило поїсть і гейби душу тим прив'яже, а потім — гайда до роботи. Орав,

сіяв, молотив, та біда ходила за ним назирці й тішилася з нього.

Багач випасався на праці Данила, бо любив робити чужими руками. І коли кінчався рік, став думати, як би ще затримати у себе Данила. Покликав наймита до хати:

— Ти відробив за постолои, так?

— Так.

— Ти їв щоднини по яйцеві?

— Їв.

— А мені шкоди наробив.

— Якої?

— А такої. Ти з'їв триста яець, — сказав багач, світячи очима. — Якби моя жінка поклала їх під квочку, вивелося б триста курчат. Ті курчата стали би курками, що нанесли б тисячі яець. А якби ті яйця покласти під квочку, то у мене була б на подвір'ї вже хмара курей. Я їх повіз би на ярмарок, виторгував мішок грошей і забагатів би ще більше. А так — ти з'їв той мішок грошей. Аби я на тебе не подав до суду, мусиш мені служити ще рік, відробити яйця.

Данило став на порозі й каже:

— У тебе, газдо, руки білі, бо сумління чорне. Дай Боже, аби-сь сто років прожив, а до завтра не діждав. Служити в тебе я не буду.

— Мусиш!

— Не мушу!

— Я подам до суду, і тоді, чоловічку, затрубиш собі у жменю! — кричав Ботушкан, розкриваючи рота, як браму.

— Подавай!

Багач запряг коней, поїхав до міста.

Данило зажурився. Ходить по селу, носить туск у серці та думає, що має робити, аби відчепилася від нього ота напасть.

— Чого ти сумуєш? — спитав його сусіда — старий, мудрий гуцул. Він знав усе, що є на світі, бо мав чарівне скельце. Як візьме його і прикладе до ока, то

уздрить одразу, де заєць ночує, де зірниці купуються в морі. Той чоловік чув, як сонечко сміється, розумів, чому місяць над горами сумує. І про все те розповідав людям, у всьому вмів зарадити.

— Як веселитися, сусідо, коли я маю таке щастя, що куди не повернуся, все — діркою до сонця? Клятий Ботушкан причепився до мене, як чорт до сухої верби, і хоче, аби я ще один рік робив йому задурно. Поїхав подавати на мене до суду. Що ви на це скажете, сусідо?

— Хто стає вівцею, того вовк роздирає, — відповів гуцул. — Багач не має дна, Даниле.

— Та чи дасть мене до криміналу?

— Чия пляшка на столі, того й правда у селі. Суддя — вчений чоловік, бабрається в паперах. Але моє скельце ніц-нічого не показало би йому: у судді вічно захмарене серце.

Сусід витягнув з-під череса скельце, приклав його до ока, подивився на землю, на небо і раптом усміхнувся. Підізвав Данила, нахилився до нього й натуркотів чогось повні вуха.

Данило слухав, кивав головою і теж веселішав.

От настав день суду. Прийшов Ботушкан, сіли собі за стіл суддя з писарем, а Данила нема та й нема. Чекають годину, чекають другу — та дарма. Суддя сердиться, писар кляне і лає, а Ботушкан сопить.

Тут двері отворилися, й до суду вбіг Данило — захеканий, аж мокрий, забув навіть крисаню зняти з голови.

— Де ти був, волоцюго? — злютилися на нього.

— Най мені вибачають світлий пан суддя, не бануйте і ви, пане писарю. Я спізнився, бо мав-им роботу.

— А що ти робив?

— Мандибурку варив, а потім садив; біб варив, а потім садив; жито варив, а потім сів; овес варив, а потім...

— Що ти нам тельнякаєш? — зупинив його суддя. — Як можна садити зварену мандибурку і сіяти вже зварене жито? Хіба з того щось вродить? Не гни мені бандиги!..

— Бігме, вродить, світлий пане суддя, бо, адить, цей Ботушкан казав, що з варених яєць, які його газдиня давала мені їсти, мала би вродитися ціла хмара курчат.

— Які яйця давали йому, пане Ботушкане? — спитав суддя багача.

— Та варені, пане...

Суддя поглянув на Данила, потім на Ботушкана, схопився за черево і зареготав. Писар подивився на суддю і собі:

— Хі-хі! Хі-хі!

Вони так реготалися, аж посиніли. А у вікнах шибки задзеленькотіли, і коло суду почали збиратися люди.

Ботушканові у носі закрутило. Він схопив крисаню і дав ногам знати.

ПРО ЩАСЛИВОГО БІДНЯКА І НЕЩАСЛИВОГО ПАНА

Жив собі бідний чоловік. Ніколи ні на кого не скаржився, кожному догоджав, ніколи кривди не таїв. Та як не працював, як не старався, ніяк не міг із злиднів вибитися. Дітей мав багато, до того ж жінка померла.

Бідняк жив у великому будинку. Над ним жив багатий пан.

Бідняк за роботою увечері співав пісень разом з дітворою, і линули ті пісні по цілому дому. Люди тішилися тими піснями, тільки багатію вони не давали спокою. Прийшов пан до бідняка й каже:

— Скільки в тебе, бідняче, дітей?

— Дев'ятеро.

— Дай мені одну дитину, я дам тобі багато грошей. Тобі легше буде прогодувати інших, та й тому, якого я візьму, погано не буде.

Спочатку бідняк хотів дати одне дитинча, та потім завагався. Всіх дітей він любив однаково й ні з одним не хотів розлучатися. Одне любив за те, що було пильне в роботі, друге — за веселу вдачу, третє — за спритність, четверте — за те, що гарно співало... де-в'яте за те, що виросло без матері.

Запитав батько, чи не хоче хто-небудь сам піти до пана на білі калачі й всіляке добро. Та жодна дитина не захотіла йти з дому.

Заплакав на радощах бідняк і витер хусткою сльози. Побачив це пан і каже:

— Добре, я тобі й так дам багато грошей, тільки щоб ви вечорами не співали.

Погодився на це бідний чоловік. Ніколи він ще не бачив стільки грошей, як тоді, коли пан приніс торбу й висипав гроші на стіл.

Та як тільки пан вийшов, хлопчик знову заспівав. Та так щиро полилася пісня з його грудей, що заплакало від радості серце бідняка. Взяв він ті гроші й відніс назад панові.

РОЗБИТИЙ СТОЛИК

Хто не знає лінивого Панька?

Край села, над річкою, стояла його хата. Її можна було впізнати здалеку по немазаних стінах, розваленому даху і бур'янах, які буяли навколо хати.

Раніше Панька не називали лінивим. І були в нього кінь, корова, кури, кіт, собака. В селі Панька поважали.

Та ні з того ні з сього Панько став під грушею цілими днями лежати. Кожен день тижня у нього — неділя. Господарство почало розвалюватися. Град вибив скло, нове Панько не вставив, а тільки ганчірка-

ми вікна завісив. А потім кінь і корова замерзли в повітці без дверей.

Пес пішов до іншого хазяїна служити. Кіт став ловити мишей у чужих коморах. А курей виловили лисиці та коршуни.

Сад вирубав Панько взимку сам на дрова.

Від палючого сонця причаївся він тепер у бур'янах.

Одного разу повз його хату проходив подорожній. Він був одягнений дуже бідно, і ніхто не міг подумати, що це король. Він хотів подивитись, як живуть його піддані.

В цей час над селом почалася сильна гроза.

Панько побіг із бур'янів у хату. А за ним — і король. Дах протікав, тільки один куток був сухий. Там розлігся Панько на сіні і зараз же захропів. А король влаштувався на невеликому столику і так просидів на ньому цілісіньку ніч. Вранці король запитав лінивого Панька, чому він не поправить дах. Панько відповів:

— А як же його поправляти, коли йде дощ?

— Так поправляй його в гарну погоду, — порадив король.

— А для чого ж його поправляти в гарну погоду, коли в хаті і без того сухо! — хмикнувши сказав Панько.

— А що ж ти будеш робити, коли у тебе завалиться хата? — запитав король.

— Ще не завалилася, так і рано про це думати, — відповів на те Панько і вийшов із хати.

— Почекай, — крикнув король, розгніваний такою неповагою Панька, — може, ти мені даси що-небудь поїсти?

— Непроханий гість що принесе, те і з'їсть, — почув він з-за порога.

— Воно то так, — сказав сам до себе король, виходячи з хати, — але такий лінивий підданий мені не потрібен. Завтра пришлю ката, щоб зніс Паньку голову.

Здавалося, ніхто вже не зможе врятувати невинного лінивця. Король наказав кату вигострити сокиру, а сам пішов обідати.

Вишукані наїдки, які приготував маленький кухар Миколка, так сподобалися королю, що він сказав:

— Проси, що хочеш, ти гідний будь-якої нагороди.

— Милостивий пане, — сказав кухар, — відпусти мене на два дні до лінивого Панька, а кат нехай точить свою сокиру до тих пір, поки я не повернуся.

Король погодився.

Увечері того ж дня кухар попросився на нічліг у Панька.

— Горе мені з цими подорожуючими, — бурчав незадоволений Панько, — у мене не постійний двір, спати ніде, іди собі в село.

— Дядечку, — став проситися хитрий Миколка, — дозволь мені залишитися в хаті. І постелі мені ніякої не треба. Ось я присяду на тім столику.

І він хотів сісти на невеликий столик, який стояв біля стіни.

— Боже мій! — крикнув Панько і кинувся до столика, закриваючи його руками. — Він такий тоненький, поламається. Вже краще лягай он там, за пічкою.

Кухар поліз за пічку і прикинувся, що спить. Насправді він і не думав спати, а став спостерігати, що буде робити Панько. Між тим ліновець присів до столика і прошепотів:

— Столику, столику, від цариці риби, ой, хочу я їсти і пити.

Кухар побачив, як із столика висунувся чарівний ящик. А з нього став Панько витягати мисочки, горшки і штофи. Смачні пахощі сповнили хату. Миколка з заздрістю подумав, що такої доброї їжі і таких добрих напоїв не вміє приготувати ні він сам, ні старший кухар пан Варьоха. Наївшись, напившись, Панько стукнув тричі в столик, і ящик з порожньою посудом засунувся назад. Панько міцно заснув.

— Ось воно що, — подумав Миколка, висунувшись з-за пічки, — тепер я вже знаю, чому Панько відвик працювати. Недарма читав багато казок.

Дістав його Панько від риби-цариці, яка попала в його сіті. Ну, постривай, Панько, я допоможу тобі позбутися лінощів.

З цими словами кухар схопив столик, виніс його на подвір'я і розбив об повітку. Потім пішов у палац і сказав королю:

— Милостивий пане, відклади страту Панька на місяць-другий. А тим часом пошли свого слугу, нехай прослідкує за Паньком і розповість тобі все, що побачить.

— Добре, — відповів король, — подивимося, що буде далі.

Першого дня донесли королю, що Панько бігав подвір'ям, чимось дуже схвильований, збирав біля повітки уламки якогось столика. А коли нічого у нього не вийшло — заплакав. На другий день Панько відремонтував піч, полагодив димохід і зварив собі юшку з зеленої лободи.

На третій день Панько став вирубувати бур'ян, потім роздобув десь лопату, заходився копати грядки і засівати городину. Не полінувався зорати і засіяти поле. І на подвір'ї стало краще. Хазяїн поставив нові ворота і поправив тин. Після жнив з'явився свіжий дах на хаті і повітці. Повернувся пес і весело загавкав біля воріт. А там стали поважно походжати квочка з курчатами.

Коли королю розповіли про це, він дуже зрадів:

— Дарую Паньку життя! Бачу, що він не пропадає людина. А тепер, Миколко, розкажи, як тобі таке вдалося здійснити?

Хлопчик розповів йому про чарівний столик, про той самий столик, на якому ночував король в хаті у Панька. А закінчив своє оповідання Миколка такими словами:

— Я примусив Панька працювати на себе.

— Ти мудріший, як я думав, — заявив король. — Віднині будеш у мене не кухарем, а радником.

Так Миколка став міністром, Панько — поважним хазяїном, а сокиру ката майже всю з'їла іржа.

РОЗКВИТАВСЯ

Жив собі чоловік Омелько, та ходив він до моря на заробітки. Заробив за літо сорок шагів, прийшов додому, посправляв собі і дітям одержу та й каже:

— Ну, за це літо добре попалося. Якби ще на зиму де шагів п'ятнадцять заробить, було б добре. Піду, може, ще де на роботу стану.

Взяв на дорогу шагів п'ятнадцять і пішов. Іде собі та де не зайде в шинок, вип'є чарку, півшага запла- тить, а півшага, каже, хай за вами, йтиму назад, то відп'ю.

От походив, походив, ніхто не найма. Аж зустрі- чають його попи з їхнього ж села.

— Драстуй, Омелько.

— Драстуйте, батюшки.

— Чого це ти тут ходиш?

— Та шукаю, де б найнятись. Тільки ніхто не най- має, думка вже й додому.

— Сідай з нами, будеш нам коней доглядать.

От де не зайдуть у шинок, по стакану вип'ють — гроші заплатять, а Омелько як іде вже з хати, скине шапочку та:

— Що, хазяїне, квит? (Розрахувався, мовляв).

— Квит, іди з Богом.

Раз так, удруге. От попи і давай допитуватись:

— Як так, ми, кажуть, гроші платим, а ти тільки скинув шапочку — і вже квит?

— А це в мене така шапочка, тільки здійму, уже й квит.

— Продай нам.

— Купіть. Давайте тисячу рублів.

Сторгувались, забрав він гроші, і пішли.

А попи як приїхали, зараз лавки стоять. Піп поїхав товару набирати. Набрал вської всячини, виходить з крамниці, скинув шапочку та:

— А що, хазяїне, квит?

— Ні, пожалуйте гроші.

Він удруге:

— Що, хазяїне, квит?

— Який чорт квит, давай гроші!

Піп сюди-туди, шатнувся по знайомих, позичив десь, привіз товар додому та й не хвалиться. От зібравсь диякон — і той тієї ж. Позичив десь там, заплатив за товари, привіз та й не хвалиться. Поїхав ще й дяк. Та тому вже ніде було позичити, і приїхав ні з чим.

— Що ж ви, каже, набрали товару задаром, а мені он що трапилось.

— Е, брате, воно і нам таке. Ходім, кажуть, та вб'ємо його.

А Омелько прочув це, нагострив косу і став під вікном. От поліз піп, а Омелько і зняв йому голову.

— Що, ти скоро? — питають ті двоє. А Омелько ніби то піп:

— Та лізьте швидше, бо самому страшно.

Вони тільки в вікно, а Омелько й познімав їм голови. Познімав, взяв одного на лаві поклав, а тих заховав. Аж ось іде солдат.

— Слухай, служивий, однеси сього попа в прірву, я тобі десять рублів дам.

Солдат того попа на оберемок, потарабанив. Іде мимо часового, а часовий питає:

— Хто йде?

— Чорт.

— Що несе?

— Попа.

— Неси з Богом.

Одніс солдат попа і вкинув у прірву.

— Ну, хазяїне, давай гроші.

— За що? Він онде лежить! — А він уже другого витяг.

— А, ти оп'ять виліз? Ось я тебе! — потарабанив і того. Приходить, аж на лаві вже третій лежить.

— Ах ти сякий-такий! — згріб і третього, поніс під греблю і прив'язав.

— Тепер не втече.

Вертається назад, а вже ранок. А тут піп до церкви йде. Солдат думав, що то той прив'язаний, та до нього:

— Ах ти, патлатий чорт, ти оп'ять утік? Даром я гроші буду получать? — Та за патли, та в воду, а народ врозтіч.

РОЗУМ ТА ЩАСТЯ

Ішли собі десь розум та щастя та й засперечались. Розум каже, що він сильніший, а щастя — що воно. Сперечались вони, сперечались та й розійшлись. Щастя пішло у ліс, а розум пішов та одному хлопчикові і вліз у голову. От віддає батько того хлопчика у шевці. Побув він у шевцях з тиждень — уже всьому й навчився.

— Оддайте, — каже, — тату, ще чому другому вчитись.

Віддав його батько у кравці, він і там чи побув з тиждень, — уже зумів і покроїти, і пошити. Тоді віддав його батько вчитись ще годинники робити. Він і того щось скоро навчився.

От раз той його хазяїн від'їжджає — а він вже на жалуванні служив — та й наказує хлопцеві, щоб він, поки той вернеться, зробив стільки там годинників, а що зостанеться припасу, то, як схоче, то і собі зробить. От він як заходився, живо поробив, ще й собі вигадав, та такий утнув, що у двадцять п'ять років тільки раз і заводиться, та як завів, то і ключик туди усередину заховав і зачинив там.

Приїхав ось хазяїн — усе пороблено, він забрав ті годинники та й повіз десь на ярмарок, і його з собою узяв. Той же хазяїн свої годинники розпродав то панам, то іншим людям, а той хлопець свій продав самому цареві, та як забрав гроші, то й пішов десь аж за границю.

А той годинник, як вийшло йому двадцять п'ять років, зупинився і не б'є.

Зараз послали за майстром, так ніхто ради йому не дасть. Кинулися до того хлопця, а про нього чутка вже скрізь пішла. Він як приїхав, того ключика зараз знайшов і знову на двадцять п'ять років пустив.

Цар і полюбив його.

— Живи, — каже, — у мене.

Дав йому горницю і прислугу, усе чисто. От раз цар від'їжджає та й каже йому:

— Усюди ходи, а он у ту комірку не ходи.

А там за стіною була замурована царівна; то її сам цар туди замурував і хотів, щоб її позаочі сватали. Хто приїде сватати, то йде у ту комірку та й балакає до неї крізь стіну; як вона озветься, то за того їй і йти. От стільки вже царів і якого люду не приїздило, ні до кого вона не озивається. А коло тих дверей такі стояли, що тільки який з тієї комірки, вони зараз голову йому зрубають та на палю і настромлять. Так ото цар його шкодував та й наказав туди ходити.

Ось він ходив, ходив. «Дай, — думає, — зайду». Увійшов у ту комірку, аж стоїть стіл, а на столі свічечка горить: він і говорить до свічі:

— Здрастуй, свіча!

— Здрастуй, майстер! — сам собі і одказує, а царівна почула та за стіною:

— Так, так, так.

— Та це я давно знаю, що так, так, так, а от як нас було троє: один швець, другий кравець, а третій майстер, та й пішли у ліс, аж стоїть пень. Майстер заходився та й зробив з нього чоловіка, кравець одержу пошив, а швець взув.

А вона за стіною:

— Так, так, так.

Як дала ото згоду, він і пішов собі. А на дверях там була така табличка, що як ото вона скаже хоч слово, зараз на табличці само і напишеться. От пани й побачили, що вона їм не давала згоди, а дала он кому.

— Давай його, — кажуть, — знищимо.

Тільки він за двері, а вони за нього, беруть голову його рубати. А розум бачить, що горе, як вискочить з голови та у ліс. Знайшов там щастя. Тут і цар вернувся, разібрали діло, і став він тоді цареві за зятя.

РОЗУМНА ДОЧКА

Жив собі на селі чоловік і мав дочку, молоду дівчину, але дуже розумну. Що скаже, що відповість, все, як по-писаному; таке доладне, що всі дивувались, навіть старі люди приходили її питати, що і як зробить. Ї пішла слава про ту дівчину і дійшла аж до царя, і цар звелів її батька прикликати.

Злякався бідний мужик, думає: «Мабуть, я щось завинив, може, цар скаже мені голову відрубати?» Проте відмовити не посмів, мусив перед царські очі стати.

А цар, як побачив його, то й питає:

— Чи правда, що дуже розумну дочку маєш?

— Де там! — кланяється мужик цареві. — То все люди наговорили!

— Так скажи своїй дочці, — говорить цар, — щоб за ніч мені курчат висиділа, а ти їх завтра принесеш. Та не важся мене дурити, якихось інших курчат привезти, бо я зараз пізнаю, як вони висиджені.

Плаче мужик, проситься, до ніг цареві падає, каже, що того зробити не можна. А цар відповідає:

— Як розумна твоя дочка, то зробить; а як не зробить — смерть вам обом!

Пішов мужик додому, свою долю кленучи. Розказав дочці про царський приказ, а вона усміхається:

— Лягай, татусю, та випишся! Назавтра щось придумаєм!

А вранці дає батькові торбинку з пшоном та й каже:

— Однеси цареві і скажи, щоб це пшоно посіяв і щоб за ніч з нього просо виростило, виростило й поспіло, і щоб за ніч він його вижав, висушив, змолотив і пшона надрав, бо іншого пшона ті курчата не їстимуть.

Пішов мужик до царя, віддав йому торбинку з пшоном і все так сказав, як дочка звеліла. Посміхнувся цар та й каже:

— Ну, як твоя така розумна, хай прийде завтра до мене ні боса, ні взута; ні гола, ні вдягнута; ні пішки, ні верхи; ні з подарунком, ні без нього!

Переказав мужик це дочці, а та не журиться, знову каже йому спати лягати, щоб завтра виспатись. А вранці роздяглася, гола напнула на себе ятір, одну ногу в черевик взула, друга боса; звеліла батькові голуба з гнізда зняти і того голуба в руки взяла; наділа на барана наритники, поганяє його, одну ногу на барана поклала, другою по землі скаче.

Так досталася аж до царя. Поклонилась йому та й каже:

— Прийми від мене, царю, подарунок!

Та й кинула йому голуба. А той пурх! Та й полетів.

— Бачу, — каже цар, — що ти справді розумна. Зоставайся ж у мене жити.

Та й взяв дівчину до свого двору, а як піросла, то й оженився з нею.

Жили вони у всьому дуже щасливо, тільки за одно сердився цар: любив він дуже людей судити, і раніше всі до нього на розправу ходили; а як прочули, яка в нього жінка мудра, то стали до неї ходити.

І сказав їй цар:

— І соромно мені, щоб ти була за мене розумніша. Як хочеш зо мною жити, то щоб ти ніколи більше людей не розсуджувала, щоб усіх до мене відсилала. А як це слово переступиш, то й за жінку мені не будеш.

І пообіцяла вона те своєму чоловікові і багато років міцно своє слово тримала. Та раз трапилось, що поїхав цар на полювання, а тут саме два мужики приїхали, багатий і бідний, щоб цар їх розсудив.

Бідний просив багатого воза позичити. Той позичив, але за це сказав себе до міста одвезти. Повіз бідний багатого, і прийшлося їм у степу заночувати. А в бідного кобила жеребна була. Розпряг він її, пустив на пашу, а самі обоє полягали спати. Прокинулись вранці — кобила пасеться, а під возом лоша лежить. Багатий і каже:

— Це моє лоша, бо мій віз його вродив.

А бідний каже:

— Як же це? То ж моя кобила привела лоша, і воно моє.

І засперечались вони. Той каже: «Віз вродив», а той: «Кобила привела». Та й прийшли аж до царя судитися.

А тут саме царя нема. Три дні ждали, а цар з полювання не вертається. І став бідний царицю дуже просити:

— Розсуди ти нас! Бо несила мені більше ждати, та й багатий у мене лоша відбирає.

Не втерпіла цариця та й сказала:

— Ну, де ж це видано, щоб вози лошат приводили? Авжеж, його кобила привела! А чия кобила, того і лоша! — Та й віддала те лоша бідному.

Віїжджають мужики з царського двору, щоб уже додому їхати, а тут саме цар вертає. Побачив їх та й питає:

— А чого, мужики, приїжджали?

— Суду твого шукали, тільки ж нас вже цариця розсудила, — кажуть ті.

Розсердився цар, як таке почув, увійшов у свої палати та й каже до жінки:

— Ти зламала своє слово, забирайся тепер від мене, не хочу я з тобою жити!

І як вона не просилася, цар нічого й слухати не хотів. Тоді вона й каже:

— Мужу мій! Винна я перед тобою і мушу з тобою розлучитись. Але як був ти мені добрим чоловіком, то позволь мені по-доброму попрощатися з тобою. Зроблю я гарну вечерю та повечеряємо вдвох, згадаємо, що доброго разом зазнали, а завтра я й поїду звідси.

— Так, — каже цар, — і ти була також доброю жінкою, то хай буде так, як ти хочеш. А завтра, як від'їжджатимеш, візьми собі з мого двірця, що хочеш: що найдорожче і тобі найлюбіше і наймиліше.

І зробила цариця гарну вечерю, поставила на стіл з'їсти і випити, і сіли удвох; пригадують своє життя, цілує цариця свого чоловіка та плаче. А він каже:

— Добра ти жінка, але свого слова не зламаю; завтра від'їдеш.

А вона все йому чарку підливає. І впився він та й заснув. Тоді покликала цариця кучера, сказала йому вмотити віз подушками і запрягти коні. Винесли сонного царя на того воза, цариця сіла коло нього, і поїхали, куди очі бачать.

Так їхали всю ніч і весь ранок. Вже й сонце зі-йшло, вже й припікати стало, а цар спить, прокинувся аж в полудень — оглядається, питає:

— Що це таке? Куди ми їдем?!

— А ти ж казав, — відповіла цариця, — що як буду я з двірця виїжджати, щоб забрала з собою, що найдорожче і наймиліше. Я й забрала тебе, бо над тебе нема в мене нічого ні дорожчого, ні милішого!

Поцілував цар царицю і сказав повертати додому. З того часу вони вже ніколи не сварились і до самої смерті жили щасливо.

РОЗУМНИЦЯ

Було собі два брати — один убогий, а другий багатий. От багатий колись ізласкавився над бідним, що не має той ні ложки молока дітям, та й дав йому дійну корову, каже:

— Потроху відробиш мені за неї.

Ну, бідний брат відробляв потроху. А тому багачеві шкода стало корови, він і каже вбогому братові:

— Віддай мені корову назад!

Той каже:

— Брате! Я ж тобі за неї відробив!

— Що ти там відробив, як кіт наплакав тієї роботи, а то таки корова! Віддай!

Бідному жалко стало своєї праці, не схотів віддати. Пішли вони позиватися до пана.

Прийшли до пана. А панові, мабуть, не схотілося роздуматися, хто з них правий, а хто ні, то він і каже їм:

— Хто відгадає мою загадку, того й корова буде.

— Кажіть, пане!..

— Слухайте: що є в світі найситніше, найпрудкіше, наймиліше? Завтра прийдете скажете.

Пішли брати. Багач іде додому та й думає собі:

— От дурниця, а не загадка! Що ж ситніш над панські кабани, прудкіш над панські хорти, а миліш над гроші! Ге, моя корова буде!

Бідний прийшов додому, думав-думав, та й зажурився. А в нього була дочка Маруся. Вона й питається:

— Чого ви, тату, зажурилися? Що пан казав?

— Та тут, дочко, таку пан загадку загадав, що я й не надумаю, що воно й є.

— А яка ж загадка, тату? — Маруся питає.

— Та така: що є в світі найситніше, найпрудкіше, наймиліше?

— Є, тату, найситніше — земля-мати, бо вона всіх годує й напуває, та всіх же й поїдає; найпрудкіше —

думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш; а наймиліше — сон, бо хоч як добре та мило чоловікові, а все покидає, щоб заснути.

— Чи ба? — каже батько. — Адже й справді так! Так же я й панові казатиму.

Другого дня приходять обидва брати до пана. От пан їх і питає:

— Ану, відгадали?

— Відгадали, пане, — кажуть обидва.

От багатий зараз виступає, щоб собі попереду поспішитись, та й каже:

— Ситніш, пане, над усе — ваші кабани, а прудкіш над усе — ваші хорти, а миліш над усе — гроші!

— Е, брешеш, брешеш! — каже пан.

Тоді до вбогого:

— Ану, ти!

— Та що ж, нема ситнішого, як земля-мати: вона всіх годує й напуває, та всіх же й поїдає.

— Правда! Правда! — каже пан. — Ну, а найпрудкіш що?

— Прудкіш, пане, над усе — думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш.

— Так! Ну, а наймиліш? — питає він.

— А миліш над усе сон, бо хоч як добре та мило чоловікові, а все покидає, щоб заснути.

— Так усе! — говорить пан. — Твоя корова. Тільки скажи мені, чи ти сам повідгадував, чи тобі хто сказав?

— Та що ж, пане, — каже вбогий, — є в мене дочка Маруся, так це вона мене так навчила.

Пан аж розсердився:

— Як це? Я такий розумний, а вона проста собі дівка, та мої загадки повідгадувала! Стривай же! На тобі оці десяток варених яєць та понеси їх своїй дочці: нехай вона посадить на них квочку, та щоб та квочка за одну ніч вилупила курчата, вигодувала, і щоб твоя дочка зарізала трьох, спекла на снідання, а ти,

поки я встану, щоб приніс, бо я дождатиму. А не зробить, то буде лихо.

Іде сердешний батько додому та й плаче. Приходить, а дочка й питає:

— Чого ви, тату, плачете?

— Та як же мені, дочко, не плакати: ось пан дав тобі десяток варених яєць та казав, щоб ти посадила на них квочку, та щоб за одну ніч вилупила й вигодувала курчата, а ти щоб спекла їх йому на снідання.

А дочка взяла горщечок каші та й каже:

— Понесіть, тату, оце панові та скажіть йому, нехай він виоре, посіє цю кашу, і щоб вона виросла просом, поспіла на ниві, а щоб він просо скосив, змолотив і натовк пшона годувати ті курчата, що їм треба вилупитись з цих яєць.

Приносить чоловік до пана ту кашу, віддає та й каже:

— Так і так дочка казала.

Пан дивився-дивився на ту кашу — та взяв і віддав її собакам. Потім десь найшов стеблинку льону, дає чоловікові й каже:

— Неси твоїй дочці цей льон, та нехай вона його вимочить, висушить, поб'є, потіпає, попряде і витче сто локіт полотна. А не зробить, то буде лихо.

Іде додому той чоловік знов і плаче. Зустрічає його дочка й каже:

— Чого ви, тату, плачете?

— Та бач же чого: ось пан дав тобі стеблинку льону, та щоб ти його змочила, висушила, пом'яла, напряла й виткала сто локіт полотна.

Маруся взяла ніж, пішла й вирізала найтоншу гілочку з дерева, дала батькові та й каже:

— Несіть до пана, нехай пан із цього дерева зробить мені гребінь, гребінку й днище, щоб було на чому прясти цей льон.

Приносить чоловік панові ту гілочку й каже, що дочка загадала з неї зробити. Пан дививсь-дививсь, узяв та й покинув ту гілочку, на думці собі: «Цю оду-

риш! Мабуть, вона не з таких, щоб одурити». Потім думав, думав та й каже чоловікові:

— Піди та скажи своїй дочці: нехай вона прийде до мене в гості так, щоб ні йшла, ні їхала, ні боса, ні обута, ні з гостинцем, ні без гостинця. А як вона цього не зробить, то буде лихо.

Іде знов батько, плачучи, додому. Прийшов та й каже дочці:

— Ну, що, дочко, будем робити? Пан загадав так і так. — І розказав їй усе. Маруся каже:

— Не журіться, тату, все буде гаразд. Підіть, купіть мені живого зайця.

Пішов батько, купив живого зайця. А Маруся одну ногу вбула в драний черевик, а друга боса. Тоді піймала горобця, взяла ринджоли, запрягла в них цапа. От узяла зайця під руку, горобця в руку, одну ногу поставила в санчата, а другою по шляху ступає — одну ногу цап везе, а другою йде. Приходить отак до пана в двір, а пан як побачив, що вона іде, та й каже своїм слугам:

— Прицькуйте її собаками!

Ті як прицькували її собаками, а вона й випустила їм зайця. Собаки погнались за зайцем, а її покинули. Вона тоді прийшла до пана в світлицю, поздоровкались та й каже:

— Ось вам, пане, гостинець. — Та й дає йому горобця. Пан тільки хотів його взяти, аж вона пустила горобця, а він — пурх — та й вилетів у відчинене вікно.

От бачить пан, що вона така розумна, що її не перемудруєш, та й оженився з нею. От живуть вони собі гаразд. Аж одного разу приходять двоє до пана судитися. От пан вийшов на рундук з жінкою та й питає:

— Чого вам, люди добрі?

Один каже:

— Та от чого, пане: ночували ми обидва на полі, а як уранці повставали, то моя кобила привела лоша.

А другий чоловік каже:

— Ні, брехня, моя кобила привела лоша! Розсудіть нас, пане!

От пан думав-думав та й каже:

— Приведіть сюди лоша й коней, до якої лоша побіжить — та й привела.

От привели, поставляли запряжені коняки, а лоша пустили. А вони, ті два хазяїни, так засмикали те лоша, кожен до себе тягаючи, що воно вже не знає, куди йому й бігти, взяло та й побігло геть. Ну, всі не знають, що тут робити, як розсудити. А Маруся каже:

— Ви лоша прив'яжіть, а матерів повипрягайте та й пустіть — котра побіжить до лошати, то та його й привела.

Зараз так і зробили, пустили тих — так одна й побігла до лошати, а друга стоїть.

Розсудили так людей, пішли вони, а пан як розсердився:

— Так ти мене дурнем перед людьми зробила! Бери все, що тобі наймиліше, та геть з моєї хати!

А вона його вхопила за руку та й тягне за собою:

— Ходім, — каже, — бо ти мені наймиліший за все!

Він тоді побачив, що нічого з нею не поробить, помирився з нею, та й живуть укупі та хліб жують.

СВИНКА-ПАРАСИНКА ТА ПОПОВА ЛЬОХА

Жили собі в одному селі чоловік і жінка. Не були багатими, зате їх дні минали у добрій злагоді й любові. Правда, в сусідів були діти, а в їхній хаті — тільки старий кіт під припичком. Чоловік і жінка все ж таки недовго журилися з того: у них народилася файна, як лялька, дівчинка. А назвали її Парасинкою.

Чоловік і жінка тішилися дитиною. Та одного разу жінка глипнула, а в колисці — свинка.

— Ади, що там...

Протер чоловік очі, теж нахилився до колиски.
— Свинка!— крикнув він.

Заплакали чоловік і жінка, та що було робити? Нагодували Свинку-Парасинку і пішли у поле. Коли повернулися, їм назустріч вибігло маленьке поросся. Терлося об ноги, кувікало, гейби хотіло щось сказати.

А в хаті було підметено й на лаві чекав готовий обід.

І так кожного дня.

А сусід мав сина — вже парубка, Іванка. Той якось піддивився, що Свинка-Парасинка з кошиком у зубах побігла до лісу. Пішов назирці. Як тільки Свинка-Парасинка увійшла до хащі, то раптом пропала, гейби провалилася у землю.

— Агій, що за чудо? — здивувався хлопець і вивабрався на високе дерево. Звідти він побачив, як Свинка-Парасинка підійшла до старого-престарого дуба і почала бігати довкола. Зсунулася з неї свиняча шкура, і серед галявини стала дівчина небаченої вроди. Як уздрів її Іванко, то мало з дерева не впав.

А дівчина пустилася збирати печериці й відходила все далі від галявини. Іванко підкрався до свинячої шкури, схопив її, засунув у пазуху і виліз на дуба.

Дівчина назбирала повний кошик печериць і повернулася під дуба за свинячою шкурою. Глип — шкури нема. І вона жалісно заплакала, що слухати не можна було.

Зліз Іван з дерева й питає:

— Чому, чарівна дівчино, ховаєшся у свинячу шкуру?

Вона схилила голову, втерла сльозу і відповіла:

— Ой красний легіню, не зі своєї волі я таку шкуру одягаю. Мене зачарувала одна відьма, і я буду свинкою, поки не засватає мене найфайніший парубок села. Віддай тоту шкуру, бо якщо спізнюся її натягнути, то ніколи більше не стану людиною.

Легінь узяв дівчину за руку:

— Будь моєю жінкою.

— Дивися, Іванку, аби-сь не банував, — відповіла красуня. — Ціле село буде сміятися з тебе, бо я стану дівчиною аж перед вінцем.

Іванко й не слухав. Другого дня послав старостів — засватати Свинку-Парасинку.

Злагодили весілля, але гості не прийшли. Іванко сам зробив віночок для Свинки-Парасинки, обмотав їй шию кодами та биндами, а на вуха причепив дорогі ковтки. Найняв п'ять музик, і рушили до шлюбу.

Люди насміхалися, глузували з нього. Багацький син Василь сидів на паркані й показував пальцем: — Адить, який іде, таку собі й веде!

Іванко подивився з болем на свого батька. Той заспокоїв хлопця:

— Веди, синку, хоч свинку, аби тобі мила.

Іванко смутно подивився і на свою матір. Вона підбадьорила:

— До чужого рота не приставиш ворота. Най собі говорять.

Свинка-Парасинка дріботіла мовчки. А як тільки стала з молодим на білий рушник, свиняча шкура з неї спала. Іванко дивився на свою наречену й не міг надивитися.

Коли верталися додому, люди чекали на вулиці, аби ще збиткуватися. Але як побачили красну Парасинку, то лише повітріщали очі.

Багацький син Василь від заздрощів не спав по весіллю п'ять днів і п'ять ночей. Йому б теж оженитися, бо вже міг за один раз горнець чиру з'їсти, та до якої дівки не піде, всюди дістане в руки печеного гарбуза.

Шостого дня узяв торбу грошей і подався до попа.

— Панотчику любий, я прийшов до вас сватати.

— Кого?

— Вашу льоху.

Піп дуже здивувався:

— Нащо тобі, блаженному, женитися? Служи ліпше Богу: запалюй і гаси у церкві свічки. Ти для цього добрий...

— Панотчику, я буду то робити, але видайте за мене свою льоху, — наполягав багацький син і висипав з торбини на стіл цілу купу бринькачів. — Той лайдак Іванко, адить, пішов до шлюбу з миршавим поросям, а вернувся з жінкою, як сама царівна! Та він собі засватав у бідного сусіда. А як я піду до шлюбу з попівською льохою, то вернуся із такою жінкою, як сама цариця!

Піп довго чухав потилицю, а потім згріб золоті в шухляду і погодився:

— Ну, коли на те Господня воля, то най буде. Сватай...

У неділю зранку на подвір'ї багача вже вигравали десять музик. Молодий ледве вивів із карника льоху, обв'язав її кольоровими биндами, повісив їй на шию дорогі корали і встромив у вуха золоті ковтки. Льоханіяк не хотіла йти. Василь кричав на неї:

— Як не підеш по добрій волі, то підеш по неволі...

Аж чотири парубки морочилися з льохою і витрутили якомсь за ворота.

Василь, такий гордий, що й через бороду не плюне, ішов за музиками, а поруч легені сіпалися з льохою — вже й попереки у них поупрівали.

— Ади, парубок, як запорток! — сміялися люди.

— Не було би у попа свині, а в багача — Василя, то не було би і весілля!

— Та гойкай, Василю, най чує все село, що ти женишся!

А той, задерши голову, як цісарська кобила, і видіти нікого не хотів.

— То не береться моїх вух! — казав лише для себе.

Та дійшли до церкви. Льоха почала чухатися об одвірок і нізащо не хоче ставати на білий рушник. Парубки схопили її — хто за хвіст, а хто за вуха —

і потягли силою. Василь чекав, аби з льохи спала свиняча шкура. Але нічого не спадало. Льоха тільки йому накиринула на білий рушник.

А піп швидко звінчав молодих, аби Василь часом не роздумав і не забрав золоті назад.

Довелося багацькому синові прожити зі свинею все життя!

СВЯТЕ ПОДРИГАНІЄ

Був в одному селі піп, і був він заможний, мав багацько сінокосу і чистої землі.

Як прийшла косовиця, то піп послав косарів косить у понеділок.

Накосили косарі сіна, і лежало те сіно до п'ятниці. В п'ятницю піп перевернув на другий бік, а в суботу хотів згромадити, та щось йому перебило, то й не громадив.

У суботу ввечері править піп вечерню і каже людям:

— Люди добрі, взавтра ви рано вставайте і йдіть на служеніє, бо треба рано правити утренью... Як одправлю, піду сіно громадити.

В неділю рано піп зібрався правити службу. Саме взяв Євангеліє в руки, як почув — щось тарабанить. Стоїть і слухає, забув і про утренью. Та ось заходить паламар. Піп питає:

— Що це тарабанить?

Той каже:

— Дощ іде.

Піп аж засвистав:

— Ф'ю-ф'ю-ф'ю... пропало сіно...

Та й каже людям:

— Глядіть, люди, на мене, що я буду робити, то й ви швиденько те робіть...

Почав піп правити, взяв кадильницю і став нею махати... А з кадильниці як випаде жарина, та й по-

пала в халяву попові. Виймав-виймав її піп, але не вийняв. Бере далі лягає, задирає догори ногу і витрушує жарину.

А люди бачать, що піп ліг і трусить ногою, давай і собі падати й трусити ногами.

Потім приходять люди додому і розказують:

— Ото коли б ви бачили, що сьогодні було в церкві! Ще ніколи так не правилось...

— Що ж там було? — питають.

— Було «святе подриганіє». Падали всі на підлогу, тріпали ногами, свистали й казали: «Пропало наше сіно...»

Дивувалися старі люди:

«А й справді, ще так ніколи не правилось у церкві».

СЕМІЛІТОЧКА

Десь на Десні у десятому царстві, у іншому государстві був собі чоловік та жінка, та в них не було дітей. От їм Бог дав дитину: найшлась дівчина. Вони живуть у лісі — так далеко їхать хрестить; так вони дали ім'я Семиліточка, що не було сім літ у них дітей. Загадують, щоб у громаду ішов чоловік той слухать, що громада скаже. От чоловіки там говорять... З громади один багатир говорить, каже:

— У мене — то, братці, чи видано? — да проїли миші леміш; устромив у стріху, да проїли миші.

А тії кажуть:

— Правда!

От той чоловік, що дочка Семиліточка, прийшов додому; він був убогий. Та так і говорить Семиліточці.

— Чи тому правда?

А вона каже:

— Неправда! Не можна, щоб миші поїли залізо; іржа поїсть нероботне залізо.

От пішов той чоловік другу неділю у громаду та й каже, що дочка сказала; так роздумались, що то правда.

— Спитай, тату, а що в світі прудче, а що в світі ситче, а що в світі миліше?

Один каже:

— У мене пара собак хортових самих хутчих.

А другий каже:

— У мене пара кабанів самих ситих.

Третій каже:

— У мене дочка сама миліша.

Він прийшов та й говорить дочці, а вона каже:

— Іди ж, тату, та і кажи, що ваша неправда: нема прудчого за очі, вони зобачуть і за гаєм, і воду; кінь не перебіжить і птиця не перелетить, а очима угледиш скоріше. Нема ситішого над землю: наситить і хлібом, і травою, і водою; а нема наймилішого над сон: хоть нехай і срібло, хоть нехай і золото, хоть які напитки, які найдки, а не спавши день-двоє-троє, сон зможе — заснеш.

Пішов сказав чоловік громаді; роздумалась громада, що правда сьому. От пан питає:

— Хто се у тебе так говорить?

— У мене дочка Семиліточка.

А пан каже:

— Коли ж вона така, то на ж тобі півкопи печених яєць куриних да неси їй; нехай вона посадить квочку, щоб квочка вивела курчата, щоб к світу поросли ті курчата і мені на страву постигли.

От той батько іде й плаче. От вона каже:

— Чого ж ви, тату, плачете? Сідайте, яйця тії беріть да вечеряйте.

А вранці устав той батько, а дочка каже:

— Ідіть же до пана; нехай пан той ліс вируба, да нехай пні викопа, да нехай той шпиль (гора крута) виоре, да нехай насіє проса, да щоб просо уродило, да щоб пожав, і помолотив, і потовк до світа, щоб було пшоно курчата годувать.

Так пан сказав:

— Де ж так можна, щоб до світа ліс вирубати, пні викопати, шпиль виорати, проса насіяти, пожать, і звозить, і помолотить, і потовкти, — не можна за ніч.

То чоловік каже:

— Де ж таки, пане, щоб із печених яєць курчата вивести, і щоб вони поросли, і щоб на страву були — не можна так, пане.

От він тоді каже:

— Ну, того не можна і того не можна; нехай же вона прийде до мене у гості, хоть побачу — яка.

Ось іде той чоловік додому та й плаче. Вона його стрічає:

— Чого ти, — каже, — тату, плачеш?

— Як же мені не плакати, що пан ізвелів, щоб ти була у гості, нехай я побачу — яка. Да щоб так, щоб ішла і їхала, щоб гола і в сорочці і щоб з гостинцем і без гостинця.

От вона каже:

— Не плач, тату! Іди в ліс, да злови зайця і перепелицю, да піймай козу, да шукай ятера (що рибу ловлять).

Так вона сорочку скинула, а той ятір наділа на себе, узяла зайця під руку, під другу перепелицю, одну ногу підняла на козу, — так присіла, нібито їхати, а другою стрибає і говорить:

— Іди ж, тату, нехай вже пан прибирається, буду у гості; нехай двері поодчиняє, вікна поодсуває, ворота поодчиняє і щоб столи понастилав, і щоб все поготовив для мене страву, напитки, наїдки, — що буду у гості.

Чоловік той пішов попереду, сказав. От пан той прибравсь і дожидає. От вона іде і їде. Пан собак велів поодпускать, хортів, щоб її порвали, так вона тільки увійшла у двір, зайця пустила, — так собаки усі за зайцем, а вона просто іде до пана.

От він бачить, що вона іде і їде; гляне — так вона й гола, і в сорочці, — бач, ятір з прядива виплетений ріденько, так тіло видно.

Так вона каже:

— Здорові були, пане, прошу, нате ж вам гостинця!

Та дає панові з рук перепелицю, а він на її удививсь, а перепелиця з рук у нього у вікно вилетіла: був гостинець і нема. От він там по покоях сідає, то ходить; що вже як він сказав, то вона зробила, що вже не панська правда, а Семилітчина. Водить її всюди та й каже: це така страва, а це така страва, а це знов така страва; це дорога, а це теж дорога. А хліба нема. Ось вона ходить та й каже:

— І се, пане, добре, і се добре, да до хліба.

Так він роздумавсь: хоч що їсти, а як хліба не поїсти, то голоден. Положили хліба. Каже пан:

— Сідай обідать.

Вона й сіла. Коли йде два чоловіки до пана судитися. От він устав та й питає:

— За чим ви?

Один каже:

— До вашої милості — розсудіть нас. Поїхали ми в ярмарок, дак моя кобила, а того чоловіка віз.

Той чоловік каже:

— А мій віз, пане.

— Ми кобилу випрягли, у ярмарку прив'язали до воза, дали їсти, самі пішли на базар купувати; коли ідемо, аж уже лошатко єсть — нам Бог дав.

От той чоловік:

— Мій віз привів лоша, що лоша під возом, під колесо мордочкою товче, що бач, сліпе. А я кажу:

— Е, ні! Брешеш, то моя кобила привела лоша.

Та й побились, за чуби тягалися. Так пан спитав:

— А де лоша було?

Той каже:

— Під возом, пане, було.

— Да і віз же і лоша привів, а не кобила, коли під возом було.

Хотіли вже люди йти, а Семиліточка сидить, та слухає, та й каже:

— То як у мого батька був гай на шпилі, а вони той гай вирубали, пні викопали, виорали, да насіяли проса, да уродило таке хороше просо, таке хороше! Так унадилась риба щука та линь, да й виїли просо.

А другі були тут пани, сидять, та це чують, та кажуть:

— Не можна сьому статся, щоб риба до проса ходила їсти.

А вона каже:

— Не може сього, панове, статся, щоб віз да лоша привів: дерево зрубане і отесане, да ще б то з себе плод викинуло, — не можна.

От так пан вже побачив, що вона розумніша, дав їй півпанства, та стала вона вже у нього розсудять людей; ото пан такий був, що не розсудить і людей.

СІМ ЛОЗИН

Було це чи не було, жив колись один чоловік, і мав він семеро синів. Брати були нерозлийвода: разом їли-пили, разом сумували й раділи, разом на полювання ходили. Не те що серед людей, а навіть серед звірів не було сили, здатної подолати їх.

Спливали місяці, роки, всі брати поженились, у них народилися діти. Кожен звив своє гніздо, й не зоглянулися вони, як відцуралися один від одного.

Батько постарів і жив сам. Часом діти приходили до батька, та вже не було між ними ні колишньої злагоди, ні дружби. Бачить батько, що коли й далі так буде, стануть вони зовсім чужими між собою.

Покликав він якось усіх синів до себе та й каже:

— Сини мої, завтра кожен принесіть мені по гранатовій лозині товщиною з палець.

— Гаразд, тату, — відповіли сини та й пішли.

Уранці кожен з них приніс по лозині. Батько взяв ті лозини докупи й посередині міцно зв'язав мотузом.

— А тепер, сини мої, — звелів батько, — я хочу побачити, чи подужає хто з вас переламати цей пучок лози.

Кожен син брав той пучок і, хоч як старався, не міг виконати батькового побажання. Тоді батько розв'язав пучок і роздав кожному сину по лозині.

— Ану побачу, чи хоч одну лозину ви подужаєте переламати?

Сини виконали батьків наказ та й питають:

— То й що з того, що ми переламали ці лозини?

— Ці сім лозин, — відповів батько, — це ви сім братів. Якщо ви триматиметесь купи, ніхто вас зламати не зможе, як і оці сім лозин. А ви роз'єдналися, кожен себе глядить, через те у вас нема того ладу, що був раніше.

Послухали сини батькової поради й з того дня почали знову жити в мирі й злагоді.

ТАКЕ Й ГІРШЕ ЗА ТАКЕ

Був собі парубок. Мало що бідний, то ще й такий, що ні в тин ні в ворота. Люди зранку до роботи йдуть, а він по селу тиняється. Аж віддалася за нього одна дівка. Та така бідова, що годі вже чоловіка в гулі пускати: іди та й іди до роботи, каже. А там бачить, що слова не допомагають, ну штурханів давати. Ото раз виштовхала в потилицю з хати, позичила у сусіди волів та й загадує чоловікові:

— Їдь орати! То нічого, що своєї землі немає, ори царську! Обідати я принесу.

Попхався сердитий чоловік та як допався до землі, то на зло жінці оре й оре. Коли це воли раз та й стали. Чоловік на них «гей», а вони смик та й знову стоять. Дивиться чоловік — щось плуга тримає. Розгріб

землю, аж там скриня. Перелякався дядько. «Оце, — думає, — попався. Цар як дізнається, то шкуру зде-ре». А все-таки відчинив вічко. Глядь, аж там щире золото, лише кілька мідячків зверху валяється.

Ще дужче перелякався чоловік та й у плач. Коли це їде піп із сусіднього села, везе повні мішки курятини та паляниць. Ото й питає:

— Чого ти плачеш, сину мій?

— Як же мені, батюшко, — каже, — не плакати?

Та й розповів свою пригоду, а піп і потішає його:

— Не плач, я вже тобі зараджу. Сип золото мені в сакви!

Вигребли піп з дядьком із скрині золото, насипали ущерть сакви, піп дає чоловікові мідяки та й каже:

— Це хай тобі, я за тебе Богові помолюся, то цар тобі й подарує!

Аж це й жінка йде, обідати несе.

Побіг до неї чоловік та й хвалиться, яку оказію мав. Що тій робити, просить попа до обіду, а чоловікові тихо й наказує:

— Як батюшка запитає, як тебе звати, скажи: «Таке», а мене: «Гірше за таке».

Сіли обідати. То жінка попові подає та й подає чарку, а чоловікові аби хоч краплину. Підпив піп та й зиркає на молодицю.

— Коли вже, — каже, — так мене частуєте, то скажіть, як хоч звати вас?

Чоловік і сказав, як жінка навчила. А піп слухає та й про чарку не забуває. Та вже так набрався, що упав та й заснув.

— Тепер хутенько вставай, — загадує молодиця чоловікові, — та вези золото додому!

А сама за волів та й собі слідом.

Прийшла додому, вхопила ножиці та й знову в поле. Тихенько одбатовала попові півбороди та піввуса і чимдуж тікати.

Надвечір прокидається піп, зирк, немає ні осла, ні саков. Що мав діяти, устав та й іде пішки.

Коли це назустріч орачі. Піп їх і питає:

— Чи ви бачили Таке?

А ті зирк на попа та ледь за животи не беруться.

— Ні, батюшко, — кажуть, — всяке бачили, а такого ще не доводилося!

Суне батюшка далі, аж надибав знову на людей.

— Добрий день!

— Доброго здоров'я!

— Може, ви бачили де-небудь Гірше за таке?

А ті га-га-га:

— Та гіршого за це хтозна чи й побачиш де. Коли ж у вас, батюшко, немає півбороди ще й піввуса.

Піп тиць руку до носа — немає правого вуса. Він до бороди, аж і там таке.

Захитав обурений піп головою та й подався додому, а ті чоловік із жінкою купили гарну садибу та й живуть, лиха не відають.

ТРАПИЛА КОСА НА КАМІНЬ

Був собі цар і мав одну доньку. Донька та була дуже красна і дуже розумна. Коли доросла, почало багато щонайкращих царевичів сватати її, але вона не хотіла за жодного вийти, бо всі їй видавались дуже дурними. Що батько наговоривсь їй — нічого не допомагало.

— Не піду та й не піду за такого дурня! — от і вся її мова.

— Але де ж ти візьмеш розумних, коли всі однакові? — говорив батько.

— То буду чекати, доки не трапиться такий, якого я хочу.

Чекає вона, чекає — царевичі приходять і відходять, але ні один їй не до вподоби. А один, син сусіднього царя, дуже сподобав собі ту царівну, але боявся приступити, щоб і його не відправила. Далі, як батько почав дуже наполягати, щоб таки виходи-

ла заміж, вона зробила ось яку штуку. Зловила, вибачте, блоху і посадила її в глечик з маслом. Там блоха вигодувалась і виросла така велика, як добрий кіт. Тоді вона казала її убити, зняти з неї шкуру, виправити і зробити з цієї шкурки рукавички, — розуміється, все в найбільшій таємниці. Потім каже татові:

— Ну, тепер я сповню вашу волю і вийду заміж, але лише за того, хто вгадає, з чого оці мої рукавички зроблені.

— Добре, — каже батько і казав оповістити по всіх краях, що хто вгадає, з чого у царівни зроблені рукавички, той буде її мати за жінку.

Знов пустились королевичі і царевичі, як до меду, але де там — ні один не вгадає, а вона з усіх насміхається, гонить їх від себе.

А той сусідній царевич почув ту чутку і пригадав собі: «Щось-то мусить бути неспроста, коли так тяжко вгадати, з чого ті рукавички». Рад би і він піти та попробувати щастя, але боїться. «Ану ж не вгадаю — нажене тоді, і вся надія пропаде. Стій, — погадав собі, — треба взятися на хитрощі!»

Перебрався він за жебруючого діда і йде до міста, де та царівна. Зайшов там на ніч до якогось старого кушніра на краю міста. Ну, звичайно, зайшли в бесіду. Слово по слову, кушнір почав оповідати про царівну, яка-то вона гарна і мудра: штуку вигадала таку, що і світ не чував, і тепер насміхається над бідними паничами.

— Та яку штуку вигадала? — спитав той, ніби ні про що не знає.

— Таку штуку, — відповів кушнір, — що казала вигодувати блоху, зняти з неї шкуру, а потім я ту шкуру вичинив і зробив їй з неї рукавички. От вона тими рукавичками всім паничам і забиває баки: котрий, каже, вгадає, з чого рукавички, за того піду. А котрий не вгадає, того наганяє з ганьбою.

— Постій, — гадає собі царевич, — тепер я тебе матиму! Але відплачу я тобі за твої насміхання!

На другий день іде він перебраний за жебрака до царських палаців і просить, щоб його завели до царівни, бо й він хотів би поспробувати щастя. Слуги змірили його очима, що він такий шолудивий та обірваний, але вигнати його не могли, бо мали від царя гострий наказ допускати кожного. Входить він, а царівна навіть не дивиться на нього, наставляє йому руку, питає коротко:

— Вгадуй, з чого це?

Він, розуміється, того не злякався, приступає, обмацує, обнюхує, а далі й каже:

— Бодай ви, панунцю, здорові були, та це з блохи!

Вона скочила, як ошпарена, зиркнула на нього, а то дід-жебрак, шолудивий, обідраний. Господи, аж уся потерпла. Але що було діяти? Батько й міністри бачили все те, і годі їй було взяти назад слово.

— Ну, доню, — каже цар, — чого ти хотіла, те і маєш! Вибирала ти, вибирала, та й от що вибрала, бери ж тепер, що тобі Бог судив!

Ну, вона бачить, що не жарти, піддається. Хочуть того жербака перебрати по-панськи, та ні, він ані руш.

— Я жебрак з діда-прадіда, куди мені до панських уборів! Який тут стою, такий і до шлюбу піду.

Що цар напросився, що царівна налютилась і наплакалась — ніщо не допомгло, мусила-таки з жебраком шлюб брати. А скоро по шлюбі і каже жебрак до неї:

— Ну, тепер ваше панування скінчилося, тепер ви переходите на мій хліб і мусите йти зо мною по жебраний хліб. Скидайте свої панські шмати й убирайтесь в таке, в якому я ходжу, бо в нашому стані панські убори не до лиця.

Знов просьби, знов плачі — ні, непорядна година з жебраком, як уперся, так при своєму і став. Уже цар давав йому і гроші, і поле, і хати — так ні, не хоче та й не хоче.

— Я дід-жебрак, і не треба мені від вас нічого. Тільки жінку я від вас беру, бо вона мусить іти зо мною, а свої добра сховайте собі! Моє добро — торба та палиця, більше ніякого добра мені не потрібно!

Тоді цар розгнівався страшно на зятя і на доньку та й каже:

— Га, коли так, то ідіть же собі куди хочете, і не показуйте мені на очі, і не признавайтесь до мене! Не хочу ні чути, ні знати про вас!

А жебракові це й байдуже. Він почепив собі і жінці по дві торби на плечі, палиці в руки, та й пішов з нею в світи по жебраний хліб.

Ішли вони, ішли, аж зайшли до того міста, де був батько того царевича, а її чоловіка. Царевич вибрав собі якусь нужденну хатку на краю міста, ліплену з глини, з одним віконцем, та й каже до жінки:

— Оце хата мого діда й прадіда — тут будемо жити. Я буду ходити по селах і містах за хлібом, а ти будь дома, вари, пери, пряди сусідам за гроші, бо гріх і тобі задарма хліб їсти.

Живуть вона так день за днем. А він рано встає, торби за плечі — та й хильцем-хильцем до царського двора, до свого батька. Розповів батькові все, яка йому вдалася штука і яка добра жінка з тієї царівни вийшла, як його слухає й любить, старий цар так утішився, що й не сказати.

Ну, загадали вони аж тепер справляти велике царське весілля. Листи розписують до всіх царів і королів, щоб з'їздилися на гостину, а в дворі ріжуть, печуть, смажать таке, що запах аж по цілому місту йде.

Отже ж, одного вечора приходить той царевич до своєї халупи, до жінки, приносить дещо хліба, але мало. Вона дає йому якусь бєвку¹, він того не хоче їсти.

¹ Бєвка — пійло для худоби, бовтанка з борошна, розведеного у воді.

— Чому ти чогось ліпшого не вариш? — до неї.

— Та звідки я візьму ліпшого? — каже вона. — Ти приносиш мало, а я запрясти не можу, трудно тепер на заробіток, та й не звикла я до цього.

— Ну, постій, нараджу я тобі заробіток, — каже він. — Є тут у мене ще трохи грошей, то я накуплю тобі горілки і пляшок, сиди в хаті та шинкуй!

— Добре.

Пішов він рано знов ніби на жеври, а вона сидить у хаті і шинкує. Аж він живенько побіг до своїх вояків і каже кільком:

— Ідіть на край міста, там шинкарка горілку продає — наробіть їй збитків!

Тим лише подавай таке! Пішли до шинку, напили, накричали, пляшки і чарки побили, не заплатили нічого та й пішли. Приходить чоловік увечері, а вона сидить та й плаче.

— Що тобі? — питає він.

— Та от, — каже вона, — якісь тут жовнірища прийшли, горілку випили, пляшки і чарки побили і не заплатили нічого.

— Ну, кепська з тебе шинкарка, — сказав він, — але не журись. На завтра треба буде інакше зробити. Я тобі за решту грошей куплю горшків, сядеш собі на місці та й будеш продавати.

— Добре.

А раненько він знов побіг, казав кільком воякам сісти на коней і зробити тій гончарці збитки. Ті на коні, їдуть ніби повз неї — аж тут нараз один за другим як торкне коня, ніби кінь сполошився, та між горшки: всі дочиста потовкли.

Увечері приходить той додому, а жінка плаче.

— Що тобі?

— Та от, — повідає вона, — нещастя моє з тими жовнірами. Над'їхали якісь на конях, коні їм сполошилися — всі горшки перетовкли.

— Ну, ну, — каже він, — не плач, якось-то буде. А от я тобі нараджу інший заробіток. От би ти навіда-

лась до царського двора! Чув я, що там велику гостину ладять, то помогла б дещо на кухні: води принести, замести, дров підкласти, то все-таки і сама попоїла б чого доброго, і мені принесла б. Ану, піди завтра!

Що тій бідній робити? На другий день прибрала в хаті та й пішла. Прийняли її там: порається вона, носить воду, дрова, кухню замітає, печені на рожнах обертає. Правда, кухар їй їсти не жалів, а у вечері, коли вона вже збиралася йти додому і просила, щоб дав їй дещо і для чоловіка, він казав понасипати їй у дванадцять маленьких горщиків потроху всякої страви. «Як же тут не забрати?» — міркує вона, а далі кухар порадив їй, щоб понасилила всі ті горщики на крайку і оперезалась ними, — це буде найліпше. Зробила вона так і вже збирається йти, аж тут царевич крикнув на неї, щоб несла до покою гостям води. Вхопила вона срібну коновку і несе. А там уже музика грає, танець починається. Царевич став перед нею та й дивиться, а вона не пізнає його. Їй навіть не пригадці, що то міг бути її чоловік.

— А чия ти, молодице?

— А тут одного жебрака, що живе на краю міста.

— Але ти, як бачу, ладна собі, зовсім тобі не личить бути жебраковою жоною. Я б не знати, на що заложився, що ти й танцювати умієш!

— Та де мені до танцю, — відмовляється вона, а тут сама аж тремтить від сорому і страху.

— Ану, попробуймо! Гей, музики! — крикнув царевич, вхопив її, музика заревіла, а він гей з нею в обертаси.

Вона, бідна, опирається, він нею кидає сюди й туди, вся страва в горщиках, що в неї поприсилювані до крайки, разливається і обляпала її від ніг до голови. Гості регочуть, а їй все лице горить з сорому, а далі як заплаче та тому до ніг, щоб її пустив. Тоді він пом'як, підняв її та й питається:

— А що, ти мене не пізнаєш?

Вона видивилася на нього та й нічого не каже.

— А то відколи у нас так повелося, щоб жінка чоловіка не пізнавала? Адже я твій чоловік, а ти моя жінка!

Тут він розповів їй усе, як, що, до чого, казав їй зараз переодягнутись по-царськи. Аж тут її батько над'їхав, ну, той певно здивувався, коли побачив свою доньку, що він віддав її за жебрака, царівною. Там-то вже був бал, можете собі погадати! Вилами молоко їли, по борщі човнами плавали! І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті сухо було.

ТРИ БРАТИ КІНДРАТИ

Було собі три брати, усі три Кіндрати. Два між ними були розумні, а третій — дурний. От дурний і каже:

— Давайте хліви плести та побачимо, у чий двір більше скотини ввійде.

Поплели хліви. Ті двоє з дерева, а дурний з лободи. От іде череда та вся в дурнів хлів, а до розумних тільки один поганий віл і увійшов. Розумні й кажуть:

— Чим ти будеш годувати свою череду?

Дурний, недовго думаючи, взяв та й проміняв їм цілу череду на того поганого вола. Тоді взяв налигав його і повів продавати. Веде, аж біжить собака та «гав, гав!», а далі й каже:

— Здоров, свату, продажній віл?

— Продажній, — каже дурень.

— Продай мені наборг, а гроші через неділю приймеш і возмеш.

Продав той вола. Пройшла неділя, дурень закурив люльку і пішов за грішми. Іде, а собака «гав, гав!».

— Давай гроші! — каже дурень.

А собака від нього навтіки та під гнилий пень, тільки її дурень і бачив. Заглянув він під пень, коли

там гроші. Набрав дурень цілий віз грошей, привіз додому. Брати питають:

— Де ти стільки грошей набрав?

— За вола, — каже, — взяв.

Брати і посилають його:

— Біжи до попа, попроси мірки, та не кажи, що гроші міряти, а кажи, що будем мірять пшеницю.

Пішов дурень.

— Здоров, попе.

— Здоров, дурню, — каже піп.

— Дай нам мірки.

— Нащо вам мірка?

— Гроші мірять.

— А мені дасте?

— Дамо.

Приносить мірку додому, а брати й питають:

— Як ти казав?

— Я казав: дай, попе, мірки, будем гроші мірять.

— А, щоб тебе та бодай тебе, дурню. І нащо було так казати! Ну, біжи та стань на воротях, як буде піп іти до нас, то свиснеш, а ми тоді будемо пшеницю мірять.

Став дурень на воротях. Аж іде піп. Дурень його як свиснув кийком, він так і витягсь. Входить дурень у хату, а брати його й питають:

— Де піп?

— А там, біля воріт: я його свиснув, а він і витягся.

Дивляться брати, коли й справді так.

— Біжи ж, кажуть, сховай його.

Пішов дурень і заховав попа на горище. Розумні брати переховали попа, зарізали барана та й поклали його на горище якраз на тім місці, де лежав піп. А приходять попадя і питає:

— А де, дурню, піп?

— На горищі, — каже той.

Лізе попадя на горище, а дурень її питає:

— Попаде, чи твій піп з рогами?

- Ні, дурню, такий, як і ти.
 - Попаде, чи твій піп з чотирма ногами?
 - Ні, дурню, такий, як і ти.
- Злізла попададя на горище, глянула та й каже:
- Е, це, дурню, баран!

ТРИ ДОБРІ ПОРАДИ

Жив собі сирота без тата, без мами. Лише брата мав. А колись усіх сиріт забирали до війська на двадцять п'ять років.

Йшов служити молодим, а додому повертається вже в літах. Застає його ніч. Побачив при дорозі якусь хатку, а біля воріт дідуся з білою бородою.

- Добрий вечір!
- Добрий вечір!
- Чи не могли би ви прийняти мене на ніч?
- А ти звідки мандруєш?
- Іду, дідусю, з війська додому.
- А що ти там, синочку, навчився?
- Туди йшов волом, а звідти вертаю ослом.

Дід засміявся й каже:

- Синочку, розтлумач мені це.

— Та поки не йшов до війська, то працював, як віл, і багато чого навчився, а в армії за двадцять п'ять літ що знав — забув, і нічого мене не навчили, крім: айн, цвай, драй...¹

— Слухай, сину. Я прийму тебе не на ніч, а на рік. За рік служби дам тобі три добрі поради.

Залишився вояк у діда. Старий посилає його до всякої роботи. Але минає півроку, і він каже:

— Дідусю, півроку вже нема, а ви ще не сказали нічого.

— Синку, ще маєш часу багато і встигнеш запам'ятати, що я скажу.

¹ Раз, два, три... (нім.).

Минає ще п'ять місяців, і вояк знов нагадує дідові.

— Синку, ти доброї пам'яті? — питає дід.

— Доброї.

— То більше не питай. Я тобі в останній день скажу.

Але і останнього дня дід нічого не говорить, лише готує йому плату й харч на дорогу.

Вийшли надвір і, поки дійшли до воріт, дід каже:

— Якщо хочеш бути газдою, то аби ти без своїх очей нікому коней не давав, ніколи жінці правди не казав і запам'ятай: що срібло-злото очі заливає.

Попрощалися, і з трьома премудростями вояк пішов у дорогу.

Іде чи довго, чи коротко, вже недалеко до рідної хати, а тут — ніч. Мусить заночувати в чужому селі й проситься до першої-ліпшої хати.

— Господарю, чи не прийняли би ви мене переночувати?

— А чому би й ні — хату за собою не забереш.

Господиня готує вечерю, він з господарем розмовляє, а тут приходять з роботи чотири доньки.

— Добрий вечір!

— Доброго здоров'я!

Доньки миються, а одна з них запорошила воякові очі: дивиться й не змигне з неї. Питає вона:

— Тату, хто це у нас?

— Подорожній. Іде з війська і попросився заночувати.

— Гм! Коли він йде з війська, то треба його пригостити. Там чарки ніхто йому не давав.

— Так, — каже батько. — Тоді ви, милосердні, постарайте.

Вечеря вже готова, донька принесла з шинку горілки й частуються. Поки випили горілку, він признався, що хоче сватати їх найстаршу доньку.

Каже батько:

— Я не проти. Але не зі мною тобі жити, а з нею — питай її.

До ранку постояли собі, поговорили. Нема чого солдату довго церемонитися — роблять весілля.

Дає батько їм молодого коня, віз, спакували придане, і повіз вояк жінку до свого села.

Приїхали до брата. Той втішився, що живого брата бачить, а ще більше, що брат жонатий. Пригощає і розповідає:

— Хата чекає на тебе, старого коня я продав, а за ті гроші купив молоду кобилу. Їдьте, най вам добре ведеться господарство.

Вже має пару коней, хата й стодола ще добрі — живуть собі в мирі й злагоді.

Жінка з часом зайшла в положення й народила хлопчика. Назвали його Івасем.

Але чоловік все собі дума про ті три поради, за котрі прослужив рік у діда, й ніде не може їх випробувати.

— Певно, старий добре мене здурив.

Та ось прийшли жнива. Чоловік привіз із поля жито, скидав на тоці й молотить. На це нагодився кум:

— Здоров, куме!

— Дай Боже й вам здоров'я. Що скажете?

— Та бачу, що дурно йшов до вас.

— Чого?

— Хотів попросити, аби мені дров привезли, а ви маєте свою роботу.

— Та молочу, куме.

— То дайте мені коней, і я сам поїду.

— Най буде.

Кум кіньми до лісу, а він поза кущі й теж туди. Добігає до великої млаки¹, де були кумові дрова, заховався й чекає.

Кум набирає дров повище клепаків і — вйо! Перейджає млаку, а кобила була жеребна й не хоче йти. Кум батогом — не тягне.

¹ М л а к а — заболочена низина, трясовина.

— Ой, підеш ти! То не в кума, а в мене!

Рубає він молоденького дубчика, робить палицю, й кобилу як вструже по ребрах! Бідна тваринка відчула, що пощади не буде, скочила й скинула лоша.

Взявся кум за голову:

— Що я наробив?! Що мені кум скаже?.. А звідки він буде знати, що вона була жеребна?

Привів кобилу до порядку, а лошатко — за лапки й у той куш, де кум сидів. Мало не вбив кума.

Привозить дрова додому, половину сховав, а тоді кличе кума, аби поміг скидати дрова, бо треба йому до брата бігти.

— Щось ти, куме, мало взяв.

— Взяв би більше, якби свої коні. Ліпше два рази поїхати, ніж раз все забрати й чужі коні зіпсувати.

— Правду кажеш, куме.

Скинули дрова. Цей сів на воза та й поїхав у ліс. Знайшов те лоша, відтяв голову й копитця, зняв шкіру, а з м'ясом приїхав додому. Кличе жінку, аби допомогла на бантину повісити.

— Ти звідки привіз?

— Ходив з Климом на полювання й оленя вбили. Лиш нікому не кажи.

На другий день приносять йому повістку йти до війська, а на те приходять й посланець від жінчиного тата, аби приїхали на весілля — віддає ще одну доньку. Забідкалася жінка, плаче, що на весіллі не буде.

Каже чоловік:

— Не плач. Запрягай коней, бери дитину та їдь без мене.

Жінка збирається до родичів, а чоловік пачку грошей у кишеню, пакуночок під паху й пішов.

Але в місті не йде до військової касарні, а до перукаря. Питає перукаря, що потребує.

— Зробіть, перукарю, так, аби я став невпізнаним.

— Не можу.

— Я дам вам сотку за це.

— Що ти хочеш, чоловіче, аби я за сотку в криміналі гнив?

— Дам одну сотку в ліву кишеню, а другу — в праву, аби ви рівно стояли.

— Нічого не вийде.

— То я дам вам ще дві сотки золотом.

Перукар покрутив вусом, а цей каже:

— І ще золоту сотку даю в кашкет.

— Добре, але, як підеш красти й тебе зловлять, то не кажи, що я тебе маскував.

Вистриг йому волосся на голові, виголив бритвою — лисий, знизу гарячим залізом покучерявив, наклеїв довгі льоники, вусок, дає кондукторський плащ, валізочку й каже:

— Йди.

Прийшов він на весілля й вдає, що хоче утікати. А жінчин тато вибігає й не пускає.

— Чого, чоловіче, тікаєте, як у мене весілля?

— Хотів переночувати, а тепер бачу, що треба йти в інший бік.

— Можна й заночувати, але спочатку погостимося.

Погостилися, господар каже заграти для гостя.

— Дякую, я не вмію цих танців. Що хатка, то інша повадка.

— Моя старша донька вас навчить. Чоловік її у війську, а вона сама сумує.

Запрошує він свою жінку до танцю й починає жартувати. Слово за словом, приговорюється й питає, чи не нудно буде самій спати.

— Нудно, — каже вона.

У танці домовилися, що він має лягати спати в оборозі, а вночі вона їде додому й три рази кашляне — то буде знак, що чекає на нього.

Каже господареві:

— Пора би мені спати, бо зранку на поїзд.

— Де би ви хотіли спати?

— Десь надворі. Я бачив, що в оборозі маєте сіно. Ліг спати. А донька старого вибирається додому. Батько просить залишитися, а вона й слухати не хоче. Сіла з дитиною на віз, виїхала за оборіг:

— Кахи! Кахи! Кахи!

Цей валізку в руку й доганяє фіру. Доїхали до села. Жінка до хати навіть не йде, а стелить у стодолі.

— Будемо спати на сіні.

Постелила окремо для дитини, окремо для себе. Кондуктор випряг коней, загнав до стайні й лягають спати.

Як жінка заснула, цей тихенько взяв дитину на руки й пішов на друге село до сестри. Залишає там Івася й просить, аби вона нікому нічого не говорила, а привезла дитину тоді-то й тоді-то, коли вернеться із війська.

У місті віддав перукареві плащ, валізку, той обстриг його наголо, і пішов мельдуватися до касарні.

Він най служить, а ми вертаймося до жінки.

Жінка рано пробудилася, а за кондуктором і дитиною місце застило.

— Йой, драбуга! Певно, дітей не мав і моє вкрав.

Але треба щось чоловікові говорити. Взяла пса до стодолі, замкнула, зсередини запалила, вибігла надвір і гвалтує:

— Івасику мій, Іваську! Як тебе рятувати?!

Поки збіглися люди і погасили вогонь, з пса залишилися лише кісточки.

Пішла вона до ксьондза. Ксьондз сказав похоронити дитину на цвинтарі. Сам гріб запечатав, відправив за псом службу, а грабар навіть хрест закопав.

У скорім часі йде чоловік додому. Жінка побачила його й голосить на ціле село.

— Чи не того, жінко, плачеш, що я вернувся?

— Ой, ні! Ти вернувся, а Івасько наш ніколи не вернеться.

— А де Івасько?

— Йой, приїхала я скоро з весілля, аби там не обшельмуватися без чоловіка, а якийсь драбуга підпалив стодолу. Я сонна вискочила, а Івась згорів.

— То байка, жінко! Богу дякувати, що ти здорова, а діти ще будуть. А службу за ним наймала?

— Наймала і ще найму.

— Я сам найму, а ти на неділю запроси всіх родичів, сусідів, знайомих.

Приходить до ксьондза й каже:

— Отче, чи знаєте, чого я прийшов?

— Певно, Бог прислав тебе, сину мій.

— Прийшов просити поради. Якась ненависть у моїм домі. Купив я барана й козу, а вони, отче, страшенно не люблять одне другого. Випущу разом зі стайні — коза в один бік пішла, а баран — у другий.

— А чому ви цапа не купили?

— Та що з цапа за користь? З барана вовна, а з цапа нічого.

— Так, так, а що ви хочете?

— Може, ви би дали шлюб козі з бараном?

— Ти що, здурів?

— Я вам файно заплачу.

— Ти що хочеш, аби я з посади з'їхав?

Виймає з кишені сотку й кладе на стіл.

— Я ще дам, як мало, але щось робіть, бо не можу на таке дивитися.

— Але ж, сину, такого ще на світі не було.

Виймає він ще кілька соток і каже:

— Як не хочете, то я кидаю ці гроші в піч.

— Не треба, сину, то гріх.

— То робіть щось, аби тої ненависті не було. Люди шлюб беруть і щось їм помагає, то й козі з бараном помагає.

Бере ксьондз гроші й каже:

— Най буде. Але зробимо це вечерком, аби ніхто не видів.

— Та добре, отче, лише я не знаю, кого в дружки й дружби запросити.

— Нікого не просить, їмость будуть козі за дружку, а паламар баранові за дружбу.

Вночі звінчали в церкві козу з бараном, а в неділю була служба за Івасем. Зійшлися всі. Приїхали тато, мама, сестри, є кум, кума, ксьондз, сусіди. А чоловік привіз жінці з міста сукенку. Ззаду сказав ушити з шовку, а спереду різних шкірок, ганчір'я, кожушини.

Кличе він жінку до комори, показав на світлі задню половину й каже в темноті одягатися.

Жінка несе з комори холодець і на свій одяг не дивиться. Гості теж на неї не дивляться, лише ксьондз кинув оком і каже:

— Якусь чудну сукенку має ваша жінка. Чи то на перед матеріалу не стало, чи так має бути?

— Так має бути, — каже чоловік.

— Та воно, газдо, не дуже пасує.

— А пасує, отче, шлюб козі з бараном у церкві давати?

Ксьондз опустил ніс й ані пари з вуст. Враз перед хатою стали коні: входить сестра з кошиком. Питають, що привезла, а вона говорить:

— Дарунок з тамтого світу.

— Як так?

— Подивіться.

Відкриває чоловік кошик, а Івасик пробудився, плеще в долоні і каже:

— Та-то! Та-то!

Ксьондз — у крик:

— Що це має бути?!

— Та нічого, отче, — каже він. — Ви ж самі казали, що хоронили його обгорілого, як кавеньку? Службу правили, гріб запечатували.

Кожному це пішло попід ніс, і збираються розходитися. Прощається й кум. А він питає:

— Чивсе, куме, смакувало?

— Смакувало, куме. А найбільше м'ясо. Давно вже такого не їв. Дякую тобі.

— Та не дякуй мені, а подякуй тому, хто лоша у корч кинув, як моя кобила в лісі скинула.

А жінка стоїть ні жива ні мертва, а він тоді каже татові й мамі:

— Файна ваша донька, добре ви її виховали. Беріть додому й будете виховувати далі. Най вам розтолкує, як спала з тим кондуктором, що у вас на весіллі був, як він дитину вкрав, а вона, бідна, збоялася, що чоловік буде бити й пса в стодолі спалила, а ви, отче, його похоронили. Збирайся, жінко, зі своїм віном додому.

Лишив собі Іванка й оженився другий раз. На цьому весіллі вже і я був. Благословили їх батьки й відгуляли весілля. А який чудесний пропій був! Як подарували гості свої дари, то наперепивали два мішки води і стеблом підперли. А на весіллі був староста кривий на одну ногу. Зачепив ногою стебло, мішки впали й уся вода вилася. Зробилася велика повінь. Я крикнув: «Гості, рятуйтеся, хто як може!» Я у двері — вода, я у вікно — вода. Я згадав, що на розі хати причеплений човен. Виліз через мишачу дірку надвір, сів у човен, взяв у руку весло і мене аж сюди занесло.

ТРИ СИНИ І БАТЬКО

Був багатий чоловік, що мав трьох синів. Сини повиростали, поживив їх і роздав увесь маєток, бо думав, що при них доживе віку.

Але не так сталося, як гадалося: діти не хочуть батька шанувати. Був у найстаршого — прогнав, пішов до середущого — відіслав до наймолодшого, а той так батька годував, що ледве живе.

Приходить старий до вїйта.

— Така і така справа. Я маю скриньку грошей. Третю пайку даю на громаду, а решту тому, хто буде мене утримувати аж до самої смерті.

Рознеслося це поміж люди. Сини взяли з собою вїйта — і до батька. Дійсно, має старий залізну скриньку, але замкнена. Ключа не дає нікому.

— Як умру, — каже, — скриньку розіб'єте й поділитесь грішми. Поки живу, скринька буде зберігатися у вїйта, а ключ у мене.

Охочих на таке виявилось багато; той старого брав би, і той, і той.

Але найстарший син каже:

— Де ж би я тата пустив до чужих людей! Жив у мене, то най далі живе. Я, тату, ще вас годен утримувати.

Середущий також каже йти до нього, наймолодший бере до себе.

Вирішила громада:

— Най батько живе, у кого сам хоче, у кого буде йому найліпше.

Йде до найстаршого сина.

Той вже так коло нього ходить, а невістка скаче: схоче їсти — то їсть, випити — то випити, а курити — є закурити. Через місяць йде до середущого. Той ще ліпше перед батьком кладеться. Минає місяць, старий йде до наймолодшого. Той вже не знає, що старому дати. Так батько жив собі у синів до похилого віку. Але старість робить своє. Хоч жив у добрі-газді, треба вмирати.

Справили сини йому великий похорон: найняли оркестр, зробили гостину, — так хоронили, як царя, бо думають, що все окупиться.

Після похорону збираються всі у вїйта, аби поділитися грішми. Одна невістка взяла з собою торбинку на гроші, друга взяла торбинку й третя прийшла з торбинкою. Сини небіжчика принесли ключ. Розімкнули залізну скриньку, а там повно череп'я і папір.

Вони думали, що заповіт, і читають. А там написано: «Дякую вам, сини дорогі, що я з вами добре віку дожив».

Поставали усі навколо скриньки і стоять — не знають, що сказати.

УБОГИЙ ТА БАГАТИЙ

В іншому царстві, у козацькому гетьманстві, у такому селі, як Пикарі, там жило два брати: один убогий, другий багатий. От у багатого дуже багато усього було, тільки не було дітей. А у бідного — тільки парка воликів, а дітей купа.

Ото заробив убогий брат десь грошеньт і надумав собі, що робити, щоб більше було: прив'язав їх до палички з капшучком — і пішов до багатого брата, до комори, і знайшов дірку таку, що уліз той капшучок із грішми, а сам держить за паличку та й хитає, приказуючи:

— Ідїть, гроші, до грошей! — (Щоб, бачте, гроші братові йшли до його грошей, у капшучок).

От поки гойдав, поки ниточка розв'язалася — упав туди капшук із грішми, у комору, до братових грошей, а він вийняв саму паличку.

— Отак, — каже, — братових не дістав, а своїх позбувся.

І дуже заплакав, і пішов додому, нарікаючи на свою долю. Ото, прийшовши, і хвалиться жінці:

— Та то коли б ти знала, жінко, що я зробив!..

— А що там таке? — питає жінка з ляку.

— Е, — каже чоловік, — не знаю, чи тобі казати, чи ні: то й самому себе соромно, не тільки людям хвалитись...

— Та що там? Кажі! — кричить жінка.

— Уже, — каже, — нема тих грошей у нас, що були...

— А де ж поділись? — питає жінка.

— Та що ж? Я тобі по правді скажу, що я собі надумався, щоб у нас грошей побільшало, та узяв свої гроші, прив'язав до палички з капшучком і пішов до брата, щоб, бач, братові гроші йшли до моїх грошей... Як сунув їх у дірку, та й хитав, і казав: ідіть, гроші, до грошей! То де ти бачила, щоб убогому те було, що багатому? Як кажуть, що багатому чорт діти колише, то й правда! То так і це: що у брата багато грошей, а у мене трошки, та й ті туди упали... Я з плачем додому прийшов...

— Бо братові дужчі, — каже жінка. — А якби ти розумний та прив'язав вірвовкою, то б, може, було б і держалось.

— Та воно так, — каже чоловік, — та нічого не поможеться!

Ото як напала його жінка мов мокрим рядном:

— Де хоч, а гроші бери, бо що ми робитимем без грошей?

От чоловік і каже:

— Мовчи, жінко, не лай! Я запряжу воли, і піду у ліс, і там нарублю дров, продам, то й будуть гроші.

Ото поїхав чоловік у ліс — і так заїхав, що тільки небо та земля, а то і сам не знає, де він: бо тоді ліси дуже великі були! От він поставив волики під грабом, а сам поліз на граба високо, щоб подивитись, куди краще виїхати.

От чує — щось гомонить; він оглянувся сюди-туди, коли біля його недалеко людей дуже багато, і все великі люди, з великими вусами й чубами, і як один у голубих жупанах, і сідлають коні: кудись-то поїдуть. Дивом дивується чоловік, що іще таких і не бачив. І перелічив — аж сорок чоловік.

Думає: «Е, так це-то ті гайдамаки, що у нас, у селі, кожний рік обдирають пана; що пан розживеться, набере з людей, то вони приїдуть та обдеруть до сорочки: вози понабирають, а пан і пані повтікають. Вони так просто їдуть — людей не займають. Ну, так тепер я знаю, які гайдамаки! Не дурно пан з трьох сіл

ізбирав громаду і їх шукав по всьому лісі, та й не знайшов!.. Та як їх знайти, що вони так собі живуть, що й хати не знають, самі двері!»

Ото усі посідали на коні, останній вийшов з дверець і сказав:

— Двері, замкніться! — І двері замкнулися, гайдамаки поїхали.

От як заїхали вони — не стало видно, тоді чоловік ізліз з дерева, та за воли, і поїхав туди, до дверей. Ото поставив воли, сам роздивився скрізь — нема ніде нікого, він до дверей — двері замкнуті були. Він і каже, як казав гайдамака:

— Двері, одчиніться!

Дверці одчинилися, увійшов він у хатку; і дуже там гарно було всередині — а образів на всіх стінах! — дуже гарно!.. Стіни були муровані, а вікна пороблені з такого скла, що не можна було й знати, що воно таке, тільки видно й гарно; а лавки були кругом, а біля печі стояли засіки, понакривані білими ска-тертями.

Ото він узяв розкрив один засік — там мідні гроші, розкрив другий — там срібні гроші, розкрив третій — там золоті гроші. Той чоловік аж за голову ухопився: годі дивиться на усе — давай шукати мішків. От знайшов, вибрав яких найкращих і найбільших три лантухи і набрав мідних грошей один лантух, срібних — другий, а золотих — третій. Ото склав усі три мішки, зверху приклав дровами, щоб не так видно було, засіки понакривав, вийшов з хати, і двері зачинив, і сказав:

— Двері, замкніться!

Вони засунулись. От він за батіг, та воликів за на-лигач, та виїхав на шлях, та сів на воза, та й каже:

— Гей! Соб! Цабе, помаленьку!

Поїхав собі з Богом, не поспішаючи: аби на вечір додому, щоб ніхто не бачив.

От приїхав додому, уже сонце зайшло, стало смер-кати. Увійшов у хату — жінка побачила та й каже:

— О! Хвалить Бога, що ти приїхав, а то я тут турбувалася, чи не случилось тобі знову яка придибашка, що так довго не було!

— Ні, — каже чоловік, — дякувать Богу, приїхав благополучно, іди тільки поможи скидати дрова.

— Добре, — каже жінка, — то й ходім.

Ото прийшли до воза, а чоловік і каже:

— Оце, жінко, Господь дав нам щастя: я знайшов гроші та це привіз, де ми їх дінемо, щоб ніхто їх не бачив?

— У коморі стоять три жолобки, — каже жінка. — То туди хіба позсипаємо: у нас ніхто не ходить у комору, окрім тебе та мене, то ніхто не знатиме.

Ото, порадившись, так і зробили: в один ізсипали мідні гроші, а в другий — срібні, а в третій — золоті. От насипали три жолоби грошей, понакривали та й живуть собі помалу — не дуже тими грішми шинкують, щоб ніхто не примітив.

Ото, порадившись з жінкою, каже чоловік:

— Купимо пару волів, та своя парка, то я наберу грошей і поїду у Крим; там літо побуду та дещо куплю більше, то не так буде знати; а то щоб люди постерегли, то іще буде клопіт, бо уже і так на мене поглядають, як я піду у церкву.

Ото так і зробили. Поїхав чоловік у дорогу, а жінка зосталася з дітьми.

То це брат багатий і пошле жінку свою, щоб розпитувалася, де убогий узяв грошей, що купив пару волів і пішов у дорогу. То жінка убогого брата і каже:

— Які наші гроші? Стяглися на ту скотинку у велику силу, та й Бог його знає, як буде: пішов у дорогу, а я тут з дітьми великого горя наберуся... Коли б хоч благополучно приїхав!

І так ятрівки дві зберуться, побалакають та й розійдуться.

Нічого багатий брат і не дізнався — і тяжко йому! Аж тут приїжджає убогий брат з дороги і приганяє дванадцять пар волів: шість маж солі, а шість риби,

а жінці — турецької матерії набрав на спідницю, на фартух, і на корсет, і на юпку, іще й турецьку хустку, і дітям усього понавозив — усяких базаринків. Ото попродавав він воли, і сіль, і рибу попродав, і зробив собі лавочку, і накупив усякої матерії, і став торгувати, і розживатись, і став багатіти. А багатство брата дуже у серце коле: де бідний набрав грошей, що так розжився?

Ото прийшов празник — чи Різдво, чи Великдень, а убогий брат і каже жінці:

— Знаєш що, жінко, покличмо ми брата мого до себе у гості, може, він не погордує тепер нами, бо Бог дав на те людям празник, що родина до родини йде, а я відколи женився, то не був у мене брат і за порогом, не то у гостях.

Ото, порадившись, так і зробили: покликали брата.

Прийшов брат багатий із жінкою — іще і радий був, що його покликав убогий. Ото гуляють собі та бенкетують. Ото підпили трохи, багатий і каже:

— Скажи мені, будь ласка, брате, як ти забагатів?

— Е, брате, — каже убогий, — так мені Бог дав! Ти іще, брате, не бачив мого зерна та й кажеш, що я забагатів, аж ходім у комору, усі ходімо!

Ото увійшли у комору, а бідний брат привів до мідних грошей та й каже:

— Оце у мене овесець!

А прийшли до другого жолоба, а він каже на срібні гроші:

— А оце у мене пшениця!

А як прийшли до золотих грошей, а він каже:

— А це у мене саме сало.

А багатий брат аж за голову ухопився та й каже:

— Брате, голубчику, скажи мені, де ти їх набрав, що я зроду багатий, а у мене стільки нема, як у тебе.

А убогий каже:

— От, брате, я тобі скажу: не находив ти часом у себе якого капшучка із грішми?

— Де ж то! Найшла моя жінка, — каже багатий, — і ми його кочергою вигорнули з комори, думаючи, що то які чари, коли роздивилися — аж там гроші, то ми ті гроші забрали, а капшук викинули.

— Ото ж мій капшук! — каже убогий.

Питає багатий:

— Як же він попав туди?

— А так, — каже убогий. — Я заробив грошей трошки і хотів, щоб побільшало; і прив'язав до палички, і казав, упустивши до тебе в комору: ідіть, гроші, до грошей! От нитка розв'язалась, і вони туди упали. А як прийшов додому та сказав жінці, то вона на мене як напалася, то я поїхав у ліс і надибав, де живуть розбійники. І як вони виїхали на здобитки, то я пішов у їх хату — і там так усього багато, що я не знав, що й брати. І я побачив, що там стояло три кадовби, накриті білими скатертями; я подивився — аж там гроші, от я й набрав грошей — і це трохи розжився... А це знову хотів їхати, та ніяк не проберусь.

Ото багатий брат і каже:

— Скажи мені, будь ласка, братику, де це той льох чи хата їх і як ти одчиняв, бо то у гайдамаків повинні бути добрі замки, і, мабуть, так живуть, що і непомітно, де їх хата, що стільки їх шукали громадою, та й пан сам скрізь їздив, та й не знайшов.

От бідний брат і каже:

— Я тобі скажу, братику, тільки нікому не кажи і сам не їдь, а колись поїдемо удвох.

— Добре, — каже багатий брат.

А убогий і каже:

— Знаєш же ти, брате, того граба, що скоро виїхати з Довгого яру, і там стоїть дуже великий граб, а проти того граба, у ярку, єсть двері того льоху.

— А як ти відчинив? — питає багатий брат.

— А так, — каже убогий. — Я сказав: двері, одчиніться! То вони й одчинились, а сказав: замкніться, то вони й замкнулись.

Ото, погулявши, побалакавши, розпрощалися, пішов багатий брат із жінкою додому, а убогий став убираться у ярмарок.

От склався і поїхав, а багатий брат цілу ніч не спав, усе складався та приготовляв вози, а вранці запряг дванадцять пар волів і поїхав у ліс, де живуть гайдамаки, щоб усе забрати, а жінці сказав:

— Як хто спитає, то щоб сказала, що поїхав у ліс по дрова.

Ото приїхав туди, де брат казав, аж воно так і є усе, тільки не було розбійників: кудись їздили. От він позавертав воли, пішов до дверей та й каже:

— Двері, одчиніться!

Двері одчинилися. Ото увійшов він туди і не знає, на що уперед дивитись і що брати. От кинувся багатий зараз до грошей і насипав їх на шість возів, а на шість возів усякого збіжжя — тільки їхати, та й годі! От сподобалась багатому одна ікона, котра стояла на покутті, у самому золоті і дуже гарна. Він став на лавку і взяв її, а повернувся до дверей, то двері зачинилися, і він остався у хаті. Кинувся одчиняти — не одчинить. Він уже усяк казав — не одчиняються.

Ото поставив ікону, де вона стояла, сам став відчиняти — не одчинить. Шукав сокири, щоб прорубати дірку і вилізти, — та не знайшов. Хотів у вікно лізти — залізні вікна, не можна, уже він і плакав, і кричав — нічого не допомоглося...

Уже день минув, а вечір настав. Гайдамаки приїжджають додому, а отаман попереду, як побачив воли і вози з добиччю, то аж крикнув:

— Ей, брати, щось у нас хазяйнує! Глядіть, щоб у вас були готові ружжя й самопали, бо, може, тут і багато декого є!

Ото приїжджають до хатки — нема нікого, тільки воли та вози стоять наготовлені. Отаман скочив з коня — до дверей: двері були зачинені, він каже:

— Скоріш, хлопці, кругом хати ставайте! А деякі нумо у хату!

От і кажуть:

— Дверці, одчиніться!

Дверці одчинилися... А багатий прожогом хотів утекти поміж ними, так його й схопили на списи, не дали йому й пирхнуть. І закололи, тільки засміялись:

— Отака ловись! Один чоловік, а нас сорок, та й перелякались!.. Нумо шукати по кутках, щоб дехто не зостався іще... як він сюди добився?

Ото шукали скрізь — ніде не знайшли нікого.

От поскидали все, як було, позносили з волів, а воли позагонили у далекі льохи. От отаман і каже:

— Отепер, брати, посідаймо, одпочинем і поради-мося, що будемо робити з чоловіком оцим, бо він не один, а видно, що в його сім'я є; як би дізнатися?

Ото порадили: закопати на притині два стовпи і повісити його за руки й за ноги: хто буде йти повз нього — як рідна, то заплаче, то тоді можна буде дізнатись. От так і зробили: закопали стовпи і повісили тіло, і два гайдамаки стерегли, поки хто йтиме.

А того багатого жінка ждала, ждала — нема чоловіка, вона до брата побігла та й братові:

— Будь ласкавий, Охрїме, іди, шукай свого брата, бо уже, мабуть, нема його і на світі: з волами десь поїхав по ті гроші!

Брат з ляку аж за голову ухопився:

— Тепер же нема його живого! Я йому казав, щоб він сам не їхав!..

От застріг конячку й поїхав туди прямо; коли дивиться — біля притини стоїть два стовпи і висить його брат; він узяв і поїхав далі — кругом об'їхав і вернувся додому.

Ото й каже братовій:

— От я бачив брата, піди, коли хоч, і ти подивись: там на стовпах висить; тільки не плач, не журиш. У мене жінка плоха, то ти будеш мені за жінку, та й будемо собі жити тихенько, однаково можна і по дві, і по три жінки брати.

Ото вона пішла, оддалік подивилась та й вернулась:

— Не витерплю, — каже, — щоб не плакати!

От він каже:

— Коли не витерпиш, то візьми уберися, як панська наймичка, і набери пляшок з вином, з медом і з горілкою повний кошик, та йди повз ті стовпи, де висить брат, та й спіткнися, та упати нарошне, і побий ті пляшки — і плач стільки тобі хочеться. А як хто спитає, чого ти плачеш, то ти скажеш, що йшла до панів, несла оцього добра до других панів, і це нещастя трапилось: упала й побила усе!

Ото вона так і зробила. І як упала недалеко біля свого чоловіка, як побила пляшки, як стала голосити, то розбійник вийшов і став її питати:

— Чого ти плачеш?

А вона й сказала:

— Як мені не плакати, коли оце усе панське, то що мені буде, що побила усе!

От, виплакавшись добре за своїм чоловіком, і пішла додому...

УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ

Жив коло одного болотяного шляху ґазда-хуторянин. Недалеко від його обійстя, посеред дороги, лежала колобаня¹, яка не висихала. Кому восени або навесні туди лежала путь, той міг бути певний, що застряне в багні, лише ґаздівські коні витягнуть його воза. А болотяно було там через те, що ніхто на тому місці не хотів побудувати міст. Ґрошей, котрі надходили в уряд від громади, не вистачало на будову, село було бідне, отож про нього й не дбали.

Ґазді-хуторянину надокучило витягати вози з колобані та й подумав собі так, що і його дорога лежить

¹ Колобаня — калюжа.

через багнище, що і його коні застрявають там, як і людські. Міркував він, міркував і досудив так, що дасть сам побудувати міст — скільки б то йому не коштувало. Як досудив, так і вчинив.

А в тих краях ходив один злодій. Коли міст був готовий, той став собі під мостом і вислухував, що будуть говорити люди: чи не похвалиться якийсь великими грошима? Пересидів злодій під мостом півдня і вислухав усе, що говорилося. Потім зайшов на хутір і каже:

— Кожний, хто переходив, дуже красно дякував тому чоловікові, котрий дав побудувати міст.

Газда, хоч збіднів, та дав йому поїсти — вдячний за добру звістку. Злодій знову став під мостом і слухає, що говорять люди. А через міст у людській подобі йшло Щастя з Нещастям. Спершу озвалося Нещастя:

— Чи правду кажу, братику, що той чоловік заслужив на те, аби бути щасливим.

А Щастя сказало:

— Газда, котрий дав за свої гроші побудувати міст, дістане від мене велику нагороду: його жона скоро народить дитину, що буде щаслива: все, що хтось попросить для тої дитини, буде сповнено й на її слово усе здійсниться.

Злодій чув ту бесіду від слова до слова. Прийшов він на хутір, і господар звідає його:

— Ну, що говорили люди на мості?

Той відповідає:

— Сього дня, як і вчора, кожний, хто переходив, просив вам добра й міцного здоров'я.

Про бесіду між Щастям і Нещастям злодій не сказав.

Невдовзі газдиня народила сина. Злодій зарівав баранчика, кров'ю змастив породіллі губи, а сам украв дитинча і втік, що й слід його пропав. Повставали господарі вранці, дивляться, а дитини коло них нема. Газда перелякався, бо увидів, що губи у жінки

закривавлені. Що міг думати собі? Думав, що вночі жінка з'їла сина!

Даремно небога виправдовувалася, даремно казала, що вона не винна. Суд засудив її на страшну кару — замурувати в стіні, аби вона там померла з голоду. Як присудили, так і було зроблено.

А лукавий злодій з украденим дитинчам дійшов аж до моря, став на березі й почав просити Щастя, аби там виріс для малого замок. І нараз появилася над морем красний замок. Тоді злодій попросив много-премного грошей. І то появилася. Він найняв дитині годувальницю, а сам оженився і жив собі, як цар.

Одної ночі жона каже:

— Послухай, чоловіче, що я тобі скажу. Як ти собі думаєш, чим то пояснити, що ми такі щасливі? Нічого не робимо, а всього у нас доста!

І чоловік розповів, звідки дісталася їм щастя. Сказав, як один господар дав побудувати через болото міст, а він, злодій, став під тим мостом і підслуховував розмови проїжджаючих. А одного разу мостом переходили у людській подобі Щастя й Нещастя — йшли й мали свою бесіду. Щастя захотіло віддячити газді за його добро й сказало, що йому народиться щаслива дитина: хто і що би не просив для тої дитини — все негайно збудеться. І злодій зізнався, як викрав мале й подався з ним сюди, на берег моря. Признався і в тому, що випросив для хлопчика замок, де вони живуть, випросив много грошей, а потім малому найняв годувальницю, а сам оженився.

Цю оповідку всю до кінця вчув хлопець, що на той час уже підріс. Його дуже заболіло те, що небогу матір, ні в чому не винну, замурували в стіну живою. Тоді хлопець сам попросив Щастя, аби злодій, котрий його викрав од рідної матері, обернувся одразу на пса. Що попросив, те сталося. Хлопець заговорив до його жони і наказав, аби вона негайно полишила замок. А коли жінка пішла, зажадав од Щастя: «Найпропаде замок, аби з нього й каменя не зосталося!»

І замок пропав. Хлопець разом із псом рушив у дорогу — хотів чимскоріше повернутися до рідної домівки. Думав, що, може, ще жива там мати — і знайде її. Йшов та йшов із псом і якось попросився в одному селі переночувати. Господар прийняв його радо і запросив вечеряти. Та гість красно подякував, а їсти не хотів.

— Ну, та як не хочеш, то, може, дати твоєму псові? — спитав чоловік.

На те хлопець відповів:

— Того пса я нагодую сам. Не журіться ним!

Сказавши так, вигріб із печі повну лопату грані¹, висипав псиськові під ніс і наказав їсти. Пес мусив його слухати. Всі у хижі дуже здивувалися і почали казати:

— Ой, та ми такого ще не виділи, аби пес їв грань!

На те хлопець відповів:

— А таке чи виділи, аби мати з'їла свою рідну дитину?

— Ні, й таке не виділи, — призналися люди. — Але у нас було чувати, що там і там, у тому й тому селі, одна мати з'їла маленьке дитинча та ще й першої ночі, ледве воно встигло народитися.

Рано-вранці хлопець попрощався з господарями, взяв ноги на плечі й — просто до села, про яке говорилося. Йшов не дуже довго — і прийшов у те село. Знайшов старого нянька, поговорив із ним і попросив показати місце, де колись замурували матір. Хлопець пішов одразу на те місце і почав просити Щастя:

— Ой, Щастячко, поверни мені мою бідну мамку! Най розпадеться та стіна, де її замурували, най вийде звідти моя мамка, аби їй нічого не пошкодило, і най оживе знову, як мучениця!

По тих словах кам'яна стіна розступилася, і мати явилася перед ним живою. Хлопець сказав, що він — її син, видить перед собою свою рідну мамку. З ве-

¹ Грань — жар.

ликої радості вона почала обнімати й цілувати сина. Не знати, доки б то тривало, та підійшов газда і, коли увидів свою жінку, то з радості заплакав, як мала дитина.

Аби справедливість не минулася, не забулася, щасливий хлопець попросив обернути пса на чоловіка. І пес перемінився знову на того злодія, що наробив біди. Тепер замурували в стіну його.

А щасливий хлопець залишився із щасливою ріднею.

ХИТРА МАРУСЯ

До Марусі ходили три парубки — Гаврило, Кирило й Іван. Так тяглося довго. Але одного вечора прийшов Гаврило і каже:

— Марусю, доки я буду отак ходити? Пора нам женитися.

А вона відповідає:

— Прийди, Гаврильцю, завтра ввечері о десятій годині та й скажу, як то буде.

А через якийсь час приходить Кирило.

— Марусю, що думаєш? Доки я буду до тебе ходити? Кажи щось.

— Прийди, Кирильцю, завтра об одинадцятій годині та й скажу тобі.

Приходить Іван і говорить те ж саме, що й ті два.

— Прийди, Івасю, завтра о дванадцятій годині, та й я тобі все скажу.

На другий день рівно о десятій годині прийшов Гаврило, а вона говорить:

— Гаврильцю, під церквою є нари, на яких мертвих носять. Як переночуєш на них ніч, тоді піду за тебе.

— Переночую.

Прийшла одинадцята година, і вже Кирило на порозі.

— Знаєш що, Кирильцю, під церквою є мертвий на нарах, як переночуєш з ним, то буду за тебе віддаватися.

— Переночую. Мертвий вже не встане.

Але прийшов третій парубок.

— Почекай мене трошки, Івасю, я зараз прийду.

Прибігає до діда і питає:

— Що мені, дідусю, робити? Три парубки до мене ходять, а я не знаю, за кого віддаватися. Гаврило — злосний, Кирило ніби дурнуватий, а Іван — найліпший.

— Віддавайся за Івана.

Довго не відтягувала з весіллям, і має за чоловіка Івана. Але на другий день, по весіллю, приходять Гаврило.

— Шляг би тебе трафив. Ти мене з розуму звела, а за Івана віддалася.

— Не кричи, Гаврильцю. Я так зроблю, що буде добре і чоловікові, й тобі. Прийди о десятій годині під возівню, я там розвішу шмаття, а ввечері вийду знімати, і ми собі поговоримо.

Прийшов вечір, а вона просить чоловіка:

— Івасю, я боюся йти надвір, бо темно, а під возівнею випране шмаття — внеси до хати.

Пішов Іван, а Гаврило — лап його за ногу.

— Хто тут? — питає Іван.

— Та я, Гаврило. Йшов п'яний додому, не міг потрапити і заліз сюди спати.

— Спи. Я тобі ще сіна принесу.

Але приходять Кирило і хоче бити Марусю за те, що здурила його.

— Кирильцю, ти мудра людина, прийди ввечері, стань у сінях за комином, а я вийду, і все буде добре.

Варить вона вечерю, а треба цибулі.

— Івасю, будь такий добрий, внеси з-за комина цибулі.

Вийшов чоловік, а Кирило його — лап!

— Се хто? — питає Іван.

— Я, Іване. Хочу хату класти й прийшов зміряти, яка твоя заширока і задовга.

— Для якої дідькової мами ти вночі міряєш? Не мав дня?

— Прийду, Іване, завтра, не кричи.

Змовилися Гаврило з Кирилом відомстити Марусі. Закликали Івана до корчми, добре напоїли і наговорили на жінку, що і сяка вона, і така.

Ще була в сусідстві така жінка, що Івана також баламутила. Знає Маруся, що від п'яного чекає її добра вечеря, кличе до себе ту сусідку.

— Переночуйте, вуйко, цю ніч в мене, бо йду з чоловіком на хрестини.

Постелила їй, а сама сховалася. П'яний Іван входить до хати, навпомацки стягає ту жінку з печі, обстригує косу і батогом, як бий так бий. Нарешті ліг і заснув.

Серед ночі приходить Маруся, а сусідка плаче:

— Ви пішли, а мене так ваш чоловік набив, що я ледве тепла.

— Тихо, вуйко, не збудить його. Він вас за те бив, що ви його підмовляли, аби мене бив і до вас ходив. Будьте здорові!

Відвела стару додому. Сама пішла до стайні, взяла батіг, нашвигала білу кобилу, вистригла гриву і сховала. Раненько встала, зварила їсти і будить чоловіка:

— Іванцю, вставай їсти.

А він каже:

— Та я тебе так бив, а ти мені ще їсти даєш?

— Коли ти мене бив? Ти кобилу бив, ще й до того обсмівив її. Подивися, що вона без гриви.

Пішов чоловік до стайні: точно — кобила обшвигана батогом і гриви нема. Каже:

— І чого я такий дурний? Відтепер і до смерті вже не буду нічого злого робити.

І жили вони так, що аж люди заздрили.

ХИТРА МОЛОДИЦЯ І ТРИСТЕННИК

Цю казку якось розповіла баба дідові, дід — сусідові, сусід — кумі на толоці, кума — вороні та сороці. Сорока жити не могла, доки всім не рознесла. Від неї і я знаю та й вам розповідаю.

Жив собі на світі один легінь — високий, як дубок, а файний, як принц. Через нього всі дівчата сохли, як бадиллини, матері ходили по ворожках, аби повернути молодика до своїх доньок.

Але коли настав на те час, легінь узяв собі Орисю, найбільшню дівчину села.

Багачі розсердилися і почали глумитися:

— Він не міг покинути біду, бо то — його мати!

— Звик на печі орати на мандибурку!

— За ким нам шкодувати, коли в його макітрі горобці цвірінькають!

Після весілля неборака погаздував трохи і раптом заслаб. Ліг і більше не вставав.

До хати прийшли люди, близькі й далекі родичі. Він розповів їм про свій сон:

— Приснилося, що стану на ноги, коли якась файна молодичка станцює коло мене в такому вбранні, якого світ не видів.

Багачі знову тішилися — розмахували язиком, як помелом:

— Най тепер Орися танцює перед ним! У своєму дранті!

— Капарниця має тільки одну сорочку — і та конопляна!

— Не хотів багатой!

Орися все те чула. Дивилася, як мучиться її чоловік, та не знала, чим допомогти. Одного дня каже:

— Піду я шукати десь таке вбрання, якого світ не видів.

Довго йшла Орися. Добралася до темного лісу. Блукала у гущині — сльози витирала, долю проклинала. З гіркою бідою вийшла на галявину, де була

якась хатка. Постукала — ніхто не відповів. Набралася сміливості, увійшла до хати, а там — ні душі. Жінка повечеряла й лягла на піч спати. А десь коло півночі затряслися стіни, задзвеніли вікна. Через поріг переступив трістенник, як називають у нас біса. Вишкірив зуби і покликав:

— Молодичко, в танець!

Орися відповіла:

— Я пішла би в танець, та, ади, не маю такої файної сорочки, яку ще світ не видів.

Трістенник вискочив у сіни і за якусь хвилину приніс їй сорочку, вишиту зірками — як ті, що на небі. Від сорочки сяяло, що аж очі сліпнули. Трістенник прохрипів:

— Молодичко, в танець!

— Я пішла би в танець, але не маю і горботки, якої світ не видів.

Трістенник вискочив за двері, понишпорив по закутках і за якусь хвилю приніс нову горботку: на ній цвіли живі косиці — квіти. Кинув оту горботку на піч і вже прошипів:

— Молодичко, в танець!

— Я пішла би в танець, та не маю таких файних капців, яких ще світ не видів.

Трістенник кинувся у сіни, загупав і загнукав, а за хвилину повернувся з чудовими капцями: вони були золоті, обцаси на них — срібні, а пряжки — з діамантів. Шпурнув їх на піч і аж заревів:

— Молодице, в танець!

— Я пішла би в танець, та не маю ще таких панчіх, яких світ не видів.

Трістенник — за двері. Через якусь хвилину влетів знову до хати і кинув панчохи — такі тонкі, гейби були виткані із сонячних променів. Потім закричав:

— Сяка-така, в танець!

— Я пішла би в танець, та не маю стьожок і ковтів, яких ще світ не видів.

Трістенник на те мовчки заскреготав зубами — стрімголов із хати. Пошурхотів на горищі листям, яке наносив з лісу. Відтак повернувся — шпурнув на піч пуделко зі стьождками:

— Задрипанко, в танець!

— Я пішла би в танець, але не маю й файних цяток.

— А шляг би тебе трафив! — казився трістенник. Схопив хвоста в зуби, копнув двері ногою і шугнув до сіней. Там постукав об долівку ратицею, з чимось пововтузився. Потім так рвонув через поріг, аж простягнувся серед хати. Жбурнув цятки й гойкнув:

— Відьмо, в танець!

Орися мала все до танцю й не знала, що казати. Та придумала:

— Я пішла би в танець, але не маю ще віночка, якого світ не бачив...

— Щоб тебе кагла вбила! — розлютився трістенник. — Чи не до шлюбу йти з тобою?!

Він бив хвостом по землі, аж курява зчинилася в хаті. А хитра молодиця, коли її не стало видно, раптом закукурікала. Трістенник налякався й ніби крізь землю провалився.

Орися повернулася додому. Там файно прибралася і затанцювала перед чоловіком. Він так втішився, так повеселів, що зразу скочив із печі, здоровий.

Так бідна жінка врятувала свого чоловіка, а злі багачі позав'язували собі язики.

ХЛІБ І ЗОЛОТО

Пекли в пекарні хліб. Одна паляниця схопилася і покотилася дорогою. Прикотилася до воріт одного пана. Почала у двері стукати й говорити:

— Прийміть мене до себе! Усі будете ситі!..

— У нас і калачів досить! — каже пан.

Хлібина покотилася далі. Докотилася вона на край села, до хати бідняка. Надворі бавилися діти. Побачили її, вхопили в обійми і радо занесли до хижі. Тут же діти почали краяти ножем та їсти. З'їли майже всю, залишився тільки окраєць. А з окрайця виросла нова хлібина. І так у хаті бідного був хліб, і не було більше голоду.

Одного разу з високої гори відірвалося золото. Покотилося золото й зупинилося перед хатою бідняка. Стукає у двері й просить, щоб його прийняли. Вишов бідняк, подивився й каже:

— У нас тепер є що їсти, нам тебе не треба...

Покотилося золото далі й зупинилося перед палацом. З того часу діти пана почали погано вчитися в школі, панська земля перестала родити, худобина множитися, а слуга що не робив — усе було погано.

Не стало в пана хліба. Як не шкодував, а взяв кусень золота і поніс до бідняка, щоб поміняти на хліб. Бідняк не взяв золота, але відрізав половину хлібини панові, половину залишив собі. З окрайця у бідняка виросла нова хлібина. З окрайця у пана хлібина не виросла...

ХОЧЕШ ДО РАЮ — КУКУРІКАЙ!

Цю казку — аби не збрехати, і правду не сказати — мені сорока принесла на хвості. А та сорока чула від іншої сороки, що жила в гуцульському селі і знала одного мудрого чоловіка. До нього всі йшли за порадою й допомогою, хоч собі не міг нічим зарадити, аби видряпатися з бідності.

Люди кажуть, що нема на світі лісу без вовка, а села без шандаря. Той шандар покликав мудрого чоловіка і сказав йому:

— Панотець мені скаржився, що ти великий грішник: не постиш, коли церква каже, не йдеш до служби Божої, як святі дзвони дзвонять, а сидиш дома

й теленькаєш язиком, як дзвоном, говориш грішні речі. Панотець просили заперти тебе до пивниці, абись нарозумився. Я блоха маленька, але вкусити можу боляче. Та тебе ще не кусав, до пивниці не за-пирав. За це панотець розсердився на мене. Щонеділі в казанні згадує якогось грішника Андрія. Підносить руки до стелі і просить, аби того Андрія чорти взяли до пекла. Парафіяни говорять, що то він про мене. Я, мудрий чоловіче, не маю ніякого інтересу в пеклі, не люблю спеки й занадто лінивий, щоб дрова носи-ти. А піп мене може туди спровадити. Ти щось при-думай і помири нас, бо пропаду.

— Най би-сь пропав, бо й ти добрий тільки щу-рам на трійло, — відповів гуцул. Але в той час поду-мав: «Ади, настав час відплатити попові за те, що обдирав село, як липку. Люди бідують, а йому все в рот клади. Як його земля носить!»

— Добре, я вас помирю...

Пішов гуцул до річки, наловив раків і приліпив кожному на спину по свічці, а сам поклав собі на голову паперову корону, одягнув жінчину сорочку з довгою підтичкою і зробив бороду з клоччя. Під вечір подався з довгим патиком, обклеєним сріблястим па-пером, до церкви, де був піп. Засвітив свічки на ра-ках і крикнув на все горло:

— Де ти, панотче? Я прийшов забрати тебе до раю.

Піп подумав, що до церкви прийшов Господь Бог.

— Вже йду, Божечку, — сказав, простягнувши ру-ки уперед.

Гуцул накинув на нього мішок, засунув попа в середину і зав'язав міцною мотузкою. Взяв мішок на плечі й подався надвір. На порозі гепнув ним об од-вірок. Той застогнав.

— Терпи, панотче, бо тяжка дорога до раю.

На брамі зачепив ним об слупа. Піп за бік схо-пився.

— Терпи, панотче, я гріха з тебе вибиваю...

Поніс його до річки, опустил у воду, а мішок прив'язав до старої верби. Піп був до шиї в річці. Гуцул лив йому воду на голову, а той пирскав, як кіт, і кричав не своїм голосом:

— Та вже доста, бо захлинуся!

— Терпи, панотче, це йорданська водиця, вийдеш з неї чистий, як немовлятко, — і гуцул тримав мішок у річці доти, поки піп не вимок, як сніп конопель. Після цього знову взяв його на плечі і поніс до курника. Ударив ним об дверцята. Панотець закричав.

— Терпи, отче, це я зачепив уже за браму раю...

Гуцул прив'язав мішок до бантини і промовив:

— Ану, панотче, закукурікай, аби ангели почули і забрали тебе до царства небесного...

Піп надувся і з усіх сил видушив із себе довге і тоненьке:

— Куку-рі-ку-ку-у-у-у-у!

— Ото файно пієш, — прихвалював гуцул. — Ану ще кукурікай, доки не прийдуть ті лайдаки-ангели.

Гуцул пішов городами додому. А піп репетував на все село, гейби йому горлянку роздирали:

— Ку-ку-рі-ку-у-у-у!

Спочатку це виходило, як у когута. Але перед світанком його голос охрип, став басовитим, і піп так ревів, гейби його хтось різав. Кукурікання дивного когута спудило курей і розбудило попадю. Вона сиділа коло вікна й дивилася, чи не якийсь злодій краде її курей. Та, вибігши, помітила мішок на бантині:

— А це що тут?

— Та це я, панотець, чекаю на ангелів... Де ж вони поділися?

Попадя сплеснула в долоні й вивільнила голову попа.

— Та хто тебе засунув у мішок?

Піп глипнув на сварливу добродійку і пробурчав:

— Ади, я чекав ангелів, а сатани дочекався...

Про попову мандрівку до раю дізналися сороки. Вони полетіли в сусіднє село і розповіли тамішнім сорокам, а ті малому і старому.

У селі було втіхи штири міхи.

ХТО НЕ РОБИТЬ, ТОЙ НЕ ЇСТЬ

Був собі чоловік та жінка. Жили вони в достатках і мали одну-єдину донечку Марусю. Не могли вони на неї надивитися та на милуватися. Всяке бажання доччине виконувалося без жодного слова. Найбільше любила Маруся колисатися в колисці. Йшов час, а батьки все колисали дочку і вдень, і вночі.

От стала Маруся на порі, розквітла, наче повна рожа. Не один парубок задивлявся на Марусину вроду: ручки в неї білі-білесенькі. Очі в неї ясні-ясненькі. Щічки в неї — яблучка доспілі. Та ніхто не сватає Марусю:

— Ледащиця! — кажуть.

От надумав з нею одружитись найкращий і найпрацьовитіший парубок в селі. Прийшли старости до Марусі з хлібом-сіллю. Батьки раді — і не сказати, але кажуть:

— Ми раді б віддати Марусю, та хто ж буде її у вас колисати?

— Всі будемо, — каже молодий.

— Та вона ж у нас нічого не робила і не знає ніякого діла.

— Нічого, навчиться, — каже парубок.

От незабаром відгуляли весілля. У хлопців та дівчат потюпилися ноги від танців, охрипли голоси від пісень. Тільки Маруся не втомилася: у весільному віночку лежала вона у колисці й колисалася.

І повезли Марусю в колисці до хати молодого.

От повісили колиску серед хати, поклали Марусю, а самі сіли за стіл. Хто був у хаті, колисав її по черзі, й Маруся була дуже задоволена.

Минула ніч. Тільки зазоріло — всі хатні взялися до роботи. Свекруха біля печі сидить і колише Марусю. Свекор дров, води внесе — гойдне колиску. Чоловік ввійде — хитне. Все було б добре, та голод не тітка! Лежить Маруся та й дума: «Ось-ось сядуть за стіл. Вже все в печі готове».

От сіли всі обідати. Погойдують Марусю, а до обіду не кличуть, їдять собі й колишуть.

— А що ти сьогодні робила? — пита свекор свекруху.

— Обід зварила, корову здоїла, хату прибрала, гусей та курей нагодувала.

— А ти, сину, що робив?

— Дров нарубав, коня нагодував, корову напоїв, леміш вигострив, насіння приготував.

— А я цілий ранок воза лагодив, — каже батько.

— А ти, дочко, що робила? — пита Марусю та й гойдає колиску.

— Я нічого не вмію робити. Я тільки колисалася.

— Колисання — то не робота. Не заробила ти, дочко, обіду. У нас так: хто не робить, той не їсть.

От поїхав батько із сином поле орати, а мати сіла полотно ткати. Сидить за верстатом, стукає лядою. Що стукне, то колиска гойднеться, бо прив'язана до ляди. Колишеться Маруся, а колиска їй не мила. От свекруха махнула човником, він вислизнув з-поміж ниток, упав на долівку, а цівка закотилася аж до Марусі.

— А подай-но, Марусю, цівку!

Глянула Маруся, піднялась та й подала свекрусі цівку та ще й човник.

— Чи це робота, мамо? — питає.

— Робота, дочко, тільки дуже маленька.

Сіла свекруха полуднувати, а Марусі дала малесеньку скориночку хліба.

— Оце тобі за маленьку роботу.

Скориночка здалась Марусі дуже смачною.

Нічого смачнішого, здавалось їй, не їла вона в батьків.

От заходилась свекруха вечерю готувати. Запалила в печі, скип'ятила воду, засипала кашу варити. Та все Марусю погойдує. А тут корова прийшла з поля, кинулась свекруха її заганяти, а каша стала збігати.

Бачила Маруся, що мама вдома відставляла горщик від вогню та мішала ложкою. Злізла з печі і собі так зробила.

От приїхали з поля батько з сином, сіли до вечері.

— А я кашу відставила від вогню і замішала ложкою. Це робота, тату? — каже Маруся.

— Робота, дочко, тільки маленька. Дай їй, старенька, ложку каші.

Ніколи такої доброї каші не їла Маруся в батьків! Вранці, ледве зазоріло, схопилася Маруся та притьмом до свекрухи:

— Мамо, дайте мені велику роботу!

— Ось піди та принеси картоплі з льоху.

Маруся кинулась по картоплю.

— А це робота, мамо?

— Робота, дочко. А тепер почисть її ось так і помий.

— І це робота?

— Робота. Тепер поріж її, поклади в горщик, налий води, всип ложечку солі, покриши оцю цибулинку та й посунь до вогню.

— І це робота?

— Робота, тільки невеличка.

— Мамо! А де ж велика робота? Дайте мені велику роботу.

— Багато малих діл складають велику роботу, дочко, — каже мати.

Так свекруха навчила невістку обід готувати, і корову доїти, і птицю годувати, і хату прибирати, і на городі працювати. Маруся була дуже слухняною.

От якось і каже вона чоловікові:

— Несім колиску на горище, бо вона тільки заважає в хаті.

А свекрусі каже тепер часто Маруся:

— Ви, матусю, спочиньте, я й сама впораюсь. Хоч би ви і не робили, то ми вам дамо їсти. Малих і молодих треба вчити, а старих шанувати.

От в неділю прийшла Марусина мати в гості до сватів дочку провідати.

— Чи колисали ви, свашко, мою донечку? — питає мати.

— Колисали, свашко-любко.

— А де ж та колиска? Нехай же й я поколишу.

— Немає, мамо, колиски, — каже Маруся. — Вже мені не треба, бо велику роботу роблю. У нас так: хто не робить, той не їсть.

Так вони й досі і живуть, і хліб жують, і горя не знають.

ЧУЖА НАУКА

Мала мати одного сина, що називався Іван Навиворіт. Бо що б не робив, зробить навпаки. У селі не продавали голок, то мати його все позичала у сусідів. Уже так багато винна, що незручно йти до людей, і посилає сина купити:

— Йди до Устя, купи багато голок, аби я людям повід давала і собі мала. Лише сховай, щоб не загубив.

Накупив Івась цілий кулак голок і несе додому. А тут господар з сусіднього села везе сіно.

— Вуйку, візьміть на віз, бо мене ноги зболіли.

Взяв хлопця на сіно, привіз до села.

— Злізай!

А він щось шукає у сіні.

— Що ти там шукаєш?

— Та я сховав голки у сіно, аби не погубилися, а їх нема.

Господар хлопця батогом набив добре. Івась, плачучи, приходить додому. Мати питає:

— Чого ти, сину, плачеш?

— Я сховав голки у сіно та й не міг знайти, а господар мене за це багатом бив.

— Івасю, голки треба ховати у сорочку. Добре, що господар покарав тебе, бо як корова з'їсть голку, то згине.

На другий раз мати посилає Івася до міста порося купити. Купив Івась порося й пхає за сорочку, в пазуху. Порося сорочку продерло — утекло. Знову плаче.

Мати каже:

— Ти — дурний. Порося береться на мотузок за ногу і гониться.

Послала мати Івася за горнятами до міста. Івась накупив горнят та й на мотузок — жене додому, бо так мати вчила. З горнят — черепки, а він плаче.

Каже мати:

— Іванку, горнята беруться в мішок на плечі та ще соломою перекладаються, щоб не потовклися.

Посилає мати теличку купити.

Купив теличку, взяв на плечі, а вона вирвалася і втекла.

— Іванку, — каже мати, — теличка заганяється до стайні, дається їй файного сіна, присолюється, аби ліпше їла.

Посилає купити коника. Коника не купив, бо надійшла вродлива дівчина, а він уже був парубком. Вона моргнула, він узяв її за руку, обоє сміються, розмовляють. Привів дівчину до стайні, прип'яв до жолоба, дав сіна, присолив. Дівчина кричала в стайні на всі голоси. Мати сапала у городі й прибігла на той крик.

— Дурний ти, Іване. Дівчину треба було закликати до хати, дати пирогів, сметани...

Як дізналася, що коня не купив, посилає ще раз.

Купив Іван кобилу, загнав до хати за стіл, дає пиро-
гогів, сметани, як мати вчила. Кобила стіл перевер-
нула, миски й горнята побила.

Іде він, а господар вишню рубає. Іван у нього —
каменем. Господар наздогнав і б'є. Знову плаче.

Каже мати:

— Іване, треба було сказати, аби в ліс, у провали
йшов рубати.

Іде Іван, а назустріч молодий з молодою до шлю-
бу йдуть.

А Іван кричить:

— Ти, дурний, не йдеш у ліс, в провали, а же-
нишся!

Зловили гості Йвана — били.

Радить мати:

— Іване, треба було сказати: «Дай, Боже, щастя!
Аби ви любилися, в згоді жили, аби між вами діти
були».

Жене льоху господар до кнура. Іван зняв з голо-
ви шапку:

— Щастя вам, газдо! Аби ви любилися! Аби між
вами діти були!

Господар розізлився — набив. Знову плаче. Гово-
рить мати:

— Та не так треба казати. Скажи на другий раз:
«Дай, Боже, щастя, аби не могли ви ні переносити,
ні перевозити».

Несуть мертвого до гробу. Люди плачуть, а Іван
каже:

— Дай, Боже, щастя! Аби не могли ви ні перево-
зити, ні переносити.

Знову били.

І вбили б Івана, якби не посватав ту дівчину, що
приводив її до ясел і давав сіна в стайні їсти.

Був і я на тому весіллі. Так витанцьовував, що аж
ноги мені відняло й тепер кульгаю.

ШЕПЕЛЯВА МАРІЯ

В одного багача з нашого села була донька Марія. Вона зрідка виходила на вулицю, а на вечорниці навіть не показувалася. І то не тому, що дуже гордилася, просто — шепеляла. Як розкриє рота, то парубки й дівчата повзали від реготу, як раки.

Кажуть, що в багатій дівки горба не видно. Але це не є правда. У багатій видно горб краще, ніж у бідної. Ади, минули роки, Марії треба було віддаватися, а старости не приходили ні від заможних, ні від бідних.

Зажурилися тато й мама... Цілими днями дивилися на свої маєтки і плакали, плакали... Перестали плакати тоді, коли одного дня Гнат, бідний парубок з сусіднього села, прислав старостів. Ото було радості в хаті багача!

Гнат також приїхав, та не зайшов до хати, а заліз у кукурудзу на городі.

Старости сказали «добридень», посідали на лаву і, відкашлявшись, промовили:

— Ми, ади, були на полюванні. Виділи там дуже файну сарну. Хотіли її зловити, але вона, молода і прудконога, почала тікати від нас лісами, полями, селами. Ми за нею, а вона аж сюди... Виділи, як забігла до вашої хати... Оце й прийшли, щоби-сьте нам віддали її...

Аби Марія щось не прошепеляла й не наробила сміху, мама сказала:

— Іди, донько, принеси коновку води...

Марія вийшла. Старости спитали:

— Ну як, мамо й тату, віддасте за молодого мисливця свою сарну?

Мати відповіла:

— Донька зараз прийде. Най вона сама скаже, чи хоче йти з нашої хати.

Замовкли старости. Чекають. Тато і мама теж чекають. А дівчини нема та й нема.

— Иди, жінко, подивись, де вона поділась, — промовив нарешті багатій.

Жінка вийшла. Прийшла до криниці, а Марія сидить на цямринні й голосить на все село.

— Чого ти, доню, плачеш?

— Та я плачу, бо, ади, як віддамся, то у мене буде дитиночка. Вона моше зашлабнути і вмерти. І шо я тоді буду робити? Так мені шаль, так шаль...

Почувши ці слова, мати й собі почала ревіти. Обняла доньку, і сльози полилися рікою.

Сидів багач із старостами. Мовчали вони, мовчав і він. Нарешті газда сказав синові:

— Ану піди до криниці і подивись: що вони там, потопились?

Пішов син і увидів, що коло цямриння мама з донькою обнялися і ревуть, як перед кінцем світу.

— Чого ви плачете? — спитав.

— Та я плачу, бо, ади, як віддамся, то у мене буде мала дитиночка. Вона моше зашлабнути і вмерти. І шо я буду робити? Так мені шаль, так шаль...

Як почув брат про таке горе, обняв сестру і маму і заревів ще дужче від них.

А багач сидів із старостами. Мовчали вони, мовчав і він. Нарешті встав і промовив:

— Посидьте трохи самі, а я піду подивитись, чи вони не обкопують криницю, аби її принести до хати.

Пішов багач до криниці. А там жінка, донька і син обнялися і так ревуть, ніби їм хтось гроші за то платить.

— Чого плачете? — спитав.

— Та я плачу, таточку, бо то, ади, як віддамся, то у мене буде маленька дитиночка. Вона моше зашлабнути і вмерти. І шо, моше, скажете, не шаль? Так шаль, таточку рідний, так шаль. Шо я буду робити?

Багатій не міг байдуже слухати. У нього затрусилися губи, набубнявіли сльози в очах. Обняв жінку, доньку, сина і заревів разом з ними так, що аж листя на деревах зашелестіло.

Якийсь час старости сиділи самі в хаті. Потім подумали, ніби багатії збиткуються з них, що, ади, прийшли сватати їх доню за бідного парубка. Вийшли з хати. Разом пішли до криниці. А там усі обнялися й ревуть, як воли.

— Чого ви плачете? — спитав Гнат, що вийшов з кукурудзи.

— Та я плачу, бо то, ади, як віддамся за тебе, то у мене буде маленька дитиночка. Вона моше зашлабнути і вмерти. І що, скашеш, не шаль? Так шаль, Гнаточку, так шаль... Шо я буду робити?..

Марія заревіла, і всі її родичі теж заголосили.

Гнат посміхнувся і щось довго думав. Потім сказав:

— Я піду в світ. Як здибаю десь дурніших від вас, то приїду і ще раз пришлю старостів.

Гнат пішов у світ. Минули роки. Шепелява Марія зістарілась, посивіла, бо Гнат не прислав старостів.

ШТЕФАНОВА БІДА

Жив колись у нашому селі великий панисько. У нього були красні маетки-фільварки і добра повнісінькі комори. А коло його лану мав кавальчик поля бідний чоловік, що Штефаном звався.

Одного дня Штефан пішов у поле і жне собі жито. Нажав кланю, сів відпочивати. Раптом глянув, а перед ним пташка — хап колосок і фурк до панської скирти, хап і фурк...

— А най тебе шляг трафить! — розсердився бідняк. — Ти що, псявіро, виробляєш? Куди це носиш мою працю?

— До пана...

— А чому до пана, колька б тебе напала!

— Бо я — панське Щастя.

Штефанові аж в очах потемніло від злості.

— Я мучуся тут до кривавого поту, а ти крадеш для пана? Чорна би вам година була! Таж твій товстий пан, а моя свиня — то брат і сестра!

— А мені однаково. Служу йому, бо я — його Щастя.

— Мой-мой-мой! — забідкався Штефан. — А де моя доля?

— У сусіднім селі, під вербою... — відповіла пташка. — Іди й не вертайся сюди...

Та чоловік подумав і каже:

— Чого я маю десь блукати? Печені перепелиці ніде не падуть з неба.

Увечері Штефан вернувся додому, але не міг ні їсти, ні спати. Все думав про те, що говорила йому пташка. Ади, щастя десь аж у сусідстві, бо тут неправда у чоботях, а правда в постолах.

Уранці все-таки запряг свою дерлогу і наказав жінці:

— Бери, небого, діточок і сідай на фіру. Наше щастя таке, як у курки, котра качат водить.

Вйокнув, і коні рушили. Їхали, скільки їхали, коли Штефан згадав, що забув сокиру. Каже жінці:

— Зачекай тут, а я побіжу, бо шкода сокири...

Побіг. Узяв сокиру і вже хотів іти, але Біда з горища скік йому на шию і вчепилася, як чорт старої верби.

Згадав слова пташки, щоб не вертатися додому, але все пропало. Іде й журиться. Дістав тютюну і скрутив цигарку. Біда дивиться й каже:

— Дай і мені табаки понюхати.

— Злазь із шиї й нюхай, бодай тебе пси нюхали, — сердиться бідний чоловік.

Біда залізла в пушку-табакерку. Штефан трась і закрит кришку.

— Тепер там сиди, ніхтолице! Я тебе навчу, як маєш збиткуватися з бідного чоловіка!

— Випусти, я більше не буду тебе мучити, — про-
ситься Біда.

А Штефан і не слухає. Пішов до старого-преста-
рого дерева та й засунув пушку з Бідою в дупло.

Вернувся до фіри, і рушили далі. Приїхали в су-
сіднє село. Ходить Штефан вулицями й питає людей,
чи не бачили вони десь його Щастя. А люди як лю-
ди — сміються з дивака, беруть його на гоцьки.

Коли стемніло, Штефан виїхав на толоку, де ци-
гани звикли розкладати шатра. Переночували там на
фірі. А вранці знову журиться — куди їхати? Але діти
бігали зарінком попід верби і пужали жаб. Раптом
один із хлопчиків гукнув:

— Адить, як щось там блискає!..

Штефан подивився: з-під землі насправді засвіти-
лося. Взяв рискаль, почав копати. Копає, копає —
і викопав цілу гелетку золота. Висипав те золото в
мішок і копає далі, аж чуприна мокріє. Викопав ге-
летку діамантів. Висипав у мішок і далі увихається.
Але за третім разом не викопав нічого.

— Доста й того! — сказав Штефан жінці.

Сіли на фіру — і в село. А там перезвідують:

— Не знаєте, хто продає хату? Але файну і з ве-
ликим садом?

— Ота, що під бляхою, якраз продається, — ска-
зали їм люди.

Штефан купив будинок і зажив з родиною щасли-
во: придбав корівку, кілька овець, порося і все, що
потрібно було для господарки.

Живе русин, не журиться.

А якось пан із села почув про Штефана і захотів
знати, як той розбагатів. Одного дня приїхав до чо-
ловіка в гості. Та коли сів до столу — їв як не своїм
ротом. Нарешті озвався:

— Ти говорив, Штефане, що як нема орання зран-
ня, то пополудні вже не сподівання. Звідки в тебе такі
гаразди?

— Вони мені приснилися, — хитрує чоловік. — Потім вичитав...

— Як? Де?

— Та, ади, як їхати до нашого села, є одна стара верба. У вербі є дупло, а в дуплі — пушка з тютюном і там такий папірчик.

Панові не треба було більше. Він схопився з лавиці й гукнув візникові:

— Вйю, до старої верби!

Коні, раз-два, примчали туди. Панисько рушив до дупла і — хап табакерку. Отворив її, а звідти Штефанова Біда скік йому на шию!

— Тепер ти вже, паночку, будеш мене носити до самої смерті.

Пан із Бідою сів на фіру і тільки надувся, як воша на морозі. Проїхали кілька кроків, а кінь геп на землю, здох. Проїхали ще трохи — і другий кінь упав. Якось дотеліпався пан додому і нараз ліг на ліжко. Ледве задрімав, як розбудив його страшний крик:

— Горимо! Пожежа!

Панський палац і все господарство згоріло дотла.

Панисько вийшов на вулицю з Бідою на шиї. Відай, носить її і донині, коли не здох, як і його коні.

ЩО ПАН, ЩО ПРИКАЖЧИК — ВСЕ ОДНО

Був такий пан ще за кріпацтва і жив одиноко, нежонатий, значить, а скупий такий, що не доведи господи! Був у нього прикажчик — собака, звісно, ніхто його не любив, люди, значить, не любили, а пан так і душі в нього не чув. Бо, як кажу, був вельми скупий і на світі такого не було, а прикажчик знав це добре, та як і не знати? — всі знали! І так було робить: пошле його пан купити що-небудь, от він заплатить там злот, чи що, і вже всякому видно, що злот

стоїть, і самому панові, от же він йому ще й здачі копійок дві чи три дасть, і так в усьому! Своє хазяйство нищить, а йому догоджа, видно, що вже була в нього якась думка. От і добре, проходить так, може, років з п'ятнадцять чи й більше, а він все догоджа, а пан все більше й більше любить його, більше йому довіряється. Дійшло до того, що все своє хазяйство на руки йому звалив, усе довірив. От і приходиться раз прикажчик той до пана: так і так, розказує йому, те так зробив, а з тим так поступив. А пану як маслечком по душі, так-то йому любо все те слухати. Так ото ж вислухав пан та й каже:

— Знаєш, що, Іване чи Петре? — як там назвав його. — Ти в мене найвірніший і найрідніший чоловік, бо рідні в мене нема, знайомі добра не зичать, люди все норовлять тільки для себе, один ти в мене найкращий, я вже з тобою вік не розстанусь і тепер хочу, щоб ти зі мною і чай пив, і обідав.

А прикажчик йому в пояс:

— Дякую, — каже, — за вашу велику ласку, тільки спасибі, не можу я з вами чай пити і обідати.

— Чому? — питає пан.

— Не їм я, — каже прикажчик, — і не п'ю зроду.

Здивувався пан, не вірилось йому. А прикажчик все своє: «Не їм і не п'ю зроду!»

Пройшло там кілька часу, думає пан про прикажчика, розпитав би і людей, щоб увіритись, та знає, що ніхто правди не скаже. Пробував по дню, по два з очей не спускати прикажчика, а прикажчику байду-же, не їсть, не п'є та все старається. Ввірився пан і в цьому.

— Як же ти так живеш? — питає якимось прикажчика. — Умерти ж можна.

— Чого ж тут умирати? — каже прикажчик. — Я таку штуку знаю, що всякий може одвикнути пити й їсти.

— Справді?! — зрадів пан. — Так одучи і мене, коли можна, а то як подумаю я, скільки-то воно ви-

ходити на ту їжу, трохи не карбованець у день, а як іноді гостей нанесе, то й трьома не обійдешся!

— Що ж, — каже, — я навчу, аби тільки захотіли.

— Та як же не хотіти, помилуй! — каже пан. — Коли ж ти мене одучиш? — питає.

— Коли завгодно, — каже прикажчик, — хоч і завтра почнем.

Діждали завтрього, запряг прикажчик бідку, узяв віршовку, під'їхав до крилечка.

— Як же ти мене одучиш? — питає пан.

Отак і отак, розказує прикажчик, та й поїхали з паном на тій бідці. А там, бачите, верстов за три-чотири та було провалля, і таке глибоке, що й дна йому не видно було, і вилізти з нього без допомоги ніякими силами не можна. От і приїхали вони до того провалля.

— Посидьте, — каже прикажчик, — днів три чи чотири у цьому проваллі і їсти більше не схочеться ніколи.

Радіє пан, що менше розходу буде, та скоріше приказує опустити його, а хто запитає, де, мов, пан, скажи, що поїхав у Київ абощо.

Опустив прикажчик пана по віршовці у те провалля та й поїхав собі додому. На другий день, аж увечері, приїздить до того провалля:

— А що, пане, їсти хочете? — питає.

— Хочу, брат, — одмовляє пан.

— Нічого, паночку, це воно так зразу, — одказав прикажчик та й знову поїхав собі додому.

Приїздить знову на другий день.

— А що паночку, їсти хочете?

— Хочу, брат, сильно! — аж ніби з серцем проказав пан.

— Нічого, нічого паночку, — каже прикажчик та й знову поїхав. Приїздить так і на третій день.

— А що, паночку, їсти хочете?

— Хочу!— кричить пан. — Тягни скоріше!

— Не турбуйтеся, не турбуйтеся, паночку, трудно цей день, а тоді й байдуже, побачите! — Та й поїхав додому без пана.

Після цього пройшло два дні, поїхав прикажчик аж на третій:

— А що, пане, хочеться їсти?

— Хочу! — вже ледве вимовив пан.

— Скоро не захочете, — проказав прикажчик і поїхав від того провалля.

Аж три дні пройшло після цього. Приїздить той прикажчик знову.

— А що, пане, хочеться їсти?

А пан уже й слова не промовить, тільки рукою махає, не треба б то чи що.

Добре. Запряг тоді прикажчик коня і приїхав за ним уночі. Привіз, положив на постіль, порозсилав до знайомих панів листи, що так і так: приїхав з Києва пан і тяжко заслаб, приїжджайте попрощатись. Поз'їжджалися пани, дивляться на нього, промовляють, а йому й байдуже, — ледве дише.

— А що з вами? — питають.

А пан тільки на прикажчика показує. Всі до прикажчика:

— Розкажи нам за нього, ти все знаєш.

А прикажчик хлипає, втираючи очі:

— Нічого, — каже, — я не знаю, що з ними, бідненькими, сталося.

А пан знову показує на нього пальцем. Не розберуть пани, та й годі. Аж ось один пан побачив на столі папери і почав їх читати всьому панству, а в паперах тих написано, що все рухоме й нерухоме завіщає дорогому прикажчикові. Всі пани добре знали, що справді прикажчик його був такий, що й ріднішого не треба, і почали тоді заспокоювати:

— Все, все буде йому, не беспокойтеся.

А пан полежить-полежить, та й знову показує пальцем на прикажчика, то панство знову-таки своє:

— Не хвилюйтесь, не хвилюйтесь: все йому буде, все.

Полежав він день та й Богу душу віддав. Отаке-то!

ЯВДОХА-СВЯТОХА

Був собі чоловік та жінка. Жінку звали Явдохою. От вона і каже чоловікові:

— Знаєш що, чоловіче?

— А що? — відказує чоловік.

— Ти вже роби, а я не буду.

— Чому?

— А тому, — говорить жінка, — що я Явдоха-святоха, так мені гріх буде, і сміятимуться люди.

— То й не роби, — сказав чоловік.

От і робить сам, сердешний, як віл. А вона все сидить на печі. І до того досиділась, що й сорочки на хребті немає ні в неї, ні в чоловіка. Аж покликав брат його молотити. Чоловік і каже жінці:

— Кличе мене брат молотити до себе, та не знаю, що робити? Чи йти?

— Та йди! — відказує Явдоха-святоха. — Тільки скажи своєму братові, нехай він не дає грошей, а дасть сорочку мені, бо, бач, саме руб'я лишилось.

— Добре, — каже чоловік і пішов.

Прийшов до брата, став молотити і скільки разів хотів сказати та посоромивсь. Ну, домолотив до вечора, а ввечері чоловік радиться з жінкою, що дати братові за те, що молотив.

— Даймо йому гуску, нехай поживляться, а то вони бідні, у них нічого й немає.

— То й даймо, — погодився чоловік.

От повечеряв бідний брат, подякував. Багатий брат і каже:

— На ж тобі гуску за те, що молотив. Спасибі, що послухав, братику. Прийди ще й завтра.

— Добре, — каже убогий. Попрощався і пішов додому.

А жінка дожидалася під вікном, поки чоловік приїде і принесе сорочку. От іде чоловік. Побачила жінка, чоловік несе щось, — подумала, що сорочку. От Явдоха-святоха скоренько усе з себе поскидала та в піч, а сама сидить. А чоловік приніс гуску у сіни і став годувати. Явдоха ждала-ждала та й гукає:

— Та неси вже, чоловіче, чого так довго там!

— Та це гуска, — одвічає той.

— Нічого, що вузька, я надіну, — каже жінка.

— Та це гуска, — каже той.

— Нічого, що вузька, я надіну, бо я все те попала, — тягне своє Явдоха-святоха.

Ото дуже чоловік розсердився та й кинув гуску в хату.

— Тю, дурний! — каже жінка. — Ти б так і говорив, що гуска, а то дурить.

На другий день іде чоловік знову до брата, а жінка приказує:

— Гляди ж, чоловіче, розкажи братові усе, може, дасть.

— Добре, — відказав чоловік і пішов.

От розказав чоловік братові усе, а брат і каже:

— Як же ти кажеш, як приходиш додому, братику?

— А так кажу: «Жінко, відчини».

— Ну, добре, — сказав багатий брат. — Йди ж молотить, братику.

Пішов Явдошин чоловік на тік, а його брат убрався, взяв сорочку і пішов до Явдохи-святохи. Прийшов та й каже:

— Жінко, відчини.

А вона думала, що чоловік, пішла відчинила. Дивиться, аж ні. Вона в хату та на піч.

— Не тікай, жінко, — каже чоловіків брат. — Мене сам Бог прислав. Як тебе звать?

— Явдоха-святоха.

А чоловік і каже:

— Бач як! А я Іван Хреститель — гріхам одпусти-
тель.

Та як узяв її за руку, як зачав хрестити:

— А роби! Не лежи! Не гуляй!

Бив-бив та наостанку й каже:

— Гляди ж мені, пряди і все роби, бо другий раз
як прийду, то вб'ю.

От пішов Іван Хреститель додому, тільки дав Яв-
досі-святосі сорочку. Дуже Явдоха зраділа, наділа со-
рочку, побігла до сусіда, позичила веретено, гребінь,
днище. Прийшла додому і давай пряди, аж веретено
хурчить. Приходить увечері чоловік та й каже:

— Жінко, відчини.

А Явдоха:

— Та відчиняй сам, рук не маєш, чи що!

Відчинив чоловік, увійшов у хату та й сам собі не
вірить.

— Що це з тобою, жінко, сталось?

— Е, мовчи, чоловіче, — відказала Явдоха. — Бач,
Бог довідався, що я нічого не роблю, та прислав Івана
Хрестителя, а той як зачав мене хрестити, то ледве
живу пустив. Ще й казав: як не буду робити, то дру-
гий раз як прийде, то вб'є.

Од того дня Явдоха такою хазяйкою зробилася не-
всипущою — на все село. І живуть вони собі, бага-
тіють, оберемком воду носять, коромислом дрова
возять.

ЯЗИКАТА ХВЕСЬКА

Нема гірше од того чоловіка, що не вміє язика за
зубами вдержати. А найбільше лихо з жінками. Тільки
що почує, зараз уже й задзвонила по всьому селу: «Ой
кумасю ріднесенька, що я чула! Та тільки глядіть,

нікому не кажіть, бо це таке, що нікому й знати не можна, я це вам тільки...» І почала! А кума почула та другій кумі, а та — третій, а третя — п'ятій-десятій, і ото вже всі про те знають, чого не треба нікому знати.

От були собі чоловік і жінка, Петро і Хвеська. І гарна б жінка була Хвеська, усім гарна, та тільки на язик швидка. Що не скаже їй чоловік, усе своїм довгим язиком розплеще. Просто хоч нічого їй не кажи! Уже її чоловік і прохав, і вмовляв, і сердився — нічого не помага!

От раз поїхав Петро орати та й виорав гроші, скарб. А було це ще за панщини. І дума він: «Як довідається економ, то відніме. А довідається неминуче, бо від Хвеськи не сховаєшся, вона по всьому селу рознесе. Що його робити?»

Думав, думав бідолаха та й надумав: «Треба, — каже, — одучити її од такої поганої звички. Та й гроші щоб не пропали».

Ото взяв він ті гроші, привіз їх додому, заховав, а жінці нічого не каже. А другого дня Петро — в базар; купив там трохи не з лантух бубликів та зайця застреленого, а вертаючись з базару, привернув до річки та витяг з ятерів та з верші рибу, а зайця положив у вершу.

Тоді рибу ту одніс у ліс і порозкидав попід кущами, а ті бублики взяв та й почіпляв на одній груші, що на краю лісу стояла. Тоді вертається додому, пообідали з жінкою, от він і каже їй:

— Жінко, а ходімо в ліс, пошукаємо, чи не притхнула там риба, то позбираємо!

А Хвеська каже:

— Що це ти, чоловіче, здурів, чи що? Хіба ж таки буває у лісі риба?

— Авжеж, буває, — каже Петро, — здається, сьогодні ліс притхнувся, то ми й назбираємо риби. Ось ходім лиш!

Хвесьька не вірить, а все ж пішла. Приходить у ліс, коли так: то під тим, то під тим кущем лежить риба. Петро тоді й каже:

— А що, Хвесьько? Не казав я тобі?

— Оце диво! — говорить вона. — І родилася, і хрестилася, а такого дива не бачила.

— Ну, добре, — каже Петро, — ходім лишень до річки, чи не піймався часом заєць у ятір або у вершу!

— Тю на тебе, чоловіче! Чи ти не здурів? — каже Хвесьька. — Це ж таки видано, щоб зайці у верші ловились?

— Не видано! Отже, ти й риби в лісі не бачила, а єсть же! Ходім лиш! — каже він.

Пішли... Виходять на узлісся, аж стоїть груша, і на ній бубликів рясно — аж віти гнуться. Хвесьька кричить:

— Чоловіче, чоловіче! Чи бачиш? Бублики на груші!

— Та бачу, — каже чоловік, — то що?

— Та як же таки: бублики на груші! Хіба ж таки бублики ростуть на груші?

— Звісно, не ростуть, — каже він. — А то, мабуть, бублейна хмара йшла та й зачепила ліс, оце й зосталися бублики.

— Нум же, чоловіче, струшувати!

Струсили, ідуть до річки. Витяг чоловік ятір — нема нічого, витягає другий — нема; тоді вершу, аж у ній заєць.

— Ох ти ж моя ненько! — аж скрикнула Хвесьька. — Заєць у верші! І родилась, і хрестилась, такого не бачила.

— То що, що не бачила? — каже Петро. — Не бачила, то побачиш! Ходім лиш додому, а то вже пізно.

Ото позабирали та й пішли. Приходять додому, жінка й почала:

— І що то, чоловіче, за день такий! І родилась, і хрестилась, такого дня не бачила: риба в лісі, заєць у верші, бублики на груші!

— Це ще нічого, — каже Петро. — От що диво, я сьогодні й гроші знайшов.

— Йо!?

— Йй-бо знайшов!

— А де ж вони, чоловіче?

— Та ось! — витяга ті гроші.

— Отепер же, чоловіче, будемо ми багаті!

— Будемо, — каже чоловік, — та не дуже, бо як економ довідається, то зараз одніме.

— От! — каже жінка. — А я же він довідається? Щоб мені те та се — я нікому не скажу!

— Гляди ж, жінко, не кажи, а то буде нам лихо. Та гляди, не кажи нікому й про те, що ми в лісі та в річці знаходили, бо люди як довідаються, що це був такий день, то зараз догадаються, що я гроші знайшов, бо в такі дні звичайно скарби знаходять.

Отак Петро каже жартуючи, а Хвеська:

— Добре, — каже, — нікому в світі не скажу.

Ото вже надвечір чути галас, гомін на селі.

— Чоловіче, що таке? — Хвеська питається.

— От там! — каже.

— То що-бо там таке? Я піду подивлюся!

— От не дивись та не слухай поганого, — каже Петро.

А Хвеська:

— Та ну-бо, Петрику, голубчику, ріднесенький, скажи!

— Та то, — каже чоловік, — наш пан економ та покрав у пана ковбаси, то тепер його по селу водять та ковбасами б'ють, щоб більше не крав!

Це ж чоловік так собі, на сміх вигадує, а Хвеська вже й повірила, вже й кортить їй.

— Ох, лишенько! Побіжу я до куми Меланки та розкажу! — скрикнула Хвеська та так і схопилася з місця.

— От не ходи краще та сиди дома! — каже чоловік. — Хіба ти не знаєш нашого економа? Він як довідається, що ти про його таке розказувала, то й тебе й мене з'їсть.

Хвеська послухалась і не пішла. Ото й терпить вона, не каже нічого про ті гроші день чи два, а далі не втерпіла — як-таки про своє щастя не розказати? І побігла до куми Меланки. Прибігла, «добридень» сказала, сіла. Сидить, от-от хочеться сказати, та боїться. А далі:

— От горе на світі убогому, хоч би й нам. Хотіла справити собі нові чоботи к святу, так нема за що й справити.

А кума Меланка й собі:

— Що правда, то правда, кумасю, я ж кажу!..

А Хвеська не дає їй і доказати та зараз своє:

— Ну, та, може, Бог дасть, скоро не будемо вбогі!..

— Як-то так? — питається кума Меланка, а саме вже й вухо нашорошила.

— Ох, кумасю, не знаю, як і казать!..

— Та кажіть-бо, кажіть, — умовляла кума Меланка.

— Та не знаю, як і казать, бо це діло таке, що нікому, нікому не велів чоловік казати!

— Ох, ненько! Та хіба ж я така? Та я все одно, що стіна! — каже кума Меланка.

— Ну, куманю, — каже Хвеська, — це вже я вам тільки та глядіть же — нікому, нікому!

Та й давай пошепки про ті гроші.

Тільки Хвеська з хати, а кума Меланка за свиту та до куми Пріськи:

— Ох, кумочко, чи ви чули?..

А тут свято трапилось, кума Пріська пішла до куми Марини, в неї вже є кума Явдоха — вже й бесіда готова. Погуляли та й про Петрові гроші погомоніли.

А тут саме на той день Петро та й посварився за щось на Хвеську і добре-таки нагримав. Вона тоді:

— Стривай же ти, такий-сякий! Коли так!..

І побігла, і вже дзвонить по всьому селу, що її чоловік налаяв і трохи не бив, і що він гроші знайшов, і що він ховається з ними, і все.

Ото день чи два поминуло — кличуть Петра в контору, до економа. Той на його зараз мокрим рядом:

— Кажи, такий-сякий, знайшов гроші?

— Ні, — каже Петро, — не знаходив.

— Як не знаходив? Адже твоя жінка каже!

— А що ж, пане, що моя жінка каже? Моя жінка несповна розуму, то вона чого й на світі нема наплете!

— А так чи не так! — каже економ. — Покликать сюди жінку!

Ото зараз тую Хвеську приводять. Питається економ:

— Знайшов твій чоловік гроші?

— Знайшов, — каже, — паночку, знайшов!

— А що, — питається тоді економ у Петра, — бачиш?

— Та що, — каже той, — вона чого не наплете!

А ви краще спитайте її, пане, коли се було?

— А коли се було? — питається економ.

— Еге! Коли! Саме тоді, як ліс притхнувся, ми ходили в ліс по рибу та під кожним кущем рибу збирали.

— Що ще далі скажеш? — питається Петро.

— Еге! Що! Тепер уже не одбрешешся! Саме тоді й було, як ми рибу в лісі збирали, і бублейна хмара йшла, і в лісі бубликів ми натрусили, і в вершу заець піймався.

— Ото слухайте, пане, — каже Петро, — чи ж вона до діла плете? Нехай вона вам до пуття розкаже, коли й як то було.

— Еге, коли й як! Саме тоді, як увечері вас, милостивий пане, по селу водили...

— А чого мене водили по селу? — питається економ.

— Коли ж... вибачайте, пане... Уже коли питаєтесь, то казатиму. Тоді саме, як вас били ковбасами, що ви у пана покрали...

Як скрикне ж економ:

— Ах ти така-сяка! Як ти мені смієш таке казати?! Візьміть її та дайте доброго хльосту, щоб казна-чого не базікала!

Тут Петро оступився, почав просити, що його жінка несповна розуму.

Ото пан подумав, подумав — і справді дурна, узяв та й пустив.

От ідуть вони вдвох, Хвеська і Петро, він собі сміється з-під вуса, а вона й носа похнюпила, розчовпала, що вклепалась. Прийшли додому, вона в плач:

— Так ти, — каже, — мене підвів!

— Хвесько, жінко моя люба, — каже Петро, — не я тебе підвів, ти сама себе підвела! От не ляпай ніколи по-дурному язиком, то й нічого не буде. А тепер не сердься, та давай помиримся.

Ото й помирились, живуть та потрошку ті гроші тратять. А Хвеська бачить, що лихо багато балакати, та й знишкла.

ЯК БАБУСЯ БОЛОТЯНИКА ПЕРЕХИТРУВАЛА

Жила колись давно стара-престара бабуся сама в хаті коло лісу. Вже їй годів, мабуть, сто було чи, може, й більш... А за тим лісом болото, а в тому болоті жив болотяник, що вночі по болоту шаствав, а вдень на купині спав. І хвалився болотяник, що мудрішого од нього й на світі немає, бо він кого хоч обдурити може.

Ото дізнався болотяник, що бабуся за лісом сама живе, перекинувсь на діда, приходять до неї й каже:

— Ти сама собі живеш, прийми мене в хату, щоб не так сумно було.

— Ну, що ж, — каже бабуся, — як ти добрий чоловік, приставай: будемо жити вдвох.

І пустила його в хату.

Пожили вдвох зиму, діждали весни. Бабуся й каже:

— Ну, діду, треба нам щось садити, бо не буде чого взимку їсти.

— Тільки ти, — каже дід, — поміркуй своєю головою... що тобі краще, те й будемо садити...

А сам думає: «Ну, стривай, бабо, ти хитра, а я ще хитріший. Я ж тебе перехитрю!»

— У мене городу чимало, — міркує бабуся. — Най-мемо чоловіка — нехай виоре, та посадимо городину: буде нам на пожиток.

Найняли чоловіка, виорав город. Заходилася бабуся картоплю садити та й каже:

— Знаєш, діду... Ми ж хоч разом живемо, а їмо різно... Давай так поділимося: як уродить на городі — хай буде моє те, що в землі, а твоє — що зверху.

— Добре, — каже дід. — Хай буде.

Картопля росте, вони полють. Уродили бульби завбільшки з кулаки.

Бабуся собі в яму сипле, а дідові бадилля на купу скидає. Стали їсти. Вкусив дід бадилину та й каже:

— Ану, дай покуштувать — чи твоє смачніше, чи моє.

А бабуся сміється:

— Е, ні, дідусику, їж, що тобі вродило!

Прожили зиму, знову весни діждали.

— А що будемо сіяти? — пита дід. — Мені мої харчі вже увірилися.

— Коли так, — міркує бабуся, — насіймо маку.

— Еге, еге! — радіє дід. — Тільки мені хай буде те, що в землі, а твоє — що зверху!

— Про мене, — каже бабуся, — хай мої будуть самі вершечки.

Уродив мак. Голівки такі, як кулаки. Позрізала їх бабуся, повітрушувала, насипала маку повні мішки.

— Тепереньки, діду, рви усе, що твоє, їж на здоров'я.

Їсть болотяник цурпалки з маку, аж давиться.

— Дай, бабо, покуштувати, чи твоє смачніше, чи моє!

А бабуся сміється:

— Як же я тобі дам, коли мачинка маленька, а в тебе ротище здоровенний?

Перезимували знов. Болотяник цурпалки їсть, а бабуся — мак.

На третю весну вона питається:

— Чи будемо сіяти, чи, може, годі?

Тут болотяник як закричить:

— Щоб ти, клята бабо, пропала! Ти вже мене так захарчувала, що я й ногами не можу ходити!

— То ти, може, й жити в мене не хочеш?

— Ні, не хочу!

— А як же ми розпрощаємося? Навчи мене хоч одненької пісні на згадку!

Став він співати:

«Ой, жив собі болотяник-небога, та не мав він прихилитись до кого. То знайшов собі бабусяю старую... Оцю вже, каже, я перехитрую!

А бабуся була хитріша: так його нагодувала, що він ледве дише. Бадиляччя й цурпалки давала: отак того болотяника вшанувала!

Зрозуміла, бабусенько, моє слово? Залишайся жива та здорова!»

— А добре, — питає, — я тобі заспівав?

— Добре, — каже.

— Ну, заспівай же й ти мені, хоч поганенької, та й розпрощаймося!

— Е, ні! — бабуся йому. — Я так не заспіваю! Ось перекидайся на коня, неси мене, куди знаєш, тоді й заспіваю!

Перекинувсь болотяник на коня й поніс її в ліс, між терни та глоди. А бабуся вхопилася за гриву й співає: «Трайда-райда! Трайда-райда!»

Уже болотяника колючки пошмугляли, уже на ньому й шерсті мало, а вона все співає.

Став болотяник проситися:

— Може, годі, бабусенько? Може, все?

— Е, ні, — каже, — не все. Ще й половини не проспівала.

— Ой, бабусю, голубонько, пусти хоч з душею! Не треба мені твоїх пісень!

— Еге, — каже, — я ж тебе слухала! Послухай і ти мене!

Аж заплакав болотяник.

— Дам, — каже, — торбу грошей, тільки відпусти живого!

Забіг у болото, копнув ногою під купиною, де в нього гроші були заховані, захопив торбу й поніс бабусю до хати.

Як злізла на порозі — кинув їй торбу:

— Тепер знатиму, хто хитріший, хто мудріший! Прощавай, стара!

Та й подався до себе на купину.

ЯК БІДНИЙ ЧОЛОВІК НИЩИВ ПАНІВ

Було два брати: один убогий, а другий багатий. Допіру той бідний стає у багатого за сніп робити, вимовив собі таке: що за день заробить, той зараз йому і сніп викидає; братові ж копи ставить уряд, а свої збоку. Коли хтось вночі йому колоски обдзьобує.

Аж тут його багатий брат обід справляє. А бідний каже до своєї жінки:

— Піду я до брата, може, мені дасть хоч шматочок хліба та келишок горілки.

Брат, побачивши, що він іде, каже:

— Ледащице, не хоче робити, а йде до мене горілку пити.

А він те почув, що так його багатий брат сказав, взяв і вернувся.

Але жінка багатого виходить. Взяла того бідного до комори, дала йому келишок горілки й їсти, і дала йому буханець хліба та й каже:

— Візьми та поділи хоч тим свої діти.

Він, прийшовши на поле до жінки, поділив між дітьми той хліб і каже:

— Иди ж з дітьми додому, а я буду тут ночувати і пильнувати, хто нас праці збавляє.

Сідає коло свого полукіпка і вартує, хто йому таку шкоду робить.

Аж прилітає вночі птах. Сів на його полукіпкові на верхнім снопі, і з верхнього снопа аж до самого споду обдзьобує колоски. Пробудився той чоловік і схопив того птаха. Взяв зв'язав йому крильця й ніжки і дав дітям бавитись. І каже:

— Бавтеся, діти, доки не замучите!

Починає той птах проситися:

— Пустіть мене живого, більше я не буду.

Але йому не вірять. І каже той чоловік до нього:

— Ти, безчеснику! Не вважаєш на мої злидні і збавляєш мене шматка хліба!

А той птах каже до нього:

— Ти собі на те не вважай, тільки відпусти мене.

Бо я, — каже, — є пан Пташинський, але прибудь до мене, то будеш мати що схочеш, я тобі нагороду дам за те, що мене відпустиш.

Той чоловік відпускає його і каже:

— Пам'ятай, щоб ти тут більше не був, бо як впіймаю другий раз, то замучу.

Отож під час якогось свята каже той чоловік до жінки:

— Лишайся ти, жінко, дома, а я піду до того пана Пташинського. Може, він нам якусь нагороду дасть за те, що нас праці збавив.

І приходять він в те село, де той Пташинський сидить. Але дивиться — якийсь дід сидить на воротах. Він каже:

— Добрий день тобі, діду. Чи то тут пан Пташинський живе?

А той дід каже:

— А он в селі на горі палац, то він там живе.

Приходить він під той палац, і там дід убраний сидить. Він питає його:

— Тут пан Пташинський сидить?

А той дід каже:

— Тут. А ти, чоловіче, чого до нього йдеш?

А той чоловік каже:

— Бо він мені хліба збавляє. Що я зароблю за день, то він за ніч зіп'є.

А той дід каже:

— То він тебе нагородить за те, що ти сам схочеш. Але як буде тобі давати гроші, то не бери. І так він тобі буде давати все, що має в хазяйстві, то не бери. Тільки будеш його просити за той млиночок, що стоїть на столі.

Прийшов він до нього і каже:

— Що ж, пане, прийшов я до вас, щоб ви дали мені якусь нагороду за те, що мене збавили праці.

А той Пташинський каже:

— Добре, моє серце! Я тобі дам нагороду за те. А що ж ти хочеш?

А той чоловік каже:

— Нічого я не хочу, але нехай пан будуть ласкаві і дадуть мені той млиночок, що на столі стоїть.

Пташинський каже:

— Що ти, чоловіче, будеш з тим млинком робити? Краще я тобі дам табун коней.

А він каже:

— Ет, пане! Що я буду робити з тими кіньми, я не маю, де їх подіти.

— Ну, то я тобі дам табун волів.

— Дякую панові! Нащо ж мені їх, коли я не маю, де їх діти.

— Ну, то я тобі дам отару овець, то вже, може, буде де подітися з ними? А якщо не хочеш овець, то я тобі дам бричку, повну грошей, і четверо коней.

А він каже:

— Спасибі панові! Що ж! Як я візьму коні, бричку і гроші, то ніхто не скаже, що мені пан дав, а скажуть, що я когось розбив і то дістав.

А Пташинський каже:

— Коли не хочеш коней, овець і брички з грішми, то не дам тобі нічого.

А той чоловік:

— Бог заплатить панові за те. — І йде.

Але, як вже відійшов той чоловік, Пташинський собі подумав: «Що ж, як йому нічого не дам, то вже, як спіймає мене, то замучить». І каже до нього:

— Вернися, чоловіче!

Той вернувся. Пташинський каже до нього:

— Ну, то вже візьми собі той млиночок.

Так той узяв, подякував та й пішов від нього.

Приходить до того діда, що коло брами сидить, і каже:

— Зле ти мені, діду, порадив! Якби був узяв гроші, то мав би звідки жити. А так послухав тебе, то що ж млинком маю робити?

А той дід каже:

— Не журися. Ти тим млинком матимеш з чого жити.

І каже:

— Млинку, млинку розтворися. І щоби тут було всього їсти і пити краще, як в якого пана.

Млинок розтворився — є що їсти і пити. Попоїли вони обидва з тим дідом, попрощалися, і пішов собі той чоловік з млинком додому.

Іде, зустрічає вівчара, який пасе вівці. І каже:

— Добрий день тобі, чоловіче. Чи не маєш шматка хліба дати мені?

А той вівчар каже:

— Ні, нема, чоловіче. Мав я кавальчик, але з'їв.

А той чоловік, що мав млинок, відходить від нього, і подумав собі: «Га, маю вже шматок хліба, треба і другому дати». І каже:

— Млинку, млинку, розтворися, щоб тут було їсти і пити.

Млинок розтворився — є що їсти і пити.

Закликав він того вівчара, посідали, їдять і п'ють. А при тім говорять між собою:

— Як ти, — каже той чоловік до того вівчара, — позганяєш ті вівці, коли вони так порозходилися по степу?

А той вівчар каже:

— Дай мені той млиночок, то я тобі покажу.

Той бере дає йому той млинок. Допіру той вівчар каже:

— Піди, бучку, позганяй мені тії вівці!

Пішов бучок і позганяв вівці. Беруть вони і міняються. Той чоловік, що перше мав млинок, бере бучок в руки і йде. Відійшов за верству, а може, й за дві і каже:

— Ей, бучку, вражий сину! Зле я зробив, що за тебе шматок хліба віддав. Тепер ти хочеш їсти і я.

Бучок каже:

— Не журися! Я тобі та принесу той млинок.

Пішов бучок, відібрав млинок і приніс до того чоловіка.

Йдуть далі з тим млинком. Пасе свинар свині на такому просторі, що так свині порозлазилися, що як їх і зігнати. Питає його:

— Як ти ті свині до купи зженеш?

А той свинар каже:

— Дай мені той млиночок, то я покажу.

Бере той чоловік і дає йому той млинок, а той свинар дає йому торбу і каже:

— Вискочіть, козаки, і кожний мені на коні приведіть свиню до купи!

Допіру ті як повискакували, і кожний привіз свиню на коні і всі на одне місце поскидали.

І так вони помінялися: взяв той чоловік той бучок в руки, торбинку через плече повісив і йде. Каже:

— Ей, козаки, вражії сини! Зле я зробив, що я за вас шматок хліба віддав!

А один вискакує з тої торби і каже:

— Не журися! Я тобі млинок принесу.

І побіг, приніс той млинок.

Взяв він зараз торбинку через плече, млинок під пахву, а бучок в руки і йде.

Іде, зустрічає цигана, і каже циган до нього:

— Ей, батеньку, чи немає шматка хліба, то дав би мені.

Той чоловік каже:

— Млинку, млинку розтворися.

Млинок розтворився: є що їсти і пити. Їдять вони собі і п'ють. Але каже той циган:

— Ей, батеньку! Чи не помінявся б ти зі мною — за гарапник і бардинку на того млінка?

— Ну, то добре, — каже чоловік, — а що ж то значить твоя та бардинка і гарапник?

А той циган відповідає до нього:

— А бачите, онде кобила? Скажіть тій бардинці: «Моя бардинка, зроби все».

Сказав — і та кобила каменем стала.

А той чоловік каже:

— То зле! Що ж ти доброго зробив, що ти кобилу каменем поставив?

А циган каже:

— Не дуже й зле! Гарапнику, піди ту кобилу зжени!

Гарапник зігнав, кобила зірвалася і пішла.

Міняються: дає йому той чоловік млинок, а циган дає йому гарапник і бардинку.

Бере той чоловік бучок в руки, торбинку на плечі, бардинку за пояс, а гарапник причепив між плечима і пішов. Але каже:

— Що ж, бардинко, і ти, гарапнику, вражії діти! Зле я зробив, що я шматок хліба за вас віддав.

А бардинка і гарапник кажуть:

— Не журися, ми тобі принесем.

Пішли, принесли йому той млинок. Взяв він його під пахву і йде.

Приходить додому і каже до дітей:

— Сідайте, дітоньки, за стіл.

Діти посідали, а його жінка почала сваритися:

— Ти, старий, ходиш поза гори, а мене за тебе тягають.

Він розгнівався на жінку, наказав вискочити двом козакам, а бучка поставив на порозі і сказав їй трохи погладити по тілі. Вона кинулася утікати надвір, але як вона тікала, то бучок її в груди, не пускає. І бачить вона, що нічого не зробить, бере і сідає за стіл.

Він наказав млинкові розтворитися, щоб було всього з достатком їсти і пити. Млинок розтворився, є все, чого завгодно їсти і пити, — то нема чого і сваритись.

А тут уже довідалися з панського двору, що Іван повернувся з мандрівки. І кажуть йому з ціпом на панщину йти. А він на те не зважає, на панщину йти не гадає. Тим часом приходять посіпаки двірські до нього і кажуть:

— Що ти, Іване, гадаєш?

Він відповідає:

— Нічого я не гадаю, бо я добру оборону маю. Вискочить-но козаків з шість і вибийте їх добре, щоб вони знали, як-то зачіпати і на панщину заганяти.

Аж тут зараз вискочило шість козаків і почали їх бити. То ті ледве повтікали і зараз панові донесли, що Іван якусь біду має і нікого до себе не підпускає.

Допіру пан іде до Івана тую біду оглядати. Але Іван дивиться, що до нього йде пан, наказав, щоб десять козаків вискочили і щоб того пана від нього відігнали. Та каже:

— Пана не бийте, але йому пострах дайте.

Пан побачив, що не жарти, і втік.

Тоді пан бере посилає слугу свого до Івана:

— Іди до Івана і проси його від мене, щоб був ласкавий прийшов до мене.

Приходить слуга до Івана і каже те саме, що йому сказав.

А Іван відповідає:

— Отак треба було давно зробити.

Приходить Іван до пана, а там його питають:

— Іване, що ти маєш, що ти не даєш нікому до себе приступити?

А Іван відказує:

— Я, пане, нічого злого не маю. Лиш маю млиночок, але як панові треба, то принесу.

А пан каже:

— Ану ж, покажи.

Приніс Іван той млинок, поставив на столі, а пан каже:

— Що ж то, Іване, за такий млинок?

А Іван каже:

— Млинку, млинку, розтворися. І щоб тут було пити і їсти ще більше, як у якого пана.

Млинок розтворився: єсть все їсти і пити ще краще, як у пана.

Пан, як побачив те, почав його просити, щоб він йому подарував той млинок. А Іван каже:

— То нехай пан собі його візьме.

А пан за те звільнив його від панщини і додав йому ще сто карбованців.

— А може, ти, Іване, ще що маєш?

А він каже:

— Є у мене торбинка, пане.

— Ну, іди ж, Іване, принеси мені тую торбинку.

А він каже:

— Та я панові принесу.

Пішов Іван додому і приніс ту торбинку. Але пан його питається:

— Що ж, Іване, то за торбинка?

А Іван каже: «Вискочить зо сто козаків і посідайте на коні! Станьте в лави, нехай пан подивиться!»

Ті вискочили, стали в лави, пан подивився, зрадів, подумав собі, що то друга громада може бути. І питається:

— Може, ти, Іване, ще що маєш?

А Іван каже:

— Є ще у мене, пане, бучок і гарапник.

— Ну, йди ж, Іване, і принеси мені.

Пішов Іван додому і приніс. Пан його питає:

— Що ж то таке?

А на тоці під той час багато молотників молотило. Іван каже:

— Піди, бучку, побий тії люди.

Бучок пішов і побив. А пан руки зломив, що Іван йому стільки людей згубив. А Іван каже:

— То пусте діло! Піди-но ти, гарапнику, тії люди збуди.

Прийшов гарапник — і котрого вдарить, той чим борше до ціпа зривається.

Пан зрадів, що то вже дві громади має, і сам не знає, яку б то Іванові за те нагороду дати. Але ще Івана питає:

— Може, ти, Іване, ще що маєш?

А Іван каже:

— Є ще в мене, пане, бардинка.

— А не міг би ти, Іване, ще і її мені принести?

А Іван каже:

— Можу, пане.

Пішов Іван, і приніс, і каже до пана:

— Тепер же, пане, як можна, людей запросити і бал справити.

Пан наказав людей запросити і хліба, горілки з достатком дати.

А Іван каже:

— Нехай пан і пані ласкаві і вийдуть надвір обоє, бо я буду штуку показувати.

Допіру вийшов пан з панею надвір. А Іван взяв бардинку та й каже:

— Ото, моя бардинка, зроби все.

А тут зараз пан з панею каменем стали. Іван обертається до людей і каже:

— От ви тепер, люди, вільні.

І наказав дати з достатком усім їсти і пити.

А пан з панею каменем досі стоять, а люди собі живуть та живуть.

ЯК ВІЛ БІГАВ НАВВИПЕРЕДКИ З КОНЕМ

Стрінувся одного разу ще за давніх, дуже давніх часів кінь з волем, і завели вони жваву розмову про те, хто з них скоріше бігає. Кінь твердить своє, а віл своє.

— Ти тільки подумай, — говорив сердито віл до коня, — я побіг би набагато швидше, ніж ти, але боюся, щоб земля не провалилась під мною. Ти ж знаєш, який я великий, яка в мені сила!..

— Це тобі так здається, — посміхаючись, сказав кінь. — А якби дійшло до діла, то ти нічого не докажеш.

— А ми можемо спробувати, хто швидше бігає, — рішуче махнув рогами віл.

От і вирішили вони випробувати свої сили — хто зможе швидше і довше бігти. Кінь рушив собі, а віл собі. Побігли наввипередки.

«Та хіба я гірший від коня?» — думав тепер віл, сердито махаючи рогами.

Його страшенно сердило те, що кінь біг набагато швидше, ніж він. Біг неборак з такою силою, що земля стогнала під його ногами.

«Як бігти, то бігти», — думав собі віл.

І, мабуть, все було б добре, якби вола по дорозі не стрінуло нещастя... Надбіг віл на глибокий рів і, мов галушка, полетів на дно.

— Оце я так і думав, що земля провалиться під мною, — бідкався тепер віл.

Пролежав і простогнав на дні ями, може, з півгодина. Аж тут бачить: над ровом стоїть якийсь чоловік.

— Що ти тут робиш? Як ти попав у таку глибоку яму? — запитав незнайомий.

— Попав — як попав, — процідив сердито віл, — але як звідси вибратися? Це ж глибінь, чоловіче добрий!

Незнайомий побіг скоренько додому; запряг свої два воли у віз і побіг до тої ями, де знаходився віл.

Спустився бічним ходом на дно ями, прив'язав вола до воза, і за кілька хвилин віл був уже на поверхні ями, на березі.

— Ніколи більше не буду я швидко бігти. Нехай біжить кінь, якщо він такий хитрий і розумний, я буду йти помалу, — заявив сердито віл, прощаючись з чоловіком.

І від того часу, та й по сьогоднішній день, воли ніколи швидко не бігають і не спішать...

ЯК ВЛАДИКА ПАС ГУЦУЛОВИХ СВИНЕЙ

Один цісар у біді завжди радився з гуцулом, що має робити. А владиці дуже не подобалося те, що цісар не до нього приходить за порадою. І одного разу він сказав:

— Чого це ти, цісарю, за першого міністра маєш того гуцула? Адже я розумніший від нього...

Цісар подумав і відповів:

— Як ти, святий отче, розумніший від мого гуцула, то завтра мені скажеш, що я думаю, й покажеш таке, чого я ще не видів. Не буде цього — підеш геть, аби тебе й близько не було!

Владика дуже зажурився. Цілу ніч не спав, але нічого не придумав. Побіг до гуцула порадитися, що має робити, аби якимось викрутитися з тієї халепи.

Гуцул відповів:

— Ви самі, святий отче, не викрутитесь, бо у вас розум заслабий. Я зроблю за вас усе. Але у мене є робота, то ви її мусите зробити замість мене.

— А яка робота? — напудився владика.

— Треба вигнати на вулицю свиней. Будете пасти їх у шанцях, доки я не вернуся від цісаря.

— Добре, — погодився владика.

Він убрався в одягу гуцула, взяв патику в руки і вигнав свиней на вулицю. А гуцул одягнувся в чорну фаланду, приліпив собі бороду із ключця і повісив

на шию хреста. Так пішов до цісаря. Став перед ним і каже:

— Я прийшов, світлий монарху, відповідати на твої питання.

— Що я думаю, отче? — спитав його цісар.

— Ти, вельможний цісаре, думаєш, що я святий владика, а я грішний чоловік, — і гуцул здер приліплена бороду.

Цісар сказав:

— Тепер мені покажи таке, що я ніколи ще не видів...

— Ходи, світлий цісаре, зі мною...

Гуцул повів цісаря на вулицю і показав йому владику, який попасував свиней.

— Таке ти колись видів?

— Ніколи не видів!

Другого дня, кажуть, цісар зробив гуцула владику.

ЯК ІВАНКО-ДУРЕНЬ З КОРОЛІВНОЮ ОДРУЖИВСЯ

Був чоловік, що мав трьох синів: двоє розумних, а третій дурний. І прийшов тому чоловікові вже час умирати. Перед смертю покликав він синів і сказав, щоб вони після похорону ходили на цвинтар три дні. Та й помер. Поховали красно, — так, як батька. Але приходить черга іти на варту до гробу старшому. Той розболівся. Середульший не хоче його переступити. І кажуть вони молодшому:

— Іди ти, дурний Іванку, на варту.

Той зліз з печі, вдягнувся, взяв у руки палицю і пішов на гріб батька. Прийшов, помолився та й ліг. Лежить на гробі. Ось коло півночі вилазить батько з гробу.

— То ти, — каже, — Степане?

— Ні, — каже той, — то я, Іванко.

— А чому ж він не вийшов?

— Бо чогось захворів.

— Ну, — каже, — хай так і буде! На тобі оцей пучок волосся. Як буде тобі потрібно, то ти тільки припечи його — зараз явиться тобі кінь; влізь йому в ліве вухо, а вилізь правим — буде й панська одежа на тобі. Тільки ти довго не тримай, а зробить службу — пускай.

І зник старий, а той дурний, виспавшись, приходить додому. Питаються його:

— А щось видів?

— Нічого не видів! — та й знов поліз на піч.

Увечері приходить черга вже на другого, середульшого. Той знов не хоче йти, бо боїться. А дурний з печі:

— Ну, коли не хочеш, то треба мені йти, чи що. Але аби тільки батько не гнівався!

— Не журися, не буде гніватися... тільки йди!

Пішов той, знову ліг, лежить. Коло півночі питається батько:

— А що? То ти, Семене?

— Ні, він заслаб, а то я, Іванко дурний.

— Ну, — каже, — добра ти в мене дитина, я тебе нагороджу за твоє послушення. На ж тобі другий пучок волосся. Як треба, то тільки припечи його — так зараз до твоїх послуг буде кінь добрий.

І знов старий зник, а Іванко заснув, проспав до рання. Рано встав, прийшов додому. Питаються брати:

— Чи видів що?

— Ні, — каже, — нічого не видів! — роззувся і заліз на піч.

Надвечір кажуть іти йому на варту за свою чергу. Він не сперечається, а взувається і йде весело. Прийшов, на гробі ліг та й лежить. Коло півночі батько й питається:

— А котрий коло мене на варті? Степан чи Семен?

— Ні, — каже, — тату, то моя черга, я й прийшов.

— Ну, добре! На ж тобі третій пучок волосся. Як тобі треба буде, то воно стане у великій пригоді. — Та й каже: — Бувай здоров! Більше вже не треба ходити до мене на варту.

Прийшов дурний Іванко додому, питаються брати: — Чи не видів чого?

— Ні, — каже, — не видів нічого.

Заліз собі на піч, тільки носом свище.

Ось через недовгий час королівна того королівства оголосила таке, що хто доскочить до неї на стовп, той буде її чоловіком. А вона звеліла зробити стовп заввишки в п'ять сажнів, закопати коло палацу, поставити на нім галерею, а в ній вона буде сидіти. І вже кілька раз було, що вона так робила, і багато там полягло людей, бо не могли жодним способом доскочити, а тільки розбивалися. І ще так сказала, що хто б не доскочив: чи мужик, чи швець, — то вона його буде. От вчули те наші молодці, а їм вже час був женитися, кажуть:

— Їдьмо! Може, ми доскочимо.

Дурний каже:

— Візьміть і мене.

— А ти нащо там, дурний? Чого ти поїдеш?

— Ну, не хочете, — Бог з вами!

Тільки що вони виїхали, Іванко пішов у ліс, припик пучок волосся. От явився перед ним білий кінь, як сніг. Вліз Іванко у ліве вухо, виліз правим — красивий став, і одежа стала на ньому, як на якому великому панові. Сів на коня та й поїхав. Догнав своїх братів, вліпив їм по п'ять нагайок і полетів як вихор. От і приїхали вже всі, беруться скакати. Кінь Іванка як скочить, — на три чверті доскочив, а вище не міг, та й опустився. Тоді Іванко назад повернув і поїхав додому. Коня пустив у яру пшеницю, а сам виліз на піч. Приїжджають його брати. Питається він їх:

— Що там було?

Ті кажуть:

— Зо всіх тільки один такий найшовся, що мало не доскочив. Але і кінь був ладний такий, що ще ніде такого не виділи. Тільки за що він нам по дорозі вліпив по п'ять нагайок?

— Та то, — каже Іванко, — я був!

— От! Де тобі, дурневі, таким бути?

Він тільки за комином посміюється.

На другу неділю знов вони збираються. Той Іванко й каже:

— Візьміть мене!

— А ти чого поїдеш, дурний? Тебе там треба?

— Ну, то я буду сидіти на печі.

Поїхали вони. Тоді пішов Іванко у ліс, припік другий пучок волосся, — от явився перед ним кінь буланій, як золото. Іван вліз йому в ліве вухо, виліз правим, таким став гарним, що на світі кращого за нього не було. Виїхав на шлях, догнав братів, вліпив їм по п'ять нагайок і полетів як вихор. З'їхалися всі до двору. Дали гасло скакати. Той дурний своїм конем як скочить, кінь тільки передніми ногами вчепився за галерею. Але не міг на неї вискочити. Він повернув конем та й зник. Приїхав у ліс, коня пустив на волю, а сам вбрався в свої лахи та й заліз на піч. Приїздить додому брати. Дурний питається:

— А що там виділи?

— Ото, щоб ти знав, який там був молодець! Що за гарний! Але кінь під ним ще кращий!

— А, дурні ви! Та то ж я!

— Де тобі бути таким! Тобі тільки сидіти на печі!

На третю неділю вони знов збираються їхати. Іванко й каже:

— Візьміть же й мене!

— Де тобі їхати? Там не такі, та нічого не вдіють!

От сиди спокійно на печі!

Поїхали вони. А Іванко пішов у ліс, припік третій пучок волосся. Явився до нього кінь карий. Він вліз йому в ліве вухо, з правого виліз, — такий став гарний, що не можна й сказати. А вбрання стало на ньо-

му золоте. Сів він на коня і полетів, як стріла. Доганяє братів, вліпив їм по п'ять гарячих нагайок та й поїхав. Приїхав на місце. Дали гасло скакати. Він своїм конем як скочив, вилетів на галерею, зліз з коня, поцілував королівну. Вона дала йому перстень із свого пальця і шовкову хустинку надвоє роздерла. І він узяв половину, сів на коня, між народ вискочив та й утік, хоч і кричали зо всіх сторін ловити його. Приїхав додому, коня пустив, а сам заліз на піч. Приїжджають брати. Він і питається:

— Що виділи?

— От, говори собі! Якийсь собака їздить і цей раз доскочив, взяв перстень, половину хустини. Хотіли його зловити, а він утік. Тільки за що він вже третій раз дав нам по п'ять нагайок, аж шкура облізла?

— Та то, — каже Іванко, — я!

Нічого вони йому не кажуть. А він наклав на палець перстень та й сидить. Приходить ніч. Від того персня так ясно, як удень, робиться. Питаються брати:

— Де ти взяв той перстень?

Він і каже:

— Як то де? Королівна дала.

— О, то ти нам давав такі добрі облизні?

— Аякже! Я! А чому ви мене не брали з собою?

На четверту неділю вже та королівна сумує, що дала перстень і половину хустини та й не знати кому. А вона страх його полюбила. Просить батька, щоб по всьому королівству розіслав такі листи, що хто б він не був і якого стану, то королівна вийде за нього заміж. Шукають його скрізь, розіслали вже і жовнірів. Приходять до хати того дурного. Найшли його з перснем, стягають з печі. Тоді він припік пучок волосся, — і кінь карий прибіг. Іванко сів на нього і поїхав до королівни. Приїхав. Вона тоді вже втішилася, взяла з ним шлюб, живуть собі.

Але тії королі, що добивалися взяти її, об'явили батькові її війну, чому він віддав за мужика свою доч-

ку, а за них не хотів. Другі зяті цього короля стали збиратися йти батькові на поміч. Кажуть і Іванкові, щоб він лагодився.

А той прикинувся слабим і не поїхав з ними, тільки жінка його поїхала. Вийшли вони, вже стали до бою. А той, дурний, як припік перший пучок волосся, зараз явився до нього кінь добрий. Той вліз йому в ліве вухо, а правим вискочив, зробився вродливим, і зброя на нім гарна. Сів на коня та й поїхав. Приїхавши, він побачив, що тесть його зачав битися з своїми ворогами, а Іванка не впізнав. Той як витягне шаблю, як став сікти, посік все військо вороже, а решта з тими королями мусила втікати. Король хотів йому дякувати, що вирятував його від зневаги, але він втік, щоб його не впізнали. Приїхав додому, коня пустив, а сам ліг спати. Приїжджають вояки додому; дивляться — Іванко спить. Розбудили його. Розказують, що от такий і такий найшовся лицар, що побив стільки війська і їх врятував. Він і каже:

— Та то я!

— Де там тобі! Далеко куцому до зайця! Ти лінюєш і невдатний до цього, а то жвавий хлопець!

Через деякий час ті королі знов зібрались воювати. Знов король із своїми зятями стає до бою. Кажуть і йому, Іванкові, їхати. А він і каже:

— Обійдеться без мене!

Тільки вони виїхали, він ліг спати. Виспався добре, а тоді вийшов з двору, припік другий пучок волосся. З'явився до нього кінь, дуже хороший! Він вліз йому в ліве вухо, а правим виліз, зробився ще кращим, як перше був, сів на нього і поїхав. А там уже бій кипить. Як кинувся він на ворогів — одних побив, інших порозганяв, і сам утік додому. Коня пустив, а сам ліг спати. Ті приїхали з війни. Кажуть до його жінки:

— Дивись-но! Ми всі для твоєї химери трудимося, а твій красний чоловік лежить на боку та спить!

Вона нічого їм не каже, тільки плаче, що таку біду навела на свого батька.

Але ті вороги найшли якусь чарівницю, і вона сказала їм, що того короля ніхто не поб'є, а тільки той лицар, що вже п'ятсот літ закопаний під землею в такім-то місці. Беруться вони, відкопують його і кажуть йому, чого їм від нього треба. Той і каже:

— Добре! Тільки годуйте півроку мого коня вівсом голим, а мене медом білим.

Ті кажуть:

— Добре.

Годують їх обох, як кабанів на заріз, і через півроку посилають вість до того короля, щоб ставав до бою на тому-то місці. Зажурився той король вже не жартом, аж плаче: де то, щоб через дурну жінку він життя свого позбувся. Розписав листи по приятелях своїх, щоб йому помагали. Ті поприїздили. І він їде з зятями. Кажуть і дурному їхати. А він:

— Овва! Чого я поїду? Не бачив, як їх поб'ють, або що?!

Ну, нічого робити, — вони виїжджають. Тоді Іванко припик третій пучок волосся, з'явився кінь такий, що ще зроду ніхто такого не видів. І каже кінь до нього:

— Слухай-но! Те, що було перше, то пусте: тепер з твоїми ворогами єсть такий лицар, що як станеш битися з ним, то ти заїжджай з правого боку і хутко стинай йому голову. І як зітнеш, то відскакуй на лівий бік, то він тільки ранить тебе в ногу, але не дуже. Сідай, нема часу довго балакати!

Вбрався він у кінським вусі, став такий сильний і хороший, що кращого за нього на всім світі не було! Сів на коня, кінь і поніс його так, як птах. Приїжджає на місце. От викликають, хто хоче з таким-то лицарем битися, і коли його поб'є, то вже більше битися не будуть. Виїжджає Іван-дурень проти того лицаря, а він йому і каже:

— Здоров, королевичу Іване!

Той йому відповідає:

— Дай Боже здоров'я!

Питається його той лицар:

— Чи будем битися, чи миритися?

Той каже:

— Ні! Будем битися.

— Ну, ставаймо до бою!

Повитягали вони шаблі. Перший раз зійшлися, — так тільки один коло другого проїхав. Другий раз зішлись, — тільки шаблями побренькали. Третій раз зійшлися, — кінь Іванків як підсадиться з правого боку! Тоді Іванко хутко голову тому лицареві стяв та й відскочив на лівий бік. Але той, вже без голови, як махне шаблею — та й вдарив Іванка по литці і геть її розрубав. Прибігла до нього його жінка, не пізнала його, і дала йому свою хустку з голови перев'язати рану. Той перев'язав і втік. А його вороги бачать, що нічого не вдіють, та й повтікали з своїми людьми.

Приїздять вони, зяті і король, додому. Тішаться, що так скінчилося, і хочуть стратити того дурного Іванка. Приходить жінка до його кімнати: він спить. Відкриває ногу, а з ноги ще кров юшить. Закликали батька, пізнали рану, що то йому зробив той лицар; збудили його. Якось вони ту рану залікували і вже жили спокійно. І більше ніхто вже не смів на них нападати.

ЯК ІВАН ЦАРЯ ПЕРЕБРЕХАВ

Мав один цар красну дочку і надумав заміж її видавати. На весь край проголосив, що дасть царівну за найпершого брехуна.

В одного газди було три сини.

Старший, що вважав себе дуже мудрим, сказав до своїх братів:

— Царівна має бути моя, бо я можу найкраще брехати.

Прийшов до царя, а там брехунів видимо-невидимо. Входять один за одним до палати і виходять зашмучені. Дійшла черга і до нього. Ввійшов, а цар попереджає:

— Міркуй, небоже, бо як добре не збрешеш, дістанеш п'ятдесят палиць.

Вислухав цар хлопцеву брехню і сказав:

— Могло таке статися. Підставляй хребет.

Вернувся хлопець додому, а батько питає:

— Коли будемо, сину, весілля твоє з царівною гуляти?

— Ой, — жаліється хлопець, — не будемо, бо цар найбільший брехун.

Вирішив спробувати щастя і середущий син. Та й він заробив п'ятдесят палиць.

А наймолодший, Іван, котрого брати вважали придуркуватим, і собі проситься до царя.

— Куди ти, дурню, підеш? — не пускають його брати. — Лише ганьбу нам принесеш.

Не послухався Іван і пішов. Заходить у палату, а цар наказує:

— Бреши, хлопче, добре, як не хочеш п'ятдесят палиць дістати.

— Я так збрешу, — каже Іван, — що ти, царю, підеш свиней пасти.

Цар ледве стримав гнів.

— Бреши, бреши, — каже він. — Але царівна не буде твоя, якщо я розсерджуся.

— Нас є три брати, а четвертий, наймолодший, няньо, — почав оповідати Іван. — Маємо велике поле. Надумали ми його взимку погноїти. Назвозили гною і розкидали по землі. Навесні сніг розтав і ми побачили, що погноїли чуже поле. Взяли ми тоді ниву за всі чотири кінці, перенесли і висипали з неї гній на свою.

Цар схвалив:

— Може бути!

— Посіяли ми на тій ниві пшеницю, — говорить далі хлопець. — І вирости з неї високі дуби, аж до хмар сягають. Покосили ми ті дуби, а жолуді склали в копиці. Накупив няньо багато свиней, більше, як у пресвітлого царя.

— А за що він міг купити більше свиней, як у мене? — заперечив цар.

Та хлопець не розгубився:

— Не знаєш ти, царю, як бідняк уміє газдувати. Він годує воші і потім їх панам продає за великі гроші. Так і ми робили.

— Може бути, — видавив із себе цар. — Але до свиней і свинарів треба.

— Правду кажете, — говорить Іван. — Не могли ми самі доглянути свиней і найняли вашого батька за свинаря.

Як закричить цар:

— Брешеш! Мій батько був з царської сім'ї.

Та й замовк. Зганьбився, що простак його перебрехав. Не хотілося цареві віддавати дочку за Івана. Та не міг він відмовитися від свого слова і наказав весілля гуляти.

Став Іван царем у тій державі. І тепер царює, коли не вмер.

ЯК КАРМЕЛЮК ПАНА СПОВІДАВ

Був собі один пан, на вигляд смирний-пресмирний, тихий-претихий, ласкавий-преласкавий. Все чинив облесно, та з зітханням, та з поклоном, але люди боялись його гірш вогню, гірш чуми і мору лютого.

Бо як тільки не вийде який сердега на роботу вчасно, то так і знай, що пришле економа, і той забере у нього чвертку майна.

А не вийде сердега другий раз, то вже половину, а як хто непослух вчинить, — то всю хатню утвар забере.

А бити, лаяти — боронь Боже!.. Та скільки-то горя з ним люди пізнали, скільки сліз кривавих пролилось, скільки сиріт безталанних лишилось...

І от поїхав той пан раз до церкви. Висповідався та й їде цугом назад, але в лісі чує — кричить щось іззаду.

Оглядається — аж то дяк церковний біжить за ним та й кричить зачекати.

Стримав пан коні, а дяк і каже йому, що так і так, ваша вельможність, забули отець-батюшка, які гріхи ви йому сповідали, то й послали мене навздогін, щоб ви сказали ще раз, бо їм треба відмолювати ваші гріхи.

Ну, пан і каже знов:

— Сповідався, щоб простив мені Бог гріхи мої тяжкі, що я якось у святу п'ятницю масне в рота взяв, ще якось, нехотячи, кицечці моїй хвоста притис та ще фурману якось лайливе слово сказав.

— Ага, — каже дяк, — і то все, ваша вельможність?

— Все, — каже пан.

— Ага, — каже дяк, — то ви, ваша вельможність, забули ще один маленький грішок — то ваше багатство, що ви його із сліз сирітських збудували.

Та й — раз із себе дяківську одежу, а пан як завидить, що це Кармелюк, та як наробить гвалту, а Кармелюк тоді — раз, бере одну тополину та й пригинає, бо сильний був, пригнув її, та тоді мотузок панові на шию — р-раз, та й каже:

— Ну, піднімайтесь, ваша вельможність, там уже й решту гріхів здасте. — Та й пустив тополю догори. І тільки вітер свиснув!

ЯК МИКОЛА БУВ КОРОВОЮ

Жив собі один бідняк, якого звали Миколою. Мав він лише стару хатчину, а в тій хатчині повно дітей.

Одного разу пішов Микола з жінкою в ліс: він — по дрова, жінка — по гриби. Коли дивляться — багач, у котрого Микола мало не задарма цілий рік служив, веде з ярмарку корову.

Жінка Миколи зашепотіла:

— Коли б нам таку корову! Було б дітям молоко!

— Цить, жоно, — відповідає Микола. — Багач мені винен, то й корова буде наша.

Залишив він жінку в кущах, а сам пішов на дорогу. Тихцем підійшов до корови, зняв з рогів мотузку, засилив собі на шию. Корова — в ліс пастися, а Микола йде за багачем. Зраділа жінка, бо зрозуміла хитрість чоловіка і повела корову додому.

А багач ішов і не оглядався. Не знати, як довго ішов би він так, та зустрів знайомого купця.

— Гей, сусіде, — крикнув той ще здалеку, — що ти дав за цього вола?

Багач і тепер не оглянувся, лише сердито буркнув:

— Коли ти й досі не відрізниш вола від корови, то хоч помовчи.

— Та яка то корова, то віл, — реготався стрічний купець. — Як не віриш, то сам подивися.

Багач озирнувся і за голову схопився:

— Чорт таке видів?! Купив добру корову, а таке сталося.

Купець посміявся та й пішов собі, а багач став серед дороги і не знає, що робити.

— Звідки ти тут узявся? — питає він Миколу.

— Я й сам не знаю, — відповідає той. — Не пам'ятаю, щоб ти купив мене коровою.

Багач не може отямитися.

— Як ти став коровою?

— Не знаю, — каже Микола, — але здогадуюсь, що прокляла мене одна вдова. Колись я був багатим та скупим. Служила вдова в мене мало не задарма рік. Я скупився заплатити їй зароблене, і за те вона мені залаяла: «Миколо, бодай ти став коровою і був

нею доти, доки не виплатиш мені зароблене молоком».

Багач вислухав і вилаявся:

— Послав тебе чорт на мою голову і гроші забрав. Иди собі та не роби сміху з мене.

— Що ти кажеш? — видивився на нього Микола. — Це тобі не обійдеться так легко. Хто чув таке, щоб невинному чоловікові мотузку на шию засилати? Мусиш на суді відповідати.

Бачить багатий — біда буде. Заплатив Миколі гроші, щоб той згодився мовчати.

Прийшов Микола додому з повними кишенями, а жінка вже встигла корову подоїти і молока дітям наливає.

Через якийсь час корова отелилася, і вигодував Микола другу. Стару вирішив продати.

Ідуть вони з жінкою на торг і корову ведуть. Тільки прийшли, а їх обступили з усіх боків купці, бо кращої корови, як у них, у той день не траплялося. Жінка торгується, а Микола роздивляється довкола. Коли бачить — іде оглядати корову її колишній хазяїн. Сказав про це Микола жінці і тихенько вбік. А багач оглянув коров і зашепотів їй на вухо:

— Що, Миколо, знову тебе продають? Так тобі й треба. Та я не такий дурний, щоб тебе купити, — і пішов собі геть.

А Микола з жінкою продали корову і повернулися додому, раді, що насміялися з багача.

ЯК МУЖИК ПАНА ДУРИВ

Іде чоловік з сокирою, а бариня сидить під вікном.

— Чим ти, — пита, — мужик, займаєшся?

— То де діжку, — каже, — наб'ю, де дров нарубаю.

— Наймись до мене.

— Та й найміть.

— Ось набий мені цю бочку, — каже і дає йому уперед гроші.

Він узяв ту бочку порубав, у круг на дрова склав та й пішов собі.

Приїздить пан, побачив ту бочку.

— Що це, — пита, — таке?

— Та це, душенько, мужик надув.

— От я запряжу трійку коней, так я його дожену.

Побіг скоро і догнав. А мужик побачив його та й став у гречці під дубом, наче трима того дуба. Пан і питає його, що «ти не бачив, не йшов тут мужик з сокирою?».

— Ні, — каже, — бачив.

— А що, я його дожену?

— Ні, ви, пане, не доженете. Якби я, то я б вашими кіньми догнав.

— Так бери коні, дожени.

— Давайте сто карбованців та постійте, оцього дуба потримайте.

От пан став під дуба, аж пнеться та держить його, а того чоловіка і слуху нема. «Обманув, сякий-такий! Постій же, я тобі гречку витолочу, скину дуба».

Одскочив з-під дуба: «От-от упаде!» А дуб і не зрухнеться. «А надув! Вернись, ще візьму трійку коней, я його дожену». Наздоганя того чоловіка вже на другій трійці.

— Чи не бачив ти, — пита, — тут такого-то чоловіка?

— Ні, — каже, — бачив.

— Що ж, я його дожену?

— Ні, ви не доженете, а якби я вашими кіньми, то б наздогнав.

— Так бери та дожени.

— Ніколи, пане, треба солов'я стерегти.

А він як ото забачив пана, накрив камінь шапкою та й стоїть.

— На тобі сто карбованців, біжи дожени його, а я твого солов'я постережу.

Узяв той і коні, і гроші, тільки його і бачили. А пан ждав, ждав, ждав та: «Надув і цей! От я йому дам». Як учеше кулаком по шапці... Тъху! Вернувсь, ще одного коня взяв, знов наздоганяє його, а він у дупло вліз та й виглядає відтіля.

— Чи ти не бачив, — питає, — тут такого-то чоловіка?

— Бачив, — каже.

— Що ж, я його дожену?

— Ні, пане, не наздоженете. Якби я вашим конем, я б догнав, та треба ось у дуплі сидіти.

— Дожени, — каже, — я тобі заплачу і у дуплі за тебе посиджу.

Поліз пан у дупло, а чоловік на коня та й подавсь. А пан сидів, сидів у дуплі та там і пропав.

ЯК ПАН ГАВКАВ НА СТАРОГО ПНЯ

Був у селі пан. Одного разу він сказав бідному селянинові:

— Ти чоловік розумний. Я це здалеку чую.

— У нашому краї всі мужики розумні.

— А пани?

— На таке показує, що кожний пан ударений з-за рогу мішком по голові, — відповів селянин.

Пан подумав і знову спитав:

— А я розумний?

— Хто вас знає, пане! Треба придивитися й прислухатися. Аж потому можна би сказати, що ви за один.

— Ну що ж, тоді сідаймо на віз і помандруємо по світу. А ти придивляйся...

— Най буде, — мовив селянин.

Сіли вони на віз і рушили в дорогу. Де тільки не бували!

А якось під ніч заїхали в ліс. Темно, хоч око ви-коли! Селянин швиденько назбирав ломаччя, розпа-лив вогонь. Сіли і вечеряють. А коли повечеряли, бідняк раптом схопився на ноги і — шульк у солому, що була на возі. Тільки ноги стирчали. Пан підійшов до нього й питає:

— Що сталося, чоловіче?

— Тс-с-с... Онде ведмідь, ховайтеся.

Панисько оглянувся та й собі — в солому: здало-ся, що він бачить ведмедя в кущах.

А селянин каже:

— Ой, якби в нас був хоч один пес!

— А то чому? — спитав пан.

— Ведмеді бояться собачого гавкання. Чому ви, пане, не взяли із собою пса? Можете загинути ні за що у ведмедячих лапах.

Пан ледве сопів. А потім порадив:

— Ти, чоловіче, сам загавкай.

— Я не можу, пане. У мене голосу нема. Треба тоненького, такого, як у вас.

Пан трохи подумав і спробував:

— Гав-гав-гав! Гав-гав-гав!

— От добре. Як будете, паночку, отак гавкати до самого ранку, то ведмідь і близько не підсту-пить.

— Гав-гав-гав! Гав-гав-гав! — не вгавав панисько.

Селянин заснув, а панисько так захрип, що вже шавкотів. Коли зійшло сонечко, бідняк прокинувся й питає:

— Чого це ви шавкаєте?

— Та я захрип, бо на ведмедя гавкав.

— На котрого?

— Та на того, що в корчах.

— Ходім та й подивимося на нашого ведмедя...

Зайшли у кущі, а там — старий пнісько. Пан обі-йшов пня і спересердя плюнув.

— Ну, що маю казати про вас? — посміхнувся селянин.

Панисько ударив коней батогом, і за його возом тільки закурилося.

А бідняк реготав.

ЯК ПАН ПО-НІМЕЦЬКОМУ БАЛАКАВ

Одна вдова, проста жінка, та оддала дочку за поганенького панка. От раз той зять і поїхав до тещі в гості. Та й каже він своєму наймитові:

— Я балакатиму до тещі по-ненашому. А як вона спитає в тебе, чого я так балакаю, так ти скажи, що я вже забув по-своєму балакати, а тільки по-німецькому вмю. А як я що скажу по-німецькому, так ти їй по-нашому переказуй.

Той каже:

— Добре!

От приїхали. Теща така рада, що зять приїхав, вітається до його, а він:

— Вухри-мохри! Вухри-мохри!

Так вона злякалася та й питає парубка:

— Що це панові таке сталося, що речі йому одібрало?

А парубок каже:

— Та то він уже забув по-своєму балакати, а навчився по-німецькому.

От теща почала про дочку розпитувати та про онуків, він усе:

— Вухри-мохри! Вухри-мохри!

Та їй аж страшно його стало. От тоді питає вона в зятя:

— Може, вже обідати будете?

А він:

— Вухри-мохри! Вухри-мохри!

А наймит каже:

— То він каже, що не хоче обідати.

Пан сердиться, що наймит так каже, та аж кричить: вухри-мохри, бо їсти здорово хоче. А наймит: — Ідїть, — каже, — паніматко, од його, а то бачите, аж сердиться, що ви з обїдом докучаєте.

Теща з наймитом пообїдали, а пан зостався, не ївши. От увечерї знов теща питає зятя:

— Може, вже вечерятимем?

А він:

— Вухри-мохри! Вухри-мохри!

Наймит каже:

— Не хоче вечеряти, каже, щоб дали тільки шматок хліба та кружку води.

Так теща дала йому шматок хліба та кружку води, а сама повечеряла з наймитом. Зять уже так сердиться на наймита, а таки не хоче по-своєму балакати.

От уранці лагодиться вже він їхати.

Теща й того й сього несе на віз дочці та онукам на гостинець. А він радий, що такого багато, та:

— Вухри-мохри! Вухри-мохри!

А наймит:

— Не несїть нічого! Пан не хоче брати, каже, щоб забирали геть.

Так теща й позабирала усе назад.

От, як виїхали за слободу, пан як узяв наймита лаяти і каже:

— Я через тебе голодний сидів і додому нічого не везу. Коли так, чого ж я сюди й приїздив?

А наймит каже:

— А хїба ж я знаю по-німецькому? Я ж думав, що я як слід переказую.

ЯК СВЯТІ СМЕТАНУ ЇЛИ

В одного пана був наймит Іван. Попи, як звичайно, наймитів годували погано. Хліб давали завжди черствий.

Якось увечері один багатий привіз дитину хрестити. Тут Іван подивився, де служанка хліб поклала, що привіз цей багатий, хлібину забрав, у свою конурку заніс та й думає:

«Що я за дурний — тільки один хліб їм? Стій! Подамся за сметаною в підвал».

Прислуга замріялась у хаті, Іван за хлібину і спускається у підвал. Сів біля сметани і їсть. Але в темряві накапав на землю сметаною. На ранок матушка одкриває підвал і бачить, що хтось сметану поїв. Матушка і починає попу жалітись:

— У нас Іван шкодить.

Піп зазиває Івана і каже:

— Іване, що ж ти починаєш шкодити?

Іван і каже:

— Я ніколи, батюшко, не шкодив, а тепер чого б я став шкодити.

Піп і каже:

— Ну що ж там — святі були?

— А хтозна, — каже Іван, — може, й святі.

На другий день Іван теж так зробив. Тільки взяв перед тим церковний ключ і макітру сметани та й пішов до церкви. Приходить до церкви, відкриває і починає губи святим у церкві сметаною мазати. По-намазував усім по одному разу, а Миколаєві-угоднику, так як він старший за всіх, намазав і бороду. Закрив церкву і пішов.

На ранок матушка спустилась у підвал, а там макітри зовсім немає. Вона до попа:

— Іван знов краде, заніс навіть макітру.

Закликає піп Івана:

— Іване, це ти наробив?

Іван каже:

— Ні.

Піп знову:

— Чого ні, що ж там, хіба святі були?

Іван каже:

— Авжеж, святі.

А попові треба було до утрені йти. Сторож, як звичайно, задзвонив. Піп заходить у церкву, глядь — усі святі в сметані.

Закриває піп церкву і каже сторожеві:

— Не дзвони, тут не в тім діло.

Прибігає додому і каже матушці:

— Погані справи: святі сметану поїли.

І от піп з матушкою й Іваном ідуть до церкви. Матушка говорить:

— Стій, Іване! Бери батіг.

Іван бере, доходять вони до церкви, одкриває піп церкву. Зайшли. Матушка й каже:

— Бий усіх святих по одному разу, а Миколая-угодника двічі. Це він направив їх.

Іван шмагає всіх святих по разу, а Миколаю-угоднику три рази одписав.

Пішли додому.

На другу ніч Іван узяв ключ од церкви, обережно одкрив її, усіх святих познімав і поховав на горище. Піп на ранок прокидається (якраз був празник), заходить у церкву — ні одного святого немає. Піп злякався: «Що таке? Святі втекли з церкви».

Прибігає додому і кричить:

— Іване, ти не бачив?

— Що? — каже Іван.

— Та святі пішли з церкви.

— Бачив, — каже Іван. — Вони зайшли в двір, хотіли вас бачить, але ви спите, то й не стали будить, обідились та й пішли.

Піп зразу вискакує на вулицю, аж іде жінка по воду.

— Слухай, ти не бачила?

— Бачила! Ось вони за гірку пішли, — говорить жінка.

А за гору йшли селяни ділити землю, так що жінка не знала, про кого піп питає. Піп ускакує в двір і кричить:

— Іване, сідай верхи, скоріш доганяй святих; що хочуть, дам, аби вернулись!

Іван сідає на коня і їде на бугор. Заїхав Іван на бугор, бачить, там зібрались селяни, щоб ділити землю. Посидів Іван з ними, покурив і їде назад.

— Ну що? — питає піп.

— Та вони, батюшко, обіжаються. Сказали так: «Не будем вертатися, поки піп не заплатить за кожного по три карбованці, а за Миколая-угодника шість карбованців, та ще й четверть горілки і макітру вареників із сметаною». Сказали, що прийдуть, тільки вночі, щоб ніхто не бачив, а то буде совісно.

Піп і каже:

— Гаразд! Поганяй скоріш і скажи, що все буде зроблено, тільки хай вертаються.

Іван поїхав за бугор, поговорив з селянами, вернувся й каже:

— Сказали: вернемося, тільки вночі. Хай готує горілку і закуску серед двору.

Піп усе наготував. Приготував і гроші, дожидається. Матушка поставила макітру вареників. Ждуть... Уже північ, а святих нема й нема. Піп і говорить:

— Іване, я піду засну, а ти мене тоді збудиш, як прийдуть.

І піп захропів.

Іван із сторожем повечеряли варениками із сметаною, забрали святих з горища, пообмивали і порозвішували їх знову в церкві, а самі лягли відпочити.

Піп прокинувся, схопився:

«Що таке, Іван мене не будить?»

Дивиться, що Іван спить, а вареники з'їдені, і будить Івана:

— Іване, Іване, вставай!

Іван прокидається. Піп питає:

— Де ж святі?

— Еге, вони вже були тут, попили, поїли і мене почакували та пішли в церкву.

— А чого ж ти мене не збудив?

— Я хотів будити, а Миколай-угодник і каже: «Не буди батюшку, тільки кріпко заснув — буде обіжати».

ЯК СЕЛЯНИН ПОПА ПРОВЧИВ

Було се за старих часів.

Везе раз один дядько попа кудись, а кобильчина у того дядька худа-худюча, нещасна, тільки кістки та шкура — сказано, бідняк. Ну, а піп гладкий, товстий, так пудів вісім — одним словом, піп, як і всі попи, що на людських хлібах вигодовувались.

Ну, їдуть, але треба під'їжджати на велику гору, а тут ще грязько після дощу, важко кобильчині під гору вилізти. Дядько зліз з воза, ну, а піп, сказано, як піп — ледачий, не хоче злізти під гору.

Сидить так восьмипудова туша в рясі, а коняка з усіх сил моцюється, аж стогне, бідолашна, і ніяк на ту гору не видряпається з возом...

Аж їде навпроти другий селянин — молодий та кріпкий. Зразу догадався, в чому тут справа. Зупинивсь, зняв люшню та до того дядька, що попа везе:

— А, сякий-такий, попався мені тепер?! А пам'ятаєш, як я віз попа, а ти мого попа почав люшнею бити? Тепер же я тобі віддячу тим же!..

Та з тими словами до попа, що розлігся на возі, та люшнею попа, та люшнею по спині, та по товстому животі, та ще й приговорює:

— А то знай, як мого попа бити, а то знай, як мого попа бити!

А піп бачить, що непереливки, так як завие з болю, та з воза, та драла пішечки під гору — в одну мить на гору вибіг.

А як дядько вже виїхав на гору, то піп і каже йому:
— Бачиш, Степане, який ти дурний. І нащо було тобі того попа зачіпати? А тепер тобі добре, як твого попа б'ють?

А дядько тільки усміхнувся.

ЯК СОЛДАТ ІЗ ЗУБА БОРОНИ ЮШКУ ВАРИВ

Один солдат та стояв на постої у дуже скупі баби. Трудненько доводилося солдатикові добувати собі кожен окраєць хліба, а що вже про варену страву, то він і забув, яка вона на смак. Занудився він зовсім на тих бабиних сухарях з водою і почав крутити головою, що б таке вигадати, щоб і себе вдовольнити, і баби не прогнівити? Солдатики хитрі на всякі видумки, бо голод — не тітка. Знайшов він старого заіржавленого зуба від колишньої борони, приніс до хати та почав стругати та мити, щоб баба бачила, та все з примовою: «Оце буде юшка, так юшка! І курятини не треба! Дозвольте, бабко, горня і води!»

Баба, зацікавлена, дала горня і, наливши зуб від борони водою, приставила до жару.

Кипить, аж весело дивитись! А солдат все пробує та хвалить:

— От буде юшка, так юшка! Дозвольте, бабко, дрібок солі!

Дала баба дрібок солі. Згодом солдат просить ще й пшона трохи.

Дала баба пшона, бо то ж цікава штука, яка то юшка вийде з боронячого зуба!

Згодом просить солдат кілька картоплинок... і цибулю.

Дала баба і те.

— От коли б, бабусенько, ще й сала шматочок!

Дала баба і сала, бо то ж дуже цікава і нечувана штука — юшка з боронячого зуба!

А коли вже зуб добре уварився, що вже пшоно і цибуля розкипіли, то солдатик вийняв його з горнятка і, сказавши, що він ще не на один раз згодиться, поклав обережно на полицю. А юшка була нічого собі і така на смак, неначе й не із зуба від борони варена!

ЯК СОЛДАТ ЦАРЯ ОБДУРИВ

Це було тоді, коли в солдатах служили по 25 років. Один солдат прослужив 25 років в армії, і не довелося йому побачити царя. І він рішив, що б там не було, побачити царя і пішов прямо до царського палацу. Вартові, що стояли там, не пропускають його, але він свариться і все ж намагається пройти до царя.

В цей час цар гуляв у вільному одязі по дворі, і побачивши, що якийсь солдат з вартовим сперечається, наказав:

— Пустіть його в двір! — Потім запитав солдата: — Чого ти хочеш?

— Нічого я не хочу, — відповів солдат. — Лише побачити царя.

Цар сказав, що зараз вийде, і пішов переодягатись у царську одежу, а коли вийшов, запитав солдата:

— Чого ти хочеш, служивий?

Солдат йому відповів:

— Служив я двадцять п'ять років і не бачив вас.

— Так, — промовив цар, — то чим би я тебе нагородив? Може, тобі щось подарувати за твою службу?..

— Ні! Нічого не хочу. Якщо царська ласка, подаруйте мені стару кульбаку від сідла.

— Що ж ти з нею робити будеш? — здивувався цар. — Краще я тобі дам нове сідло.

— Ні, нічого не хочу, дайте лише мені стару кульбаку, — прохає солдат.

Цар засміявся і сказав своєму слугі:

— Біжи, знайди де-небудь і видай цьому служивому стару кульбаку.

— Коли ви вже даруєте мені цю кульбаку, то дайте мені і документ такий, що це саме ви мені її подарували.

Цар швидко написав, що дійсно стара кульбака подарована ним цьому служивому, геть печатку царську поставив.

Подякував солдат цареві і пішов. А як вийшов у поле, закинув стару кульбаку у бур'ян, а документ заховав глибше в кишеню і пішов у той край, де був великий маєток одного графа під назвою Стара Кульбака.

З цим царським документом солдат вигнав графа з маєтку і зостався там жити.

Небагато часу пройшло, як граф писав цареві:

«Ваше великое превосходительство! Что я вам сделал, чем провинился перед вами? Я остался без хозяйства, а вы им наградили солдата».

Цар зрозумів, що солдат його обдурив, що видав документ не на стару кульбаку від сідла, а на маєток графа під такою назвою.

Довго думав цар і вирішив таке: зібрати великий бал, запросити на нього своїх гостей і цього хитрого солдата, і тут відібрати в нього документ, і повернути маєток графові.

Встановили порядок проведення балу такий: хто п'є до кого чарку, той мусить ударити ложкою його, а коли кому прийдеться пити і бити царя по лобі, той мусив уже прощатися з своїми маєтками.

Слуги розсадили за столом так, щоб солдатіві прийшлося пити до царя, і це значило — позбутися своїх маєтків. Солдат пустився на хитрощі. Став розповідати всім присутнім одну пригоду, яка нібито була в його житті:

— Одного разу я їхав з батьком до млина, але на дорозі мені трапилась калюжа, через яку не можна

ніяк переїхати, а коли переїжджати, то треба позбутися коней. Коли об'їхати цю калюжу, то треба набавити дороги в два рази більше. Ну, що мені було краще зробити? Чи їхати через калюжу і занапастити коні, чи об'їхати калюжу в два рази далше? — запитав солдат.

Всі відповіли, що краще об'їхати, хоч і далше, ніж позбутися коней.

Цар також погодився, що краще об'їхати далше...

— Ну, то коли краще об'їхати калюжу, то й тут мені краще обминути царя і пити до другого. — І він, проминувши царя, вдарив по лобі другого і випив до нього.

Так солдат обдурив царя і панів.

ЯК СОЛОВЕЙКО ЧОЛОВІКА РОЗУМУ НАВЧИВ

Один чоловік піймав соловейка і хотів його з'їсти. Але пташок каже до нього:

— Ні, ти мною не наїсися, чоловіче; краще пусти мене, і я тебе навчу трьох речей, які тобі у великій пригоді стануть.

Той чоловік втішився і пообіцяв відпустити, якщо той добре скаже.

І каже соловейко:

— Ніде того не їж, що не годиться. Ніде того не шкодуй, чого вже не можна повернути. Ніколи річам неподобним не вір.

Почувши це, чоловік пустив соловейка.

А соловейко хотів довідатись, чи навчився той чоловік його ради. Полетів угору і каже до нього:

— О-о-о! Зле зробив, що мене пустив! Якби ти знав, який я скарб у собі маю, ніколи не пустив би мене! Бо в мене є дорога і велика перлина; якби ти її дістав, зараз би багатцем зробився.

Почувши те, чоловік дуже засмутився, підскочив угору до соловейка і просив, щоб він повернувся до нього.

Тоді соловейко каже:

— Тепер я пізнав, що ти дурний чоловік. Все, що я тебе вчив, пішло марно. І шкодуєш за тим, що вже не може повернутись. Неподібній речі ти повірив! Дивися, який я маленький. Де ж у мені може вміститися велика перлина?!

Та й полетів собі.

ЯК СТЕЦЬКО З ПАНОМ РОЗМОВЛЯВ

Жив колись один пан, та такий лютий, що біда: ніхто не міг йому догодити, всі його боялися, як чорта. Бувало, прийде до нього хтось що-небудь просити, а він як гаркне: «Що скажеш?» — то той з переляку й своє прохання забуде.

— Нічого, паночку, усе гаразд, — відказує бідолаха трясучись.

— А після гаразд що?

— Не відаю, паночку...

— На стайню його, лайдака! — сичить пан. — Усипати йому різок, щоб більше сюди не ходив!

Інакше той пан і не вмів з людьми розмовляти. І люди боялися з ним говорити, бо щось скажеш не так, не по шерсті, — до смерті засіче.

Якось грав пан у карти і виграв у сусіднього пана маєток. Було це весною. Зібрався пан оглядати свій новий маєток. Як поїхав, то й лишився там на все літо: дуже ж йому сподобався новий маєток. Правду-бо кажуть, що нове сито на кілочку висить, а старе під лавою лежить.

Тим часом у старому маєтку скоїлося велике лихо: «Як же, — думає економ, — сказати панові про це?»

Сам їхати до нього боїться. Надумав він послати когонебудь із челяді. Та нема охочих. Кому кортить дістати зайвих різок?

А жив там один чоловік. На вигляд так собі — недотепа, зате на язик гострий: за словом у кишеню не полізе. На ім'я він був Степан, але всі звали його просто Стецько. Малий, бач, він був на зріст і щуплий.

Прочув Стецько, що економ шукає посланця до пана, прийшов до нього й каже:

— Пошліть мене — я умію з паном говорити.

Радий економ, мало не цілує Стецька. Дав йому хліба, сала, цілу жменю мідяків і вирядив у дорогу.

Йде Стецько, мідяками побрязкує, жодної корчми не минає.

Довго йшов він чи недовго, приходить нарешті до нового маєтку. Хотів Стецько просто до панського будинку йти, та лакей спинив:

— Ти чого тут, волоцюго, вештаєшся!

І нацькував на нього собак.

Стецько вийняв з торбини шматок хліба, кинув собакам. Вони й перестали гавкати. Тоді Стецько знов підійшов до ганку.

— Що тобі треба? — кричить лакей. — Тут сам пан живе!

Стецько вклонився лакеєві й каже:

— А мій паночку, а мій дорогенький, оце ж мені й треба цього сам-пана. Я прийшов до нього з старого маєтку.

Лакей пом'якшав.

— Гаразд, — каже, — я скажу панові про тебе. Але скажи ж ти мені, звідки ти відаєш, що і я — пан.

— Гм, — хитро кашлянув Стецько, — бачу: ти пан не пан, а так собі підпанок, бо в тебе лоб низький, ніс слизький, от і видно, що лизав панські миски.

Розгнівався лакей, схопив Стецька за комір та ну штурхати. Побачив це пан із вікна і гукнув лакея до себе.

— Що там за хлоп? — питає пан лакея.

— Та волоцюга якийсь із старого панського маєтку, — відказав лакей і низько вклонився панові.

Пан згадав, що давно не був у старому маєтку.

— Поклич його сюди, — звелів він лакеєві.

Побіг лакей кликати Стецька, а той вийняв капшук, набив люльку тютюном і заходився вогонь кресати. Викресав вогню, запалив люльку. Курить та попольовує на чистий панський ганок.

— Йди в покої, тебе пан кличе! — кричить йому лакей.

— Не тряся пана трясе, — відказує Стецько і покурює собі люльку.

— Та мерщій же ти! — сердиться лакей. — Пан тебе різками засіче...

— Не засіче! Ось докурю люльку, тоді й піду.

Чекав, чекав пан Стецька, не дочекався. Кличе знову лакея:

— Чому хлоп не йде?

— Люльку, пане, курить.

Пан розгнівався:

— Жени його сюди.

Стецько докурив люльку, вибив із неї попіл, сховав за пазуху і лише тоді поволеньки посунув до панських покоїв. Лакей біжить попереду, відчиняє Стецькові двері, мов панові.

Увійшов Стецько до пана та й закашлявся після міцного тютюну. Кашляє, а пан жде, тільки сердито очима зиркає. Відкашлявся якось Стецько і каже:

— Добридень, паночку.

— Що скажеш? — супиться пан.

— Усе гаразд, паночку.

— А після гаразд що?

— Та ось, паночку, прислав мене економ: панський ніжик зломився.

— Який ніжик?

— Та, мабуть, той, яким панові пера застругували.

— Як же його зломили?

— Кажуть же, пане, що без начиння і постола не сплетеш. А всяке начиння в роботі псується. Отак і панський ніжик. Хотіли панові на чоботи здерти з гончака шкуру, взяли ножика. Але на панському гончакові дуже міцна шкура була. Ну, ніжик і зломився.

— Якого гончака? Що ти мелеш, лайдаку? — закричав гнівно пан і хотів уже наказати челяді, щоб забрали Стецька на стайню і всипали різок. Але Стецько веде далі:

— Панський гончак — це той самий, може, пан пам'ятає, що вскочив був у криницю, а Микиту посилали витягати, і він утопився там. Еге ж, той самий гончак, що пан любив його брати на лови. Здається, коли не помиляюсь, пан віддав за того гончака сусідньому панові трьох мужиків...

— Що ж, мій кращий гончак здох?

— Здох, пане.

— А чого ж він здох?!

— Конини об'ївся, то зразу й ноги витяг.

— Якої конини?

— Та з жеребця.

— Якого жеребця?

— Панського буланого жеребця, з лисинкою.

— Що ж, і він здох?

— Здох, пане. А шкода, добрячий жеребець був.

— О, я нещасливий!

— Е, пане, чого дуже хвилюватись? Уже ж відомо, коли лошатко родиться з лисинкою, то воно або здохне, або його вовк із'їсть.

— А чого ж здох жеребець?

— Підірвався, мабуть.

— Що ж на ньому возили? Швидко їздили, чи що?

— Та ні, пане, на ньому не їздили, він завше на стайні стояв.

— То чому ж?

— Воду, пане, возили.

— Але ж нащо була та вода?

— Люди ж кажуть, паночку, що як топишся, то й за бритву схопишся. Як загорівся свинарник, то економ наказав і на жеребцеві воду возити.

— Що ж, і свинарник згорів?

— Згорів, пане.

— Як же він зайнявся?

— Бачиш, пане, він стояв близько обори, то від неї і зайнявся.

— То і обора згоріла?

— Згоріла, пане, як свічка.

— Чого ж вона зайнялася?

— Оцього, паночку, добре не відаю: чи від хліва, чи, мо, від покоїв.

— О, то й покої згоріли?

— Згоріли, пане, дотла, от мовби хто язиком злизав.

— І весь двір згорів?

— Увесь, пане: чисто, гладко, хоч ріпу сій.

Схопився пан за голову та божжає.

— Але чого ж загорілися покої? — знов питає пан

Стецька.

— Од свічок, пане.

— Для чого ж палили свічки?

— Ну як же, пане, звісно, завше свічки палять, як хто помере.

— Хто ж там помер?

— Вічний супокій, щоб їй на тім світі легко гикнулося, — пані померла.

— Що, що ти кажеш?.. Пані померла?!

Почувши такі новини, пан звалився з крісла, а Стецько закурив люльку та й подався собі додому.

ЯК ЧОЛОВІК УЧИВ ЛІНИВУ ЖІНКУ

Була собі у одних людей дочка. Та дуже лінива, ні до якої роботи не візьметься, все гуля або на печі спить. Та ще й мати у неї була така, що завжди підтакувала їй усе.

— Гуляй, — каже, — доню, у молодості, а на старість уже роби сама на себе. Горе тебе всьому навчить.

Ну, оце жила собі дівчина та й стала уже дівкою, треба уже і заміж віддатись, коли ж її не хоче ніхто брати, бо дуже ледача.

От знайшовсь-таки парубок, що послав до неї сватів. Батько й мати, звісно, зраділи, тільки мати й каже:

— А що, сину, чи ти її не будеш бити?

— Ні, мамо, не буду. Я вже знаю, що з нею робити.

Ну, оце вони посватались, повінчались, забрали скриню і поїхали до молодого.

Жили вони після весілля так, як усі, а тут наступила косовиця, а молодий каже всім своїм домашнім, так щоб і жінка чула:

— Ну, слухайте всі: хто скільки зробить сьогодні, той стільки і їсти буде, а хто нічого не зробить, той нічого їсти не буде! — і пішли усі в степ, а Олена залишилась з старою матір'ю молодого.

Подумала вона собі та й каже:

— Ні, це, мабуть, мій чоловік пожартував. Мій батько теж казав, що їсти не дасть, як не буду робить, однак ж давав!

Подумала оце вона собі так та й лягла собі спати на пічку і проспала до обіду, а тут уже й приходять з поля обідати, бо поле недалеко було.

Чоловік і почав питати всіх: хто скільки наробив. От один каже: я косив, другий каже: я снопи в'язав, третій каже: а я возив хліб на тік.

— А ти, жінко, що робила?

— Я... я нічого!

— Ну, то й їсти будеш нічого!

Зітхнула тут Олена, а у животі наче хто возом їде.

На другий день чоловік знову наказує своїм, а Олена й рада була б уже взятися за роботу, коли ж це їй первина. Ото взяла вона відра й принесла води, та так утомилася, що й прилягла та до обіду й пролежала.

Приходять з степу, а чоловік знову почав питати, хто що робив. Той каже — те, другий — те.

— А ти, Олено, що робила?

— Я сьогодні води принесла на обід!

— Ну, то на ж тобі кухлик води, а обідать не дам.

На третій день, як пішли усі на роботу, заходилась Олена помагати бабці, бо вже дуже їсти захотілося: наносила дров, принесла води, замела у хаті, піч затопила, тісто замісила...

Тільки що обід поспів, аж глядь — уже й з роботи їдуть; їй аж сумно стало, що так час швидко пробіг.

На цей раз уже й Олена пообідала й вечерять налагодила.

Так вона проробила до неділі.

Приходить її батько у неділю, щоб одвідать свою дочку, як їй живеться у зятя: прийшов — і не надивиться на свою дочку: і піч сама затопить, і обід налагодить, у хаті позамітає... Він аж руки розставив та й питає:

— Як це тебе чоловік твій до роботи привчив?

Вона мовчить. Аж тут з церкви йдуть. Олена вибігла швидше з хати, принесла сиру шкіру, дала своєму батькові та й каже:

— Нате, тату, мніть хоч цю шкіру, бо тут такі люди: як хто нічого не робить, то тому й їсти не дають.

Подивувався старий, взяв шкіру та й заходився її м'ять.

Приходить молодий хазяїн, глянув на старого, по-
здоровкався та й питає його:

— Що це ви робите?

— Шкіру мну, бо мені дочка казала, що у вас тому
їсти не дають, хто нічого не робить.

Зареготав той чоловік і каже:

— Киньте, батьку, цю шкіру, це я свою жінку при-
вчав до роботи не молотом, а голодом.

Засміявся тут старий, обняв свого зятя. А молоді
почали з того часу жить-поживать та й добра нажи-
вать.

ЗМІСТ

Аби гроші — гріха не буде	3
Баба і гладущик молока	5
Батько й три сини	6
Батько та син	10
Біда	11
Бідний гуцул і старий опришок	13
Бідний Іван і попада	16
Брехня	19
Вівчар Василько і золоті гори	20
Вівчар, пан, його внук та бичок	24
Голий парубок	27
Гостина	30
Гуцул, чорнокнижник і цісар	32
Два брати	36
Дванадцять апостолів	52
Двом допомгло	54
Дивакуватий Панас	55
Дідова дочка й бабина дочка	61
Дідові поради	69
Дотепний жарт	72
Дурень та чарівна сопілка	74
Дурний Тимко	78
Дурному ні в людях, ні дома	81
Життя і Смерть	87
Жінка і курочка	89
Жінка й силач	89
За потрійну плату	92
Закопане золото	93
Заморське яйце	95
Заяче сало	97
Золота пшениця	98
Казка без правди	100

Казка про двох шахраїв	103
Казка про Климку	105
Казка про липку і зажерливу бабу	109
Казка про одного чоловіка, який давав на Божеє вола, щоб Бог дав йому сторицею	111
Казка про попівське залицання	118
Казка про чемного кушніра	120
Казка про чоловіка та Данила-бурмила	122
Калиточка	124
Ківш лиха	127
Кмітливий Мартин	129
Коваль попом	131
Козаки і Смерть	132
Ледащиця	134
«Милосердна» пані	137
Мудра баба	139
Мудра дівчина	140
Названий батько	145
Наймит, кухар і пан	148
Наполеглива жінка	150
Не завжди по правді і в суді судять	154
Ненаситний піп	156
Непрактичний хлопець	157
Нікудишній коваль	161
Ножик	162
Опришок-сміхованець	163
Пан і мудрий хлопець	165
Пан, ксьондз і органіст	168
Перекотиполе	170
Пешена дитина	171
Піп і наймит	174
Піп та селянин	180
Піп у бочці	182
Подарунки вітра	184
Попеловий коржик	188
Попівський наймит	190
Потреба, Білий і сонце в решеті	194
Правда і Кривда	196

Про багача і наймитів	200
Про бідного багача	201
Про бідного парубка і Марка багатого	202
Про вперту жінку	207
Про газду і легеня, який біду глядав	208
Про двох парубків	212
Про дідову і бабину дочку та змія	215
Про долю	218
Про дурня	220
Про дурня Терешка	224
Про злидні	226
Про Івана, що всіх слухав	229
Про Івана-дурника	231
Про Калинку й доброго Івонця	234
Про ледачу дівчину	239
Про льоху-козу	241
Про майстра Іванка	245
Про матір-зозулю	248
Про Микиту й Дорофтея	249
Про неробу Юрка, маминого сінка	255
Про правду і кривду	258
Про слугу Гаврила	264
Про украдені постолі та варені яйця	267
Про щасливого бідняка і нещасливого пана	271
Розбитий столик	272
Розквитався	276
Розум та щастя	278
Розумна дочка	280
Розумниця	284
Свинка-Парасінка та попова льоха	288
Святе подриганіє	292
Семиліточка	293
Сім лозин	297
Таке й Гірше за таке	298
Трапила коса на камінь	300
Три брати Кіндрати	306
Три добрі поради	308
Три сини і батько	316

Убогий та багатий	318
Украдене щастя	326
Хитра Маруся	330
Хитра молодиця і трістенник	333
Хліб і золото	335
Хочеш до раю — кукурікай!	336
Хто не робить, той не їсть	339
Чужа наука	342
Шепелява Марія	345
Штефанова Біда	347
Що пан, що прикажчик — все одно	350
Явдоха-святоха	354
Язиката Хвеська	356
Як бабуся болотяника перехитрувала	362
Як бідний чоловік нищив панів	365
Як віл бігав наввипередки з конем	374
Як владика пас гуцулових свиней	375
Як Іванко-дурень з королівною одружився	376
Як Іван царя перебрехав	383
Як Кармелюк пана сповідав	385
Як Микола був коровою	386
Як мужик пана дурив	388
Як пан гавкав на старого пня	390
Як пан по-німецькому балакав	392
Як святі сметану їли	393
Як селянин попа провчив	397
Як солдат із зуба борони юшку варив	398
Як солдат царя обдурив	399
Як соловейко чоловіка розуму навчив	401
Як Стецько з паном розмовляв	402
Як чоловік учив ліниву жінку	407